

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
 ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
 Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών : «Κοινωνική & Ιστορική Ανθρωπολογία»

Δημήτρης Μάντζαρης

**Αντίσταση και εμφύλιος πόλεμος στη Λέσβο:
 Από τη λαϊκή εξουσία
 στους «εθελοντές της κακουχίας», 1941-1950**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

λ

Επιβλέπων καθηγητής : *Σπύρος Καράβας*

**Μυτιλήνη
 2018**

ΑΡΓΟΝΑΥΤΕΣ

Έτσι που ποδίζουμε από κάβο σε κάβο
κι από λιμάνι σε λιμάνι
πάψαμε πια να αναρωτιόμαστε που θα
φθάσουμε...

Πολλές φορές αλλάξαμε τσούρμο.
Τους κάλλοιους μας τους άρπαξε το
κύμα.
Άλλους αφήσαμε ανήμπορους στη
πόρτα.
Πολλοί ξεμπάρκαραν βαριεστημένοι,
νοικοκυρεύτηκαν,
κάμποσοι έκαναν, δα και προκοπή,
κι οι φίρμες τους φαντάζουν στα
μουράγια...

Μα εμείς,
Όλο και μερεμετίζουμε το παλιό σκαρί,
Όλο και ονειρευόμαστε την μακρινή
Κολχίδα...
Είναι που,
Δεν μπορούμε να κάνουμε χωρίς
θάλασσα!
Είναι που,
Δεν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς
αγώνα!

Γυάρος, Σεπτέμβρης
1961
Προκόπης
Πανταζής

Στο αντάρτη – λογοτέχνη Προκόπη Πανταζή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	2
ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΟ.....	3
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ... ..	5
Η περίπτωση της Λέσβου	9
Η τοπική ιστοριογραφία.....	11
Ο τύπος.....	16
Αρχαιακό υλικό	17
ΜΕΡΟΣ Ι Όψεις της Λεσβιακής κοινωνίας στη διάρκεια της Κατοχής.....	19
I.1 Οι Γερμανοί στη Λέσβο.....	19
I.2 Η οικονομία της Κατοχής – Η πείνα.....	24
I.3 Οι αγγλικές μυστικές υπηρεσίες της Σμύρνης	29
ΜΕΡΟΣ ΙΙ ΕΑΜ Λέσβου : Από τη μαζικοποίηση στη συρρίκνωση (1943 -1946).....	34
II.1 Από την «Οργάνωση», στο ΕΑΜ Λέσβου.....	34
II.2 Η κοινωνική και πολιτική επικράτηση του ΕΑΜ στη Λέσβο.....	38
II.3 Η περίοδος της ΕΑΜοκρατίας	45
II.3.α' Η κυριαρχία του ΕΑΜ σε καθεστώς γερμανικής Κατοχής.....	45
II.3.β' Από την απελευθέρωση ως τον Οκτώβριο του 1944.....	48
II.3.γ' Η δυαδική εξουσία	59
II.3.δ' Από τη λαϊκή εξουσία στη συμφωνία της Βάρκιζας.....	64
II.3.ε' Τα Δεκεμβριανά της Λέσβου	66
II.4 Η μεταβαρκιζιανή Λέσβος.....	69
II.4.α' Το ΕΑΜ στην αντιπολίτευση.....	69
II.4.β' Το 149 Τάγμα Εθνοφυλακής και η Εισαγγελία Μυτιλήνης.....	72
II.5 Οι εκλογές, η αποχή και το δημοψήφισμα του 1946	82
ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ Η κλιμάκωση της βίας και ο Δημοκρατικός Στρατός Λέσβου.....	91
III.1 Από τους άοπλους παράνομους, στις ένοπλες ομάδες	91
III.2 Οι ένοπλες συγκρούσεις 1947 – 1948	99
III.3 Το κύκνειο άσμα των «εθελοντών της κακουχίας».....	113
III.4 Η κοινωνική και πολιτική αντανάκλαση των ένοπλων συγκρούσεων.....	117
Αντί Επιλόγου – Οι σκελετοί «της μνήμης».....	129
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	133
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	137

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία είναι για μένα η αρχή και η πρώτη στάση ενός μεγάλου ταξιδιού, που είχε εντυπωθεί στο μυαλό μου εδώ και αρκετά χρόνια. Μεγαλώνοντας στην **Αγία Παρασκευή** της Λέσβου από πολύ μικρός μέσα από τις αφηγήσεις και τη συλλογική μνήμη των ανθρώπων γύρω μου, διαπίστωσα πως η δεκαετία του '40, ήταν μια δεκαετία που σημάδεψε τη ζωή της οικογένειάς μου, όπως και πολλών άλλων οικογενειών στο νησί, αλλά και σε ολόκληρη την Ελλάδα. Οι αναμνήσεις, τα μισόλογα, ο φόβος, οι σιωπές, οι αντιπαλότητες, ήταν πάντα κεντρικά στοιχεία των οικογενειακών αφηγήσεων. Παράλληλα είναι πια κι ένα μεγάλο κίνητρο για τούτη εδώ την εργασία.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω αρχικά τον Ομότιμο καθηγητή και φίλο μου **Θόδωρο Παραδέλλη**, που όταν του εκμυστηρεύτηκα την αρχική μου ιδέα με παρότρυνε να προχωρήσω και με έφερε σε επαφή με το Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Φυσικά χρειάζονται πολλές ευχαριστίες στον καθηγητή κ. **Σπύρο Καράβα** του οποίου οι συμβουλές στάθηκαν πολύτιμες για την εργασία αυτή, καθώς και στο προσωπικό της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Μυτιλήνης¹ και ιδιαίτερα στη Διευθύντρια της κ. Μαρία Γρηγόρα, για την ευγένεια και τη βοήθεια τους στην αναζήτηση των πηγών. Ακόμα τον Νίκο Σαραντάκο και τον Παναγιώτη Κουτσκουδή για την ευγενή τους καλοσύνη να μου παραχωρήσουν πολύτιμο αρχειακό υλικό για την αξιοποίηση του στη παρούσα εργασία.

Οι πρωταγωνιστές των γεγονότων της εποχής δεν ζουν πια. Πολλούς από αυτούς τους γνώρισα ο ίδιος προσωπικά, όταν ήταν εν ζωή. Είναι βέβαιο πως πολλές πλευρές των όσων έγιναν την δεκαετία του '40 στη Λέσβο δεν θα μπορούσαμε να τις μάθουμε ποτέ. Παρόλα αυτά, αυτό το ταξίδι στο παρελθόν το νοιώθω και σαν ένα χρέος και μια συγγνώμη, σε όλους αυτούς που τους γνώρισα μεν, αλλά δεν μπόρεσα ή δεν ήξερα να τους ρωτήσω τα «πως» και τα «γιατί» τότε που ζούσαν.

Στο τίτλο της εργασίας η έκφραση «εθελοντές της κακουχίας» είναι δανεισμένη από το ομότιτλο βιβλίο του αντάρτη – λογοτέχνη Προκόπη Πανταζή, που πέθανε από καρκίνο στα 1985. Δεν πρόλαβα να τον γνωρίσω προσωπικά, τον γνώρισα όμως μέσα από τα γραπτά του!

¹ Η Δημόσια Βιβλιοθήκη Μυτιλήνης αρχίζει τη λειτουργία της στο χώρο που στεγάζεται και σήμερα το 1945, με πρωτοβουλία της ΕΠΟΝ και του ΕΑΜ Λέσβου, ως Δημοτική Βιβλιοθήκη, με τη μεταφορά μέρους των βιβλίων του ακαδημαϊκού Δημήτρη Βερναρδάκη από το Γυμνάσιο Μυτιλήνης (Πηγή : Ιστοσελίδα Βιβλιοθήκης http://www.cplm.gr/lib_history.php και εφ. «Δημοκρατία», αρ. φ. 38/27.3.1945)

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΟ

- Α.Κ.Ε** : Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας
Α.Π.Ο.Λ. : Αγροτική Πολιτική Οργάνωση Λέσβου
Α.Σ.Κ.Ι : Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας
Γ.Ε.Σ. : Γενικό Επιτελείο Στρατού
Δ.Σ.Ε. : Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
Δ.Σ.Λ. : Δημοκρατικός Στρατός Λέσβου
Ε.Α. : Εθνική Αλληλεγγύη
Ε.Δ.Α. : Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
Ε.Σ.Α.Γ. : Ειδικών Σχολείων Αναμορφώσεως Γυναικών
Ε.Σ. : Ελληνικός Στρατός
Ε.Α.Μ. : Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
Ε.Δ.Ε.Λ : Εθνική Δημοκρατική Ένωση Λέσβου
Ε.Δ.Ε.Ν. : Εθνική Δημοκρατική Ένωση Νέων
Ε.Δ.Ε.Σ. : Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
Ε.Κ.Κ.Α. : Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση
Ε.Λ.Α.Σ : Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
Ε.Λ.Α.Ν. : Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Ναυτικό
Ε.Λ.Δ. : Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας
Ε.Ο.Λ. : Εθνική Οργάνωση Λέσβου
Ε.Π.Ε. : Εθνική Πολιτική Ένωσις
Ε.Π.Ο.Ν : Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων
Ε.Τ.Α. : Επιμελητεία του Αντάρτη
Ε.Τ.Π. : Εθνικό Τάγμα Πεζικού
Η.Π.Ε. : Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων
Κ.Ε. : Κεντρική Επιτροπή
Κ.Ε.Α.Α.Λ. : Κεντρική Επιτροπή Απελευθερωτικού Αγώνα Λέσβου
Κ.Κ.Ε. : Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
Κ.Κ.Ε. Εσωτ. : Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας Εσωτερικού
Κ.Σ. : Κομμουνιστοσυμμορία
Μ.Α.Δ. : Μονάδες Αποσπασμάτων Δράσης
Μ.Α.Υ. : Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου
Ν.Δ. : Νέα Δημοκρατία

N.E. : Νομαρχιακή Επιτροπή

N.Σ. : Νομαρχιακό Συμβούλιο

O.A.M. : Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου

O.K.N.E. : Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας

O.Π.Λ.Α : Οργάνωση Περιφρούρησης Λαϊκού Αγώνα

ΠΑ.ΣΟ.Κ. : Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα

Π.Γ. : Πολιτικό Γραφείο

Π.Ε.Ε.Α. : Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης

Σ.Κ.Ε. : Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας

A.M.A.G.: American Mission for Aid to Greece, Αμερικανική Αποστολή βοήθειας στην
Ελλάδα

G.F.P.: Geheime Feldpolizei, Μυστική Γερμανική Στρατιωτική Αστυνομία

M.I.6. : Military Intelligence Section 6, Αγγλική Στρατιωτική Υπηρεσία Πληροφοριών,
Τμήμα 6

M.I.9. : Military Intelligence Section 9, Αγγλική Στρατιωτική Υπηρεσία Πληροφοριών,
Τμήμα 9

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Έχουν περάσει σχεδόν εβδομήντα χρόνια από το τέλος του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα. Από τους ανθρώπους που έζησαν την κρίσιμη δεκαετία του '40, σε μια ηλικία που να τους επιτρέπει να διατηρούν αναμνήσεις, πολύ λίγοι είναι σήμερα στη ζωή. Παρόλα αυτά, το πολιτικό και κοινωνικό αποτύπωμα που άφησαν τα γεγονότα της περιόδου αυτής στην ελληνική κοινωνία, εξακολουθεί ακόμα και σήμερα να παραμένει ανεξίτηλο. Ο εμφύλιος πόλεμος, που σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα ακολούθησε την απελευθέρωση από τους Γερμανούς, διαμόρφωσε πολιτικές και κοινωνικές διαιρέσεις που παρέμειναν κυρίαρχες και βαθιά ριζωμένες στην ελληνική κοινωνία, αναπαράγοντας το πνεύμα του πολέμου, για τα επόμενα τουλάχιστον τριάντα χρόνια. Τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια και οπωσδήποτε ως το 1974, η αφήγηση των νικητών του πολέμου επιβλήθηκε αποτελώντας τη μοναδική εθνικά «ορθή» αφήγηση, αποκλείοντας κάθε παρέκκλιση από αυτή, με την επίκληση της αντεθνικής σκέψης και δράσης². Η βιβλιογραφία των πρώτων χρόνων μετά τον Εμφύλιο περιοριζόταν κυρίως σε άρθρα, μαρτυρίες, απόψεις των νικητών, κυρίως αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού, που είχαν πάρει μέρος στον πόλεμο³. Το βασικό νομοθέτημα της περιόδου του Εμφυλίου, ο Ν.509/47, ρύθμιζε το σύνολο σχεδόν της πολιτικής και κοινωνικής δράσης της μετεμφυλιακής Ελλάδας⁴. Το σκιάχτρο της κομμουνιστικής απειλής ήταν μάλιστα το ιδεολογικό και θεωρητικό υπόβαθρο για την επτάχρονη στρατιωτική δικτατορία, που ακολούθησε τα δεκαοκτώ χρόνια μιας «καχεκτικής» δημοκρατίας⁵. Μέχρι το 1974 κάθε δημόσια αναφορά στην Αντίσταση και στον Εμφύλιο, αν υπήρχε, έπρεπε να ακολουθεί το αφήγημα των νικητών. Ο Αναγκαστικός Νόμος 942/1946 «Περί λήψεως μέτρων προς κατευνασμό των πολιτικών παθών» επισκίαζε οποιονδήποτε ήθελε, προφορικά ή γραπτά, να αναφερθεί στη περίοδο αυτή με απλά διαφορετικό τρόπο από τον «εθνικό λόγο». Η κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας το 1974, η αποκατάσταση της κοινοβουλευτικής

² Θα μπορούσαμε εδώ να εξαιρέσουμε μια μικρή περίοδο προς τα μέσα της δεκαετίας του 1960, που άρθηκαν μερικώς κάποιες άμεσες συνέπειες του Εμφυλίου με τις αποφυλακίσεις των ισοβιτών και τις επιστροφές από την εξορία των ηττημένων του πολέμου.

³ Ενδεικτικά αναφέρουμε το βιβλίο του Υποστράτηγου εν αποστρατεία Δημήτριου Ζαφειρόπουλου «Ο αντισυμμοριακός αγών 1945 – 1949», Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα 1956

⁴ Βόγλης Πολυμέρης, *Η αδύνατη επανάσταση - Η κοινωνική δυναμική του Εμφυλίου πολέμου*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2014, σελ. 19

⁵ π.β. και Ηλίας Νικολακόπουλος, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη Δικτατορία», *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770 – 2000*, επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, τόμος 9^{ος}, Αθήνα 2004, σελ.9-46

δημοκρατίας και η νομιμοποίηση του ΚΚΕ, ήταν το πέραςμα από τη φάση της σιωπής, στη δυνατότητα της δημόσιας αναφοράς στα γεγονότα της περιόδου⁶. Οκτώ χρόνια αργότερα η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης από την ελληνική πολιτεία, ενέταξε τις βασικές της οργανώσεις, το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ στο εθνικό αφήγημα.⁷ Η επιστροφή των πολιτικών προσφύγων από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ολοκλήρωσε τις δράσεις για την άρση των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου.⁸ Τέλος σε συμβολικό επίπεδο, το καλοκαίρι του 1989, η βραχύβια κυβέρνηση ΝΔ – Συνασπισμού της Αριστεράς, μια κυβέρνηση που συγκροτήθηκε από τους πολιτικούς απογόνους των νικητών και των ηττημένων του εμφυλίου πολέμου, με το νόμο 1863/89 «Για την άρση των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου 1944 -1949», έκαψε τους φακέλους χιλιάδων αριστερών, που διατηρούσε για δεκάδες χρόνια η Ασφάλεια, σβήνοντας παράλληλα πολύτιμα και μοναδικά στοιχεία για το αμαρτωλό παρελθόν της νικήτριας παράταξης και κυρίως για τη σύγχρονη κοινωνική ιστορία της Ελλάδας⁹.

Η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης και κυρίως των ΕΑΜικών οργανώσεων από την πολιτεία, άνοιξε τη δημόσια συζήτηση για τη δεκαετία του 1940 και πυροδότησε μια έκρηξη στη βιβλιογραφία από άρθρα, μαρτυρίες, αναμνήσεις των πρωταγωνιστών των γεγονότων, κυρίως από τη πλευρά των ηττημένων του Εμφυλίου, οι οποίοι όμως ήταν παράλληλα και οι πρωταγωνιστές της Αντίστασης στη περίοδο της Κατοχής. Στην έκρηξη της δημόσιας συζήτησης γύρω από την Κατοχή και την Αντίσταση συνέβαλαν στη δεκαετία του 1980 και τα κόμματα της Αριστεράς, κυρίως το ΚΚΕ και το ΚΚΕ Εσωτ., στα πλαίσια

⁶ Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946 – 1949, Τόμος Ι και ΙΙ*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2001, σελ. 25-26

⁷ Η Ελλάδα είναι η τελευταία χώρα στην Ευρώπη, όπου η Αντίσταση στη γερμανική Κατοχή αναγνωρίζεται επίσημα σχεδόν μετά από 40 χρόνια. Η ουσιαστική αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης έγινε με τον Ν.1285/82 «Για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης του Ελληνικού λαού εναντίον των στρατευμάτων Κατοχής 1941 – 1944», που ψηφίστηκε στη Βουλή από το κυβερνών τότε κόμμα το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ. Η ΝΔ, πολιτικός απόγονος της παράταξης των νικητών του Εμφυλίου, αποχώρησε από τη Βουλή κατά τη συζήτηση του σχετικού νομοσχεδίου. Ο νόμος αυτός άλλαξε τον Α.Ν. 971/1949 «Περί απονομής εθνικών αμοιβών εις τα εθνικάς ανταρτικές ομάδας και εθνικάς οργανώσεις εθνικής αντιστάσεως», που εξαιρούσε από τις ευνοϊκές ρυθμίσεις όλες τις ΕΑΜικές Οργανώσεις.

⁸ Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης επιτράπηκε ο επαναπατρισμός και αποδόθηκαν οι περιουσίες μόνο των «Ελλήνων το γένος» πολιτικών προσφύγων (ΚΥΑ 106841/5-1-83). Η φωτογραφική εξαίρεση αφορούσε τους πρόσφυγες που κατάγονταν από την ελληνική Μακεδονία και κατοικούσαν κυρίως στη Δημοκρατία της Μακεδονίας της ενιαίας τότε Γιουγκοσλαβίας. (Δες και Τάσου Κωστόπουλου, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, εκδόσεις Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000)

⁹ π.β. Ηλιού Φίλιππος, *Οι φάκελοι*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1989

του ανταγωνισμού τους τόσο μεταξύ τους, όσο και με το ΠΑΣΟΚ, για τη διεκδίκηση της εαμογενούς ψήφου.

Η δημόσια αυτή συζήτηση ξεκίνησε ταυτόχρονα με μια αντίστοιχη συζήτηση στα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα. Η απρόσκοπτη πια πρόσβαση στις πηγές έρευνας της εποχής, άνοιξε νέους ορίζοντες στην ιστοριογραφία της δεκαετίας του 1940 στην Ελλάδα. Η ιστοριογραφική αυτή έκρηξη συνοδεύεται από μια νέα αναθεωρητική προσέγγιση στο κυρίαρχο μέχρι τότε σχήμα του «τρίτου γύρου» σχετικά με τον Εμφύλιο¹⁰. Η προσέγγιση αυτή ασκεί κριτική στην ιμπεριαλιστική παρέμβαση των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, που έγινε, ώστε η Ελλάδα να προστατευτεί από τη σφαίρα της σοβιετικής επιρροής, στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου και της εδραίωσης της παγκόσμιας κυριαρχίας των ΗΠΑ.¹¹ Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσονται οι μελέτες για τη βρετανική επέμβαση στην Ελλάδα, μετά την απελευθέρωση. Παράλληλα την ίδια περίοδο αναπτύσσεται ένα επιστημονικό ενδιαφέρον σχετικά με διάφορες πλευρές της ελληνικής κοινωνίας για την περίοδο της Κατοχής, όπως η πείνα, η οικονομία της Κατοχής, ο ρόλος των γυναικών στην Αντίσταση, οι αντιστασιακές οργανώσεις κλπ.¹²

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά έχουμε μια στροφή της ιστοριογραφίας από την Κατοχή και την απελευθέρωση στον Εμφύλιο. Κεντρική θέση στην ιστοριογραφία αυτή έχει το έργο ιστορικών, όπως ο Γιώργος Μαργαρίτης, ο Φίλιππος Ηλιού και ο Πολυμέρης Βόγλης. Ο Γιώργος Μαργαρίτης στην έρευνα του εστιάζει κυρίως στην ένοπλη σύγκρουση και στις μάχες του Εμφυλίου, υιοθετώντας ως βασική του αιτία τον εξαναγκασμό του ΚΚΕ από την κυβέρνηση στην καταφυγή στα όπλα, αφού η ένταση της «λευκής τρομοκρατίας»¹³

¹⁰ Η θεωρία των «τριών γύρων» μέσω των οποίων διεκδίκησε την εξουσία το ΚΚΕ στην Ελλάδα, υπήρξε η κυρίαρχη αφήγηση των νικητών του Εμφυλίου. Σύμφωνα με αυτή, ο «πρώτος γύρος» ήταν η Αντίσταση, ο «δεύτερος γύρος» ήταν τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 1944 στην Αθήνα και ο «τρίτος γύρος» ήταν ο Εμφύλιος πόλεμος.

¹¹ Βόγλης Π., 2014, *ό.π.*, σελ. 20-21

¹² Ενδεικτικά αναφέρονται η συλλογική έκδοση *«Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και Συνέχειες»*, Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη με την επιμέλεια του Χάγκεν Φλάισερ ή το έργο του Mark Mazower, *«Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της Κατοχής»*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1994, ή μερικά χρόνια αργότερα το έργο της Violetta Hionidou, *«Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944»*, Cambridge University Press 2006.

¹³ «Λευκή τρομοκρατία» λέγεται στην ιστοριογραφία η μονόπλευρη εκστρατεία βίας του κράτους και του παρακράτους ενάντια στους οπαδούς του ΕΑΜ και του ΚΚΕ μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας ως την έναρξη του Εμφυλίου.

δεν άφηνε στο κόσμο της Αριστεράς καμία άλλη διέξοδο¹⁴. Ο Φίλιππος Ηλιού στη δική του προσέγγιση, συγκεντρώνοντας συστηματικά ένα σημαντικό αρχαιακό υλικό από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές προσκείμενες στο ΚΚΕ, διατύπωσε ένα ερμηνευτικό σχήμα του Εμφυλίου στο οποίο κεντρική θέση κατέχει η επέμβαση του ξένου παράγοντα, της Μεγάλης Βρετανίας αρχικά και των ΗΠΑ στη συνέχεια. Η επέμβαση αυτή, σε συνδυασμό με την ένταση της «λευκής τρομοκρατίας» δεν έδινε στο ΚΚΕ άλλα περιθώρια επιλογής, παρά τις αρχικές του ταλαντεύσεις.¹⁵ Για τον Φίλιππο Ηλιού ο ελληνικός Εμφύλιος είναι μια επανάσταση του ΚΚΕ στη προσπάθεια του να εγκαταστήσει στην Ελλάδα μια «Λαϊκή Δημοκρατία», με θεσμούς παρόμοιους με αυτούς που δοκιμάστηκαν και στη Λέσβο – όπως θα αναλυθεί παρακάτω - το οκτάμηνο της ΕΑΜοκρατίας στο νησί. Για τον Ηλιού ήταν μια επανάσταση που απέτυχε. Ο Πολυμέρης Βόγλης επιπλέον εστιάζει στην κοινωνική δυναμική του Εμφυλίου, δηλαδή στο πώς σταδιακά η Αριστερά, καθώς εμπλέκεται στον Εμφύλιο, χάνει τα κοινωνικά της ερείσματα.¹⁶

Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 μια νέα τάση εμφανίζεται στη βιβλιογραφία και στα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα, σχετικά με την ιστοριογραφία του ελληνικού Εμφυλίου. Η τάση αυτή, που εκπροσωπείται κυρίως από τους καθηγητές Νίκο Μαραντζίδη και Στάθη Καλύβα, επικεντρώνεται στον Εμφύλιο ως μια προσπάθεια του ΚΚΕ για να καταλάβει βίαια την εξουσία, λόγω της λενινιστικής ιδεολογίας του.¹⁷

Η ιστοριογραφική αυτή προσέγγιση τοποθετεί την έναρξη του ελληνικού εμφυλίου πολέμου το 1943, δηλαδή τη χρονιά κατά την οποία ιδρύθηκαν τα Τάγματα Ασφαλείας, ως αντίπαλο δέος της κομμουνιστικής απειλής.¹⁸ Για τους ιστορικούς αυτούς, δεν θεωρείται ορθή η διαίρεση των γεγονότων με τη χρονική αλληλουχία «Κατοχή – Λευκή Τρομοκρατία – Εμφύλιος», που περιγράφεται από την ερμηνευτική προσέγγιση των προηγούμενων

¹⁴ Μαργαρίτης Γιώργος, *Από την ήττα στην εξέγερση*, Εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1983 και *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946 – 1949, Τόμος Ι και ΙΙ*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2001

¹⁵ Βόγλης Π., 2014, *ό.π.* σελ. 27

¹⁶ Στο ίδιο, *ό.π.*

¹⁷ π.β. Στάθης Καλύβας, *Red terror: Leftist violence during the occupation*, στο Mazower Mark (επιμ), *After the war was over: reconstructing the family, nation and state in Greece, 1943-1960*, Princeton University Press, Princeton, 2000, π. 142-183 και *Καταστροφές και Θρίαμβοι*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2015, όπως και Καλύβας Σ. – Μαραντζίδης Ν., *Εμφύλια Πάθη*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2015.

¹⁸ π.β. Μαραντζίδης Νίκος, <http://www.kathimerini.gr/430329/article/epikairothta/ellada/o-ellhnikos-emfylios-polemos-arxise-to-43>, «Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος άρχισε το '43», Συνέντευξη στη Μαργαρίτα Πουρνάρα, στην εφημερίδα Καθημερινή 26 Ιουνίου 2011 (τελευταία πρόσβαση 27.11.2017)

ιστορικών. Επιλέγεται η υποβάθμιση του ρόλου του ξένου παράγοντα (γερμανικών αρχών Κατοχής, Άγγλων συμμάχων) και υποτιμάται η σημασία της Αντίστασης στην Κατοχή, ενώ ταυτόχρονα μειώνεται ο ρόλος του δωσιλογισμού και της συνεργασίας με τις αρχές Κατοχής ως μια πράξη προδοσίας, μετατρέποντας τους δωσίλογους ως το ένα άκρο του εμφυλίου πολέμου.

Η βία στο σχήμα των Καλύβα – Μαραντζίδη εργαλειοποιείται ως μέσο άσκησης εξουσίας των αντιτιθέμενων ομάδων, οι οποίες συγκροτούν τις δυνάμεις τους, υπό καθεστώς φόβου, χωρίς να έχουν σχέση με τις ευρύτερες πολιτικές, ταξικές, κοινωνικές, εθνοτικές, πολιτισμικές διαφοροποιήσεις. Έτσι εστιάζουν στις τοπικές αντιθέσεις, αποφεύγοντας να τοποθετηθούν στο ευρύτερο πλαίσιο των πολιτικών και κοινωνικών αντιπαραθέσεων της περιόδου¹⁹

Οι απόψεις αυτές των «νέων τάσεων» ξεπέρασαν τα πανεπιστημιακά αμφιθέατρα και πήραν μεγάλη δημοσιότητα τα τελευταία έξι χρόνια κατά τα οποία η ελληνική κοινωνία διέρχεται περίοδο σοβαρής οικονομικής κρίσης. Δόθηκε σ' αυτές μεγάλη προβολή από τα έντυπα και ηλεκτρονικά Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και θεωρήθηκαν από τους ίδιους τους εκφραστές τους ότι ικανοποιούν την ανάγκη αποστασιοποίησης από την ηρωοποίηση ή δαιμονοποίηση των πρωταγωνιστών των γεγονότων της περιόδου εκείνης.²⁰ Παράλληλα όμως δέχθηκαν σκληρή κριτική από το ΚΚΕ και γενικότερα την Αριστερά, η οποία κατηγορήσε τους εκφραστές της ότι υπηρετούν σύγχρονες πολιτικές σκοπιμότητες στα πλαίσια της σημερινής ελληνικής κοινωνίας της κρίσης.²¹

Η περίπτωση της Λέσβου

Προσεγγίζοντας τώρα τα γεγονότα της δεκαετίας του 1941 – 1950 στην Λέσβο, συναντούμε κάποιες ιδιαιτερότητες, που καθιστούν έωλο το θεωρητικό σχήμα «των δύο άκρων» των Μαραντζίδη – Καλύβα. Όπως θα διαφανεί και από την παράθεση των ιστορικών στοιχείων της παρούσας μελέτης, η βασική αντίθεση στη Λέσβο, ήδη από το Μεσοπόλεμο, είχε κυρίως ταξικά χαρακτηριστικά. Η αντίθεση αυτή ενισχύθηκε, όπως διατυπώνεται στη μελέτη, στην διάρκεια της γερμανικής Κατοχής, εξαιτίας της κατάρρευσης της οικονομίας

¹⁹ Βόγλης Π., 2014, *ό.π.*, σελ. 25-26

²⁰ Καλύβας Σ. – Μαραντζίδης Ν., *Εμφύλια Πάθη*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2015, σελ. 35

²¹ Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, *23+ Παθιασμένα ψέματα για τον ένοπλο λαϊκό αγώνα 1941 – 1949*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2016, σελ. 1

του νησιού. Απέκτησε επιπλέον και ιδεολογικά χαρακτηριστικά με την ενδυνάμωση της Αριστεράς τη δεκαετία του '30, αλλά κυρίως με την πολιτική ενίσχυση του ΕΑΜ στο νησί μετά το 1944, που ως μοναδική αντιστασιακή οργάνωση, κάλυψε το κενό εξουσίας αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Οι βαθιές τομές που επιχείρησε το ΕΑΜ στην τοπική κοινωνία το σύντομο διάστημα της πολιτικής του κυριαρχίας, ανησύχησαν βαθύτατα την μέχρι τότε άρχουσα τάξη, η οποία αξιοποιώντας και τις πολιτικές εξελίξεις στη κεντρική πολιτική σκηνή πέτυχε αρχικά την εκτόπιση του από την τοπική εξουσία και τον περιορισμό του σε ρόλο αντιπολίτευσης και στη συνέχεια επεχείρησε με βίαιο τρόπο, την πολιτική του απονομιμοποίηση, εξωθώντας το σε εμφύλιο πόλεμο.

Πράγματι στη Λέσβο μετά το 1922, η παρουσία ως εργατικού δυναμικού ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων, διαμορφώνει εκ των πραγμάτων μια νέα, διαφορετική κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και πολιτική κατάσταση που δεν άργησε να φανεί ήδη από το πρώτο μισό της δεκαετίας του '30.²²

Οι πολιτισμικές διαφοροποιήσεις, αλλά κυρίως η οικονομική ανισότητα, που ενισχύεται από την οικονομική κρίση, φέρνουν με ένταση στην επιφάνεια βαθιές πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις. Η βαθιά πολιτική διαίρεση της ελληνικής κοινωνίας σε βενιζελικούς και μοναρχικούς, δεν μπορούσε να μην αφήσει κι εδώ το στίγμα της. Η πλειοψηφία των κατοίκων της Λέσβου στα χρόνια του Μεσοπολέμου, συντάσσονται ως γνωστόν με το βενιζελικό στρατόπεδο, ακολουθώντας την πλειοψηφία των κατοίκων των Νέων Χωρών.²³

Την ίδια περίοδο αρχίζει να εμφανίζεται και να αποκτά ερείσματα στο πιο φτωχό κομμάτι της κοινωνίας και ιδιαίτερα στο προσφυγικό πληθυσμό, η κομμουνιστική ιδεολογία και το κόμμα που βασικά την εκφράζει, το ΚΚΕ. Το κομμουνιστικό κίνημα στη Λέσβο τα επόμενα χρόνια γίνεται όλο και πιο δυνατό, όχι μόνο στον αστικό χώρο, αλλά και στον αγροτικό, ιδιαίτερα σε ορισμένους μεγάλους οικισμούς. Τα εκλογικά αποτελέσματα του Ιανουαρίου 1936, αποτυπώνουν τη διείσδυση της Αριστεράς στο εκλογικό σώμα της Λέσβου. Το Παλλαϊκό Μέτωπο, ένα μετωπικό σχήμα στο οποίο μετέχει και το ΚΚΕ, είναι

²² π.β. και Καραβία Πηγή, Διπλωματική εργασία, *Εργασία και εργατικό κίνημα στη Λέσβο, 1929-1932*, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2014, σελ. 50-53

²³ Στις εκλογές του 1920 οι Βενιζελικοί επεκράτησαν σε Λέσβο – Χίο (όπως και στην Ήπειρο, τη Κρήτη και τη Θράκη) σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ελλάδα, όπου υπέστησαν συντριπτική ήττα (π.β. Αποστόλου Απόστολος, *Μνήμες*, εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1985, σελ. 24 και Νικολακόπουλος Ηλίας, «Η εκλογική επιρροή της κομμουνιστικής Αριστεράς, 1936-1951. Συνέχειες και ασυνέχειες», *Η Ελλάδα '36-'49*, επιμέλεια Χ. Φλάισερ, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2003, σελ. 223-234

δεύτερο κόμμα στη πόλη της Μυτιλήνης με ποσοστό πάνω από 30%, πρώτο στην Αγιάσο και στο Μανταμάδο με ποσοστά 32% και 35,5% αντίστοιχα, δεύτερο στο Πολιχνίτο με ποσοστό 25%, ενώ αντίθετα σε μικρότερους αγροτικούς οικισμούς η επιρροή του είναι πολύ περιορισμένη, ως περιθωριακή.²⁴

Για να εξηγηθεί η εκλογική αυτή συμπεριφορά, θα πρέπει να διερευνηθεί ο κοινωνικός χώρος στον οποίο το ΚΚΕ αποκτά συμπαγή κοινωνικά και πολιτικά ερείσματα. Ο χώρος αυτός στη Λέσβο είναι το κομμάτι της αναδυόμενης εργατικής τάξης, με ισχυρά ερείσματα στο προσφυγικό στοιχείο, το οποίο ενώ έχει ήδη ενταχθεί στη διαδικασία της εκβιομηχάνισης, εν τούτοις συνδέεται ακόμα στενά με την αγροτική παραγωγή, λόγω της φύσης της εργασίας του, ή του χώρου της κατοικίας του. Στη Λέσβο για παράδειγμα, το ΚΚΕ κυριαρχεί ήδη το 1936 στους εργάτες των ελαιοτριβείων, ενώ σημαντική είναι η επιρροή του στους καπνεργάτες και σε εργάτες της βιοτεχνίας (τσαγκάρηδες, αρτεργάτες, αλιεργάτες, μαραγκούς κλπ). Το κομμάτι αυτό της αναδυόμενης εργατικής τάξης βρίσκεται κυρίως σε αστικές ή ημιαστικές περιοχές με συγκροτημένες διεκδικήσεις, που διαμορφώνουν στην πορεία και συγκεκριμένη μαρξιστική πολιτική άποψη²⁵. Η γερμανική Κατοχή βάθυνε τις ταξικές αυτές διαφοροποιήσεις και διαμόρφωσε νέες δυναμικές, εξηγώντας - όπως θα αναλυθεί και στη συνέχεια - την αποτύπωσή τους από το κοινωνικό στο πολιτικό επίπεδο, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα τους όρους της σύγκρουσης που ακολούθησε.

Η τοπική ιστοριογραφία

Συζητώντας τώρα για την ιστοριογραφία της περιόδου 1941 – 1950 διαπιστώνει κανείς πως, ενώ σε πολλές περιοχές της ηπειρωτικής Ελλάδας υπάρχουν μελέτες και ιστοριογραφικές προσεγγίσεις της δεκαετίας αυτής, στη Λέσβο η περίοδος αυτή δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Η τοπική ιστοριογραφία εξαντλείται κυρίως στην ύστερη περίοδο της οθωμανικής διοίκησης μέχρι το μεσοπόλεμο και αποφεύγει συστηματικά την κρίσιμη αυτή δεκαετία στην ιστορία του νησιού. Η έλλειψη αυτή αποτέλεσε ένα ακόμα κίνητρο για αυτή τη διπλωματική εργασία.

Τα πρώτα κείμενα που συναντά κανείς στη τοπική ιστοριογραφία για τη δεκαετία του '40 είναι κείμενα γραμμένα μετά την πτώση της δικτατορίας, όταν πια, όπως ήδη

²⁴ Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ : <http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/> (τελευταία πρόσβαση 22.9.2017)

²⁵ π.β. Νικολακόπουλος Η., 2003, ό.π. σελ.223 -234

σημειώθηκε παραπάνω, μπορούσε να διατυπωθεί δημόσια μια διαφορετική προσέγγιση, από αυτή των νικητών του Εμφυλίου. Μέχρι τότε συναντάμε μόνο κείμενα δωσίλογων, όπως του κατοχικού Δημάρχου της Μυτιλήνης Γεώργιου Χονδρονίκη²⁶, του κατοχικού επόπτη αλιείας Μάριου Φραντζή²⁷ και δύο κείμενα που γράφηκαν για λογαριασμό του Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ιάκωβου.²⁸ Τα κείμενα αυτά αναπαράγουν σε γενικές γραμμές την κυρίαρχη εθνική αφήγηση για τον «αντεθνικό ρόλο» του ΕΑΜ και των κομμουνιστών και δικαιολογούν τη δωσιλογική δράση των πρωταγωνιστών τους. Τα κείμενα για τον Μητροπολίτη Ιάκωβο επικεντρώνουν κυρίως στην φιλανθρωπική του δράση μετά το 1945, ενώ αποφεύγουν να μπου σε λεπτομέρειες σχετικά με την δράση του στη διάρκεια της Κατοχής ή όταν το κάνουν, εξυμνούν το ρόλο του στο κατευνασμό της οργής και της επιθετικότητας των κατοχικών αρχών ενάντια στο ντόπιο πληθυσμό. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι αναμνήσεις του βασικού διερμηνέα των Γερμανών την περίοδο της Κατοχής δωσίλογου Διογένη Βενετόπουλου, αν και γράφηκαν πολύ μεταγενέστερα.²⁹ Αναμνήσεις για τα βασανιστήρια που υπέστη ως κρατούμενος της Γκεστάπο, περιέχονται και στο βιβλίο, γραμμένο το 1955, του μετέπειτα Δεσπότη Σιατίστης Διονυσίου Χαραλάμπους.³⁰

²⁶ Ο **Γεώργιος Χονδρονίκης** ήταν δικηγόρος και μέλος του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Διορίστηκε Δήμαρχος Μυτιλήνης επί Κατοχής (1941 -1944). Μετά την απελευθέρωση συνελήφθη και κρατήθηκε από το ΕΑΜ, ως δωσίλογος. Μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας αθωώθηκε από το δικαστήριο δωσίλογων (εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 71/20.3.1946). Στη συνέχεια διατέλεσε για μια διετία (1946 – 1948) Έπαρχος Λήμνου. (π.β. και Χονδρονίκης Γεώργιος, *Ο Δήμος Μυτιλήνης επί κατοχής 1941-44* Ιδιωτική έκδοση, Μυτιλήνη, 1954)

²⁷ Φραντζής Μάριος, *Φως εις το σκότος. Η Αλιεία εν Λέσβω επί Γερμανικής κατοχής 1941 - 1944*, Ιδιωτική Έκδοση, Μυτιλήνη, 1963

²⁸ Ο **Μητροπολίτης Ιάκωβος (Νικολάου)** γεννήθηκε στα Μοσχονήσια της Μ. Ασίας. Χειροτονήθηκε Επίσκοπος Χριστουπόλεως στη Σμύρνη το έτος 1908. Εξελέγη Μητροπολίτης Δυρραχίου το 1911 και παρέμεινε στο Δυρράχιο μέχρι το 1925. Το 1925 μετετέθη στην Μητρόπολη Μυτιλήνης και ποιόμανε αυτήν μέχρι του θανάτου του, το 1958. Το Σεπτέμβρη του 1944 συνελήφθη από το ΕΑΜ Λέσβου με σκοπό να περάσει από δίκη και κρατήθηκε ως τον Απρίλιο του 1945 για να απελευθερωθεί από τη νέα αντιΕΑΜική ηγεσία του νησιού. Τελικά πέρασε από δικαστήριο δωσίλογων και αθωώθηκε το Δεκέμβριο του 1946. Το έργο του στον κοινωνικό τομέα, σύμφωνα με τους υποστηρικτές του, υπήρξε μεγάλο. Ο τάφος του βρίσκεται παραπλεύρως του Παρεκκλησίου του Αγίου Ιακώβου του Αδελφοθέου του Β.Ι.Γ. Νοσοκομείου Μυτιλήνης. (Πηγή: Ιστοσελίδα Ιεράς Μητρόπολης Μυτιλήνης: http://www.immyt.net/diocese/prokatoxoi_9.htm (τελευταία πρόσβαση 27.9.2017), (π.β. Στρατηγάκης Ιωάννης, *Ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος, ο από Δυρραχίου*, Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα, 1956, *Ιερά Μητρόπολις Μυτιλήνης, Τα Πεπραγμένα της Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης κατά τον Ελληνοϊταλικόν Πόλεμον, κατά τους χρόνους της Γερμανοκρατίας* Ιδιωτική Έκδοση, Μυτιλήνη, 1955 και Οικονομόπουλος Πέτρος – Εμμανουήλ, *Ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος, ο από Δυρραχίου. Από την Εθναρχούσα Εκκλησία στην Εθνική, Διδακτορική Διατριβή στη Θεολογική Σχολή ΑΠΘ*, 2016)

²⁹ Βενετόπουλος Διογένης, *Χωρίς φόβο αλλά με πάθος. Το χρονικό μιας εποχής*, Έκδοση Ιδιωτική, Αθήνα, 1992.

³⁰ Ο **Διονύσιος Χαραλάμπους (κατά κόσμο Γιαβασιάς Κωνσταντίνος)** γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1907. Αποφοίτησε από τη Θεολογική Σχολή Χάλκης και βρέθηκε στη Λέσβο ως μοναχός στην Ιερά Μονή Λειμώνος. Συλλαμβάνεται το Αύγουστο του 1942 από τη GFP και βασανίζεται σκληρά εξαιτίας της φιλοξενίας που έδωσε σε κάποιο Νεοζηλανδό αντιφασίστα ονόματι Τζέιμς (σ.σ. η συνολική στάση και παρουσία του Τζέιμς, εκ των

Μετά το 1974 και ιδιαίτερα μετά το 1980 έχουμε μια έκρηξη στην ιστοριογραφία της Λέσβου για την εποχή που συζητάμε, κυρίως από τη πλευρά των ηττημένων. Εδώ εξέχουσα θέση κατέχουν οι αυτοβιογραφίες και οι μαρτυρίες ηγετικών στελεχών του ΕΑΜ Λέσβου που συμμετείχαν με κύριους ρόλους στην Αντίσταση, όπως το βιβλίο³¹ των Παναγιώτη Κεμερλή³² και Αρίστου Πολυχρονιάδη³³ και τα βιβλία³⁴ του Γραμματέα του ΕΑΜ Λέσβου Απόστολου Αποστόλου.³⁵ Τα βιβλία αυτά αφορούν κυρίως τη δράση των πρωταγωνιστών την περίοδο της Κατοχής και τελειώνουν την αφήγησή τους τα Χριστούγεννα του 1944. Στην εξιστόρηση των γεγονότων των δύο κορυφαίων αυτών στελεχών του ΕΑΜ Λέσβου σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις και διαφορετικές ερμηνείες και οπτικές. Οι διαφορές αυτές αποτυπώνονται με σαφήνεια, κυρίως στο βιβλίο των Π. Κεμερλή και Α. Πολυχρονιάδη και αφορούν στο ρόλο κάποιων τοπικών στελεχών του ΕΑΜ στα γεγονότα της εποχής. Με το δεδομένο ότι οι προσεγγίσεις αυτές έγιναν μετά από την πάροδο

υστέρων θεωρήθηκε ύποπτη και ο Τζέιμς κατηγορήθηκε από την Αντίσταση ως πράκτορας των Γερμανών). Μεταφέρεται στο στρατόπεδο Παύλου Μελά και από εκεί στη Γερμανία, από όπου καταφέρνει να επιζήσει και να επιστρέψει το καλοκαίρι του 1945. Το 1951 εκλέγεται Μητροπολίτης Λήμνου και το 1959 Μητροπολίτης Τρίκκης και Σταγών. (π.β. Χαραλάμπους Διονύσιος, *Μαρτυρίες, Διωγμοί 1942-1945* Εκδόσεις Η Δαμασκός, Αθήνα, 1955). Για τον Διονύσιο Χαραλάμπους δεσ και Γαλέτσας Γιώργος, *Στο σημάδι... Το ιστορικό των εκτελέσεων στα «Τσαμάκια» κατά τη περίοδο της γερμανικής κατοχής*, εκδόσεις Δήμος Μυτιλήνης Μυτιλήνη, 2010, σελ. 19

³¹ Κεμερλής, Παναγιώτης - Πολυχρονιάδης, Αρίστος, *Η Αντίσταση στη Λέσβο. Πηγές και πτυχές της*, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 1988. Το βιβλίο των Παναγιώτη Κεμερλή και Αρίστου Πολυχρονιάδη εκτιμώ ότι είναι το πληρέστερο όσον αφορά την προσέγγιση του ιστορικού πλαισίου της Αντίστασης αν και σε ορισμένες περιπτώσεις η ερμηνεία των γεγονότων που περιγράφει γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να δικαιώσει τις επιλογές και την άποψη των συγγραφέων – που ήταν ταυτόχρονα και πρωταγωνιστές - για γεγονότα και πρόσωπα της εποχής.

³² Ο Παναγιώτης Κεμερλής (1902 – 1994) ήταν ηγετικό στέλεχος της Αντίστασης στη Λέσβο. Συνιδρυτής της πρώτης αντιστασιακής οργάνωσης, μέλος της ΝΕ Λέσβου του ΕΑΜ το διάστημα 1943 – 45, στέλεχος του Αγροτικού Κόμματος Ελλάδας (ΑΚΕ) και εκδότης της τοπικής εφημερίδας «Αγροτική» (5.11.1944 – 25.3.1947). Πέθανε στην Αθήνα σε ηλικία 92 χρονών τον Οκτώβριο του 1994.

³³ Ο Αρίστος Πολυχρονιάδης ήταν στέλεχος της ΕΠΟΝ τα χρόνια 1944 - 1947

³⁴ Αποστόλου Απόστολος, *Μνήμες*, εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1985, Αποστόλου Απόστολος, *Σκόρπια απ' την Αντίσταση*, εκδόσεις Χαρτοπωλείο «Πετρά», Μυτιλήνη, 1986 και Αποστόλου Απόστολος, *Μνήμες Β'*, Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1988

³⁵ Ο Απόστολος Αποστόλου (1901-1991) υπήρξε ηγετική μορφή του αντιστασιακού κινήματος (1943- 1945) της Λέσβου. Γεννημένος στο Μανταμάδο, πήρε μέρος ως στρατιώτης στη Μικρασιατική Εκστρατεία. Σπούδασε Χημικός και δούλεψε ως καθηγητής σε Γυμνάσιο της Μυτιλήνης. Ως Γραμματέας του ΕΑΜ Λέσβου τη περίοδο 1944 – 1945, πήρε ενεργά μέρος σε όλες τις δράσεις της Αντίστασης. Τον Μάιο του 1945 συλλαμβάνεται και φυλακίζεται για δύο χρόνια. Απελευθερώνεται το 1947, αλλά και πάλι συλλαμβάνεται και δικάζεται το 1948. Καταδικάζεται δύο φορές σε θάνατο και μία σε ισόβια. Η απόφαση αυτή δεν εκτελείται ποτέ και περνάει πέντε χρόνια στις φυλακές Αίγινας και «Αβέρωφ». Αποφυλακίζεται το Φεβρουάριο του 1952. Εκλέγεται δήμαρχος Μυτιλήνης από το 1956 ως το 1967 (τρεις συνεχόμενες θητείες), όταν παύεται από τη Δικτατορία. Επανεκλέγεται το 1975 για δύο θητείες ως το 1982. Πέθανε στη Μυτιλήνη το 1991.

μιας τριακονταπενταετίας, στα μέσα δηλαδή της δεκαετίας του '80, δεν είναι βέβαιο ότι οι διαφορετικές αυτές αντιλήψεις υπήρχαν και την εποχή που έλαβαν χώρα τα γεγονότα ή προέκυψαν από την μεταγενέστερη εκτίμησή τους.

Αναμνήσεις από την περίοδο της Κατοχής έγραψαν επίσης ο Δημήτρης Σαραντάκος,³⁶ ο Γρηγόρης Γερούκης³⁷ και ο Νίκος Θεοχάρης.³⁸ Άρθρα με τις αναμνήσεις τους από την Αντίσταση στη Λέσβο γράφουν σε τοπικά περιοδικά και οι Κώστας Παπαχαραλάμπους (Μάκιστος),³⁹ Τάκης Αμπατζής⁴⁰ και Βάνα Αναγνωστοπούλου – Κιοσκλή. Πολύ ενδιαφέρουσα ως πρωτογενής πηγή είναι το «Ημερολόγιο Κατοχής» που κρατούσε ο νεαρός ΕΠΟΝίτης από τη Βρίσα Πάνος Αναγνώστου, την κρίσιμη περίοδο του καλοκαιριού και του φθινοπώρου του 1944, από το οποίο αντλούνται χρήσιμες πρωτογενείς πληροφορίες για το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο ενός χωριού της Λέσβου, όπως το αντιλαμβανόταν τότε ο ίδιος ο νεαρός τότε Αναγνώστου, λίγο πριν και λίγο μετά την απελευθέρωση.⁴¹ Τέλος τα ημερολόγια της Αρτεμισίας Ζυγούρη⁴² και του Στρατή Παρασκευαΐδη, γραμμένα κι αυτά κατά τη διάρκεια της Κατοχής, μας δίνουν στοιχεία για την καθημερινή ζωή των ανθρώπων την περίοδο αυτή. Ειδικά το ημερολόγιο της Αρτεμισίας

³⁶ Σαραντάκος Δημήτρης, *Χαράλαμπος Κανόνης, Η ζωή και ο θάνατος ενός ανθρώπου*, Ιδιωτική Έκδοση Αθήνα, 1987 και *Ο Αγνώστος ποιητής Άχθος Αρούρης (1903-1977)*, εκδόσεις Ερατώ, Αθήνα, 1995

³⁷ Γερούκης Γρηγόριος, *Αντίσταση Αγωνιστών Αιγαίου*, Θεσσαλονίκη (Βιβλιοθήκη Δήμος Θεσσαλονίκης), 1986

³⁸ Θεοχάρης Νίκος, *Ενθυμήματα της Εθνικής Αντίστασης Λέσβου*, Νίκαια, 1990

³⁹ Ο **Κώστας Παπαχαραλάμπους – Μάκιστος** (1895 – 1984) ήταν δάσκαλος και λογοτέχνης από την Αγία Παρασκευή. Έγινε έφεδρος λοχαγός στο Έμπεδο Τάγμα. Συμμετέχει ενεργά στην Αντίσταση και οργανώνεται στο ΕΑΜ, έχοντας σημαντικό ρόλο στη περιοχή του. Αναλαμβάνει την ευθύνη της Επιμελητείας του Αντάρτη (ΕΤΑ). Το 1945 απολύεται από δάσκαλος για την αντιστασιακή του δράση. Πέθανε το 1984. (π.β. και Μίσσιος Κώστας, *Μυτιληνιοί Λόγιοι και Λογοτέχνες, Συμβολή στην Ιστορία της λεσβιακής γραμματείας*, Τόμος πρώτος, Έκδοση Δήμου Μυτιλήνης, Μυτιλήνη, 1994, σελ. 196-208)

⁴⁰ Ο **Τάκης Αμπατζής** ήταν δικηγόρος και διατέλεσε στέλεχος του ΕΑΜ Λέσβου την περίοδο 1943 - 1945. Το 1974 έγινε βουλευτής Λέσβου με την Ένωση Κέντρου Νέες δυνάμεις.

⁴¹ Αναγνώστου Πάνος, *Ημερολόγιο Κατοχής*, εκδόσεις Εταιρία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων Νησιών Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2004

⁴² Η **Αρτεμισία Ζυγούρη** (1887 – 1955) ήταν μια γυναίκα από το Πολιχνίτο, προερχόμενη από τη μεσαία τάξη, απόφοιτη δημοτικού σχολείου που κρατούσε Ημερολόγιο για προσωπική χρήση από τον Ιούλιο του 1941 ως το Φεβρουάριο του 1945. Στο ημερολόγιο εκτός από τις τιμές των προϊόντων, σχολιάζει και τα πολιτικά ζητήματα της περιόδου στο χωριό της και ευρύτερα στη Λέσβο. Το ημερολόγιο, όπως σημειώνει ο Στρατής Αναγνώστου που το έφερε στο φως, απηχούν απόψεις που γράφτηκαν μάλλον για προσωπική εκτόνωση και όχι με σκοπό τη δημοσίευση. Επομένως απηχούν τις ειλικρινείς και αδιαμεσολάβητες σκέψεις της κατόχου του και από αυτή την άποψη έχουν αξία, για τον τρόπο που επηρεάζεται η πολιτική της τοποθέτηση, από τις πολιτικές εξελίξεις της περιόδου. (Αναγνώστου Στρατής, (Αρτεμισία Ζυγούρη), «Ημερολόγιο της Κατοχής και των πρώτων μηνών του Εμφυλίου στον Πολιχνίτο», *Αιολικά Χρονικά, τόμος Δ'.* σελ. 310 – 331

Ζυγούρη από τον Πολιχνίτο, λόγω της εμπλοκής της και στα δημόσια πράγματα του χωριού στο αντίπαλο από το ΕΑΜ στρατόπεδο, μας δίνει κάποιες χρήσιμες πληροφορίες για το κλίμα του χωριού της⁴³.

Την ίδια περίοδο εμφανίζονται τα πρώτα κείμενα από τις αναμνήσεις των ανταρτών από την περίοδο του Εμφυλίου στη Λέσβο. Οι Προκόπης Πανταζής και Μιχάλης Λιαρούτσος⁴⁴ που πήραν μέρος στο Δημοκρατικό Στρατό της Λέσβου και τραυματίστηκαν σε μάχες, γράφουν τις αναμνήσεις τους από τη δράση τους στον Εμφύλιο με τη μορφή λογοτεχνικής μυθοπλασίας αλλάζοντας ονόματα και τοπωνύμια, κρατώντας όμως την αφήγηση στο πραγματικό της πλαίσιο⁴⁵. Αντίθετα ο Νίκος Θεοχάρης και ο Γιώργος Σκούφος, που συμμετείχαν κι αυτοί ως αντάρτες στο Δημοκρατικό Στρατό Λέσβου, επιλέγουν στις δικές τους αναμνήσεις να αναφερθούν σε πρόσωπα και τοπωνύμια με τα πραγματικά τους ονόματα.⁴⁶ Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι η διαφορετική μεταγενέστερη πολιτική ένταξη του Προκόπη Πανταζή (ΚΚΕ Εσωτ.) και των Λιαρούτσου – Σκούφου (ΚΚΕ), τους κάνει να προσεγγίζουν με διαφορετική οπτική το θέμα της προοπτικής του αγώνα και της στάσης απέναντι στις κακουχίες.⁴⁷

⁴³ π.β. Αναγνώστου Στρατής, (Αρτεμισία Ζυγούρη), «Ημερολόγιο της Κατοχής και των πρώτων μηνών του Εμφυλίου στον Πολιχνίτο», *Αιολικά Χρονικά, τόμος Δ'.* :310 – 331, Μυτιλήνη, 2002 και Παρασκευαΐδης Ευστράτιος, «Παιδικό ημερολόγιο Κατοχής 1941- 1944», *Αιολικά Χρονικά, τόμος Γ'.* : 253 - 279, Μυτιλήνη, 2001

⁴⁴ Ο **Μιχάλης Λιαρούτσος** (1921 – 2015) γεννήθηκε στη Τήνο. Οργανώθηκε στην ΟΚΝΕ και στο ΕΑΜ Νέων, ως φοιτητής της Νομικής στην Αθήνα. Στη συνέχεια οργανώθηκε στην ΕΠΟΝ και ήλθε ως στέλεχος της Οργάνωσης στη Λέσβο, τον Οκτώβριο του 1945. Το Δεκέμβριο του 1947 ανεβαίνει στο βουνό συμμετέχοντας στο Δημοκρατικό Στρατό Λέσβου. Τραυματίζεται δύο φορές. Συλλαμβάνεται το Φεβρουάριο του 1950 και καταδικάζεται σε θάνατο από το έκτακτο στρατοδικείο, ποινή που μεταβλήθηκε αργότερα σε ισόβια. Βγήκε από τη φυλακή για λόγους υγείας το Δεκέμβριο του 1956. Έχει γράψει αρκετά βιβλία με τις αναμνήσεις του για τον εμφύλιο στη Λέσβο. (Κουτσκουδής Π., ό.π.:21-46)

⁴⁵ π.β. Λιαρούτσος Μιχάλης, *Των εν ερημίαις και όρεσι*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα, 1996, Λιαρούτσος Μιχάλης, *Δρόμοι παλιοί*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα, 1998 και *Στη δίνη του εμφυλίου*, Εκδόσεις Εντός, 2007, καθώς και Πανταζής Προκόπης, *Ο χαλασμός*, Ιδιωτική Έκδοση (Τυπογραφείο Νικολόπουλου), Αθήνα, 1974, *Εθελοντές της κακουχίας*, Εκδόσεις Κέδρος Αθήνα 1980, *Ο τραυματίας αναστενάζει*, Εκδόσεις Κέδρος Αθήνα, 1984 και τέλος *Στο καρτέρι και άλλα διηγήματα*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 1986

⁴⁶ Θεοχάρης Νίκος, *Το αντάρτικο της Μυτιλήνης 1945-1950*, εκδόσεις Νίκαια, Αθήνα, 1986 και Σκούφος Γιώργος, *Σελίδες του Αγώνα*, Επιμέλεια Παναγιώτης Κουτσκουδής – Βασίλης Καλογεράς, Εκδόσεις «Νέο Εμπρός» Μυτιλήνη, 2007

⁴⁷ Τασιάνης Άρης, *Προκόπης Πανταζής, Ένας αντάρτης και λογοτέχνης της Λέσβου*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2007, σελ. 169-176

Στοιχεία για τους εκτελεσμένους Λέσβιους στη Κατοχή βρίσκει κανείς στο βιβλίο του Γιώργου Γαλέτσα «Στο σημάδι...»⁴⁸, ενώ στοιχεία για τις μάχες και τους νεκρούς του Δημοκρατικού Στρατού της Λέσβου έχουν συγκεντρώσει στο ομώνυμο βιβλίο τους οι Βασίλης Καλογεράς και Παναγιώτης Κουτσοκωδής⁴⁹.

Ο τύπος

Πέρα όμως από τις αναμνήσεις και τα βιβλία των πρωταγωνιστών βασική αρχειακή πηγή για την προσέγγιση της ιστορίας της περιόδου αποτελεί ο τοπικός τύπος της εποχής. Πράγματι στη Λέσβο τη περίοδο 1941 – 1950 εκδόθηκαν - με διαφορετικούς ιδεολογικούς προσανατολισμούς - δεκάδες εφημερίδες. Την περίοδο της Κατοχής η λογοκρισία δεν επέτρεπε την κυκλοφορία κανενός εντύπου εκτός από τη φιλοναζιστική εφημερίδα «Φως» με εκδότη – διευθυντή τον Αθανάσιο Γκράβαλη. Η εφημερίδα «Πρωινή» που κυκλοφορούσε και τη περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά, συνέχισε για ένα μήνα να εκδίδεται στην αρχή της γερμανικής Κατοχής, αλλά ανέστειλε την έκδοσή της στο τέλος Μαΐου 1941. Το ίδιο συνέβη και με την προπολεμική τοπική σατιρική εφημερίδα «Τρίβολος», η οποία έκλεισε κι αυτή, εξαιτίας της λογοκρισίας, στο τέλος Αυγούστου του 1941.

Για τη περίοδο από το 1941 μέχρι την άνοιξη του 1944 δεν υπάρχουν στοιχεία για την ύπαρξη έστω και κάποιας χειρόγραφης ή πολυγραφημένης παράνομης έκδοσης αντιστασιακού εντύπου. Το καλοκαίρι του 1944 έκανε την πρώτη εμφάνισή του, πολυγραφημένος, ο παράνομος Εαμικός τύπος με δύο έντυπα, την «Ελεύθερη Λέσβο», Όργανο της ΝΕ του ΕΑΜ Λέσβου και τον «Αντιφασίστα», Όργανο του Ν.Σ. της ΕΠΟΝ Λέσβου. Αμέσως μετά την απελευθέρωση κυκλοφορεί μόνο ο Εαμικός τύπος. Εκτός από την «Ελεύθερη Λέσβο», που είναι σχεδόν καθημερινή εφημερίδα και τον εβδομαδιαίο «Αντιφασίστα», που κυκλοφορούν πια νόμιμα, επανεκδίδεται νόμιμα και το «Εμπρός», Όργανο της ΝΕ Λέσβου του ΚΚΕ, του οποίου η κυκλοφορία είχε απαγορευτεί ήδη, μετά την επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου του 1936. Ένα μήνα μετά την απελευθέρωση, κυκλοφορεί η «Δημοκρατία», η πρώτη αντιπολιτευόμενη στο ΕΑΜ καθημερινή εφημερίδα. Τον Νοέμβριο του 1944 εκδίδεται η «Αγροτική» προσκείμενη κι αυτή στο ΕΑΜ, Όργανο της ΝΕ Λέσβου του Αγροτικού Κόμματος Ελλάδας (ΑΚΕ). Το Φεβρουαρίου του 1945 εκδίδονται δύο ακόμα φιλικά προς το ΕΑΜ εβδομαδιαία έντυπα, η εφημερίδα «Ανατολή»

⁴⁸ Γαλέτσας Γ., ό.π.

⁴⁹ Καλογεράς Βασίλης – Κουτσοκωδής Παναγιώτης, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Λέσβου*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Νέο Εμπρός Μυτιλήνη, 2013

και το περιοδικό «Σοσιαλιστής». Λίγους μήνες μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας το πογκρόμ των διώξεων, όπως ήταν φυσικό, ακούμπησε και τον Εαμικό τύπο. Η «Ελεύθερη Λέσβος», το «Εμπρός», η «Αγροτική» και ο «Αντιφασίστας» δέχονται ένα καταγισμό μηνύσεων, φυλακίσεων των υπευθύνων τους και δεκάδων δυσβάστακτων προστίμων. Παρά ταύτα εξακολουθούν να εκδίδονται με χίλιες δύο δυσκολίες, για να σταματήσουν οριστικά την έκδοσή τους τον Μάρτη του 1947, λίγους μήνες πριν την τυπική και δια του νόμου απαγόρευση της κυκλοφορίας κάθε αριστερού εντύπου.

Εν τω μεταξύ από το φθινόπωρο του 1945 ξεκινούν να κυκλοφορούν στη Λέσβο και οι εφημερίδες που πρόσκεινται στα κυβερνώντα κόμματα. Έτσι τον Οκτώβριο του 1945 εκδίδεται στη Μυτιλήνη το φιλομοναρχικό «Στέμμα» και τον Ιανουάριο του 1946 εκδίδεται ο «Δημοκράτης», που πρόσκειται στην κεντρώα παράταξη. Τον Νοέμβριο του 1946 εκδίδεται η εφημερίδα «Λαϊκή», Όργανο της Περιφερειακής Επιτροπής Λέσβου του Λαϊκού Κόμματος. Όλες αυτές οι εφημερίδες έχουν τρεις με τέσσερις εκδόσεις την εβδομάδα, όπως και οι ΕΑΜικές. Από την άνοιξη του 1947 βέβαια, οι μόνες εφημερίδες σε κυκλοφορία είναι αυτές του αντιστασιακού στρατοπέδου.

Τα περισσότερα από αυτά τα έντυπα είναι συγκεντρωμένα και ταξινομημένα στη Δημόσια Βιβλιοθήκη Μυτιλήνης και αποτέλεσαν ένα εξαιρετικό αρχειακό υλικό και πηγή πληροφορίας, στα πλαίσια της παρούσας έρευνας,

Αρχειακό υλικό

Σημαντικά τεκμήρια για την ιστορική έρευνα της περιόδου, αποτελούν τα αρχεία που σώζονται στα κοινοτικά καταστήματα από τις τότε κοινότητες, όπως αυτό της Κοινότητας Αγίας Παρασκευής ή αρχεία ιδιωτών, όπως αυτό του Νίκου Σαραντάκου από τα ανέκδοτα κείμενα του ΕΠΟΝίτη πατέρα του Δημήτρη και του Παναγιώτη Κουτσκουδή, με προκηρύξεις, έγγραφα και γράμματα καθώς και με μαγνητοφωνημένες ή βιντεοσκοπημένες συνεντεύξεις πρωταγωνιστών, που δεν είναι πια εν ζωή.⁵⁰ Αρχειακό υλικό για τη Λέσβο απόκειται και στα ΑΣΚΙ, που μικρό μόνο μέρος του αξιοποιήθηκε από την παρούσα εργασία.

⁵⁰ Σε αυτή τη φάση της έρευνας αυτό το αρχειακό υλικό κρίθηκε ικανοποιητικό, αποφεύγοντας να αξιοποιηθούν προφορικές συνεντεύξεις επιζώντων. Αυτές θα προστεθούν σε επόμενη φάση, με λίγους ανθρώπους που είναι ακόμα εν ζωή και έζησαν σε μια ηλικία τη περίοδο αυτή, που μπορούν να έχουν τις αναμνήσεις τους

Η ανά χείρας μελέτη είναι χωρισμένη σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος εστιάζεται στις όψεις της λεσβιακής κοινωνίας την περίοδο της Κατοχής, την διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και τη στάση τμημάτων της τοπικής κοινωνίας απέναντι στους κατακτητές. Στο δεύτερο κεφάλαιο προσεγγίζεται ο τρόπος που στήθηκε και εδραιώθηκε το ΕΑΜ στη Λέσβο, οι ιδιαιτερότητες της ανάδειξης του στη μόνη αντιστασιακή οργάνωση στη Λέσβο, οι κοινωνικές του αναφορές και ο τρόπος που διεύρυνε την κοινωνική και πολιτική του απήχηση. Διερευνώνται ακόμα οι διαφορές της μετακατοχικής εξουσίας στη Λέσβο σε σχέση με τα γειτονικά νησιά του Αιγαίου και προσεγγίζονται οι λόγοι για τους οποίους εμφανίστηκαν αυτές. Εξετάζονται και διερευνώνται οι τομές που έφεραν στην τοπική κοινωνία νέοι θεσμοί, όπως η λαϊκή πολιτοφυλακή, η λαϊκή αυτοδιοίκηση, η λαϊκή δικαιοσύνη και ο λαϊκός στρατός. Στο μέρος αυτό εξετάζονται ακόμα οι κοινωνικοί και πολιτικοί αντίπαλοι που ανέδειξε η ΕΑΜική εξουσία, καθώς και οι τρόποι που οι αντίπαλοι αυτοί επεχείρησαν να την ανατρέψουν. Διερευνάται πώς οι γενικότερες πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα την κρίσιμη τριετία 1944 – 1946, διαμόρφωσαν μια νέα πολιτική κατάσταση και στη Λέσβο, παρά το γεγονός ότι η πολιτική και κοινωνική απήχηση που κατέκτησε το ΕΑΜ στη Κατοχή, εξακολουθούσε να παραμένει ισχυρή. Τέλος, στο τρίτο και τελευταίο μέρος εξετάζονται τα αίτια που οδήγησαν ώστε η σύγκρουση να γίνει ένοπλη και τίθεται το ζήτημα του βάθους και του εύρους των αντιθέσεων που αυτή διαμόρφωσε στη τοπική κοινωνία, καθώς και ο τρόπος που η τοπική και κεντρική ηγεσία του ΕΑΜ και του ΚΚΕ χειρίστηκε πολιτικά, κρίσιμα ζητήματα της περιόδου. Τόσο στο δεύτερο, όσο και στο τρίτο κεφάλαιο θίγονται μια σειρά από σημαντικά ερωτήματα, όπως το αν συνιστούν κοινωνική επανάσταση οι τομές που επιχείρησε το οκτάμηνο της εξουσίας του το ΕΑΜ στη Λέσβο, ο ρόλος της άρχουσας τάξης και οι συμμαχίες της, είτε με τους γερμανούς κατακτητές, είτε με τους Άγγλους στη συνέχεια, η καταλυτική παρουσία του μετεμφυλιακού κράτους σε ρόλο παρακράτους και η πολιτική επάρκεια της τοπικής ηγεσίας του ΕΑΜ και του ΚΚΕ την κρίσιμη τριετία 1944 – 1946. Τα ζητήματα αυτά πιστεύω ότι ανοίγουν νέα πεδία για μελλοντικές έρευνες

ΜΕΡΟΣ Ι

Όψεις της Λεσβιακής κοινωνίας στη διάρκεια της Κατοχής

I.1 Οι Γερμανοί στη Λέσβο

Η δικτατορία του Μεταξά ενώ άλλαξε ριζικά την πολιτική κατάσταση, δεν άλλαξε και τις κοινωνικές ισορροπίες στο νησί. Οι κοινωνικές ανισότητες διατηρήθηκαν και σε ένα βαθμό διευρύνθηκαν, ενώ από πολιτική άποψη, το ΚΚΕ διαλύθηκε οργανωτικά, δεχόμενο ισχυρά πλήγματα. Όλα σχεδόν τα στελέχη του φυλακίστηκαν, εξορίστηκαν ή εγκατέλειψαν τη Λέσβο. Λίγα μέλη του επέστρεψαν από την εξορία ή την φυλακή έχοντας υπογράψει «δήλωση μετανοίας»

Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος που ξέσπασε τον Οκτώβριο του 1940 επανέφερε προσωρινά ένα κλίμα εθνικής ανάτασης και ομοψυχίας. Το κλίμα όμως αυτό της εθνικής ομοψυχίας που ακολούθησε την κήρυξη του πολέμου, δεν στάθηκε ικανό να αναστείλει τις κοινωνικές αντιθέσεις. Μάλιστα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις τις βάθυνε. Έτσι για παράδειγμα, στους εράνους για την ενίσχυση των ελληνικών στρατευμάτων επιτάσσονται από τους φτωχούς αγρότες μουλάρια, άλογα και γαϊδούρια. Αντίθετα η αστική τάξη του νησιού δεν φαίνεται να είναι πρόθυμη να συνεισφέρει. Είναι χαρακτηριστικά δύο σχόλια της σατιρικής εφημερίδας «Τρίβολος» - λίγες μόλις μέρες μετά την κήρυξη του πολέμου, στις 11 Νοεμβρίου 1940 - στα οποία επικρίνονται επώνυμοι Μυτιληνιοί πλούσιοι για την απροθυμία τους να στηρίξουν οικονομικά τον ελληνικό στρατό. Στο πρώτο με τίτλο : *«Να γιατί αργούν»* σημειώνει : *«Πολλοί ρωτούν. Γιατί αργούν να εξαγγελθούν οι εισφορές των πλουσίων Μυτιληνίων στον ιερό αγώνα. Κατά τη γνώμη μας η άργητα είναι [sic!] δικαιολογημένη. Οι πλούσιοι μας, περιμένουν ο ένας τον άλλον. Και στον Πλούτον υπάρχει ιεραρχία. Στον τόπο μας την πρώτην μεγάλην λέξιν θα την πει ο κυρ Γιώργης, ο Βοστάνης. Οι άλλοι θα ακολουθήσουν. Και θα προσφέρουν ο καθένας ανάλογα με τις δυνάμεις του. Όσο για τους φτωχούς, αυτοί είναι ελεύθεροι να δίνουν ό,τι έχουν και δεν έχουν. Κανένας δεν θα τους ψέξει πως δώσανε λίγα, μια που εισφέρουν ολόκληρο το έχει τους κι απ' το υστέρημα τους»*. Στο δεύτερο σχόλιο αμέσως παρακάτω με τίτλο : *«Η πήχη»*, αναφέρει : *«Διάφοροι Λέσβιοι αγρότες προσέφεραν το μουλάρι τους στον Εθνικόν Έρανο. Ένα μουλάρι για τον αγρότη αξίζει όσο ένα βαπόρι τουλάχιστον για τον εφοπλιστή, ή μια φάμπρικα για τον βιομήχανο. Μ' άλλα λόγια έχουμε το μέτρο για να κανονίσουμε την αναλογία των εισφορών μας οι εύποροι, οι πλούσιοι και οι ζάμπλουτοι»*. Σε λίγες μέρες, στις 15 Νοεμβρίου 1940, σε

νέο της καυστικό σχόλιο με τίτλο «*Το λαϊκό χιούμορ*», η ίδια εφημερίδα σημειώνει: «*Τη βραδιά που φέβγανε τα βαπόρια με τους λεβέντες, κάποιος φαντάρος που δεν είχε διαβάσει στον κατάλογο του εθνικού εράνου τα ονόματα διαφόρων αρχοντάδων μας, απευθυνόμενος στο κόσμο που είχε μαζεφτεί στην αποβάθρα, φώναζε: Έχιτι γεια. Τσι που είστιν; Κάνιτι κανένα έρανου για τουν κυρ Γιώργ' του Μπουστάν' να πιασ' ντου χμωνατ' η' αθριπους*».

Είναι λοιπόν πέρα από κάθε αμφιβολία, πως το κοινωνικοπολιτικό status που προηγήθηκε της γερμανικής Κατοχής, ακόμα και σε περιόδους πλήρους φαινομενικά εθνικής ομοψυχίας, όπως ήταν οι μήνες του ελληνοϊταλικού πολέμου, είχε ήδη διαμορφώσει συνθήκες κοινωνικής και πολιτικής ρήξης. Η γερμανική Κατοχή έμελλε να αποτελέσει τον καταλύτη των εξελίξεων που ακολούθησαν.

Η κατάρρευση του αλβανικού μετώπου και η γερμανική εισβολή στην ηπειρωτική Ελλάδα έδωσαν πια τη βεβαιότητα πως πολύ σύντομα οι Γερμανοί θα βρεθούν στη Λέσβο. Ήδη με την άφιξη του πλωτού νοσοκομείου «Πατρίς» οι Μυτιληνιοί έρχονται από κοντά σε άμεση επαφή με τη δυστυχία που φέρνει ο πόλεμος, καθώς εκατοντάδες τραυματίες από τη Θράκη προσπαθούν να επουλώσουν τις πληγές τους φτάνοντας στη Λέσβο. Τη Μεγάλη Εβδομάδα του 1941 έρχονται και οι στρατιώτες και οι αξιωματικοί από τη διαλυμένη στρατιά της Θράκης, που επέστρεψαν όπως - όπως, μετά την κατάρρευση του μετώπου⁵¹.

Οι Γερμανοί φτάνουν και καταλαμβάνουν τη Λέσβο από δύο σημεία. Το Σαββάτο στις 3 Μαΐου 1941 από τη περιοχή του Μολύβου και της Πέτρας και την επόμενη μέρα με δύο οπλιταγωγά από το λιμάνι της Μυτιλήνης. Δεν συναντούν καμία αντίσταση, αφού η ελληνική διοίκηση είχε ήδη καταρρεύσει⁵².

Ο ακριβής αριθμός των Γερμανών στρατιωτών που έφτασαν στη Λέσβο δεν είναι γνωστός από την τοπική ιστοριογραφία. Αρχικά υπήρχε μια εκτίμηση πως οι Γερμανοί προετοίμαζαν κάποιο σχέδιο εισβολής στη Τουρκία, με το δεδομένο ότι τους δύο πρώτους μήνες κατασκεύαζαν ισχυρά οχυρωματικά έργα και ο αριθμός των στρατιωτών τους διαρκώς αυξανόταν.⁵³ Ο Γερμανός Rudolf Helm, μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα της Κατοχής

⁵¹ Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ.34-35 και Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 48.

⁵² Στο ίδιο, ό.π., σελ. 53-54 και Γαλέτσας Γ., 2010, ό.π. σελ. 13.

⁵³ Οι Γερμανοί είχαν μεταφέρει στο στρατόπεδό τους στο Καρά – Τεπέ μεγάλα οπλοπολυβόλα, που είχαν πάρει από τη γραμμή Μαζινό, με βεληνεκές που έφτανε ως τη Τουρκία (Προφορική μαρτυρία του Γιώργου

στην πόλη της Μυτιλήνης, ισχυριζόταν πως οι Γερμανοί κατέλαβαν τη Λέσβο για να παρακολουθούν από κοντά την Τουρκία από την οποία Ρωσία και Αγγλία, είχαν ζητήσει να μπει στο πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων με αντάλλαγμα τη Λήμνο, τη Λέσβο και τη Χίο⁵⁴

Όπως είναι γνωστό στην Ελλάδα υπηρέτησαν και μεταξύ άλλων και γερμανικά Τάγματα «ανεπιθύμητων». Ένα τέτοιο ήταν και το ονομαζόμενο «Τάγμα 999». Ο Erick Erhard στο άρθρο του «Γερμανοί αντιφασίστες στις τάξεις του ΕΛΑΣ» υποστηρίζει : «...Στα τάγματα 999 που προωθήθηκαν στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου οι αυτομολήσεις άρχισαν ήδη κατά τη διάβασή τους από την Αθήνα και τον Πειραιά... Στον νησιωτικό χώρο οι αντιφασιστικοί πυρήνες στα τάγματα 999 ήταν ισχυροί στη Σάμο και τη Μυτιλήνη...» (Erhard E., 2007:76).⁵⁵ Μαρτυρίες από την ιστοριογραφία μιλάνε για περιπτώσεις Γερμανών στρατιωτών που δεν συμμερίζονταν την ναζιστική ιδεολογία, απλά στα πλαίσια της υποχρεωτικής στράτευσης, υπηρέτησαν ως στρατιώτες στην Wehrmacht.⁵⁶

Σκούφου στον Παναγιώτη Κουτσκουδή, στις 26 Ιουνίου 2004 (Πηγή: Αρχείο Παναγιώτη Κουτσκουδή και Σαραντάκος Δ, 1987, ό.π., σελ. 49)

⁵⁴ Η μαρτυρία αυτή μεταφέρεται από τον κατοχικό δήμαρχο Μυτιλήνης Χονδρονίκη. Ο Χονδρονίκης στη μαρτυρία του, δεν αναφέρει το όνομα του, ισχυριζόμενος πως δεν το θυμάται, αλλά από άλλες πηγές βρίσκουμε πως πρόκειται για το Γερμανό Rudolf Helm, ελληνομαθή, που εγκαταστάθηκε στη Μυτιλήνη από τη Θεσσαλονίκη το 1939 και διατηρούσε φροντιστήριο Γερμανικών στη πόλη (π.β. Φραντζής Μ., ό.π., σελ. 70-71). Στη τοπική ιστοριογραφία, άλλοι μιλάνε για μια προσωπικότητα που έπαιξε θετικό ρόλο και βοήθησε Έλληνες να γλυτώσουν την καταδίκη, (π.β. Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π. σελ. 193-196 και Φώτης Δήμου στην εφημερίδα «Λαϊκή», αρ. φ. 219/23.2.1949) και άλλοι, για κάποιον που κυκλοφορούσε στη πόλη μετά την εισβολή των Γερμανών με τον αγκυλωτό σταυρό στο πέτο (π.β. Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 51). Πάντως στη φιλοναζιστική εφημερίδα «Φως» που κυκλοφόρησε στη Μυτιλήνη την Τρίτη 6 Μαΐου 1941, αμέσως μετά την εισβολή, με τον προκλητικό τίτλο στα ελληνικά και στα Γερμανικά «Γενναίοι Στρατιώται του Ράιχ» υπάρχει διαφήμιση των υπηρεσιών του για μαθήματα γερμανικής που δίνει. Ακόμα στην «Πρωινή» της 15^{ης} Μαΐου 1941 δημοσιεύεται η είδηση ότι ο Rudolf Helm, ο οποίος και αναγράφεται ως μέλος του εθνικοσοσιαλιστικού κόμματος, αναλαμβάνει επίσημα καθήκοντα με εντολή της Γερμανικής Διοίκησης, λογοκριτού εφημερίδων και επιστολών.

⁵⁵ Ο Erick Eberhard σε άρθρο του υποστηρίζει : «...Στα τάγματα 999 που προωθήθηκαν στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου οι αυτομολήσεις άρχισαν ήδη κατά τη διάβασή τους από την Αθήνα και τον Πειραιά... Στον νησιωτικό χώρο οι αντιφασιστικοί πυρήνες στα τάγματα 999 ήταν ισχυροί στη Σάμο και τη Μυτιλήνη...» (Eberhard Erik, Γερμανοί αντιφασίστες στις τάξεις του ΕΛΑΣ, στο «Ιστορία της Ελλάδας τον 20^ο αιώνα», Τόμος Γ2 σελ. 69, εκδόσεις Βιβλιόραμα 2007, σελ. 76). Μάλιστα αναφέρεται και στον γνωστό Γερμανό διανοούμενο της Αριστεράς Wolfgang Abendroth, μετέπειτα καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Μάρμπουργκ, ο οποίος πέρασε, σύμφωνα με πληροφορία που δίνει ο ίδιος, κάποιο διάστημα ως στρατιώτης της Wehrmacht στη Λέσβο και τη Λήμνο (Abendroth Wolfgang, *Ein Leben in der Arbeiterbewegung Gespräche*, Φραγκφούρτη 1976, σελ. 187-190)

⁵⁶ Ο ΕΠΟΝίτης Νίκος Σαραντάκος δημοσιεύει ποίημα με τίτλο : «ο Γέρο Φρίτς», που αναφέρεται σε μια τέτοια περίπτωση Γερμανού στρατιώτη στη Λέσβο (Σαραντάκος Νίκος, *Της κατοχής και του Στρατοπέδου, Ποιήματα*, Έκδοση Ιδιωτική, Αθήνα, 1978, σελ.21-22). Αλλά και η ΕΑΜική εφημερίδα «Αγροτική» στις 2 Φεβρουαρίου 1945 στην παρακάτω είδηση με τίτλο : «Μια ανακοίνωση για τη Γερμανία», σημειώνει : «Ο συναγωνιστής Βασ.. Αρχοντίδης έκανε χθες το απόγευμα στην αίθουσα του ΦΟΜ ανακοίνωση «για τη χιτλερική Γερμανία,

Η γενική εικόνα που υπάρχει τη στιγμή που φτάνουν οι Γερμανοί περιγράφεται στη τοπική ιστοριογραφία ως μια εικόνα διάλυσης των ελληνικών στρατευμάτων που επέστρεψαν από το μέτωπο, διάλυσης των κρατικών δομών και μια εικόνα παντελούς απροθυμίας για αντίσταση στις γερμανικές δυνάμεις.⁵⁷ Η μόνη υπηρεσία που φαίνεται να εξακολουθεί να λειτουργεί καλά, είναι το Γραφείο Ειδικής Ασφάλειας Χωροφυλακής Λέσβου που με επικεφαλής τον μοίραρχο Νίκο Γαλούση,⁵⁸ μεταφέρει τις υπηρεσίες της αμέσως από τη Μεταξική δικτατορία, στις γερμανικές Αρχές Κατοχής⁵⁹.

Ο ρόλος του Νίκου Γαλούση την περίοδο της γερμανικής Κατοχής, είναι αμφιλεγόμενος. Υπάρχει η άποψη, πως παράλληλα με τις υπηρεσίες του στις αρχές της γερμανικής Κατοχής, ήταν ταυτόχρονα και άνθρωπος της αγγλικής Intelligence Service, ενημερώνοντας τις αγγλικές μυστικές υπηρεσίες για τις κινήσεις των Γερμανών. Η όλη του στάση πάντως στη διάρκεια της Κατοχής, αλλά και η μετέπειτα σχέση του με τους Άγγλους, χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Πρώτιστο μέλημά του πάντως ήταν ο άμεσος έλεγχος της ανάπτυξης του ΚΚΕ και των στελεχών του. Πρώτο αποτέλεσμα αυτής της δράσης ήταν η σύλληψη, η παράδοση στους Γερμανούς και τελικά η εκτέλεση του κομμουνιστή Νίκου Βουδούρη.⁶⁰

Ένα άλλο θέμα γύρω από το οποίο διχάζονται οι αφηγήσεις των τοπικών στελεχών που συμμετείχαν στην Αντίσταση, είναι η προέλευση της πρώτης αντιστασιακής πράξης, που

όπως την περιγράφει ένας Γερμανός αντιφασίστας που υπηρετούσε στρατιώτης στο νησί μας ως τον περασμένο Αύγουστο...».

⁵⁷ Γαλέτσας Γ., ό.π. σελ. 13

⁵⁸ Ο **Νίκος Γαλούσης** διατέλεσε Διοικητής Χωροφυλακής Μυτιλήνης κατά το διάστημα της Δικτατορίας του Μεταξά, θέση που διατήρησε και σε ολόκληρο το διάστημα της γερμανικής Κατοχής (1941 – 1944). Μετά την απελευθέρωση συνελήφθη, πέρασε από δικαστήριο δωσίλογων και αθώωθηκε. Η μοναρχική εφημερίδα «Στέμμα» στις 2 Απριλίου 1948 σχολιάζοντας την αθώωση του Γαλούση, μιλά για έναν «αξιωματικό φόβητρο και πραγματικό Ιαβέρη» για τους κομμουνιστές. Πάντως η εφημερίδα «Ελεύθερη Λέσβος» στις 17 Φεβρουαρίου 1945 κάνει λόγο για παρουσία του Νίκου Γαλούση, ως υπασπιστή του τότε Πρωθυπουργού Νίκου Πλαστήρα και η εφημερίδα «Εμπρός» στις 27 Ιουλίου 1945 πως ήταν στους πίνακες των εν ενεργεία αξιωματικών της Χωροφυλακής.

⁵⁹ Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 26-40.

⁶⁰ Ο **Νίκος Βουδούρης**, γεννημένος στην Προύσα το 1908, οικοδόμος, εντάσσεται στο ΚΚΕ στο τέλος της δεκαετίας του 1920. Αναδεικνύεται με τη δράση του σε στέλεχος του κόμματος. Στη διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά συλλαμβάνεται και εξορίζεται στον Αϊ – Στράτη. Το Μάρτη του 1941 αποδρά με ομάδα συντρόφων του. Με εντολή της νέας ηγεσίας του ΚΚΕ τον Ιούνιο του 1941, έρχεται στη Λέσβο, όπου ζει και η οικογένειά του, με σκοπό να αναλάβει την ανασυγκρότηση των οργανώσεων του κόμματος. Συλλαμβάνεται τον Ιούλιο του 1941 από την Ασφάλεια Μυτιλήνης και το Σεπτέμβρη του ίδιου χρόνου εκτελείται (Γαλέτσας, ό.π., σελ. 33-39 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 94-103)

ήταν η ρήψη προκηρύξεων ενάντια στη γερμανική Κατοχή, μόλις ενάμιση μήνα μετά την άφιξη των Γερμανών, στις 21 Ιουνίου 1941. Για τις προκηρύξεις αυτές προέκυψε μια μεταγενέστερη διαμάχη αν ήταν μια πραγματική πατριωτική πράξη ή ήταν αποτέλεσμα «προβοκάτσιας» του Νίκου Γαλούση, στην οποία συμμετείχε εν γνώσει του και το στέλεχος του ΚΚΕ Δημήτρης Σίμος,⁶¹ με διπλό ρόλο, από τη μια στην υπηρεσία του Γαλούση και των ευρύτερων σχεδίων του και από την άλλη ως στέλεχος του ΚΚΕ. Η άποψη για «προβοκάτσια» στηρίζεται στην εκτίμηση πως υπήρχε ένα σχέδιο της Φέλντ Κομαντατούρ της Θεσσαλονίκης για μαζικές συλλήψεις κομμουνιστών στα μέρη εκείνα που τα προηγούμενα χρόνια υπήρχε αναπτυγμένο κομμουνιστικό κίνημα, ως προληπτική κίνηση ενόψει της επικείμενης εισβολής των Ναζί στη Σοβιετική Ένωση στις 22 Ιουνίου 1941. Η άποψη αυτή, ότι δηλαδή παραμονές της εισβολής των Ναζί στη Σοβιετική Ένωση, με εντολή της Κομαντατούρ έγιναν αθρόες συλλήψεις κομμουνιστών σε μέρη με ισχυρή παρουσία του ΚΚΕ πριν τον πόλεμο, συναντάται γενικότερα στη ιστοριογραφία της περιόδου.⁶² Πράγματι στη Λέσβο, με αφορμή τις προκηρύξεις, έγιναν πάνω από 250 συλλήψεις κυρίως κομμουνιστών, από εκείνους που στη μεγάλη τους πλειοψηφία, είχαν ήδη υπογράψει «δήλωση αποκήρυξης του κόμματος» κατά τη δικτατορία Μεταξά, τόσο από τη Μυτιλήνη, όσο και από τα χωριά. Τελικά για την υπόθεση αυτή πέρασαν από δίκη αρχικά από Στρατοδικείο στη Μυτιλήνη και μετά στη Θεσσαλονίκη, μόνο εννέα άτομα και στο τέλος αθωώθηκαν όλοι.⁶³

Ανεξάρτητα πάντως από την πατρότητα της πράξης, το ίδιο το γεγονός της εμφάνισης προκηρύξεων αντιστασιακού περιεχομένου, μόλις ενάμιση μήνα από την άφιξη των Γερμανών, λειτούργησε ανακουφιστικά στο πληθυσμό. Ακόμα και οι συλληφθέντες ήδη «δηλωσίες», αισθάνθηκαν πως η περιπέτεια τους αυτή τους αναβαθμίζει ξανά στη συνείδηση

⁶¹ Ο Δημήτρης Σίμος, έμπορος, μέλος της ΝΕ Λέσβου του ΕΑΜ, έπαιξε σημαντικό ρόλο στο αντιστασιακό κίνημα του νησιού. Αργότερα κατηγορήθηκε από το ΚΚΕ για συνεργασία με την Ασφάλεια και παράλληλα με τις αγγλικές μυστικές υπηρεσίες (Μαραντζίδης Νίκος, *Μικρές Μόσχες*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1997, σελ. 89-90 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 108)

⁶² π.β. Ανταίος Πέτρος, 1977, *Συμβολή στην ιστορία της ΕΠΟΝ*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, σελ. 286

⁶³ Ο Απόστολος Αποστόλου αναλαμβάνει ο ίδιος προσωπικά την πατρότητα της πράξης, την οποία και περιγράφει αναλυτικά (Αποστόλου Α., 1985, ό.π. σελ. 96-98). Αντίθετα, ο Παναγιώτης Κεμερλής στις δικές του αναμνήσεις αποδίδει τις προκηρύξεις αυτές σε «προβοκάτσια» με τη συμμετοχή και του Σίμου. Για την υπόθεση των προκηρύξεων πέρασαν από δίκη και αθωώθηκαν οι Φώτης Δήμου, Δημήτριος Σίμος, Δημήτρης Χωριανόπουλος, Γεώργιος και Σωτήρης Τσαγκαρέλλης, Παναγιώτης Μαυρογιώργης, Γρηγόρης Κουτουρέλλης Λουίζας και Σταμάτης Πατλάκας. Ο Απόστολος από τη πλευρά του υποστηρίζει πως ο ύποπτος ρόλος της Χωροφυλακής στη ρίψη των προκηρύξεων χρησιμοποιήθηκε ως επιχείρημα από το δικηγόρο των συλληφθέντων Ιορδάνη Σαχπάλογλου, προς τον Γερμανό Εισαγγελέα Funk για να τους αφήσει ελεύθερους (Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 97 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 80-94)

των συμπολιτών τους ως αγωνιστές, ενώ ενισχύθηκε η αυτοπεποίθηση τους και η διάθεση επανασύνδεσης τους με την οργανωμένη δράση.

I.2 Η οικονομία της Κατοχής – Η πείνα.

Ήδη πριν ακόμα και από την κήρυξη του πολέμου, το ζήτημα της επάρκειας των τροφίμων για τον πληθυσμό, ήταν ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα που αντιμετώπιζε η μεταξική κυβέρνηση. Οι συνεχείς εκκλήσεις των αρχών για να δηλώνονται τα παραγόμενα αγροτικά προϊόντα, καθώς και οι αυστηρές ποινές που προβλέπονταν σε όσους απέκρυπταν την παραγωγή, δείχνουν πως και πριν τον πόλεμο τα τρόφιμα δεν έφταναν για όλους. Και φυσικά αυτοί που αντιμετώπιζαν πρόβλημα επιβίωσης λόγω των ελλείψεων αυτών ήταν τα πιο φτωχά στρώματα του πληθυσμού.⁶⁴

Η κήρυξη του ελληνοϊταλικού πολέμου και αργότερα η παρουσία των Γερμανών στο νησί, επιδείνωσε την κατάσταση. Παρόλα αυτά, η εφημερίδα «Πρωινή» στις 20 Μαΐου 1941 δημοσιεύει καθησυχαστική έκκληση της κατοχικής Νομαρχίας προς τους πολίτες, ότι καταβάλλεται κάθε προσπάθεια για την επάρκεια σε τρόφιμα, ιδιαίτερα σε σιτάρι. Οι ελληνικές αρχές όμως χρησιμοποιούνταν από τις αρχές Κατοχής κυρίως για να ασκήσουν πίεση, μέσω διαταγμάτων και νόμων στους αγρότες να παραδίδουν μέρος της παραγωγής τους στο κράτος, το γνωστό «παρακράτημα». Ο έλεγχος γινόταν μέσα από τα διορισμένα Δημοτικά και Κοινοτικά Συμβούλια, ενώ στην ευθύνη των Προέδρων των Κοινοτήτων ήταν να καταγγέλλουν στις αρχές όσους αρνούσαν να συμμορφωθούν. Η παραγωγή που παρακρατούνταν από τις κατοχικές αρχές με βάση τον νόμο για τη δεκάτη, συγκεντρωνόταν ανά χωριό και μεταφερόταν στη Μυτιλήνη⁶⁵.

Ο θαλάσσιος αποκλεισμός του νησιού εξαιτίας του πολέμου και η διάλυση όλων των δομών του κράτους και της οικονομίας δεν επέτρεπαν την ευρεία ανταλλαγή προϊόντων, με αποτέλεσμα την απομόνωση του νησιού και τον αποκλεισμό του από τον μόνιμο και επαρκή επισιτισμό του. Οι Γερμανοί, με βάση και την γενικότερη ιδεολογία του ναζισμού δεν έδειχναν ιδιαίτερο ζήλο για την αλλαγή των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Αυτό που

⁶⁴ π.β. Καραγάτση Ρεβέκκα, Διπλωματική εργασία, «Μαρτυρίες για την Κατοχή και την Αντίσταση στην Αγία Παρασκευή Λέσβου», Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2013, σελ. 37-38

⁶⁵ Στο ίδιο ό.π., σελ. 39-43

τους ενδιέφερε κυρίως ήταν το «παρακράτημα» της παραγωγής για την ικανοποίηση των στρατιωτικών και επισιτιστικών τους αναγκών. Έτσι οι ελλείψεις βασικών αγαθών έφεραν ραγδαία άνοδο στις τιμές, ενώ τα κατοχικά μάρκα με τα οποία συναλλάσσονταν οι Γερμανοί, αλλά και οι κατοχικές δραχμές πολύ σύντομα έγιναν πληθωριστικά και χωρίς αξία.⁶⁶

Η «μαύρη αγορά» έγινε καθημερινό φαινόμενο και οι «μαυραγορίτες» έκρυβαν τα προϊόντα και ανέβαζαν τις τιμές, γινόμενοι, όπως και σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα, μισητοί στο σύνολο του πληθυσμού. Ο κατοχικός Νομάρχης Λέσβου Παναγιώτης Τσιτσίλιας με εγκύκλιο του τον Αύγουστο του 1941, ευθύς μόλις ανέλαβε, έδειξε πως οι αρχές θα ήταν πολύ αυστηρές σε φαινόμενα παράνομου πλουτισμού, μαύρης αγοράς και μικροκλοπών. Η κατάρρευση όμως της οικονομίας ήταν τόσο μεγάλη - αφού στο νησιωτικό χώρο οι προμήθειες σε τρόφιμα σε καιρό πολέμου ήταν ακόμα πιο δύσκολες - ώστε οι εκκλήσεις αυτές είχαν συνήθως μικρή απήχηση στους επιτήδειους που πλούτιζαν, λόγω των ελλείψεων και της πείνας στο πληθυσμό.⁶⁷ Σε τέτοιες περιπτώσεις, ακόμα και τα διατάγματα, που όριζαν την ποινή του θανάτου στους παρανομούντες, ήταν ανίκανα να σταματήσουν τη μαύρη αγορά.⁶⁸

Τα συσσίτια που οργανώθηκαν το χειμώνα του 1941-42 στη Μυτιλήνη από τη κατοχική Νομαρχία πολύ σύντομα βρέθηκαν χωρίς τρόφιμα και στις αρχές του 1942 έκλεισαν⁶⁹. Η επάρκεια σε τρόφιμα, λόγω και της μεγάλης παραγωγής ελαιόλαδου, δεν στάθηκε ικανή να θρέψει τον πληθυσμό της Λέσβου. Μεγάλες ευθύνες για την κατάσταση αυτή είχαν οι μεγαλοκτηματίες, έμποροι και πλούσιοι του νησιού, που με επικεφαλής τον Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ιάκωβο, επεδίωξαν να συγκεντρώσουν την παραγωγή και να τη

⁶⁶ Το σιτάρι για παράδειγμα που τον Ιούνιο του 1941 είχε τιμή 10 δραχμές/οκά, εκτινάχθηκε τον Μάρτιο του 1942 στις 2.000 δραχμές/οκά και τον Νοέμβριο του 1942 στις 10.000 δραχμές/οκά. Από τα μέσα του 1943 και μετά, η κατάσταση φαίνεται να σταθεροποιείται σταδιακά μέχρι το τέλος της χρονιάς. Αλλά από τις αρχές του 1944 όταν πια το χρήμα χάνει κάθε αξία οι τιμές ανεβαίνουν στα ύψη (πχ. Τον Αύγουστο του 1944 το σιτάρι είχε 4.000.000 δραχμές/οκά). (Αναγνώστου Σ., 2002, ό.π. σελ. 312-325, Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 64-65 και Φραντζής Μ., ό.π., σελ.3).

⁶⁷ Καραγάτση Ρ., ό.π., σελ. 57

⁶⁸ π.β. Mazower Mark, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της κατοχής*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994, σελ. 53

⁶⁹ Παρασκευαΐδης Παναγιώτης, *Οι Νομάρχες του Νομού Λέσβου*, Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λέσβου, Μυτιλήνη, 2006, σελ. 48

διοχετεύσουν στη μαύρη αγορά, αγνοώντας τις επισιτιστικές ανάγκες των φτωχών λαϊκών στρωμάτων.⁷⁰

Το φάσμα της πείνας απλώθηκε και οι θάνατοι από ασιτία άρχισαν να πληθαίνουν. Από τα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν μεταγενέστερα (αλλά από επίσημη πηγή της περιόδου, όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά) στην εφημερίδα «Λαϊκή», προκύπτει ότι για τη πόλη της Μυτιλήνης έχουμε τον παρακάτω πίνακα για τους θανάτους στη Κατοχή :

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΑΝΑΤΩΝ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΣΤΗ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

ΕΤΟΣ	ΒΡΕΦΗ ΚΑΤΩ ΤΩΝ 2 ΕΤΩΝ	ΠΑΝΩ ΑΠΟ 2 ΕΤΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΘΑΝΑΤΩΝ	ΑΠΟ ΥΠΟΣΙΤΙΣΜΟ
1941	57	789	846	96
1942	56	1350	1406	717
1943	43	518	561	90
1944	55	378	483	0

(Πηγή : Φώτης Δήμου, εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 268/20.6.1949)

Από τον Πίνακα προκύπτει ότι το 1942 η αύξηση των θανάτων είναι αποτέλεσμα αποκλειστικά και μόνο του υποσιτισμού. Η κατάσταση δείχνει να βελτιώνεται αισθητά από το 1943, όταν αρχίζουν να παίρνονται κάποια μέτρα και είναι πολύ καλύτερη το 1944 (οι θάνατοι από υποσιτισμό μηδενίζονται) όταν πια παρεμβαίνει δυναμικά το ΕΑΜ και τα στελέχη του με τις Επιτροπές Επισιτισμού, που φροντίζουν για την επάρκεια τροφίμων στο πληθυσμό.

Η κατάσταση στις κωμοπόλεις και στην ύπαιθρο φαίνεται πως ήταν περίπου η ίδια, παρόλο που η δυνατότητα να κρύβει κανείς τρόφιμα, αλλά και να βρίσκει διατροφή, έστω και ημιτελή, ήταν κάπως μεγαλύτερη. Έτσι στην Αγία Παρασκευή για παράδειγμα, από τα στοιχεία του Αρχείου της Κοινότητας βρίσκουμε κατά το 1941 καταγραμμένους 90 νεκρούς από τους οποίους οι 36 καταγράφονται τους δύο μήνες του χειμώνα (Νοέμβριος – Δεκέμβριος). Από τους 36, οι 23 πέθαναν από ασιτία. Τα κύρια θύματα της πείνας ήταν τα

⁷⁰ Hionidou, Violetta, *Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944*, Cambridge University Press, 2006, σελ. 104-107

βρέφη κάτω των δύο ετών⁷¹ και οι ηλικιωμένοι άνω των 60 χρόνων⁷². Στο χωριό Βρίσα το 1942 υπήρξαν 40 παραπάνω θάνατοι σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια κυρίως γερόντων (λόγω κακής και λειψής διατροφής) και μικρών παιδιών λόγω έλλειψης ιατρικής φροντίδας, που ούτως ή άλλως την εποχή αυτή ήταν ανύπαρκτη.⁷³

Η διοικητική μηχανή του κατοχικού κράτους επιχείρησε να παρέμβει στην επίλυση του επισιτιστικού προβλήματος. Στην αρχή, όπως έχει ήδη αναφερθεί, με ανεπιτυχείς εράνους στους οποίους οι έχοντες τον πλούτο δεν ανταποκρίθηκαν.⁷⁴ Από τις αρχές του 1942 και μετά ιδρύεται το Νομαρχιακό Ταμείο Φιλανθρωπίας Λέσβου επιχειρώντας να βελτιώσει για λίγο την κατάσταση αξιοποιώντας και τα τρόφιμα του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού ή τις ανταλλαγές λαδιού με άλλα προϊόντα, συνήθως σιτάρι από την ηπειρωτική Ελλάδα. Παράλληλα η κατοχική Νομαρχία οργάνωνε και ανταλλαγές προϊόντων κυρίως λαδιού, με την έγκριση των γερμανικών κατοχικών αρχών, με στάρι ή άλλα προϊόντα από τη Μακεδονία. Όλα αυτά όμως χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία, εξαιτίας κυρίως - όπως ισχυρίζεται η Χιονίδου - της έλλειψης ενδιαφέροντος των ελληνικών κατοχικών αρχών και της απροθυμίας της άρχουσας τάξης να συνεισφέρει.⁷⁵

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της ανικανότητας αλλά και της ταξικής μεροληψίας των κατοχικών αρχών, είναι η υπόθεση της διαχείρισης της αλιείας. Είναι φανερό πως η Λέσβος, ως νησί, είχε δυνατότητα να καλύψει μέρος των επισιτιστικών αναγκών του πληθυσμού από αλιεύματα. Το θέμα της αλιείας σχετιζόταν άμεσα με τη χρήση του πετρελαίου ως καυσίμου, πράγμα που ήταν κρίσιμο σε περίοδο πολέμου. Η άδεια από τις κατοχικές αρχές εξασφαλίστηκε, αλλά πολύ λίγα από τα αλιευμένα ψάρια έφταναν στην

⁷¹ Σε αυτή τη κατηγορία ανήκουν και δύο αδέρφια του πατέρα μου, που πέθαναν τον χειμώνα του 1941-42 από αστία στην Αγία Παρασκευή της Λέσβου

⁷² Καραγάτση Ρ., ό.π., σελ. 65-66

⁷³ Αναγνώστου Π., ό.π., σελ. 11

⁷⁴ Η σατιρική εφημερίδα «Τρίβολος» στις 20 Ιουνίου 1941, ασκώντας κριτική στην απροθυμία των πλουσίων να δώσουν στον Έρανο, σε καυστικό σχόλιο με τίτλο «Είνε δύσκολο;» σημειώνει : «Η κυβέρνηση κάνει αλλεπάλληλες ραδιοφωνικές εκκλήσεις στους πλούσιους να δώσουν από το περίσσεμα τους για την ανακούφιση της λαϊκής δυστυχίας. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως πρέπει όσοι μπορούν να δώσουν. Άλλωστε τι θα τα κάνουν; Μαζί τους θα τα πάρουν;»

⁷⁵ π.β. και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 143-144 και Mazower Μ., ό.π., σελ. 74-75, Hionidou V. ό.π., σελ. 105 και Σκληπάρης Δημήτρης, *Μαρτυρία. Εικόνες – στιγμιότυπα - σκέψεις από τη ζωή τον καιρό της Κατοχής*, Έκδοση Ιδιωτική, Μυτιλήνη, 1987, σελ. 45

αγορά, με αποτέλεσμα οι τιμές των νωπών αλιευμάτων να οδηγούνται στα ύψη. Το μεγαλύτερο μέρος των νωπών αλιευμάτων ή πήγαινε στο γερμανικό στρατό, ή το αποσπούσαν οι μαυραγορίτες και το διοχέτευσαν στη βιομηχανία αλιπάστων, η οποία και στη συνέχεια καθόριζε τις τιμές και τη διάθεση τους στην αγορά. Η κατοχική διοίκηση, δεν ήθελε και δεν μπορούσε να παρέμβει για να σταματήσει η μαύρη αγορά στα αλιεύματα, παρά τα όσα ισχυρίζονται εκ των υστέρων κάποιοι εκπρόσωποί της. Την ίδια εποχή βρίσκουμε από άλλη πηγή, πως μάλλον είναι μια εκ των υστέρων προσπάθεια να δικαιολογήσουν την τότε στάση τους, στην θέση ευθύνης που κατείχαν.⁷⁶

Μια ακόμα σημαντική προσπάθεια επίλυσης του επισιτιστικού προβλήματος είναι η ανταλλαγή προϊόντων, με πρωτοβουλία της κατοχικής Νομαρχίας, ή και κάποιων πλουσίων ιδιωτών σε επιμέρους κεφαλοχώρια. Συνήθως ανταλλάσσεται λάδι με άλλα τρόφιμα απαραίτητα για την επιβίωση. Ανταλλαγές προϊόντων με πρωτοβουλία της Νομαρχίας είχαμε ακόμα και μεταξύ κωμοπόλεων της Λέσβου.⁷⁷

Από τα μέσα του 1943 και μετά η κατάσταση στο επισιτιστικό ζήτημα βελτιώνεται⁷⁸. Σε αυτό διαδραματίζει σημαντικό ρόλο η παρουσία πια της οργανωμένης Αντίστασης στο νησί. Το πρόβλημα της επιβίωσης των φτωχών ανθρώπων στάθηκε στο επίκεντρο των προσπαθειών του ΕΑΜ Λέσβου, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

⁷⁶ π.β. Ηιονίδου V., ό.π., σελ. 59 και Φραντζής Μ., ό.π., σελ. 3-5. Ακόμα η εφημερίδα «Τρίβολος» στις 20 Ιουνίου 1941 με τίτλο «Για το καλό μας» σχολιάζει για το θέμα τα εξής : «Διερωτώμεθα από προχθές. Είναι μαθ'ε τόσο ασυνείδητοι αυτοί οι παστατζήδες ώστε να αρπάζουν τα ψάρια από τους γκιργκιράδες και να τα παστώνουν κι έτσι να μην αφήνουν το λαό να φάει φτηνό ψάρι, όπως επιθυμεί ο Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής Φον Σέλβιτς, που παραχωρεί τα πετρέλαια γι' αυτό το σκοπό; Και βρήκαμε πως τους αδικούμε, τη στιγμή που είναι άξιοι της ευγνωμοσύνης μας. Οι παστατζήδες ξέρουν πως ο Λεσβιακός λαός τρελαίνεται για παστό ψάρι, ενώ για το φρέσκο δεν ενδιαφέρεται, διότι δεν είναι συνειδημένος να το τρώει. Τα παστώνουν λοιπόν για το καλό μας. Αύριο, μεθαύριο θ' αγοράζουμε ένα κολιαρίδι ή ένα σαβρίδι, θα το κοπανούμε, θα κατεβάζουμε και μισό κουμάρι νερό από πάνω και θα συγχωρούμε τα πεθαμένα τους, ή κι αυτούς τους ίδιους ίσως... Ίσως μάλιστα να σκέπτονται οι άνθρωποι να μας πουλάνε 20 δραχμές την οκά τα παστά, αντί εβδομήντα που έχουνε τώρα».

⁷⁷ Τέτοια παραδείγματα είναι η προσπάθεια της εταιρίας «Προμηθέας» του βιομήχανου Γ. Λαζανά να ανταλλάξει διθειούχο άνθρακα με τρόφιμα στο Αιβαλί (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 145-150) και των κτηματιών της Αγίας Παρασκευής που στις αρχές του 1942 με άδεια της Νομαρχίας κατάφεραν να ανταλλάξουν λάδι με σιτάρι από το Σύνδεσμο Παντοπωλών Κιλκίς. Τον Οκτώβριο του 1941 χορηγήθηκαν κάστανα στην Αγία Παρασκευή από το «παρακράτημα» της Αγιάσου, ενώ δύο φορές παραχωρήθηκαν σιτηρά από την Αγία Παρασκευή στο Πλωμάρι (Πηγή : Αρχείο Κοινότητας Αγίας Παρασκευής και Καραγάτση Ρ., ό.π., σελ. 60, 63).

⁷⁸ Η βελτίωση της κατάστασης πιστοποιείται και από την πτώση των τιμών, όπως αναφέρεται σε δύο ημερολόγια της περιόδου τελείως διαφορετικής προέλευσης. Πρόκειται για ένα παιδικό ημερολόγιο Κατοχής του Στρατή Παρασκευαΐδη και ένα ημερολόγιο της Αρτεμισίας Ζυγούρη από τον Πολιχνίτο (Παρασκευαΐδης Ε., 2001, ό.π. σελ. 263 και Αναγνώστου Σ., 2002, ό.π., σελ. 319)

Η επισιτιστική έλλειψη και οι συνέπειες της στη κοινωνία διέυρνε την κοινωνική ανισότητα, που υπήρχε πριν τον πόλεμο και μεγάλωσε τις ταξικές αντιθέσεις. Ο εύκολος και γρήγορος πλουτισμός κάποιων, το έλλειμμα κοινωνικής αλληλεγγύης και η άρνηση μεγάλου μέρους των πλουσίων να συμβάλλουν στην επιβίωση των πιο φτωχών και ανήμπορων συνανθρώπων τους, καθώς και η ανοχή και η συνεργασία που πολλές φορές είχαν όλοι αυτοί με τις αρχές Κατοχής, ενίσχυαν τη θέληση και επιθυμία μεγάλου μέρους του πληθυσμού, πως η απελευθέρωση θα πρέπει να συνοδεύεται οπωσδήποτε με κοινωνική δικαιοσύνη. Το ΕΑΜ ακριβώς σε αυτήν την επιθυμία του λαού έδωσε απάντηση και εκεί οφείλεται η ταχύτατη μαζικοποίηση των γραμμών του το διάστημα 1943 – 1944. Έτσι λοιπόν η ένταση των ταξικών αντιθέσεων με κύριο διακύβευμα την επιβίωση του πληθυσμού, οδήγησε σε ένα βαθύ ταξικό και ιδεολογικό χάσμα μεταξύ της κυρίαρχης ελίτ και του λαού τα χρόνια της γερμανικής Κατοχής. Ένα χάσμα που δεν έμελλε να γεφυρωθεί ούτε μετά την αποχώρηση των Γερμανών από το νησί.⁷⁹

I.3 Οι αγγλικές μυστικές υπηρεσίες της Σμύρνης

Στο αγγλικό προξενείο της Σμύρνης με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχαν άτυπα την έδρα τους, η μυστική αγγλική υπηρεσία πληροφοριών MI6 με επικεφαλής τον Νόελ Ρέις, πλωτάρχη του αγγλικού Ναυτικού και Υποδιοικητή το Λέσβιο Χρήστο Γονατά⁸⁰, καθώς και η MI9 με επικεφαλής τον Πάουσον, η οποία συνεργαζόταν με την MI6.⁸¹

Με την έναρξη του πολέμου οι υπηρεσίες αυτές προσπάθησαν και κατάφεραν να οργανώσουν και να χρηματοδοτήσουν ομάδες δράσης, αξιοποιώντας ανθρώπους που είτε είχαν έμμισθη σχέση με το αγγλικό προξενείο, είτε ήταν εθελοντές στον αντιφασιστικό αγώνα. Στα πλαίσια αυτά κατάφεραν και συγκρότησαν δύο πυρήνες Αντίστασης στο νησί, σε διαφορετικές χρονικές περιόδους την καθεμιά. Και οι δύο όμως, παρά τις επιμέρους επιτυχίες

⁷⁹ π.β. Hionidou V., ό.π., σελ. 107

⁸⁰ Ο **Χρήστος Γονατάς**, ήταν μικρασιάτης πρόσφυγας, υποπρόξενος της Μεγάλης Βρετανίας στη Λέσβο πριν την γερμανική Κατοχή. Πριν τον πόλεμο ήταν ιδιοκτήτης των πλοιαρίων Κλειώ και Πάτερσον που έκαναν την συγκοινωνία με τη Τουρκία (Αποστόλου Α., 1985, ό.π. σελ. 100, 158, Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 113 και Αμπατζής Παναγιώτης, «Το χρονικό της Γερμανικής Κατοχής στη Λέσβο». *Αιολικά Χρονικά, τόμος Δ'*, Μυτιλήνη, 2002, σελ. 200-201)

⁸¹ Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π. σελ. 74-75.

που είχαν στις αποστολές που αναλάμβαναν, δεν είχαν τύχη και στο τέλος εξαρθρώθηκαν από τη Γερμανική Στρατιωτική μυστική Αστυνομία, την GFP.⁸²

Οι πυρήνες αυτοί είχαν διπλό ρόλο. Αρχικά έπρεπε να παρακολουθούν και να καταγράφουν τις στρατιωτικές κινήσεις των Γερμανών στη Λέσβο, αλλά και στη Λήμνο και να μεταφέρουν τις πληροφορίες που μαζεύαν στη βάση των αγγλικών κλιμακίων στη Σμύρνη, δεδομένου ότι τα νησιά είχαν σημαντική γεωπολιτική σημασία και αφετέρου να οργανώνουν δίκτυα φυγάδευσης στη Μέση Ανατολή μέσω Τουρκίας, όσων Άγγλων στρατιωτικών είχαν ξεκοπεί και είχαν ξεμείνει σε κατοχικό έδαφος.⁸³ Παράλληλα τα κλιμάκια αυτά είχαν την ευθύνη της φυγάδευσης στη Μέση Ανατολή, μέσω Σμύρνης, όσων ήταν ανεπιθύμητοι από τις γερμανικές αρχές Κατοχής, λόγω της δράσης τους.⁸⁴ Τέλος συγκροτούσαν ένα δίκτυο στρατολόγησης νέων από τη Λέσβο, που ήθελαν να πολεμήσουν στο πλάι των συμμάχων, τους οποίους μετέφεραν μέσω θαλάσσης στα απέναντι Μικρασιατικά παράλια και από εκεί στη Παλαιστίνη.⁸⁵

Η στρατολόγηση των νέων στη Μέση Ανατολή ήταν η πιο σημαντική αντιστασιακή πράξη μέχρι το τέλος του 1942 και τις αρχές του 1943 και ενθαρρύνονταν τόσο από τμήματα των δημοκρατών παλιών βενιζελικών στρατιωτικών, όσο και από τους Άγγλους. Αλλά και ένα τμήμα του ΕΑΜ τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 1944 δεν ήταν αρνητικό και ενεθάρρυνε αυτές τις στρατολογίες. Η διαφυγή στη Τουρκία τουλάχιστον το πρώτο διάστημα δεν ήταν εύκολη υπόθεση και έκρυβε πολλούς κινδύνους. Δεν υπήρχαν συγκροτημένες βάσεις υποδοχής στα απέναντι μικρασιατικά παράλια και πολλές φορές ήταν θέμα τύχης αν ο Τούρκος αξιωματικός στην περιπολία του οποίου θα έπεφτε ο νυχτερινός διάπλους με τη βάρκα, ήταν αγγλόφιλος, ή γερμανόφιλος. Στη δεύτερη περίπτωση το πιο πιθανό σενάριο

⁸² Στο ίδιο, ό.π., σελ. 113-132. Η GFP (Geheime Feldpolizei) ήταν η μυστική Στρατιωτική Αστυνομία της Wehrmacht. Στη Μυτιλήνη είχε εγκατασταθεί στην επιταγμένη βίλα Ηλιόπουλου. Στα κρατητήρια της μεταφέρονταν για ανάκριση όλοι οι συλληφθέντες από τις αρχές Κατοχής. (Γαλέτσας Γ., ό.π., σελ. 17-18)

⁸³ Οι Χριστόφορος Ευστρατίου και Σοφοκλής Βουρνάζος κατάφεραν να αποτυπώσουν σε σχεδιάγραμμα και να παραδώσουν στην Αγγλική κατασκοπεία τα οχυρωματικά έργα των Γερμανών στον Καρά – Τεπέ, ενώ στη συνέχεια μεταφέρθηκε σημαντική πληροφορία στους Άγγλους για σημαντικά οχυρωματικά έργα των Γερμανών στη Λήμνο, με την συνέργεια ενός δεύτερου αντιστασιακού δικτύου ανθρώπων (Παν. Φίλιας, Θ. Δαρδαμανέλλης, Χατζηλενούδας, Βουρδουμπάκης κ.α.) (στο ίδιο, ό.π., σελ. 114, 120-121)

⁸⁴ Στο ίδιο, ό.π., σελ. 113-132

⁸⁵ Ο αριθμός των νέων ανθρώπων που φυγαδεύτηκαν από τη Λέσβο στη Μέση Ανατολή τη περίοδο 1941 – 1944 για να πολεμήσουν εκεί τους Ναζί δεν είναι επακριβώς γνωστός. Ο Δημήτρης Σαραντάκος τους ανεβάζει σε αρκετά πάνω από 300 (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 57). Ο Φώτης Δήμου στην εφημερίδα «Λαϊκή» σημειώνει πως μόνο ο βαρκάρης Γιώργος Μήλας μετέφερε από και προς τη Λέσβο τουλάχιστον 500 άτομα (εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 232/28.3.1949)

ήταν οι φυγάδες να παραδίδονται στη γερμανική ακταιωρό και να εκτελούνται. Σύμφωνα με τον Τάκη Αμπατζή, στην περιοχή γύρω από τη Σμύρνη οι Άγγλοι είχαν οργανώσει βάσεις υποδοχής. Αντίθετα απέναντι από τη Λέσβο στο Αϊβαλί κυριαρχούσε η γερμανική επιρροή και όσοι έφταναν εκεί αναγκάζονταν να επιστρέψουν στη Λέσβο, με κίνδυνο να συλληφθούν και να εκτελεστούν.⁸⁶

Η πρώτη αντιστασιακή ομάδα δράσης συγκροτείται δύο τρεις μήνες μετά την κατάληψη της Λέσβου από τους Γερμανούς και εξάρθρωνεται μερικούς μήνες μετά τη συγκρότησή της, τον Φεβρουάριο του 1942.⁸⁷ Η εξάρθρωσή της στοιχίζει τέσσερις ανθρώπινες ζωές. Ο γραμματέας του τουρκικού προξενείου και μέλος της ομάδας αυτοκτονεί στις 4 Φεβρουαρίου του 1942, ενώ οι Λευτέρης Καπακτσής, Αριστείδης Τόνος και Ηλίας Καζάκος συλλαμβάνονται από την GFP και εκτελούνται. Ο Φώτης Δήμου πάντως στις 28 Μαρτίου του 1949, σε άρθρο του στην εφημερίδα «Λαϊκή» με τίτλο «Η συμμαχική κατασκοπεία στη Μυτιλήνη» υποστηρίζει, πως η GFP είχε άγνοια για τις δραστηριότητες της ομάδας αυτής και πως τουλάχιστον ο Ηλίας Καζάκος και ο Αριστείδης Τόνος εκτελέστηκαν σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη αντίστοιχα, για άσχετο με τη δράση τους στη Μυτιλήνη λόγο.⁸⁸

Μια δεύτερη αντιστασιακή ομάδα, που σχετίζεται με την ΜΙ6, συγκροτείται στη Μυτιλήνη λίγους μόνο μήνες μετά την εξάρθρωση της πρώτης, γύρω στα μέσα του 1942⁸⁹. Η ομάδα αυτή φέρνει στη Μυτιλήνη ασύρματο για καλύτερη επικοινωνία με την βάση της ΜΙ6 και το αγγλικό προξενείο της Σμύρνης. Αλλά και το κλιμάκιο αυτό ανακαλύπτεται και

⁸⁶ π.β. και Γαλέτσας Γ. *ό.π.* σελ. 58, 69, 80-81, 92, 110, Σαραντάκος Δ., 1987, σελ. 57, Αμπατζής Π., *ό.π.*, σελ. 201, Κεμερλής, Π. - Πολυχρονιάδης, Α., *ό.π.*, σελ. 172 και Βόλιας Παναγιώτης, *Αναμνήσεις*, Εκδόσεις Λεσβιακή εφημερίδα «ΝΕΟ ΕΜΠΡΟΣ», Μυτιλήνη, 2017, σελ. 57-63

⁸⁷ Κύρια στελέχη της ομάδας αυτής ήταν οι Χριστόφορος Ευστρατίου, Αγαμέμνων Αναστασιάδης, Αθανάσιος Μητρέλιας, Σοφοκλής Βουρνάζος, Αριστείδης Τόνος και ο Λιμενάρχης Μυτιλήνης Ηλίας Καζάκος. Ως ημερομηνία ίδρυσης της Οργάνωσης αναφέρεται η 26 Ιουλίου 1941 (Γερούκης Γ., 1986, *ό.π.* σελ. 10)

⁸⁸ π.β. και Κεμερλής, Π. - Πολυχρονιάδης, Α., *ό.π.* σελ. 115-118, Γερούκης Γ., 1986, *ό.π.* σελ. 19-23, Αποστόλου Α., 1985, *ό.π.* σελ. 171-172 και εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 232 /28.3.1949.

⁸⁹ Βασικά στελέχη της ομάδας αυτής ήταν ο Νίκος Βολογιάννης, Διευθυντής του ξενοδοχείου «Αιγαίον», ο Κυριάκος Παπαπέτρου, ο Γ. Σκριβανός, ο Ευστράτιος Σκλαβούνος και ο Γεώργιος Μούρας μηχανικός, ενώ την ευθύνη της ομάδας είχε ο Αγαμέμνων Αναστασιάδης. Ο Αγαμέμνων Αναστασιάδης, που συμμετείχε και στη πρώτη αντιστασιακή ομάδα δεν κίνησε τις υποψίες της GFP και δεν συνελήφθη. Γι αυτό το λόγο επιλέχθηκε από τους Άγγλους για να αναλάβει υπεύθυνος για την ανασυγκρότηση της κατασκοπείας στη Μυτιλήνη (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., *ό.π.*, σελ. 126)

εξαρθρώνεται την άνοιξη του 1943, παρά το γεγονός ότι οι Γερμανοί δεν κατάφεραν τελικά να εντοπίσουν τον ασύρματο.⁹⁰

Από τα μέσα του 1943 και μετά, η ενισχυμένη παρουσία μαζικής αντιστασιακής οργάνωσης που μετεξελίχθηκε στο ΕΑΜ Λέσβου, όπως αναλύεται παρακάτω, επιβάλλει στο αγγλικό προξενείο της Σμύρνης την συνεργασία μαζί της, στα πλαίσια του «Ενιαίου Συμμαχικού Αγώνα». Η επαφή γίνεται απευθείας με τα στελέχη της Οργάνωσης, ενώ δημιουργούνται καλύτερες και πιο ασφαλείς βάσεις επικοινωνίας του νησιού με τα απέναντι παράλια.⁹¹

Η αντιστασιακή δράση των πυρήνων αυτών το διάστημα 1941 – 1943 και πριν την ενίσχυση της παρέμβαση του ΕΑΜ τα δύο τελευταία χρόνια της Κατοχής, μπορεί να πει κανείς πως στηριζόταν αφενός μεν στη δράση της υπηρεσίας πληροφοριών των Άγγλων και αφετέρου κυρίως στη φιλοπατρία δημοκρατικών αξιωματικών, απότακτων του 1935, προερχόμενων πολιτικά κυρίως από το βενιζελικό στρατόπεδο⁹². Η δράση αυτή δεν έλαβε ποτέ μαζικά χαρακτηριστικά, αλλά περιοριζόταν απλώς στη παροχή στρατιωτικής φύσης πληροφοριών στους Άγγλους και στη στρατολόγηση νέων οπλιτών από τη Λέσβο για να πολεμήσουν στο πλάι του συμμαχικού στρατού ενάντια στους ναζί, εκμεταλλευόμενοι την όποια διάθεση υπήρχε για αντιναζιστικό αγώνα.

Η ενδυνάμωση του ΕΑΜ Λέσβου και η συνακόλουθη κυρίαρχη παρουσία του στη πόλη και στα χωριά της Λέσβου και η συμβολή του πρωτίστως στον αγώνα για την επιβίωση

⁹⁰ Η εξάρθρωσή του, πέρα από συλλήψεις και βασανιστήρια στη Γκεστάπο, κοστίζει τη ζωή των Νίκου Βολογιάννη, Γιώργου Μούρα, Κυριάκου Παπαπέτρου, Γ. Σκριβάνου και Ευστράτιου Σκλαβούνου, που συλλαμβάνονται στη Μυτιλήνη και μεταφέρονται και εκτελούνται στη Θεσσαλονίκη τον Ιούλιο του 1943 (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 126-127 και Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 173-176). Η εκτέλεση του Νίκου Βολογιάννη και του Αριστείδη Τόνου στη Θεσσαλονίκη έγινε μαζί με άλλους 15 σε αντίποινα για το θάνατο σε συμπλοκή δύο Γερμανών στρατιωτών (Αναγνωστοπούλου - Κιοσκή Βάνα, «Αναμνήσεις από την κατοχή των Γερμανών 41-44 και από την Εθνική Αντίσταση στη Μυτιλήνη», *Αιολικά Χρονικά, τόμος Δ'*, Μυτιλήνη 2002, σελ. 216-217)

⁹¹ π.β. Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 157-190

⁹² Για το κομμάτι αυτό της Αντίστασης που δεν έχει ΕΑΜογενή προέλευση, αλλά και δεν μπορεί να καταταγεί στις γνωστές μη κομμουνιστογενείς Αντιστασιακές Οργανώσεις (ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ κ.λπ.) είναι αφιερωμένο μεγάλο μέρος του χρονικού του Φώτη Δήμου «*Η Λέσθος υπό Γερμανική Κατοχή (Μάιος 1941 – Σεπτέμβρης 1944)*» που γράφεται σε συνέχειες στην εφημερίδα «*Λαϊκή*», όργανο του Λαϊκού κόμματος στη Λέσβο, από το Φεβρουάριο του 1949 ως τον Ιούλιο του 1949. Το χρονογράφημα έρχεται κυρίως να απαντήσει από τη πλευρά της Δεξιάς παράταξης στη διεκδίκηση της πατρότητας της Αντίστασης στη Λέσβο και την ως τότε μονοπώλησή της από την Αριστερά. Είναι χαρακτηριστικό πως στο Χρονογράφημα οι αναφορές στη δράση του ΕΑΜ είναι ελάχιστες και μόνο αν υπάρχει απόλυτη ανάγκη να αναφερθεί το ΕΑΜ, ή στελέχη του, αυτό γίνεται με μια αναφορά γενικώς στην «Οργάνωση», χωρίς εξειδίκευση για ποιά Οργάνωση πρόκειται.

του πληθυσμού, περιόρισε τις όποιες επιθυμίες των νέων υπήρχαν να πάνε να πολεμήσουν στη Μέση Ανατολή, δίνοντας τους διέξοδο να μείνουν στο τόπο τους και να στηρίξουν τις οικογένειες τους μέσα από συλλογικές δράσεις αλληλεγγύης, ενώ παράλληλα να κάνουν και το καθήκον τους απέναντι στη πατρίδα, αγωνιζόμενοι ενάντια στον κατακτητή. Έτσι σταδιακά ο αριθμός των νέων που φυγαδεύονταν στη Μέση Ανατολή με την παρέμβαση βεβαίως και του ΕΑΜ μειώθηκε τα χρόνια 1943 και 1944, χωρίς όμως να μηδενιστεί ποτέ.⁹³

⁹³ Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π. σελ. 57

ΜΕΡΟΣ II

ΕΑΜ Λέσβου : Από τη μαζικοποίηση στη συρρίκνωση

II.1 Από την «Οργάνωση», στο ΕΑΜ Λέσβου

Οι αντιστασιακές προκηρύξεις που έπεσαν στη Μυτιλήνη στις 21 Ιουνίου 1941, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ανεξάρτητα από την μετέπειτα ιστορική αντιδικία που προκάλεσαν μεταξύ δύο κορυφαίων στελεχών του ΕΑΜ, (βλ. *εδώ* 22-23) άνοιξαν τη συζήτηση ανάμεσα στους παλιούς κομμουνιστές και τη νέα προοδευτική διάνοηση του νησιού, πως «κάτι πρέπει να γίνει».

Πέρα όμως τις συζητήσεις αυτές, η συγκρότηση Οργάνωσης με τη μορφή συλλογικότητας, με όργανα και πρόγραμμα δράσης, φαίνεται πως έγινε μερικούς μήνες μετά, προς τα τέλη του φθινοπώρου του 1941. Μια μαρτυρία τοποθετεί τη συγκρότηση αυτή μεταξύ Αυγούστου και Σεπτεμβρίου του 1941 με την ονομασία «Εθνική Οργάνωση Λέσβου», ενώ άλλες διαφορετικές πηγές συμφωνούν, πως η τελική συγκρότηση έγινε προς το τέλος του Νοεμβρίου 1941. Κατά μια μεταγενέστερη μαρτυρία, η Οργάνωση συγκροτήθηκε με την ονομασία Κεντρική Επιτροπή Απελευθερωτικού Αγώνα Λέσβου (ΚΕΑΑΛ).⁹⁴

Μετά από τη συγκρότηση προσωρινής Διοικούσας Επιτροπής, από τις αρχές του 1942, ξεκινά η στρατολόγηση μελών και η Οργάνωση άρχισε σιγά – σιγά να μαζικοποιείται και να επεκτείνει την παρουσία της και στα κεφαλοχώρια της Λέσβου.⁹⁵ Η στρατολόγηση ξεκίνησε αρχικά με αργούς ρυθμούς, οι οποίοι στην πορεία και για ολόκληρο το 1942 επιταχύνθηκαν. Τα στελέχη που στρατολογήθηκαν, ήταν αρχικά παλιοί κομμουνιστές, που

⁹⁴ Ο Απ. Αποστόλου την ονομάζει «Κεντρική Επιτροπή Εθνικής Αντίστασης Λέσβου Το γεγονός ότι υπάρχουν διάφορες εκδοχές για την ονομασία της Οργάνωσης σημαίνει πως δεν υπήρξε μια ονομασία που να καθιερώθηκε ως ευρέως γνωστή. Ο Δημήτρης Σαραντάκος ισχυρίζεται, και αυτό μάλλον ισχύει, πως ο λαός την ήξερε απλά ως «Οργάνωση». (π.β. και Κεμερλής Π. - Πολυχρονιάδης Α., *ό.π.*, σελ. 104-109, Αποστόλου Α., 1985, *ό.π.* σελ. 99-100 και Σαραντάκος Δ., 1987, σελ. 56)

⁹⁵ Στη προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή της Οργάνωσης ήταν οι : Απόστολος Αποστόλου Καθηγητής Χημείας, Θείελπς Λευκίας (Δημοσιογράφος, πρώην βουλευτής Λέσβου των Φιλελευθέρων από τις εκλογές του 1936), Ζήνων Ελευθεριάδης, Γιατρός Μικροβιολόγος, Παναγιώτης Κεμερλής (έμπορος), Μανώλης Λαμπαδαρίδης (ράφτης) και Δημήτριος Σίμος (έμπορος). Από αυτούς, παλιοί κομμουνιστές ήταν ο Παναγιώτης Κεμερλής, ο Μανώλης Λαμπαδαρίδης και ο Δημήτρης Σίμος. Για τον Σίμο ο Κεμερλής ισχυρίζεται πως είχε αρχικά αντιρρήσεις για τη συμμετοχή του στη προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή για την αμφιλεγόμενη στάση του κατά τη Μεταξική Δικτατορία, αλλά πείστηκε τελικά από τον Αποστόλου να μην επιμείνει σε αυτές. (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., *ό.π.*, σελ. 108-111, Αποστόλου Α., 1985, *ό.π.*, σελ. 100, Σαραντάκος Δ., 1987, *ό.π.*, σελ. 65 και Μαραντζίδης Ν., *ό.π.*, σελ. 90)

πολλοί από αυτούς όπως σημειώνεται παραπάνω, είχαν υπογράψει «δήλωση». Ήταν όμως και πολλοί νέοι που προέρχονταν κυρίως από την προοδευτική διανοήση της πόλης της Μυτιλήνης (γιατροί, δάσκαλοι, δικηγόροι κ.λπ.).⁹⁶ Βασικά η δύναμη του ΕΑΜ στη Λέσβο στηρίχθηκε κυρίως εκεί που το ΚΚΕ πριν τον πόλεμο είχε συγκροτημένες δυνάμεις και υψηλή επιρροή (δες *εδώ*, σελ. 10-11), ενώ ένα σημαντικό τμήμα του προερχόταν από τη ριζοσπαστικοποίηση παλιών βενιζελικών.

Υπάρχει μια άποψη, πως η ηγεσία της λεσβιακής Αντίστασης απαρτιζόταν κυρίως από την «τοπική οικονομική και κοινωνική ελίτ».⁹⁷ Θεωρώ πως στα ονόματα των στελεχών που αναφέρονται στην τοπική ιστοριογραφία ως πρώτος πυρήνας συγκρότησης της Αντιστασιακής Οργάνωσης, συναντά μεν κανείς αρκετούς διανοούμενους και στελέχη της μεσαίας τάξης (εμπόρους, δασκάλους, γιατρούς, καθηγητές, δημοσιογράφους) όχι όμως στελέχη της αστικής τάξης (βιομήχανους, εφοπλιστές κλπ).⁹⁸

Η Οργάνωση αυτή, αποτέλεσε τον πρόδρομο του ΕΑΜ Λέσβου. Στην αρχή κατά την ίδρυσή της δεν καθόρισε πολιτικούς στόχους για μετά την απελευθέρωση, ούτε πρόγραμμα δράσης, ούτε συγκρότησε καταστατικές αρχές και αρχικά δεν είχε αποκρυσταλλωμένη ιδεολογία. Εκτός του αντιφασιστικού αγώνα που ήταν ο κύριος σκοπός της ίδρυσής της, διατύπωσε στην αρχή μόνο την αντίθεσή της στο καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Η πρώτη αυτή αντιστασιακή Οργάνωση της Λέσβου, παρά την ύπαρξη κομμουνιστών ή φίλων του ΚΚΕ στις γραμμές της (όπως του Μανώλη Λαμπαδαρίδη και του Παναγιώτη Κεμερλή), μόλις συγκροτήθηκε και για αρκετό διάστημα δεν κατάφερε να αποκτήσει επαφή με το ΕΑΜ ή με το ΚΚΕ κεντρικά, όπως σαφώς προκύπτει από όσα αναφέρονται στη τοπική ιστοριογραφία. Μόλις το καλοκαίρι του 1943 έγινε κατορθωτό να υπάρξει κάποια σύνδεση και γνώση για την ύπαρξη και δράση του ΕΑΜ σε κεντρικό επίπεδο και αμέσως η Οργάνωση

⁹⁶ Από τους πρώτους που βρίσκονται στην Οργάνωση οι δικηγόροι Γιώργος Γιαλούρης και Γιώργος Τζωάννος, οι υπάλληλοι της Αγροτικής Τράπεζας Νίκος Σαραντάκος και Χαράλαμπος Κανόνης, ο δάσκαλος Γιάννης Παπαγγέλου, ο γιατρός Άλκης Μιχαήλ και αρκετοί άλλοι διανοούμενοι από την κοινωνική ελίτ της πόλης της Μυτιλήνης. (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., *ό.π.*, σελ. 109-111)

⁹⁷ π.β. Μαραντζίδης Ν., *ό.π.*, σελ. 90

⁹⁸ Ελάχιστες εξαιρέσεις υπάρχουν και μεταξύ αυτών ο Δημήτρης Κομίλης που ήταν εργοστασιάρχης και έμπορος λαδιού στο Μανταμάδο. Μυήθηκε στην οργάνωση από τον Απόστολο Αποστόλου, παρά τις ενστάσεις των παλαιών κομμουνιστών που έβλεπαν σύμμαχο στις γραμμές τους ένα πλούσιο αστό και παλιό παράγοντα των Φιλελευθέρων (στο ίδιο *ό.π.*)

εντάσσεται στο ΕΑΜ με ομόφωνη απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής της και μετονομάζεται σε Νομαρχιακή Επιτροπή Λέσβου του ΕΑΜ.⁹⁹

Από την περίοδο που συγκροτήθηκε η οργάνωση ΚΕΑΑΛ, ως το καλοκαίρι του 1943 και πριν μετονομαστεί σε ΕΑΜ Λέσβου, η δράση της περιοριζόταν κυρίως σε φυγαδεύσεις στη Μέση Ανατολή καταζητούμενων από τη Γκεστάπο και τη GFP. Η δράση αυτή, που είχε ξεκινήσει από τους δύο πυρήνες της Αντίστασης που εξαρθρώθηκαν, όπως ήδη έχει αναφερθεί, (βλ. *εδώ* 31-33) γινόταν πια, με πολύ πιο ασφαλή και συγκροτημένο τρόπο από τις δύο βάσεις που σταθεροποιήθηκαν στο νησί, με ευθύνη της Οργάνωσης, ως σημεία προσέγγισης των πλοιαρίων από και προς τα μικρασιατικά παράλια. Η πρώτη ήταν ο όρμος της «Κακοπετριάς» στη παραλία Μιστεγνών, με υπεύθυνο το γιατρό Άλκη Μιχαήλ και η δεύτερη ο όρμος της «Λαγκάδας» στη περιοχή του Μανταμάδου, με υπεύθυνο τον Δημήτρη Κομίλη από το Μανταμάδο.¹⁰⁰

Η Οργάνωση προσπάθησε ακόμα στην αρχή να στήσει παράλληλα δράσεις παθητικής αντίστασης με αφορμή την αναγκαστική επιστράτευση που επιβλήθηκε από τους Γερμανούς το Φεβρουάριο του 1943 με βάση το διάταγμα της «Πολιτικής Επιστράτευσης» για αναγκαστικά έργα και αγγαρείες στον Καρά – Τεπέ και στα οχυρωματικά έργα της Λήμνου. Οι δράσεις όμως αυτές ήταν περιορισμένες και έγιναν σε λίγα μόνο χωριά. Για παράδειγμα στη Βρίσα, οι κάτοικοι με την καθοδήγηση της Οργάνωσης και με ένα σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης, κατάφεραν να μην επιτρέψουν στους Γερμανούς να βρουν στο χωριό ούτε έναν επίστρατο.¹⁰¹

Έχει καταγραφεί μια άποψη, πως έγινε προσπάθεια από τις αγγλικές μυστικές υπηρεσίες να ελέγξουν την Οργάνωση με το άνοιγμά της σε στελέχη της επιρροής τους ή σε στελέχη του λεγόμενου «δημοκρατικού συντηρητισμού» όπως για παράδειγμα ο Συνταγματάρχης Οδυσσεάς Σκαναβής, ο λοχαγός Βασίλης Παπανικόλας, ο μηχανικός Παναγιώτης Φίλιας, ο Νίκος Βολογιάννης και άλλοι που επηρεάζονταν από την αγγλική πολιτική.¹⁰² Και να υπήρχε μια τέτοια προσπάθεια, που δεν μπορεί να αποκλειστεί, είναι

⁹⁹ π.β. και Κεμερλής Π. - Πολυχρονιάδης Α., ό.π. σελ. 111, 181-190, και Αποστόλου Α., 1985, ό.π. σελ. 99-100

¹⁰⁰ Αποστόλου Α., 985, ό.π. σελ. 158-159, 162-163

¹⁰¹ π.β. Αναγνώστου Π., ό.π., σελ. 13 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 180. Ο Φώτης Δήμου στη Λαϊκή αναφέρει πως η επιστράτευση απέτυχε σε όλα σχεδόν τα χωριά με τη συμβολή και της «Οργάνωσης» (εφ. «Λαϊκή» αρ. φ. 269/22.6.1949).

¹⁰² Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 181-189

βέβαιο, πως η διάλυση της δεύτερης ομάδας της ΜΙ6 την άνοιξη του 1943 και ο διάυλος επικοινωνίας που απέκτησαν στελέχη της Οργάνωσης με το κεντρικό ΕΑΜ ματαίωσαν τα όποια τυχόν τέτοια σχέδια υπήρχαν, αφού η Οργάνωση μετεξελίχθηκε τελικά σε τοπική Οργάνωση του ΕΑΜ.

Η συγκρότηση της ΚΕΑΑΛ και η μετονομασία της στη συνέχεια σε ΕΑΜ Λέσβου, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πως ο πόλεμος και η ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων που αυτός έφερε, διέρρηξαν τις πριν το 1941 παλιές ιδεολογίες και πολιτικές διαιρέσεις. Η συγκρότηση της ΚΕΑΑ Λέσβου από μια συμμαχία των κομμουνιστών με μικροαστούς διανοούμενους και φιλελεύθερους βενιζελικούς και την ένταξή της στο ΕΑΜ Λέσβου δείχνει ακόμα, πως ειδικά στην επαρχία οι δυσκολίες του πολέμου μπορούσαν εύκολα να ριζοσπαστικοποιήσουν και να ενοποιήσουν στρώματα που πριν τον πόλεμο ήταν σε αντίπαλα πολιτικά στρατόπεδα.¹⁰³

Άλλη αντιστασιακή οργάνωση στη Λέσβο αντίστοιχη με εκείνες στην υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα, πλην του ΕΑΜ, δεν έγινε κατορθωτό να υπάρξει. Έγινε μια προσπάθεια κάποιου Μυτζηθρόπουλου να δημιουργήσει μια ομάδα ΕΔΕΣ, ανάμεσα σε ορισμένους νεαρούς που δεν ήταν οργανωμένοι στην ΕΠΟΝ, η οποία όμως απέτυχε. Στα τέλη του 1943, μια ακόμα μικρή ομάδα, πιθανόν τροτσκιστικής ιδεολογίας, με επικεφαλής τον Κλεάνθη Χουτζαίο, που συσπείρωσε περί τα τριάντα άτομα κυρίως στη Μυτιλήνη, συγκρότησε δικό της ξεχωριστό πυρήνα, αρνούμενη να ενταχθεί στο ΕΑΜ. Η ομάδα αυτή, μετά το θάνατο του Χουτζαίου, το Μάρτη του 1944, διαλύθηκε και τα μέλη της προσχώρησαν στο ΕΑΜ Λέσβου.¹⁰⁴ Γιατί δεν κατάφεραν να ριζώσουν άλλες αντιστασιακές οργανώσεις στη Λέσβο; Είναι κι αυτό ένα θέμα που απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση.

Το γεγονός ότι το ΕΑΜ ήταν η μοναδική αντιστασιακή Οργάνωση στη Λέσβο και η διεϊσδυση του από την αρχή στη προοδευτική διανοήση της πόλης και των χωριών, του έδωσε μια ξεχωριστή δυνατότητα να απευθύνεται στο σύνολο του πληθυσμού, ανεξαρτήτως ιδεολογίας ή ταξικής θέσης. Αν εξαιρεθεί λοιπόν η μεγάλη αστική τάξη (όσοι υπήρχαν στο νησί), όλοι οι υπόλοιποι είχαν εν δυνάμει τη δυνατότητα να ενταχθούν στο ΕΑΜ. Το γεγονός μάλιστα ότι στα ηγετικά στελέχη του ΕΑΜ συμπεριλαμβάνονταν και οι κομμουνιστές και το

¹⁰³ Mazower M., ό.π., σελ. 135

¹⁰⁴ Για τον Κλεάνθη Χουτζαίου υποστηρίχτηκε πολύ αργότερα πως πνίγηκε στη θάλασσα προσπαθώντας να διαφύγει στη Μέση Ανατολή (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π. σελ. 59-60), ενώ στη συνέχεια μαθεύτηκε η αλήθεια, ότι δηλαδή σκοτώθηκε από κάποιον ΕΑΜίτη με αρχικά Α.Μ., σε λογομαχία με στελέχη του ΕΑΜ (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 59-60, Σαραντάκος Δ., 1995 και Κεμερλής Π., - Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 407-411)

γεγονός ότι το ΚΚΕ έπαιξε σημαντικό ρόλο σε όλο αυτό τον αγώνα, έδωσε περαιτέρω πολιτική νομιμοποίηση στο ΚΚΕ σε πλατιά λαϊκά στρώματα, που αναγνώριζαν πια το κόμμα αυτό, ως μια πραγματικά πατριωτική δύναμη.¹⁰⁵

II.2 Η κοινωνική και πολιτική επικράτηση του ΕΑΜ στη Λέσβο

Η παρουσία του ΕΑΜ από το φθινόπωρο του 1943 και μετά, αρχίζει να γίνεται πιο έντονη και φανερή. Το ΕΑΜ γίνεται, όπως ήδη αναφέρθηκε, προνομιακός συνομιλητής των αγγλικών μυστικών υπηρεσιών της Σμύρνης, επιχειρεί να στήσει οργανώσεις στα χωριά και στην πόλη, οργανώνει την παθητική αντίσταση στην επιστράτευση.

Η δράση όμως που καθιέρωσε το ΕΑΜ στη συνείδηση του λαού και το ανέδειξε σε κυρίαρχη πολιτική δύναμη στο νησί, ήταν η κινητοποίησή του για τον επισιτισμό του πληθυσμού. Το ΕΑΜ Λέσβου, από τα μέσα του 1943 και μετά άρχισε να έχει ένα σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια για την επιβίωση του πληθυσμού, μέσα από τις επισιτιστικές επιτροπές που συγκρότησε στην πόλη και στα χωριά. Έγιναν συσσίτια για τα παιδιά των σχολείων, έρανοι και επιτροπές που πίεζαν το Νομάρχη, το Δήμαρχο Μυτιλήνης και τους Προέδρους των Κοινοτήτων, ώστε να υπάρξει συγκέντρωση και δίκαιη διανομή τροφίμων, με κύριο μέλημα τους πιο φτωχούς και αυτούς που κινδύνευαν να πεθάνουν από την πείνα.

Στη συλλογική προσπάθεια για τον επισιτισμό του πληθυσμού σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και ένα τμήμα του κλήρου, ιδιαίτερα στην επαρχία Μηθύμνης και γενικότερα στη Δυτική Λέσβο. Μορφή σε αυτή τη προσπάθεια αναδειχνεται ο μετέπειτα πρόεδρος του ΕΑΜ Λέσβου, Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος Μηνάς,¹⁰⁶ καθώς και ο Ηγούμενος της Μονής Λειμώνος πατήρ Διονύσιος Χαραλάμπους. Ήδη από το Μάιο του 1942 λειτουργεί στη Μονή Λειμώνος ορφανοτροφείο για είκοσι πέντε παιδιά¹⁰⁷.

¹⁰⁵ π.β. Μαραντζίδης Ν., ό.π., σελ. 91

¹⁰⁶ Ο **Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος Μηνάς** (1879 – 1951) γεννήθηκε στη Νίσυρο και σπούδασε στη Θεολογική σχολή της Χάλκης το 1897. Ανέβηκε γρήγορα όλη την ιερατική κλίμακα και το Φεβρουάριο του 1922 εκλέγεται Μητροπολίτης Βούρλων, Μητρόπολη στην οποία δεν καταφέρνει να υπηρετήσει ποτέ, λόγω των πολεμικών γεγονότων. Τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου εκλέγεται Μητροπολίτης Μηθύμνης. Στη Κατοχή στέκεται με θάρρος και αυταπάρνηση στο πλευρό του δοκιμαζόμενου λαού. Το Σεπτέμβρη του 1944 ανέλαβε την προεδρία του ΕΑΜ Λέσβου με απόφαση της Νομαρχιακής του Επιτροπής. Για τη δράση του στο πλευρό του ΕΑΜ κατηγορήθηκε και υπέστη διώξεις από την Ιερά Σύνοδο. Τελικά απαλλάχθηκε με βούλευμα της Ιεράς συνόδου το Νοέμβριο του 1946 (εφ. «Σάλπιγξ», αρ. φ. 12/24.11.1946). Πέθανε το 1951 (Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ 238, Αποστόλου 1986, ό.π. σελ. 78-81 και Μίσσιος Κ., ό.π., σελ. 104-107)

¹⁰⁷ Χαραλάμπους Δ., 1955, ό.π., σελ. 15

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του ΕΑΜ και στην πολιτική επιρροή του ΚΚΕ στις γραμμές του έπαιξε η αποστολή εκ μέρους της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ του Βαγγέλη Γιοσμιά, ως εκπροσώπου της στη Λέσβο. Ο Βαγγέλης Γιοσμιάς¹⁰⁸ ήλθε απεσταλμένος από το ΚΚΕ, για να αναλάβει τη συγκρότηση και καθοδήγηση της ΕΠΟΝ. Ανέλαβε γραμματέας της ΕΠΟΝ, από το φθινόπωρο του 1943 ως τον Μάρτη του 1944 και στη συνέχεια πέρασε στο κόμμα, αναλαμβάνοντας την καθοδήγηση του. Παρά το γεγονός ότι ήταν νέος σε ηλικία, η παρουσία του ως εκπροσώπου της Αθήνας, γρήγορα δημιούργησε ενθουσιασμό. Ο Γιοσμιάς κατάφερε να περάσει στα στελέχη του ΕΑΜ στη Λέσβο την κεντρική γραμμή του ΚΚΕ για πλατύ άνοιγμα του ΕΑΜ στο λαό με την έκφραση «Να βγούμε από το καβούκι μας».¹⁰⁹

Μέχρι το τέλος του 1943 φαίνεται πως όντως στο ΕΑΜ Λέσβου υπήρχε μια λογική στενέματος και περιορισμού ως προς τη δράση και το άνοιγμα της Οργάνωσης σε πλατύ κόσμο. Αυτό επισημαίνεται και σε μια έκθεση του Γραμματέα της ΕΠΟΝ Λέσβου Γιώργου Δαμπάση¹¹⁰ προς τον Σταμάτη (Σταμάτη Καββαδία)¹¹¹. Ο Δάμπασης στην έκθεση αναφέρει τις προσπάθειες του Γιοσμιά να αλλάξει την κατάσταση και αποδίδει τη στάση αυτή της ηγεσίας του ΕΑΜ Λέσβου στο Δημήτρη Σίμο, κατηγορώντας τον ευθέως, πως μόνος του σκοπός, ήταν να διώχνει τους νέους της Λέσβου από το νησί για να πολεμήσουν στη Μέση Ανατολή.

Σταθμός στη πορεία του ΕΑΜ Λέσβου αποτέλεσε η παλλεσβιακή του συνδιάσκεψη που έγινε στην Αγία Παρασκευή το Μάρτη του 1944 με άκρα μυστικότητα και με αντιπροσώπους από όλες τις οργανώσεις του νησιού. Βασικές αποφάσεις της συνδιάσκεψης

¹⁰⁸ Ο Βαγγέλης Γιοσμιάς, είχε το ψευδώνυμο Ηρακλής (σύμφωνα με τη συνήθεια των στελεχών του ΚΚΕ στη Κατοχή), ήταν Λέσβιος στη καταγωγή. Ήλθε στη Μυτιλήνη το φθινόπωρο του 1943 (Αποστόλου Α., ό.π., σελ. 207)

¹⁰⁹ Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 207, 227 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 347-350. π.β. και Πολιτική Απόφαση της Β' Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ, Δεκέμβρης 1942 (ΚΚΕ, Επίσημα κείμενα 1973, σελ. 106-128)

¹¹⁰ Ο Γιώργος Δάμπασης (ψευδώνυμο Θάνος) συνελήφθη στα μέσα Μαΐου 1945 από το μεταβαρκιζιανό κράτος βασανίστηκε σκληρά τόσο, ώστε έπαθε νευρικό κλονισμό. Έφυγε για τη Θεσσαλονίκη και ένα μήνα αργότερα αυτοκτόνησε (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 85-86 και Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 207)

¹¹¹ Ο Σταμάτης Καββαδίας (ψευδώνυμο Παύλος Οικονόμου), δικηγόρος, γεννήθηκε το 1917 στη Κεφαλονιά. Το καλοκαίρι του 1944, στάλθηκε από την ΚΕ του ΕΑΜ να αναλάβει την καθοδήγηση του αγώνα στα νησιά και ιδιαίτερα στη Λέσβο. Το 1948 εξορίζεται στην Ικαρία, μετά στη Μακρόνησο και μετά στον Αϊ – Στράτη. Απολύθηκε το 1952 (Καββαδίας Σταμάτης, *Η Εθνική Αντίσταση στην Εύβοια (1941-1944) Επίμετρο: Αποστολή στο Αρχιπέλαγος*, Έκδοση Κ.& Γ. Παπούλιας Ο.Ε., Αθήνα 2007)

ήταν «Να βγει η οργάνωση από το καβούκι της» και να βρεθεί οπλισμός για τη συγκρότηση του ΕΛΑΣ, δεδομένης της απροθυμίας των Άγγλων συμμάχων να στείλουν όπλα¹¹².

Ήδη από το φθινόπωρο του 1943 έχει συγκροτηθεί και η ΕΠΟΝ Λέσβου. Στην αρχή με αργούς ρυθμούς, λόγω της απροθυμίας που υπήρχε στο ΕΑΜ για πλατύτερο άνοιγμα, γρήγορα όμως από την Άνοιξη του 1944 φαίνεται πως αγκαλιάζει πλατιά τη νεολαία, κυρίως στα κεφαλοχώρια της Λέσβου.¹¹³ Ο Πάνος Αναγνώστου από τη Βρίσα, στέλεχος του ΕΑΜ και υπεύθυνος για την ίδρυση της ΕΠΟΝ στο χωριό του, έχει καταγράψει σε προσωπικό του ημερολόγιο τα βήματα που έγιναν για την ίδρυση της ΕΠΟΝ στη Βρίσα από τον Ιανουάριο του 1944 ως και το τέλος του χρόνου. Στην καταγραφή του, αναφέρει ότι το βασικό πρόβλημα στην ανάπτυξη της οργάνωσης ήταν η διαφορετική φιλοσοφία, μεταξύ των νέων σε ηλικία μελών της ΕΠΟΝ και των παλαιών στελεχών του ΕΑΜ. Οι νέοι επιθυμούσαν εξωστρεφείς, μαζικές δράσεις που αγκάλιαζαν όλο το πληθυσμό, οι οποίες όμως όπως ήταν φυσικό, έθεταν σε κίνδυνο την συνωμοτικότητα της οργάνωσης και τα στελέχη της. Παρά λοιπόν τους δισταγμούς των πιο ηλικιωμένων, με πολύ γοργούς ρυθμούς εντάσσονται στις γραμμές της ΕΠΟΝ.. Στις 7 Αυγούστου 1944 στην ΕΠΟΝ Βρίσας με βάση την καταγραφή που υπάρχει στο ημερολόγιο του Αναγνώστου, ήταν ήδη οργανωμένοι πάνω από 100 νέοι, δηλαδή το σύνολο σχεδόν της νεολαίας του χωριού. Στο Μανταμάδο τη μέρα της απελευθέρωσης η ΕΠΟΝ είχε 250 μέλη¹¹⁴

Εντυπωσιακά όμως είναι και τα στοιχεία για τον αριθμό των οργανωμένων μελών της ΕΠΟΝ, που δίνει ο Γραμματέας της ΕΠΟΝ Γιώργος Δάμπασης στη κεντρική καθοδήγηση το Νοέμβρη του 1944. Σύμφωνα με αυτά, τον Αύγουστο του 1944 σε ολόκληρη τη Λέσβο ήταν οργανωμένα στην ΕΠΟΝ 4.917 αγόρια και 1.085 κορίτσια, δηλαδή συνολικά πάνω από 5.902 νέοι. Μέσα σε ένα μήνα με στοιχεία της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1944 ο αριθμός αυτός σχεδόν διπλασιάστηκε φτάνοντας 10.108 μέλη (6.677 αγόρια και 3.431 κορίτσια).¹¹⁵ Οι αριθμοί είναι πραγματικά πολύ μεγάλοι για ένα νησί με τον πληθυσμό της Λέσβου. Είναι προφανές ότι η προσμονή της απελευθέρωσης, η δίψα για βαθιές κοινωνικές αλλαγές που υποσχόταν το

¹¹² Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 348 και Μάκιστος, Κ., «Αναμνήσεις απ' την Αντίσταση», στο περιοδικό «*Ηχώ*» Αγίας Παρασκευής, Αρ. φ. 48, 1982, σελ. 4-5, 11)

¹¹³ Έκθεση του Γιώργου Δάμπαση (Θάνου) προς τον Σταμάτη (Καβαδία) στις 14 Νοεμβρίου 1944 (Πηγή : Αρχεία ΑΣΚΙ)

¹¹⁴ π.β. Μαραντζίδης Ν., ό.π., σελ. 97 και Αναγνώστου Π., ό.π., σελ. 9-26, 50)

¹¹⁵ Έκθεση του Γιώργου Δάμπαση (Θάνου) προς τον Σταμάτη (Καβαδία) στις 14 Νοεμβρίου 1944 (Πηγή : Αρχεία ΑΣΚΙ)

ΕΑΜ και οι οργανώσεις του και η νέα εξουσία που ερχόταν, ήταν πολύ ελκυστικά για τους νέους. Δεν ήταν όμως μόνο αυτοί οι λόγοι που η ΕΠΟΝ ήταν ελκυστική. Ένας ακόμα κύριος λόγος αυτής της μαζικοποίησής της ήταν ότι η ΕΠΟΝ εκτός από την πολιτική, ανέπτυξε πολύ μεγάλη πολιτιστική δραστηριότητα κυρίως στα κεφαλοχώρια αλλά και στη πόλη, ιδιαίτερα από το καλοκαίρι του 1944. Στην έκθεση του ο Δάμπασης αναφέρει πως, ότι γινόταν στο χώρο του πολιτισμού στα χωριά, είχε τη σφραγίδα της ΕΠΟΝ. Ήδη το Σεπτέμβριο του 1944 λειτουργούσαν στη Λέσβο λέσχες πολιτισμού της ΕΠΟΝ σε επτά κεφαλοχώρια.¹¹⁶

Σταθμός για τη πορεία της ΕΠΟΝ, ήταν η απόφαση της, να γιορταστεί η 25^η Μαρτίου σε όλα τα κεφαλοχώρια, το Μάρτιο του 1944. Εκδηλώσεις έγιναν σε πολλά χωριά με μεγάλη συμμετοχή της νεολαίας, όπως για παράδειγμα στη Βρίσα.¹¹⁷ Στην Αγιάσο και το Μανταμάδο οι εκδηλώσεις, που γίνονται με μεγάλο ενθουσιασμό και μαζική συμμετοχή του λαού, παίρνουν κάποια στιγμή αντιναζιστικό χαρακτήρα. Όπως ήταν φυσικό οι Γερμανοί από το δίκτυο ντόπιων πληροφορητών τους, έμαθαν για τα γεγονότα. Και τρεις μέρες μετά στις 28 Μαρτίου 1944 ξεκινούν για τα δύο κεφαλοχώρια με σκοπό να πιάσουν τους υπεύθυνους. Τα μπλόκα που ακολουθούν στα δύο χωριά προκαλούν μεγάλη ανησυχία στους κατοίκους και έχουν ως συνέπεια να σκοτωθούν από τους Γερμανούς τρεις κάτοικοι της Αγιάσου.¹¹⁸

Είναι γνωστό γενικά, πως στα πλαίσια του δόγματος της συλλογικής ευθύνης σε καιρό πολέμου, οι Γερμανοί θα επιχειρούσαν σε αντίποινα να κάψουν τα δύο χωριά. Οι δωσίλογες κατοχικές αρχές σε μεταγενέστερες μαρτυρίες τους ισχυρίζονται πως, με παρέμβασή τους, οι Γερμανοί μεταπείστηκαν. Για να ανακαλέσουν μάλιστα την απόφαση τους οι γερμανικές αρχές Κατοχής τόσο ο Μητροπολίτης Ιάκωβος, όσο και οι ελληνικές αρχές Κατοχής ζήτησαν από τους κατοίκους σε Αγιάσο και Μανταμάδο, αλλά και σε όλη τη

¹¹⁶ Πηγή : Αρχείο ΑΣΚΙ, Σαραντάκος Δ., 1987. ό.π., σελ. 65 και «*Επτά ευτυχημένα καλοκαίρια*». Κεφάλαιο 3^ο από ανέκδοτες σημειώσεις του Δημήτρη Σαραντάκου (Αρχείο Νίκου Σαραντάκου, 1995)

¹¹⁷ π.β. Αναγνώστου Π., ό.π., σελ. 23-25

¹¹⁸ Στο μπλόκο της Αγιάσου δολοφονήθηκαν ο 24χρονος Στρατής Γραμμέλης, και η 11χρονη Μαριάνθη Μαϊστρέλλη. Τραυματίστηκε ο Στρατής Πασχαλιάς που στη συνέχεια καταδικάστηκε από τους Γερμανούς σε θάνατο κι εκτελέστηκε στις 17 Ιουνίου 1944. Στο Μανταμάδο η ύπαρξη όπλων στο χωριό που δεν είχαν κρυφτεί καλά, δημιουργεί ανησυχία στα τοπικά στελέχη του ΕΑΜ. Ο Αχιλλέας Τζωάννος στη προσπάθειά του να κρύψει το όπλο του, γίνεται αντιληπτός, συμπλέκεται με Γερμανό στρατιώτη και από τη συμπλοκή, τραυματίζει το Γερμανό και του παίρνει το όπλο. Μια μέρα μετά, με προτροπή των στελεχών του τοπικού ΕΑΜ, το όπλο επιστρέφεται και ο Τζωάννος φυγαδεύεται στη περιοχή Αγίας Παρασκευής. Στο συμβάν δεν δίνεται τελικά συνέχεια. (Θεοχάρης Ν. 1990, ό.π., σελ. 18-23, Σκλεπάρης Δ. ό.π., σελ. 77-79 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 214, 242, 269-273)

Λέσβο, να είναι υπάκουοι και συνετοί απέναντι στη γερμανική κατοχική διοίκηση¹¹⁹. Στην εφημερίδα «Λαϊκή» σημειώνεται επίσης ο ισχυρισμός, πως ο Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής ήταν έτοιμος να καταστρέψει τα δύο κεφαλοχώρια και περίμενε να έλθουν τα εκρηκτικά από Θεσσαλονίκη (!), αλλά η κατάσταση άλλαξε με παρέμβαση του Μητροπολίτη Ιακώβου.¹²⁰

Τα παραπάνω γεγονότα δεν πρέπει να είναι άσχετα με μια τελευταία απέλπιδα προσπάθεια των γερμανικών αρχών Κατοχής να κρατήσουν τον έλεγχο της κατάστασης, μπροστά στην ογκούμενη ανάπτυξη του ΕΑΜ. Κάτι που φυσικά ήταν πια πολύ δύσκολο ως αδύνατο να γίνει δεδομένων και των γενικότερων εξελίξεων στα μέτωπα του πολέμου στην Ευρώπη.

Την ίδια χρονική περίοδο μια άλλη σημαντική στιγμή της Αντίστασης στο νησί, ήταν η σύλληψη και στη συνέχεια η δραπετεύση του Μανώλη Λαμπαδαρίδη, κεντρικού στελέχους του ΚΚΕ στη Λέσβο και μέλους του βασικού πυρήνα της παράνομης Οργάνωσης του ΕΑΜ.¹²¹

Λίγες μόνο μέρες μετά την απόδραση του Λαμπαδαρίδη από τα κρατητήρια της Γκεστάπο, ακολούθησε μια επιδρομή ελλήνων κομάντος Ιερολοχιτών προερχόμενων από την Μικρά Ασία με επικεφαλής τον Αντισυνταγματάρχη Ανδρέα Καλλίνσκη και τον Ιερολοχίτη Μίμη Γαληνό.¹²² Και η επιδρομή αυτή, όπως η απόδραση Λαμπαδαρίδη, στέφθηκε με

¹¹⁹ π.β. Χονδρονίκης Γ., 1954, ό.π. σελ. 24-26, Ιερά Μητρόπολης Μυτιλήνης, 1956, ό.π. σελ. 55-57 και Οικονομόπουλος Π., 2016, ό.π., σελ. 194-196

¹²⁰ Ο Φώτης Δήμου μάλιστα γράφει πως το κύριο επιχείρημα του Επισκόπου που έσωσε τα χωριά από την καταστροφή ήταν, ότι «...Οι δύο Κοινοότητες έχουν προσκυνήματα και ότι δεν έπρεπε να καταστραφούν ιερά τα οποία σέβονται και Έλληνες και ξένοι ...» (εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 273/1.7.1949)

¹²¹ Ο **Μανώλης Λαμπαδαρίδης** ήταν παλιός μέλος του ΚΚΕ, ράφτης στο επάγγελμα από τα κεντρικά στελέχη του ΚΚΕ και του ΕΑΜ Λέσβου. Μετά τη σύλληψη, την απόδραση του και τη φυγή του στη Μέση Ανατολή κατηγορήθηκε από την ηγεσία του ΚΚΕ για συνεργάτης της Αγγλικής Intelligence Service και ως εκ τούτου έπεσε σε δυσμένεια. Ο Λαμπαδαρίδης ήταν ιδιαίτερα αγαπητός στους συντρόφους του και στο λαό. Παρόλα αυτά οι παλιοί του σύντροφοι αποδέχθηκαν αυτή την επιλογή της ηγεσίας του κόμματος για τον παραγκωνισμό του μετά την επιστροφή του από τη Μέση Ανατολή, χωρίς να αντιδράσουν. Ο ίδιος προτίμησε να σιωπήσει, κάτι που τήρησε και ως το τέλος της ζωής του. Η σύλληψη του και ο μυθιστορηματικός τρόπος απόδρασης του, περιγράφονται αναλυτικά από τους Παναγιώτη Κεμερλή και Αρίστο Πολυχρονιάδη και από τον Απόστολο Αποστόλου στις αναμνήσεις τους, αλλά και από τον Φώτη Δήμου στην εφημερίδα «Λαϊκή» (Πηγή: Προφορική μαρτυρία του Μιλτιάδη Θεοδοσίου στον Θ.Χ. το 1992, από το Αρχείο του Δημήτρη Μάντζαρη, εφ. «Λαϊκή» αρ. φ. 276/8.7.1949, Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ 223-227 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 379-395)

¹²² Ο **Μιχαήλ Μίμης Γαληνός** (1911 – 1984) ήταν κτηματίας. Στο πόλεμο είχε διαφύγει στη Μέση Ανατολή και είχε καταταγεί στον Ιερό Λόχο. Μετά τον πόλεμο, διατέλεσε βουλευτής σε διαφορετικά κόμματα του Κέντρου

επιτυχία, είχε δε ως αποτέλεσμα τον θάνατο τεσσάρων Γερμανών, μεταξύ των οποίων και του Διοικητή της Γκεστάπο Wunderlich. Η επιδρομή των κομάντος του Ιερού Λόχου, παρά την μεγάλη της επιτυχία, δεν αξιοποιήθηκε όσο θα περίμενε κανείς, ούτε από το ΕΑΜ, αλλά ούτε και από τους Άγγλους. Το ασύνηθες πάντως στη περίπτωση αυτή ήταν, ότι οι κρατούμενοι παρότι απελευθερώθηκαν από τους κομάντος, δεν διέφυγαν, προτιμώντας για διάφορους λόγους να παραμείνουν στα κρατητήρια. Υποστηρίχθηκε, πως ο κύριος λόγος που δεν δραπέτευσαν οι κρατούμενοι ήταν, ό φόβος ότι όλο αυτό το εγχείρημα ήταν μια γερμανική πλεκτάνη.¹²³ Το πιο πιθανόν πάντως είναι, να βρέθηκαν μπροστά σε μια κατάσταση, που οι ίδιοι δεν γνώριζαν και δεν περίμεναν, με αποτέλεσμα να μην έχουν κατεύθυνση για το τι θα πράξουν.

Το γιατί οι Γερμανοί δεν επιχείρησαν κάποια αντίποινα σε βάρος του τοπικού πληθυσμού, όπως έγινε σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, για τον θάνατο του διοικητή τους Wunderlich, όπως και για τα γεγονότα της Αγιάσου και του Μανταμάδου, είναι κι αυτό ένα ερώτημα προς διερεύνηση. Ο χαρακτήρας του γερμανικού τάγματος ως «ανεπιθύμητου» θα μπορούσε να είναι ένας λόγος. Ένας δεύτερος λόγος είναι ίσως το γεγονός ότι την περίοδο αυτή, οι δυνάμεις τους στο νησί δεν ήταν αρκετά δυνατές για τέτοιου είδους επιχειρήσεις.¹²⁴

Αποτέλεσμα όλων των προηγούμενων και ενδεικτικό του ότι ήδη από την άνοιξη του 1944 οι Γερμανοί χάνουν σταδιακά τον έλεγχο, είναι πως μετά τις επιχειρήσεις αυτές το κτίριο της βίλας «Ηλιόπουλου» που χρησιμοποιούσε η Γκεστάπο εγκαταλείπεται και οι κατοχικές αρχές μαζεύονται πια σε κεντρικά κτίρια της πόλης.

Την άνοιξη του 1944 και σε υλοποίηση της απόφασης της παλλεσβιακής συνδιάσκεψης της Αγίας Παρασκευής, συγκροτείται και ο ΕΛΑΣ στη Λέσβο. Η σκέψη για την συγκρότηση ένοπλου τμήματος του ΕΑΜ Λέσβου συζητιόταν ήδη από το Μάρτη του 1943, στα πλαίσια προφανώς της κεντρικής κατεύθυνσης που υπήρχε από το ΕΑΜ και το ΚΚΕ¹²⁵. Ουσιαστικά όμως βήματα για τη συγκρότηση του ΕΛΑΣ έγιναν μετά το Μάρτη του

και της Αριστεράς από το 1950 ως το 1967. Έγινε Υπουργός στις κυβερνήσεις των Τσιριμώκου και Στεφανόπουλου σε τρία διαφορετικά χαρτοφυλάκια τα έτη 1965 – 1967. Πέθανε στη Μυτιλήνη το 1984

¹²³ εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 284/27.7.1949

¹²⁴ Αργότερα ειπώθηκε πως ο Γερμανός διοικητής της Γκεστάπο Μυτιλήνης Wunderlich συνεργαζόταν ταυτόχρονα και με την Αγγλική Intelligence Service και πως η εκτέλεσή του έγινε από λάθος των κομάντος. (Προφορική Μαρτυρία του Γιώργου Σκούφου στον Παναγιώτη Κουσκουδή στις 26 Ιουνίου 2004)

¹²⁵ Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 196

1944. Ορίζεται ως έδρα του ΕΛΑΣ η Αγία Παρασκευή, το Σύνταγμα ονομάζεται 22^ο Σύνταγμα Πεζικού Λέσβου, καπετάνιος του Συντάγματος ορίζεται ο Δημητρός Αποστόλου (από το Μανταμάδο, αδελφός του Απόστολου) και διοικητής αρχικά ο παλιός βενιζελικός συνταγματάρχης Οδυσσέας Σκαναβής. Μετά τη διαφυγή του Σκαναβή στη Μέση Ανατολή, διοικητής του Συντάγματος ανέλαβε ο ταγματάρχης Βασίλης Ευλαμπίου από τη Καλλονή, που παρέμεινε διοικητής του, ως τη συμφωνία της Βάρκιζας και τη διάλυσή του. Για τον εξοπλισμό του Συντάγματος, αποφασίστηκε να ζητηθεί η συνδρομή των Άγγλων Συμμάχων από τη Σμύρνη. Η απροθυμία όμως και η κωλυσιεργία τους να στείλουν εξοπλισμό στο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, ανάγκασε την ηγεσία του ΕΑΜ να συγκεντρώσει όλα τα όπλα που υπήρχαν παράνομα και να τα κρύψει στην Αγία Παρασκευή, την έδρα του Συντάγματος Ο ΕΛΑΣ στην αρχική του συγκρότηση αριθμούσε περί τους 350 άνδρες από όλο το νησί. Λίγες μέρες πριν την απελευθέρωση, εκτιμάται πως ο ΕΛΑΣ είχε μια δύναμη δύο χιλιάδων ανδρών. Στον αριθμό αυτό, που είναι προς εξακρίβωση, θα πρέπει λογικά να συμπεριλαμβάνεται και ο εφεδρικός ΕΛΑΣ. Για τον επισιτισμό του, συγκροτήθηκε η Επιμελητεία του Αντάρτη (ΕΤΑ) και υπεύθυνος γι' αυτή ορίστηκε ο Αγιοπαρασκευώτης δάσκαλος, Κώστας Παπαχαράλαμπος – Μάκιστος, παλιός λοχαγός στο έμπεδο τάγμα Μυτιλήνης¹²⁶

Ο ΕΛΑΣ στη Λέσβο δεν ενεπλάκη σε καμία μάχη με τους Γερμανούς. Οι λόγοι για τους οποίους συνέβη αυτό, που ίσως είναι μια ιδιαιτερότητα της Αντίστασης στη Λέσβο, χρειάζονται περαιτέρω διερεύνηση. Ίσως οφείλεται στην απροθυμία και των δύο πλευρών να μπουν σε μια τέτοια διαδικασία, παρά το γεγονός ότι αφορμές για συμπλοκές υπήρξαν αρκετές.¹²⁷

Στη Λέσβο δεν συγκροτήθηκαν Τάγματα Ασφαλείας.¹²⁸ Κάποιοι εθνικόφρονες στη Καλλονή και μεταξύ αυτών ο Ορέστης Κυπριανός¹²⁹ συντηρητικός πολιτικός και φανατικός

¹²⁶ Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 204 και Μάκιστος Κ., 1984, ό.π. σελ. 11

¹²⁷ Ένα επεισόδιο αναφέρθηκε παραπάνω στο μπλόκο του Μανταμάδου με τον Αχιλλέα Τζωάννο, ίσως είναι η μόνη συμπλοκή ΕΛΑΣίτη με Γερμανό στη Λέσβο (Μαραντζίδης Ν., ό.π., σελ. 95). Τα μπλόκα των Γερμανών στην Αγιάσο, το Μανταμάδο και αργότερα στην Αγία Παρασκευή και την Καλλονή θα μπορούσαν να καταλήξουν σε κάποιες συμπλοκές. Στην τοπική ιστοριογραφία αναφέρεται πως σε συνελεύσεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ στην Αγία Παρασκευή τέθηκε το θέμα της ένοπλης αντιμετώπισης των Γερμανών, αλλά η άποψη αυτή τελικά απορρίφθηκε, αφού εκτιμήθηκε πως ο ΕΛΑΣ δεν είχε τον εξοπλισμό για να αντιπαρατεθεί στο σύγχρονο εξοπλισμό των Γερμανών. (π.β. Βιντεοσκοπημένη συνέντευξη των στελεχών του ΕΑΜ στην Αγία Παρασκευή Μιλτιάδη Θεοδοσίου και Στρατή Φανάρα στο Θ.Χ. στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Πηγή : Αρχείο Δημήτρη Μάντζαρη)

¹²⁸ Τα Τάγματα Ασφαλείας συγκροτήθηκαν θεωρητικά αυθόρμητα, αλλά στην ουσία με την πλήρη στήριξη της κατοχικής κυβέρνησης Ιωάννη Ράλλη και την συνεργασία των Γερμανικών Αρχών Κατοχής, για να

αντικομμουνιστής, προσεγγίστηκαν από τον Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ιάκωβο να πλαισιώσουν τα Τάγματα Ασφαλείας, αλλά αρνήθηκαν και το εγχείρημα ματαιώθηκε. Και κάποιες άλλες προσπάθειες που έγιναν από την Ασφάλεια σε χωριά να συγκροτηθούν με παραπλανητικό τρόπο Τάγμα Ασφαλείας, αποτράπηκαν με παρέμβαση του ΕΑΜ.¹³⁰

Αλλά και η Χωροφυλακή Λέσβου, παρά την παρουσία σε αυτή κάποιων στελεχών όπως ο Νίκος Γαλούσης, όπως ήδη έχει αναφερθεί ή ο μοίραρχος Γεωργόπουλος, του οποίου η δράση θα αναλυθεί παρακάτω, δεν είχε συγκροτημένη δράση στο πλευρό των Γερμανών. Μάλιστα πολλοί απλοί χωροφύλακες ήταν ταυτόχρονα και μέλη του ΕΑΜ, όπως αυτοί που συμμετείχαν στην απόδραση του Λαμπαδαρίδη (βλ. *εδώ* σελ. 62 και 72) .

II.3 Η περίοδος της ΕΑΜοκρατίας

II.3.α' Η κυριαρχία του ΕΑΜ σε καθεστώς Γερμανικής Κατοχής

Μετά το Μάρτη του 1944 φάνηκε πως το ΕΑΜ είναι η κυρίαρχη πολιτική δύναμη. Οι Άγγλοι δεν μπορούσαν πια να το αγνοήσουν ως το βασικό τους συνομιλητή και το αποδέχθηκαν ως μια δύναμη με την οποία θα πρέπει να έχουν προνομιακή σχέση, στα πλαίσια του «Ενιαίου Συμμαχικού Αγώνα». Το πιο σημαντικό όμως είναι πως το ΕΑΜ και οι οργανώσεις του είναι η πολιτική εκείνη δύναμη, που έδινε βασικές ελπίδες στο λαό πως μετά την αποχώρηση των Γερμανών τα πράγματα θα είναι τελείως διαφορετικά, θα υπάρξει μια πιο δίκαιη κοινωνία. Η ενδυνάμωση του ΕΑΜ συνεχίστηκε στη Λέσβο με πιο γοργούς ρυθμούς.

Η ύπαιθρος της Λέσβου ήδη την άνοιξη του 1944 ήταν σε καθεστώς ημιελευθερίας, υπό την κυριαρχία του ΕΑΜ. Οι Γερμανοί μετά το χτύπημα στη Γκεστάπο και την απόδραση Λαμπαδαρίδη και μετά τα μπλόκα σε Μανταμάδο και Αγιάσο, αντιλαμβανόμενοι και από τις γενικότερες εξελίξεις, πως σύντομα θα εγκαταλείψουν το νησί, μαζεύτηκαν στη πρωτεύουσα.

αντιπαρατεθούν ένοπλα στο ΕΛΑΣ (Ράλλης Γεώργιος (επιμέλεια), *Ο Ιωάννης Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου*, επιμέλεια Γεωργίου Ράλλη, εκδόσεις Παπανικολάου, Αθήνα, 1947, σελ. 56-58, 69)

¹²⁹ Ο **Ορέστης Κυπριανός** ήταν γιατρός. Εκλέχθηκε βουλευτής Λέσβου στις εκλογές του 1920 και του 1923 με το ψηφοδέλτιο των Φιλελευθέρων και Γερουσιαστής Λέσβου στις εκλογές του 1929

¹³⁰ Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 62. Δες και βιντεοσκοπημένη συνέντευξη των Μιλτιάδη Θεοδοσίου και Στρατή Φανάρα στο Θ.Χ. στις αρχές της δεκαετίας του 1990. (Πηγή : Αρχείο Δημήτρη Μάντζαρη στο 02:09:00 - 02:14:00)

Η αυξανόμενη πολιτική και κοινωνική δυναμική του ΕΑΜ έδωσε τη δυνατότητα πια στους αγρότες της περιοχής της Καλλονής να διεκδικήσουν και πάλι τα χωράφια τους, που τους είχαν πάρει οι γαιοκτήμονες της περιοχής, μέσα από μια «λεόντεια» και ανισομερή συμφωνία αμέσως μετά το 1941. Ξεκινώντας από το Κεράμι, μπαίνουν μέσα στα παραχωρηθέντα κτήματα για να τα καλλιεργήσουν και να πάρουν το προϊόν που θεωρούν πως τους ανήκει, παρά τη θέληση των γαιοκτημόνων, με τη στήριξη του ΕΑΜ. Η κίνηση αυτή των μικροϊδιοκτητών αγροτών προκάλεσε την αντίδραση των γαιοκτημόνων που για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση κάλεσαν από τη Μυτιλήνη μεγάλη δύναμη της Χωροφυλακής με επικεφαλής το μοίραρχο Γεωργόπουλο. Η δύναμη αυτή της Χωροφυλακής, προφανώς με τη σύμφωνη γνώμη των Γερμανών, εγκαταστάθηκε στη Καλλονή και επεχείρησε να απομακρύνει από τα χωράφια «τους κλέφτες».¹³¹

Η τοπική ηγεσία του ΕΑΜ επεχείρησε να έλθει σε συμβιβασμό με τον Γεωργόπουλο ζητώντας του να αποχωρήσει η δύναμη της Χωροφυλακής από την Καλλονή και να υπάρξει συνεννόηση και συμφωνία με τους γαιοκτήμονες. Δεν έγινε αποδεκτό κανένα από τα αιτήματα αυτά, κυρίως εξαιτίας της ανυποχώρητης στάσης του Γεωργόπουλου.

Έτσι στις 21 Ιουνίου 1944 με πρωτοβουλία του ΕΑΜ γίνεται ανοιχτή συγκέντρωση όλων των αγροτών της γύρω περιοχής – είτε ήταν μικροϊδιοκτήτες είτε δεν είχαν κτηματική περιουσία - στη θέση «Σκεπαστός». Σ' αυτήν αποφασίστηκε να πάνε όλοι μαζί στη Καλλονή, διαδηλώνοντας μπροστά στον αστυνομικό σταθμό.¹³² Οι χωροφύλακες του Γεωργόπουλου ανοίγουν πυρ κατά των διαδηλωτών με αποτέλεσμα να έχουμε ένα νεκρό και τέσσερις τραυματίες.¹³³

¹³¹ «...και σαν απάντηση στα δίκαια αιτήματα τους είναι να φτάξη στη Καλλονή μια κουστωδία χωροφύλακες ωπλισμένοι μ' ολοκαίνουργια γερμανικά όπλα... Εφταξαν, είπαν, για να χτυπήσουν την κλεψιά. Ο λαός τους πίστεψε. Οι μέρες περνούν, οι κλέφτες πιάστηκαν, μα οι χωροφύλακες με το όπλο στο χέρι κάνουν έρευνες στα σπίτια, στα αλώνια και με άγριους ξυλοδαρμούς των ήσυχων αγροτών ζητούν, τι ζητούν...» (εφ. «Αντιφασίστας», αρ. φ. 2/26.6.1944 και Κεμερλής Π. - Πολυχρονιάδης, Α., ό.π., σελ. 287-288)

¹³² Για τον αριθμό των συγκεντρωμένων υπάρχουν δύο εκτιμήσεις στη τοπική ιστοριογραφία. Μία της εφημερίδας «Αντιφασίστας» (στό ίδιο, ό.π.), που μιλά για πάνω από 200 άτομα και μια του Απ. Αποστόλου, που μιλά για 1.000 άτομα (Αποστόλου Α., 1985, ό.π. σελ. 135). Με το δεδομένο ότι η εκτίμηση του Αποστόλου είναι μεταγενέστερη, μάλλον ο αριθμός αυτός που αναφέρει κρίνεται υπερβολικός

¹³³ Από τα πυρά τραυματίστηκε θανάσιμα ο Γιάννης Νεοκλέους ή Νταβέλλης από τα Δάφια, ο οποίος δύο μέρες μετά, πέθανε στο Νοσοκομείο Μυτιλήνης. Τραυματίστηκαν και παραδόθηκαν στους Γερμανούς οι Αντώνης Ζαχαρής και Κυριάκος Μιχαήλαρος από την Αγία Παρασκευή, ενώ τραυματίστηκαν αλλά διέφυγαν τη σύλληψη ο Αντώνης Γιαννίκαρος από τη Καλλονή και ο Χαράλαμπος Χατζηκυριαζής από την Αγία Παρασκευή. (Αποστόλου Α., 1985, ό.π. σελ. 134-135)

Στην τοπική ιστοριογραφία και στις υπάρχουσες πηγές, βρίσκουμε διάφορες εκδοχές για τα αίτια της εξέγερσης αυτής των αγροτών του λεκανοπεδίου. Η πρώτη εκδοχή αναφέρει ως κύρια αιτία του ξεσηκωμού την αντίσταση του ντόπιου πληθυσμού στην επιθυμία των Γερμανών να τους παραδοθεί μεγάλο μέρος της παραγωγής και εμμένει κυρίως στον εθνικό και αντιναζιστικό του χαρακτήρα. Η εκδοχή αυτή του αντιγερμανικού χαρακτήρα της εξέγερσης, φαίνεται πως υποστηρίχθηκε λίγες μέρες μετά τα γεγονότα και από τον διοικητή των δυνάμεων της Χωροφυλακής μοίραρχο Γεωργόπουλο, για να δικαιολογήσει στους Γερμανούς τη χρήση όπλων κατά των διαδηλωτών. Επικρατέστερη πάντως φαίνεται να είναι η άποψη πως η σύγκρουση στο λεκανοπέδιο της Καλλονής τον Ιούνιο του 1944 είχε κυρίως ταξικά χαρακτηριστικά και αφορούσε διεκδικήσεις των φτωχών μικροϊδιοκτητών αγροτών για επιστροφή των κτημάτων τους, που στην αρχή της Κατοχής έναντι μικρού ανταλλάγματος, κυρίως σε είδος, είχαν παραχωρήσει για εκμετάλλευση στους πλούσιους γαιοκτήμονες της περιοχής.¹³⁴

Τα γεγονότα της Καλλονής και η μαζική αντίδραση των αγροτών του λεκανοπεδίου τότε, έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στις κατοπινές εξελίξεις στη περιοχή. Την επόμενη μέρα των γεγονότων οι δυνάμεις της Χωροφυλακής του Γεωργόπουλου επέστρεψαν άρον – άρον στη Μυτιλήνη. Ο ίδιος ο Γεωργόπουλος, έχασε την εμπιστοσύνη των Γερμανών, λόγω των άστοχων χειρισμών του και κυνηγημένος από τους ίδιους τους Γερμανούς αναγκάστηκε να καταφύγει για προστασία στο ΕΑΜ, το οποίο όμως τον συνέλαβε. Λίγες μέρες μετά τη σύλληψη του, μεταφέρθηκε στην Αγία Παρασκευή και παρά την αντίθετη απόφαση της Νομαρχιακής Επιτροπής Λέσβου του ΕΑΜ, πέρασε από έκτακτο λαϊκό στρατοδικείο και εκτελέστηκε.¹³⁵

Μετά τα γεγονότα της Καλλονής (Ιούνιος 1944), το ΕΑΜ εδραιώνει την πολιτική και ιδεολογική του κυριαρχία στην ύπαιθρο, η οποία ήταν πια ουσιαστικά ελεύθερη.¹³⁶ Με

¹³⁴ Αναλυτικά για το χαρακτήρα της διαδήλωσης της Καλλονής π.β. Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 134-135 και Π. Κεμερλής, Α. Πολυχρονιάδης, ό.π., σελ. 287-288

¹³⁵ Η απόφαση της ΝΕ Λέσβου του ΕΑΜ για την προστασία του Γεωργόπουλου και τη μεταφορά του στη Μέση Ανατολή συνάντησε σοβαρές αντιστάσεις στην υλοποίηση της από τη βάση του ΕΑΜ της περιοχής της Αγίας Παρασκευής και τελικά δεν έγινε σεβαστή. Για την εκτέλεση του Γεωργόπουλου πέρασαν αργότερα από στρατοδικείο τον Ιούνιο του 1947 οι πρωταίτιοι της εκτέλεσης και καταδικάστηκαν σε θάνατο, μια ποινή όμως που τελικά δεν εκτελέστηκε ποτέ.

¹³⁶ Τελευταία σπασμωδική προσπάθεια των Γερμανών να ανακτήσουν στοιχειώδη έλεγχο στη περιοχή ήταν τα μπλόκα στην Αγία Παρασκευή και στην Καλλονή, στις 23 Αυγούστου του 1944, σε μια προσπάθεια τους να βρουν τον παράνομο ασύρματο. Δεν το κατόρθωσαν. Πρόσθεσαν όμως δύο ακόμα θύματα, στο κατάλογο των θυμάτων της Κατοχής, τον Νίκο Λογιώτατο από τη Καλλονή και τον Σ. Κουλίκα από την Αγία Παρασκευή

απόφαση της Νομαρχιακής Επιτροπής του ΕΑΜ Λέσβου, η Αγία Παρασκευή γίνεται η έδρα του. Στις αρχές Ιουλίου 1944, ο ΕΛΑΣ αποπλίζει τους σταθμούς της Χωροφυλακής σε όλα σχεδόν τα κεφαλοχώρια και η δημόσια ασφάλεια περνά στα χέρια της Εθνικής Πολιτοφυλακής. Τα χωράφια μοιράζονται στους νόμιμους παλιούς ιδιοκτήτες τους, ενώ ακόμα και μοναστηριακά, όπως το μεγάλο μοναστηριακό κτήμα στο Μεμέτ Αγά στο δυτικό τμήμα του κάμπου, μοιράζονται σε ακτήμονες μέσω μιας εκλεγμένης λαϊκής επιτροπής. Σε αυτή τη διαδικασία σημαντική ήταν η συμβολή του Μητροπολίτη Διονύσιου.¹³⁷

Τα γεγονότα της Καλλονής σε συνδυασμό με τη γενικότερη υποχώρηση των δυνάμεων Κατοχής, με τα αιτήματα που προβλήθηκαν και με την επιδίωξη του ΕΑΜ να τα υλοποιήσει άμεσα, όξυναν τις ταξικές και κοινωνικές αντιθέσεις και προετοίμασαν το έδαφος για τη σύγκρουση που ακολούθησε. Οι πρωταγωνιστές της σύγκρουσης, οι φτωχοί αγρότες (μικροϊδιοκτήτες ή όχι) από τη μια πλευρά και οι γαιοκτήμονες από την άλλη, φέρνουν στο κέντρο της αντιπαράθεσης τα κοινωνικά διακυβεύματα της εποχής που ακολουθεί. Η σύγκρουση αυτή είναι μεν απόρροια των γενικότερων εξελίξεων μετά τα Δεκεμβριανά και τη Βάρκιζα, αλλά σηματοδοτήθηκε και οριοθετήθηκε και από αυτές τις κοινωνικοπολιτικές αντιθέσεις που αναδείχθηκαν στην Κατοχή.

II.3.β' Από την απελευθέρωση ως τον Οκτώβριο του 1944

Προς το τέλος του Αυγούστου και τις αρχές Σεπτεμβρίου του 1944 η ηγεσία του ΕΑΜ Λέσβου παίρνει σημαντικές αποφάσεις για την πολιτική που θα ακολουθούσε μετά την αποχώρηση των Γερμανών από το νησί. Έτσι λοιπόν ορίζεται πρόεδρος του ΕΑΜ ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος, με Γραμματέα της Οργάνωσης τον Απόστολο Αποστόλου. Αποφασίζεται ακόμα να προετοιμαστεί ο ΕΛΑΣ για την κάθοδο του στη Μυτιλήνη και για να δοθεί πανηγυρικό κλίμα, ορκίζεται από τον Μητροπολίτη Διονύσιο, το 22^ο Σύνταγμά του.

Η επιλογή του Μητροπολίτη Μηθύμνης Διονύσιου, ως προέδρου του ΕΑΜ Λέσβου δεν είναι τυχαία. Πέρα από την ίδια την προσωπικότητα του και τον σεβασμό με τον οποίο τον αντιμετώπιζαν οι πιστοί και για την αντιστασιακή του στάση στη Κατοχή – σε

(Θεοχάρης Ν., 1990, ό.π., σελ. 24-26, Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 299-301 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 4/25.8.1944).

¹³⁷ Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π, σελ. 70

αντιδιαστολή με αυτή του Μητροπολίτη Μυτιλήνης – η επιλογή αυτή δείχνει την προσπάθεια του ΕΑΜ να δείξει στο θρησκευόμενο λαό, πως οι ιδέες της κοινωνικής απελευθέρωσης και του χριστιανισμού μπορούν να συνυπάρξουν.¹³⁸ Η περίπτωση του Μητροπολίτη Διονύσιου δεν είναι η μοναδική τη δεκαετία του '40 στην Ελλάδα. Τέτοιες περιπτώσεις συνυπαρξης και κοινής στόχευσης ΕΑΜ και τοπικής εκκλησιαστικής Ιεραρχίας υπήρξαν και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας.¹³⁹

Εκτός από την τοποθέτηση του Διονύσιου στην ηγεσία του ΕΑΜ, ορίζονται παράλληλα τα πρόσωπα που θα υποδειχθούν ως νέες διοικητικές και πολιτικές αρχές του νησιού, μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Μεταξύ αυτών υποδείχθηκε ως νέος Νομάρχης Λέσβου ο λογοτέχνης Κώστας Φριλίγγος,¹⁴⁰ ως νέος Δήμαρχος Μυτιλήνης ο Ανδρέας Αναγνωστόπουλος και ως Λαϊκός Επίτροπος ο Παναγιώτης Παρρής. Καθορίστηκε τέλος λίστα με δωσίλογους και προδότες συνεργάτες των Γερμανών, που μετά την απελευθέρωση θα έπρεπε να συλληφθούν και να περάσουν από δίκη.¹⁴¹

Το Σάββατο 9 Σεπτεμβρίου 1944 είχε ήδη διαρρεύσει η πληροφορία στην Επιτροπή Πόλης Μυτιλήνης του ΕΑΜ ότι οι Γερμανοί ετοιμάζονται να αναχωρήσουν άμεσα από το νησί. Η ευθύνη της Επιτροπής Πόλης για την τήρηση της τάξης, με το δεδομένο μάλιστα της απουσίας της ηγεσίας του ΕΑΜ από την πρωτεύουσα, ήταν μεγάλη. Παράλληλα έντονοι

¹³⁸ Για περισσότερα για την ιδιαίτερη σχέση Αριστεράς και θρησκείας στη Λέσβο π.β. Νίκος Μαραντζίδης, *Οι Μικρές Μόσχες* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1997, σελ. 47-64

¹³⁹ Αντίστοιχες χαρακτηριστικές περιπτώσεις Μητροπολιτών που είτε εντάχθηκαν είτε συνεργάστηκαν με το ΕΑΜ ήταν των Μητροπολιτών Χίου Ιωακείμ Στρουμπή, Σάμου και Ικαρίας Ειρηναίου, Κοζάνης Ιωακείμ, Ηλείας Αντώνιου, Χαλκίδας Γρηγόριου, Λάρισας και Ελασσόνας Καλλίνικου και αρκετών άλλων (Πηγή : εφ. Ριζοσπάστης, 26.4.1998, <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3723465> (τελευταία πρόσβαση 26.1.2018)

¹⁴⁰ Ο **Κώστας Φριλίγγος**, (1882-1950) γεννήθηκε στη Σμύρνη. Σπούδασε Ιατρική και Θεολογία, όμως η μεγάλη του αγάπη ήταν η λογοτεχνία. Το 1912 βρέθηκε στη Λέσβο, όπου και ρίζωσε. Πήρε μέρος στην Αντίσταση μέσα από τις τάξεις του ΕΑΜ. Υποδείχθηκε από το ΕΑΜ, ως πρώτος Νομάρχης της απελευθέρωσης στις 10 Σεπτέμβρη του 1944. Η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γ. Παπανδρέου το Νοέμβριο του 1944 αποφάσισε τη μετάθεση του σε άλλη Νομαρχία, κάτι που τον οδήγησε σε παραίτηση από το αξίωμα. (Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 153, Αποστόλου 1986, ό.π. σελ. 79 και Μίσσιος Κ., ό.π., σελ. 128-131).

¹⁴¹ Η λίστα αυτή με τους δωσίλογους δεν είναι γνωστή ούτε ως προς τον αριθμό της, ούτε ως προς τα ονόματα. Ένα μήνα περίπου μετά όμως, στις 20 Σεπτέμβρη του 1944, στην ΕΑΜική εφημερίδα «Ελεύθερη Λέσβος» δημοσιεύεται ονομαστικός κατάλογος με 75 άτομα για τα οποία συγκροτήθηκε ανακριτική επιτροπή για να συλληφθούν καταθέσεις σε βάρος τους για συνεργασία με τους Γερμανούς. Δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για την ίδια λίστα που γράφτηκε στην Αγία Παρασκευή, σίγουρα όμως υπάρχουν σε αυτή ονόματα από αυτή. (π.β. εφ. «Ελεύθερη Λέσβος, αρ. φ. 9/20.9.1944, Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 237-239, Καββαδίας Σ., ό.π., σελ. 318-319 και Π. Κεμερλής – Α. Πολυχρονιάδης, ό.π., σελ. 429-431).

ήταν και οι φόβοι για ενδεχόμενο σαμποτάζ από τους Γερμανούς που αποχωρούσαν, είτε σε υλικές προμήθειες μεγάλης έκτασης – που ήταν απόλυτα αναγκαίες για τη τροφοδοσία του πληθυσμού – είτε ακόμα και σε ανθρώπινες ζωές.

Η ηγεσία του ΕΑΜ έδινε τεράστια σημασία στη τήρηση της τάξης αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Ήθελε αφενός μεν να ενισχύσει την αντίληψη πως δεν υπάρχει κενό εξουσίας, αλλά η νέα εξουσία είναι το ΕΑΜ και με τη δεδομένη στήριξη του λαού, να εδραιώσει εμφατικά την πολιτική του κυριαρχία, μην αφήνοντας περιθώριο για άλλες σκέψεις και επιλογές και αφετέρου να δώσει ένα στίγμα πως η «λαοκρατία» δεν είναι αναρχία. Είναι χαρακτηριστικό στο σημείο αυτό, ένα απόσπασμα του πρώτου φύλλου εφημερίδας «Εμπρός», που επανακυκλοφορεί ελεύθερα στις 17 Σεπτεμβρίου 1944 και σημειώνει : *«...Έπρεπε να δουν αυτή τη μέρα όλοι όσοι υποτιμήσανε το λαό της Μυτιλήνης και συκοφαντήσανε το Κομμουνιστικό Κόμμα, σαν αναρχικό. Οι Κομμουνιστές κρατήσανε την τάξη επικεφαλής της Οργάνωσης [...σ.σ. εννοεί προφανώς του ΕΑΜ]. Αυτοί παίζανε ρόλο πρωτοποριακό σαν που είναι και η θέση τους. Φρουρήσανε την τάξη, προλάβανε κάθε έκτροπο και δείξανε τη σιδερένια γροθιά τους, τη συνειδητή τους πειθαρχία. Ο όχλος, όπως τον λέγανε, ήταν κυρίαρχος ο ίδιος, ήταν φρουρός του εαυτού του. Κι οι πιο αντιδραστικοί, οι πιο γκρινιάρηδες τρίβανε τα μάτια τους και μας ομολογήσανε ύστερα, πως τέτοια τάξη ποτέ δεν είδαν και ποτέ δεν την περίμεναν...».*

Τα χαράματα της Κυριακής 10 Σεπτεμβρίου 1944 το τελευταίο πλοίο με τους Γερμανούς στρατιώτες αφήνε το λιμάνι της Μυτιλήνης. Η πόλη ήταν πια ελεύθερη. Η Επιτροπή πόλης του ΕΑΜ είχε ήδη εγκατασταθεί στη Νομαρχία. Ο κίνδυνος να υπάρξουν λεηλασίες σε σπίτια πλουσίων και μια ανεξέλεγκτη κατάσταση λόγω του κενού εξουσίας, έπρεπε να αποτραπεί. Η Χωροφυλακή περνά αμέσως στις διαταγές της Επιτροπής πόλης του ΕΑΜ και μαζί με τμήματα του εφεδρικού ΕΛΑΣ και πολιτοφύλακες, αναλαμβάνουν την ευθύνη της τήρησης της τάξης.

Στην Αγία Παρασκευή το κλίμα είναι εορταστικό. Με μεγάλη συγκέντρωση στη πλατεία του χωριού γιορτάζεται η απελευθέρωση. Ύστερα από μια σύντομη θρησκευτική τελετή, ο Διονύσιος μίλησε προς τους αντάρτες του ΕΛΑΣ λέγοντας : *«...Παιδιά του ΕΑΜ, αποτελείται την αγαθήν μερίδα του ελληνικού λαού, γιατί διαλέξατε αυτό το υψηλόν αγαθόν, να υπηρετήσετε την ελευθερία. Πηγαίνετε στη Μυτιλήνη για να καταλάβετε την πόλη. Προσέξτε, έχετε καθήκον απέναντι του λαού αυτού που υπέφερε τα πάνδεινα από τον κατακτητή. Ο ηρωισμός και η πίστις εις τον Θεόν ήσαν πάντα ελληνικές αρετές, αυτές καλείστε να*

συνεχίσετε». Στη συνέχεια τους έκανε συστάσεις να προλάβουν κάθε αναρχική πράξη και να φυλάξουν την περιουσία του λαού από τα ανεύθυνα στοιχεία και κατέληξε : «...Υπάγετε εις οδόν ειρήνης. Ο ελληνικός λαός περιμένει πολλά από σας». ¹⁴²

Η ηγεσία του ΕΑΜ την Τρίτη 12 Σεπτεμβρίου παίρνει το δρόμο για τη Μυτιλήνη. Εκεί ο γιορτασμός ξεκινά με πανηγυρική δοξολογία, στην οποία εξέχουσα θέση έχει ο νέος πρόεδρος του ΕΑΜ Μητροπολίτης Διονύσιος. Στη συνέχεια όλος ο κόσμος κατευθύνεται στο Δημαρχείο, όπου με μια μεγαλειώδη λαϊκή συγκέντρωση γιορτάζεται η απελευθέρωση και τοποθετούνται οι νέες ΕΑΜικές πολιτικές αρχές του τόπου. Στο μπαλκόνι του Δημαρχείου, απ' όπου μίλησε στους συγκεντρωμένους η ηγεσία του ΕΑΜ κυμάτιζαν δίπλα στην ελληνική, οι συμμαχικές σημαίες: η σοβιετική, η αμερικανική και η αγγλική.

Είναι η πρώτη ουσιαστικά φορά, που η ηγεσία του τοπικού ΕΑΜ έχει την δυνατότητα να εμφανιστεί σύσσωμη και νόμιμα μπροστά στο λαό, καταθέτοντας τα διαπιστευτήρια της. Η «Ελεύθερη Λέσβος» στη περιγραφή που έχει για τη γιορτή της απελευθέρωσης, στέκεται με έμφαση στο σημείο αυτό : «...Τις αρχές του νησιού ...[τις ΕΑΜικές] ...και τα Νομαρχιακά Συμβούλια των οργανώσεων ...[των ΕΑΜικών]... που πήγαν στην εκκλησιά συγκεντρωμένα τα χειροκρότησε και τα ζητωκραύγασε το ξεφρενιασμένο πλήθος, το μεθυσμένο από το κρασί της λευτεριάς. Ο λαός, ο μόνος αρμόδιος να διαλέξει τους ανθρώπους που θα τον διοικήσουν, γνώρισε τους αρχηγούς του και τους επιδοκίμασε. Γιατί ήτανε βγαλμένοι μέσα από τα ίδια του τα σπλάχνα. Κατάλαβαν πως κανείς δεν έχει σκοπό να του αρπάξει την εξουσία, πως πολύ σύντομα θα κληθεί να διαλέξει τους αληθινούς του αντιπροσώπους...». ¹⁴³

Στη συγκέντρωση μίλησε ο πρόεδρος του ΕΑΜ Μητροπολίτης Διονύσιος. Στην ομιλία του αναφέρθηκε στις αξίες της ελευθερίας και της ισότητας που πρεσβεύει το ΕΑΜ και κάλεσε τον κόσμο να πυκνώσει τις τάξεις του. Στη συνέχεια μίλησαν κατά σειρά ο γραμματέας του ΕΑΜ Απόστολος Αποστόλου, ο εκπρόσωπος του ΚΚΕ Βαγγέλης Γιοσμάς και ο Παύλος Οικονόμου (Σταμάτης Καββαδίας). Στη συνέχεια όλος ο συγκεντρωμένος κόσμος με πορεία κατευθύνθηκε στα Τσαμάκια όπου έγινε κατάθεση στεφάνων και η πρώτη τιμητική εκδήλωση για τους εκτελεσμένους της Κατοχής. ¹⁴⁴

¹⁴² εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 7/12.9.1944

¹⁴³ Στο ίδιο, ό.π.

¹⁴⁴ Στο ίδιο, ό.π.

Είναι φανερό πια πως με την τυπική απελευθέρωση του νησιού τίθεται στο τραπέζι η άμεση επίλυση του βασικού διακυβεύματος, που ήδη είχε ανακύψει αρκετό καιρό πριν, όταν πια έγινε φανερό πως οι Γερμανοί σύντομα θα εγκατέλειπαν το νησί. Ποια θα ήταν η εξουσία που θα ακολουθούσε την αποχώρησή τους; Κι εδώ έχει μεγάλο ενδιαφέρον, για να διερευνήσει κανείς και να αναλύσει την πολιτική στόχευση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ στη συγκεκριμένη κρίσιμη πολιτική συγκυρία, να επικεντρώσουμε σε ένα απόσπασμα από το λόγο του Βαγγέλη Γιοσμά, εκ μέρους του ΚΚΕ, όπως αποτυπώνεται στο «Εμπρός» της 17.9.1944 το οποίο δημοσιεύεται πλατιά περίληψη της ομιλίας του στη συγκέντρωση της απελευθέρωσης. Λέει λοιπόν ο Βαγγέλης Γιοσμάς : «...Για το αύριο το ΚΚΕ – όπως είναι ο σπουδαιότερος πολιτικός Οργανισμός στη Χώρα μας – μπόρεσε να καταλάβει πως το πολίτευμα που πρέπει νάχη μετά την απελευθέρωση η Χώρα μας είναι η Λαϊκή Δημοκρατία και θα αγωνιστή γι' αυτό. Οι κομμουνιστές, χωρίς να ξεχνάνε ποτέ το Σοσιαλισμό και τη Σοβιετική Δημοκρατία θα παλέψουν με όλες τους τις δυνάμεις για τη νίκη της Λαϊκής Δημοκρατίας. Η Α.Δ. δεν έχει καμμία σχέση με την αστική Δημοκρατία του 1926...». Εδώ ο Γιοσμάς προσπαθώντας να εκλαϊκεύσει τη θέση του ΚΚΕ, διατυπωμένη ήδη το 1935 από το 6^ο του Συνέδριο, στο συγκεντρωμένο κόσμο για τη νέα εξουσία, διαχωρίζει τη Λαϊκή Δημοκρατία τόσο από το Σοβιετικό μοντέλο, (που τίθεται ως προοπτική μεν, όχι όμως άμεση), όσο φυσικά και από την αστική δημοκρατία του 1926.

Ήδη, η εξουσία του ΕΑΜ. που όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είχε εγκατασταθεί στην ύπαιθρο της Λέσβου από την άνοιξη του 1944, έχει θέσει σε εφαρμογή σημαντικά ζητήματα, όπως ο έλεγχος της παραγωγής, η ασφάλεια των πολιτών, η λαϊκή δικαιοσύνη και η αυτοδιοίκηση μέσα από τις αποφάσεις των τοπικών λαϊκών επιτροπών. Με την τοποθέτηση νέων ΕΑΜικών κοινοτικών συμβουλίων στα χωριά, οι επιτροπές αυτές εγκαθίστανται στη Κοινότητα και επεκτείνουν τη δράση τους.

Ο κόσμος του ΕΑΜ στην ύπαιθρο της Λέσβου, συμμετέχει ενεργά στη νέα εξουσία. Παντού στα χωριά συγκροτούνται Λαϊκές Επιτροπές, οι οποίες αλλού εκλέγονται, όπως στη Βρίσα και αλλού όχι.¹⁴⁵ Οι επιτροπές προχωρούν στη άσκηση της εξουσίας παρεμβαίνοντας ακόμα και σε ζητήματα που μέχρι τότε ήταν αποκλειστικότητα άλλων παραγόντων της εξουσίας, όπως για παράδειγμα στο έργο της εκκλησίας. Σε ορισμένα μάλιστα χωριά διόρισαν νέους επιτρόπους (στον Παπάδο όρισαν και γυναίκα επίτροπο), ή απόλυσαν τους ιερείς (στο Πολιχνίτο) και τους ψάλτες (Βασιλικά), κανόνισαν μισθούς και ανέλαβαν τη

¹⁴⁵ Αναγνώστου Π., ό.π., σελ. 65-66 και Καραγάτση Ρ., ό.π., σελ. 72

διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας, διακόπτοντας κάθε σχέση της τοπικής εκκλησίας με την Μητρόπολη. Η κεντρική διοίκηση του ΕΑΜ προσπάθησε βεβαίως να περιορίσει τέτοιες ενέργειες με παρέμβαση του Νομάρχη, που ζήτησε από τα ΕΑΜικά Κοινοτικά Συμβούλια να αποκαταστήσουν την σχέση με τις Μητροπόλεις και να μην ανακατεύονται στο έργο τους.¹⁴⁶

Το ΕΑΜ εδραιώνεται και πολιτικά, καθώς εκτός από το ΚΚΕ συγκροτούνται και στήνουν οργανώσεις στα χωριά και άλλα πολιτικά κόμματα που συμμετέχουν σ' αυτό, όπως το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδας (ΑΚΕ), στελέχη του οποίου με επικεφαλής τον Παναγιώτη Κεμερλή, επανεκδίδουν την εφημερίδα «Αγροτική».¹⁴⁷

Από τους νέους θεσμούς όμως που καθιερώνει η νέα εξουσία, εκείνος που είναι περισσότερο δημοφιλής είναι αναμφίβολα η λαϊκή δικαιοσύνη. Ήδη αρκετούς μήνες πριν την απελευθέρωση της Λέσβου σε κάθε κεφαλοχώρι, με απόφαση της τοπικής επιτροπής του ΕΑΜ, είχαν οριστεί λαϊκοί δικαστές και είχαν ξεκινήσει τη λειτουργία τους τα λαϊκά δικαστήρια. Τα δικαστήρια αυτά συνεδρίαζαν δημόσια και λειτουργούσαν άψογα, άμεσα και αποτελεσματικά. Λειτουργούσαν ακόμα και στο Μόλυβο και το Πλωμάρι, παρά το γεγονός ότι στα κεφαλοχώρια αυτά υπήρχαν ακόμα γερμανικές φρουρές. Τα λαϊκά δικαστήρια έλυναν προσωπικές διαφορές, διαπληκτισμούς και καυγάδες, αγροζημίες που συνήθως ήταν ζωοκλοπές, ή κλοπές προϊόντων¹⁴⁸

Η δημοφιλία του θεσμού μπορεί να εξηγηθεί εύκολα από το γεγονός ότι οι λαϊκοί δικαστές ήταν συνήθως γνώστες της νοοτροπίας και της κουλτούρας του ντόπιου πληθυσμού (πολλές φορές γνώριζαν και την ουσία της υπόθεσης), το ακροατήριο ήξερε καλά τους αντίδικους και τις συμπεριφορές τους, καθώς και τους μάρτυρες, οπότε ήταν πολύ δύσκολο σε κάποιον να βρει ψευδομάρτυρα επ' αμοιβή. Κυρίως όμως η λαϊκή δικαιοσύνη ήταν μια ζωντανή πραγματικότητα, μια απόδειξη πως η λαϊκή δημοκρατία ήταν πια κοντά και μπορεί να υλοποιηθεί, δεν ήταν μια απλή υπόσχεση ή ένα μακρινό όνειρο.¹⁴⁹ Τέλος ο καθένας πια

¹⁴⁶ Πηγή : Αρχείο Κοινότητας Αγίας Παρασκευής Λέσβου, Έγγραφο Νομάρχη Λέσβου Κ. Φριλίγγου Αρ, Πρωτ. 9234/75/30.9.1944 προς τους Προέδρους των Κοινοτήτων που κοινοποιείται στους δύο Μητροπολίτες

¹⁴⁷ Η εφημερίδα «Αγροτική» κυκλοφορούσε στη Λέσβο και πριν την δικτατορία του Μεταξά, από την Αγροτική Πολιτική Οργάνωση Λέσβου (ΑΠΟΛ), πρόδρομο του ΑΚΕ. Όπως ήταν φυσικό μετά τη δικτατορία η ΑΠΟΛ διαλύθηκε και η «Αγροτική» ανέστειλε τη κυκλοφορία της. (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α. ό.π., σελ. 470-475)

¹⁴⁸ Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 76.

¹⁴⁹ Μαραντζίδης Ν., ό.π., σελ. 96

είχε πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ανεξάρτητα αν μπορούσε να πληρώσει γι' αυτό ή όχι. Πριν τον πόλεμο η καταφυγή σε δικαστήριο για τον αγράμματο αγρότη και εργάτη του χωριού ήταν μια ακριβή πολυτέλεια. Έπρεπε να ταξιδεύσει εκτός του χωριού, οι συνεδριάσεις γινόταν σε μια γλώσσα που δεν καταλάβαινε (την καθαρεύουσα), έπρεπε να πληρώσει δικηγόρο, οι δικαστές ήταν ξένοι και φόβιζαν, ενώ το τελικό αποτέλεσμα ήταν συνήθως αμφίβολο. Τώρα οι δικαστές είχαν ψηφιστεί από όλους, ήταν γνωστοί και συνήθως αξιοσέβαστοι, καταλάβαιναν όλοι τη γλώσσα στην οποία γινόταν η συζήτηση στο δικαστήριο και δεν χρειαζόταν ούτε ο ενάγων, ούτε ο εναγόμενος να πληρώσει δικηγόρο. Πολλές φορές το τοπικό έθιμο υπερίσχυε του νόμου, ενώ οι δικαστές έκριναν με βάση το κοινό περί δικαίου αίσθημα και την κοινή λογική. Η κύρια δε κατεύθυνση των δικαστών πάντα ήταν μια συμβιβαστική επίλυση των διαφορών.¹⁵⁰

Πολλές φορές όμως οι λαϊκοί δικαστές πέρα από τα απλά ζητήματα προχωρούσαν και σε εκδίκαση υποθέσεων που αφορούσαν π.χ. έκδοση διαζυγίων. Αυτό όπως ήταν προφανές προκάλεσε την αντίδραση των εκκλησιαστικών παραγόντων, οι οποίοι μέχρι τότε έδιναν τα έγγραφα διαζυγίων και ανάγκασε τον Νομάρχη Λέσβου Κώστα Φριλίγγο να εκδώσει εγκύκλιο στις 19 Οκτωβρίου 1944 στην οποία μεταξύ των άλλων αναφέρει : «...*Τα λαϊκά δικαστήρια προς το παρόν δεν έχουν αρμοδιότητα να εκδίδουν διαζύγια, αλλά ούτε και κανένα άλλο δικαστήριο, μπορεί σήμερα να δικάσει δίκες διαζυγίου. Βρισκόμαστε σε αναμονή σχετικού Νόμου που θα κανονίσει το ζήτημα, μόλις ολοκληρωθεί η απελευθέρωση της χώρας μας.*».¹⁵¹

Στο αρχείο της Κοινότητας Αγίας Παρασκευής διασώζονται αποφάσεις του λαϊκού δικαστηρίου της περιόδου Οκτωβρίου – Νοεμβρίου 1944. Οι αποφάσεις αφορούσαν διάφορα μικροζητήματα¹⁵². Υπάρχουν περιπτώσεις όπου εκδικάζονται κληρονομικά ζητήματα ή ζητήματα όπου οι αποφάσεις ερχόταν σε ρήξη με την προϋπάρχουσα κοινωνική κατάσταση και άλλες, όπου το δικαστήριο προσαρμοζόταν σε αυτήν.¹⁵³

¹⁵⁰ Mazower M., ό.π., σελ. 300-301

¹⁵¹ Εγκύκλιος 9508/19.10.1944 του Νομάρχη Λέσβου Κώστα Φριλίγγο. Είχε ήδη εκδοθεί στις 19 Σεπτέμβρη 1944 και η εγκύκλιος 7214/75/19.9.1944 με παρόμοιο περιεχόμενο. (Πηγή : Αρχείο Κοινότητας Αγίας Παρασκευής)

¹⁵² Πηγή : Αρχείο Κοινότητας Αγίας Παρασκευής

¹⁵³ Καραγάτση Ρ., ό.π., σελ. 75 Έτσι σε μια περίπτωση επέστρεψε σε ενάγοντες το χωράφι τους που είχαν αναγκαστεί να το πουλήσουν το 1941- 1942, ή σε άλλη δίκη επέτρεψε την καλλιέργεια χωραφιού ιδιοκτήτη που ζούσε στην Αβησσυνία σε κληρονόμους – συγγενείς του, ενώ μέχρι τότε το καλλιεργούσε μόνο ο ένας από τους τέσσερις κληρονόμους - συγγενείς.

Αλλά υπήρξαν και περιπτώσεις εκδίκασης υποθέσεων, που με τα δεδομένα της σημερινής εποχής συνιστούσαν κακοδικία. Οι αποφάσεις αυτές όμως θεωρούνταν τότε σύμφωνες με το κοινό περί δικαίου αίσθημα όπως εκφραζόταν την εποχή αυτή από την πλειοψηφία της τοπικής κοινωνίας. Στο χωριό Βρίσα αναφέρεται μια περίπτωση, όπου το λαϊκό δικαστήριο καταδίκασε δύο γυναίκες μετά από καταγγελία, στη ποινή του κουρέματος και της δημόσιας διαπόμπευσης τους στους δρόμους, με το χαρακτηρισμό τους, ως «πόρνες». Η ποινή αυτή, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί με τα σημερινά κοινωνικά δεδομένα, μελανό σημείο στην όλη εποχή της ΕΑΜικής διακυβέρνησης στο νησί. Η απόφαση όμως αυτή φαίνεται πως ικανοποίησε το περί δικαίου αίσθημα του ακροατηρίου του δικαστηρίου, καθώς στο μεγαλύτερο μέρος του ήταν γυναίκες. Παράλληλα τα «πουριτανικά» ηθική της εποχής, δεν θεωρούσαν προσβλητική μια τέτοια απόφαση.¹⁵⁴

Η δημοτικότητα των λαϊκών δικαστηρίων στη Λέσβο, όπως εξάλλου και στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπου λειτούργησαν, ήταν πολύ μεγάλη. Στη κυβερνητική σύσκεψη που συγκλήθηκε στην Αθήνα στις 13 Νοεμβρίου 1944 με πρωτοβουλία του Πρωθυπουργού της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας Γεώργιου Παπανδρέου, τη συμμετοχή του Υπουργού Γεωργίας του ΕΑΜ Γιάννη Ζέβγου και αντιπροσωπείας στελεχών του ΕΑΜ από το Νομό, ο Πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου, το μόνο αίτημα που αποδέχθηκε ήταν, πως μέχρι νεωτέρας απόφασης, την πρωτοβάθμια δικαιοσύνη θα αποδίδουν τα λαϊκά δικαστήρια, δίνοντας τους έτσι και τυπική κυβερνητική θεσμική νομιμοποίηση.

Πέρα από τη λαϊκή δικαιοσύνη, ένα από τα βασικά αιτήματα του κόσμου που ακολουθούσε το ΕΑΜ, ήταν και η παραδειγματική τιμωρία των συνεργατών του κατακτητή και όσων πλούτισαν στη διάρκεια της Κατοχής. Η υλοποίηση του αιτήματος αυτού περνούσε μέσα από την άμεση προσαγωγή τους στη λαϊκή δικαιοσύνη, αλλά και πολλές φορές η τιμωρία τους χωρίς αυτή.

Εκτελέσεις δωσίλογων στη Λέσβο έγιναν και πριν την αποχώρηση των Γερμανών από το νησί. Πράγματι το ΚΚΕ και το ΕΑΜ, ακολουθώντας στο θέμα αυτό την ίδια τακτική με εκείνη στην υπόλοιπη Ελλάδα, είχε οργανώσει και στη Λέσβο μια ομάδα στελεχών «εδικού σκοπού».¹⁵⁵ Στη τοπική ιστοριογραφία δεν βρέθηκε ακόμα γραπτή πηγή, που να

¹⁵⁴ Αναγνώστου Π., ό.π., σελ 98-103

¹⁵⁵ π.β. και Χανδρινός Ιάσων, *Το τιμωρό χέρι του λαού, Η δράση του ΕΛΑΣ και της ΟΠΛΑ στη κατεχόμενη πρωτεύουσα 1942-1944*, Εκδόσεις Θεμέλιο Αθήνα, 2012, σελ. 109-131

πιστοποιεί την ύπαρξη οργάνωσης κατά τα πρότυπα της ΟΠΛΑ.¹⁵⁶ Η εκτέλεση του μοίραρχου Γεωργόπουλου από το ΕΑΜ τον Ιούλιο του 1944, ήταν η πρώτη εκτέλεση δωσίλογου στο νησί, την περίοδο πριν την απελευθέρωση, με συνοπτικές διαδικασίες. Η εκτέλεση αυτή είναι ένα παράδειγμα λαϊκής απαίτησης, την οποία ο απεσταλμένος της Νομαρχιακής Επιτροπής του ΕΑΜ, όπως αναφέρθηκε, δεν μπόρεσε να ανατρέψει. (βλ. *εδώ* σελ. 47). Σχετικά με άλλες δύο δολοφονίες δωσίλογων που ακολούθησαν το καλοκαίρι του 1944 την εκτέλεση του Γεωργόπουλου στην Αγία Παρασκευή, υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες, λίγα όμως γραπτά τεκμήρια. Ελάχιστα μεν για την εκτέλεση της διερμηνέως και συνεργάτιδας των Γερμανών Μύρτας Μοσχονησίου από τον ΕΛΑΣ, περισσότερο δε για τον εργοστασιάρχη Αγιωπαρασκευώτη Γεώργιο Θεοδοσιάδη (Πλατέλ').¹⁵⁷ Υπήρξαν κι άλλες πολιτικές δολοφονίες από το ΕΑΜ λίγο πριν την απελευθέρωση, όπως για παράδειγμα, του λαδέμπορα μαυραγορίτη Δημήτρη (Τάκη) Δαγκλή στη Σκάλα Πολιχνίτου στις 4 Σεπτεμβρίου 1944, του Ευστρατίου Μιχαήλ από τα Μιστεγνά στις 9 Σεπτεμβρίου του 1944, του Γιώργου Δασκαλίδη από το Μανταμάδο στις 12 Σεπτεμβρίου του 1944 και του Ηλία Αμπατζιδέλλη¹⁵⁸ στη Μυτιλήνη στις 22 Αυγούστου 1944. Το εντυπωσιακό μάλιστα είναι, πως οι δολοφονίες του Δαγκλή και του Αμπατζιδέλλη έγιναν με συνοπτικές διαδικασίες μπροστά ουσιαστικά στα μάτια των Γερμανών, χωρίς καμία αντίδραση από την πλευρά τους. Ήδη οι Γερμανοί

¹⁵⁶ Η Ο.Π.Λ.Α. (Οργάνωση Προστασίας Λαϊκού Αγώνα) ήταν αντιστασιακή οργάνωση με ειδικό σκοπό της εκτελέσεις δωσίλογων και προδοτών του κινήματος (Χανδρινός Ι, 2012). Στο δεξιό τοπικό τύπο μεταγενέστερα θα βρούμε αναφορές στις εφημερίδες «Στέμμα» και «Λαϊκή» με αφορμή καταδικαστικές αποφάσεις δικαστηρίων για μέλη της ΟΠΛΑ στο νησί.

¹⁵⁷ Δες και Θεοχάρης Ν., 1990, ό.π., σελ. 25-26. Ο εργοστασιάρχης Γεώργιος Θεοδοσιάδης (Πλατέλ') είχε κατηγορηθεί από το ΕΑΜ ως μαυραγορίτης και συνεργάτης των Γερμανών. Για τον Θεοδοσιάδη υπάρχουν πολλά στοιχεία στο αρχείο της Κοινότητας το 1945 και 1946 για διεκδικήσεις που ήγειραν οι κληρονόμοι του, απέναντι σε στελέχη του ΕΑΜ που ήταν τότε στη διοίκηση της Κοινότητας. Υπάρχει η προφορική μαρτυρία του Μιλτιάδη Θεοδοσίου (Πηγή : Βιντεοσκοπημένη συνέντευξη στον Θ.Χ., Αρχείο Δημήτρη Μάντζαρη) Παράλληλα υπάρχουν προφορικές μαρτυρίες της σημερινής εποχής για τις πολιτικές δολοφονίες του ΕΑΜ στην Αγία Παρασκευή, που εκφράζουν σκεπτικισμό και αποστασιοποίηση από αυτές, ανεξάρτητα από την τότε, αλλά και την σημερινή πολιτική ένταξη των πληροφορητών. (Καραγάτση Ρ, ό.π., σελ. 122-128). Τέλος υπάρχει ένα ανέκδοτο κείμενο από τη συλλογή του Δημήτρη Σαραντάκου «Επτά Ευτυχημένα καλοκαίρια», που αναφέρεται στην εκτέλεση. Στις προφορικές μαρτυρίες γίνεται μια προσπάθεια οι δολοφονίες αυτές να αποδοθούν σε ξένους έξω από το χωριό, (στο Γιοσμά ή σε μη τοπικά στελέχη του ΕΑΜ).

¹⁵⁸ Ο **Ηλίας Αμπατζιδέλλης** ήταν στέλεχος του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου και διορισμένος από τις δυνάμεις Κατοχής Δημοτικός Σύμβουλος Μυτιλήνης. Χαρακτηριστικό του κλίματος της εποχής είναι, όπως αναφέρει ο Χονδροκούκης, πως την κηδεία του Αμπατζιδέλλη ακολούθησαν μόνο δυο τρεις συγγενείς (Χονδροκούκης Γ., ό.π.:30). Για την εκτέλεση Αμπατζιδέλλη πέρασαν από δίκη τον Απρίλιο του 1948 εννέα στελέχη του ΕΑΜ (και μέλη της ΟΠΛΑ). Τρεις από αυτούς καταδικάστηκαν σε θάνατο, αλλά η ποινή τους δεν εκτελέστηκε (εφ. «Λαϊκή» αρ. φ. 98/12.4.1948 και εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 392/12.4.1948)

είχαν το νου τους περισσότερο στην ασφαλή αναχώρησή τους, παρά στη προστασία των συνεργατών τους.¹⁵⁹

Οι περισσότερες από τις εκτελέσεις της Αντίστασης στη Λέσβο που έγιναν με αυτό το τρόπο πριν την απελευθέρωση, αμφισβητήθηκαν στη συνέχεια. Η αμφισβήτηση προέκυψε και από τη μεγάλη πίεση που δέχθηκαν τα στελέχη του ΕΑΜ από το μεταβαρκιζιανό κράτος, και τις παραπομπές τους σε δίκη με την κατηγορία της δολοφονίας από πρόθεση. Από την άλλη πλευρά όμως, οι εκτελέσεις αυτές ήταν αποτέλεσμα της ίδιας της πίεσης του κόσμου του ΕΑΜ, που ήθελε να εκδικηθεί για τα δεινά του. «Να τιμωρηθούν οι προδότες», το σύνθημα αυτό ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές ανάμεσα στο λαό, που πίστευε πως έρχονταν καλύτερες μέρες.

Λίγο πριν την απελευθέρωση, συνελήφθη από στελέχη του ΕΑΜ, στο δρόμο Μυτιλήνης - Αχλαδεράς, και ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος με την κατηγορία της συνεργασίας με τις κατοχικές αρχές. Ο Ιάκωβος μεταφέρθηκε κρατούμενος στην Αγία Παρασκευή, με σκοπό στη συνέχεια να δικαστεί.¹⁶⁰ Την ημέρα της απελευθέρωσης έγιναν και κάποιες συλλήψεις δωσίλογων που είχαν ως κύριο σκοπό την προστασία τους από την μεγάλη λαϊκή οργή, που ήταν έτοιμη να ξεσπάσει ανεξέλεγκτη. Πρώτη μεταξύ αυτών του φασίστα δημοσιογράφου της εφημερίδας «Φως» Αθανάσιου Γκράβαρη, του διερμηνέα Διογένη Βενετόπουλου, του κατοχικού Δημάρχου Μυτιλήνης Γεωργίου Χονδρονίκη κ.α.¹⁶¹

¹⁵⁹ Κατά την εκτέλεση του Δαγκλή στη Σκάλα Πολιχνίτου οι Γερμανοί που βρισκόταν στο φυλάκιο έδειξαν πλήρη αδιαφορία και μάλιστα συνέχισαν την απογευματινή τους βόλτα αστεειύμενοι μεταξύ τους και με γνωστούς τους Πολυχινιάτες, με υπονοούμενα όπως «Νταγκλί καπούτ...» ή «Νταγκλί κιχ...» κάνοντας την αντίστοιχη χειρονομία. Για την περίπτωση της εκτέλεσης του Αμπατζιδέλλη, ο κατοχικός Δήμαρχος Γεώργιος Χονδρονίκης γράφει στις αναμνήσεις του πως η εκτέλεση έγινε στις 13:30 το μεσημέρι στο Μακρύ Γυαλό (στο κέντρο της πόλης) και οι Γερμανοί δεν προέβησαν σε καμία ενέργεια για σύλληψη των εκτελεστών, την δε άλλη μέρα την κηδεία του θύματος ακολούθησαν μόνο τέσσερις άνθρωποι, διότι υπήρξε «...απαγόρευσις από το ΕΑΜ» (Αναγνώστου Π., ό.π., σελ. 60-61 και Χονδρονίκης Γ., ό.π., σελ. 30, Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 323-324, Αναγνώστου Σ., 2002, ό.π. σελ. 326, Μαραντζίδης Ν., ό.π., σελ. 98-99 και Κουτσκουδής Παναγιώτης, *Μιχάλης Λιαρούτσος, Από ώρας πρώτης έως εσχάτης*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2017, σελ. 253

¹⁶⁰ Ο Ιωάννης Στρατηγάκης απορρίπτει τις κατηγορίες προς τον Ιάκωβο και τις αποδίδει στην αντιπαλότητα που είχε απέναντι του το ΕΑΜ Λέσβου, διότι υπήρξε «...φύσει και θέσει στερεώτερος στύλος του κοινωνικού καθεστώτος...». (Στρατηγάκης Ι., ό.π., σελ. 354) Ο Διογένης Βενετόπουλος, βασικός μεταφραστής των Γερμανών στη Λέσβο, που κι αυτός κατηγορήθηκε για δωσιλογισμό και καταδικάστηκε στο δικαστήριο δωσίλογων, σε μαρτυρία του, προσπαθεί κι αυτός να δικαιολογήσει τη στάση του Μητροπολίτη Ιακώβου. Παρ' όλα αυτά περιγράφει τις άριστες σχέσεις που διατηρούσε ο Μητροπολίτης με τις γερμανικές κατοχικές αρχές και τα συχνά «τραπεζώματα» του Μητροπολίτη σε αυτές (π.β. Βενετόπουλος Δ., 1992, σελ. 39-40, Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 163-169, 175-176, Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 237-239, 241 και Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 61-62)

¹⁶¹ Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 238

Τόσο στη συγκέντρωση της απελευθέρωσης, όσο και στα πρώτα συλλαλητήρια που έγιναν στα κεφαλοχώρια, αμέσως μετά την απελευθέρωση το ζήτημα της παραδειγματικής τιμωρίας των αποδειγμένα συνεργατών των αρχών Κατοχής έμπαινε επιτακτικά. Στην εφημερίδα «Ο Αντιφασίστας» στις 16 Σεπτεμβρίου 1944 υπάρχει κύριο άρθρο με τίτλο «Ο αγώνας δεν τελείωσε», όπου σημειώνεται μεταξύ των άλλων : «Ο αγώνας μας λοιπόν δεν τελείωσε... Αν ο κατακτητής φασισμός γκρεμίστηκε δεν θα πει πως ξεριζώθηκε από το νησί μας, από την Ελλάδα. Μένει ο ντόπιος φασισμός, ο πιο ύπουλος, ο πιο επικίνδυνος, κι αυτό γιατί κυκλοφορεί με μάσκα. Γιατί τι άλλο από φασίστες είναι αυτοί που μέχρι χτες ήταν συνεταίροι και φίλοι των Γερμανών;...». Λίγες μέρες μετά στην «Ελεύθερη Λέσβο» και στον «Αντιφασίστα» δημοσιεύεται τηλεγράφημα από την Αγία Παρασκευή: «...Σήμερα 6 το απόγευμα ο λαός της Αγίας Παρασκευής μαζεύτηκε πάνδημο συλλαλητήριο ζήτησε εσχάτη ποινή αποδεδειγμένους προδότες...»¹⁶². Αλλά και στις 29 Σεπτεμβρίου του 1944 στην «Ελεύθερη Λέσβο» δημοσιεύονται τηλεγραφήματα από συλλαλητήρια στα χωριά Λισβόρι, Βασιλικά, Ρέμα και Βατούσα που ζητούν την εσχάτη των ποινών στους προδότες.

Έτσι λοιπόν από την επομένη μέρα της απελευθέρωσης με πρωτοβουλία του ΕΑΜ, συγκροτήθηκε ανακριτική επιτροπή που ανέλαβε την υποχρέωση της συλλογής καταθέσεων και της παραπομπής σε δίκη των δωσίλογων. Έγινε μάλιστα και η εκτέλεση δύο δωσίλογων που πέρασαν αμέσως από δίκη¹⁶³.

Οι εκτελέσεις αυτές των δωσίλογων από την εξουσία του ΕΑΜ μετά από ανακριτική διαδικασία και δίκη, δημιούργησαν αναταράξεις. Το αστικό κατεστημένο που ανησυχούσε μεν για την δύναμη του ΕΑΜ, αλλά προσέβλεπε πως θα μπορούσε να επιβιώσει και με την νέα κατάσταση με κάποιες προσαρμογές, ανησύχησε σοβαρά. Η τοπική ηγεσία του ΕΑΜ βρισκόταν ανάμεσα σε μια διελκυστίνδα αφενός μεν του λαϊκού αιτήματος απονομής δικαιοσύνης και αφετέρου του αστικού εκείνου κόσμου, που κράτησε φιλικές σχέσεις με τις κατοχικές αρχές και τώρα φοβόταν για την τύχη του. Την ίδια στιγμή η κεντρική γραμμή του ΕΑΜ και του ΚΚΕ ήταν πως η Οργάνωση και το κόμμα συμπεριφέρονται ως Οργάνωση που

¹⁶² εφ. «Αντιφασίστας», αρ. φ. 6/22.9.1944 και «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 9/20.9.1944

¹⁶³ Στις 22 Σεπτέμβρη 1944, ξεκινά η πρώτη μετακατοχική δίκη δωσίλογων, από λαϊκό στρατοδικείο που συστήθηκε από το ΕΑΜ, αυτή των αδελφών Μιχάλη και Στρατή Κρυσταλλίδη. Καταδικάστηκαν και οι δύο σε θάνατο την ίδια μέρα και εκτελέστηκαν στον Καρά Τεπέ στις 23/9/1944. Την άλλη μέρα, άλλοι τρεις δωσίλογοι καταδικάζονται ομοίως σε θάνατο με την ίδια σύνθεση του δικαστηρίου και άλλοι τέσσερις σε ισόβια δεσμά. Η ποινή του θανάτου όμως που τους επιβλήθηκε, δεν εκτελέστηκε. (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 508-509, Καββαδίας Σ., ό.π., σελ. 324-325 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 10/21.9.1944)

συμμετέχει στη κυβέρνηση.¹⁶⁴ Ο αστικός κόσμος του νησιού στρεφόταν για βοήθεια αφενός μεν προς την κυβέρνηση του Καΐρου - που με επικεφαλής τον Γεώργιο Παπανδρέου ήδη είχε συγκροτηθεί ήδη από τον Απρίλιο του 1944 και από τις αρχές φθινοπώρου είχε διευρυνθεί με τη συμμετοχή του ΕΑΜ - και ετοιμαζόταν να μεταβεί στην Αθήνα, ευθύς μόλις έφευγαν οι Γερμανοί - και αφετέρου προς τις συμμαχικές αγγλικές Αρχές. Οι πιέσεις προς την ηγεσία του ΕΑΜ Λέσβου για την απελευθέρωση του Μητροπολίτη Ιακώβου ήταν ήδη φορτικές.¹⁶⁵

Π.3.γ' Η δυναδική εξουσία

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1944 δεν δρα πια στη Λέσβο μόνο το ΕΑΜ. Έρχονται κυρίως από τη Μέση Ανατολή παλιά στελέχη του αστικού κόσμου, είτε ως στρατιωτικοί του Ιερού Λόχου, είτε ως εκπρόσωποι αγγλικών και κυβερνητικών κλιμακίων. Αρχές Οκτωβρίου 1944 φτάνει στη Μυτιλήνη και ο διορισμένος από τη κυβέρνηση Παπανδρέου ως Γενικός Διοικητής Νήσων Αιγαίου Γεώργιος Μπουρδάρας¹⁶⁶, ο οποίος επιλέγει να εγκαταστήσει την έδρα της διοίκησης του στη Χίο, εκτιμώντας ότι από εκεί μπορεί καλύτερα να ελέγξει τη δράση του ΕΑΜ στα νησιά. Παράλληλα φτάνουν στο νησί το αντιτορπιλικό «Αετός» με πλωτάρχη τον Μιλτιάδη Ιατρίδη¹⁶⁷ και τμήμα του Ιερού Λόχου με Διοικητή τον Συνταγματάρχη Χριστόδουλο Τσιγάντε με σκοπό να εκπονήσουν σχέδιο αντιμετώπισης του ΕΑΜ. Αλλά και οι οπαδοί του Γεωργίου Παπανδρέου φαίνεται να ανασυγκροτούνται τοπικά. Πολλοί φιλελεύθεροι αξιωματικοί που είχαν προσχωρήσει πρόσκαιρα στο ΕΑΜ, ή ήταν στις παρυφές του, όπως ο Οδυσσέας Σκαναβής, αποχωρούν από αυτό. Ταυτόχρονα συγκροτείται η Εθνική Δημοκρατική Ένωση Λέσβου (ΕΔΕΛ), που συσπειρώνει όλον τον παλιό αστικό κόσμο του νησιού. Σε αυτήν προσπαθούν να βρουν πολιτική στέγη και οι οπαδοί του

¹⁶⁴ Μαρτυρία του Κώστα Μαντέλλου (ψευδώνυμο Διογένης) δικηγόρου (Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 506)

¹⁶⁵ Καββαδίας Σ., ό.π., σελ. 326-327

¹⁶⁶ Ο **Γεώργιος Μπουρδάρας** (1888-1959), γεννημένος στην Ευρυτανία πήρε μέρος στους Βαλκανικούς Πολέμους και στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ως έφεδρος και στη συνέχεια μόνιμος αξιωματικός του Ελληνικού Στρατού. Υπήρξε Υπουργός στις κυβερνήσεις Σοφούλη (1945) και Πλαστήρα (1951) και βουλευτής Αιτωλοακαρνανίας με το κόμμα των Φιλελευθέρων. (Πηγή : Ευρυτάνες Πολιτικοί από το 1821 μέχρι σήμερα και η ανάπτυξη του τόπου μας Θαν. Γιαννακόπουλος, καθηγητής ΑΠΘ, Εφημερίδα Νέα Εποχή, <http://www.epoxi.gr/Themata/scriptum49.htm> (τελευταία πρόσβαση 2/10/2017).

¹⁶⁷ **Μιλτιάδης ή Μίλων Ιατρίδης** (1906-1960) Γεννήθηκε στο Σοφικό Κορινθίας. Αποφοίτησε από την Σχολή Ναυτικών Δοκίμων του 1926. Το 1939 πήρε το βαθμό του Πλωτάρχη. Έγινε κυβερνήτης του υποβρυχίου «Παπανικολής» και πήρε μέρος στο πόλεμο του 1940. Προβιβάστηκε στο βαθμό του Αντιπλοιάρχου. Μετά την απελευθέρωση διετέλεσε Διοικητής Αρχιτελάγους (1944-1945). Αποστρατεύτηκε του 1952 και σκοτώθηκε σε τροχαίο το 1960.

Βασιλιά, αλλά και αρκετοί παλιοί πολιτευτές, που είχαν δείξει ανοχή ως συμπάθεια στις γερμανικές δυνάμεις Κατοχής. Αιχμή του δόρατος της «Αντίδρασης», όπως τους αποκαλούσαν όλους αυτούς οι οπαδοί και οι εφημερίδες του ΕΑΜ, ήταν η εφημερίδα «Δημοκρατία» που εκδίδεται στις 27 Οκτωβρίου 1944 και αντιπολιτεύεται την ΕΑΜική διοίκηση. Το ΕΑΜ στα πλαίσια του «Ενιαίου Συμμαχικού Αγώνα» και της λογικής που υπηρετούσε η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, αποδέχθηκε τον Γεώργιο Μπουρδάρα νέο Διοικητή Νήσων, ως εκπρόσωπο της νέας κυβέρνησης.¹⁶⁸

Ήδη δύο ζητήματα προκαλούν τις πρώτες σοβαρές τριβές ανάμεσα στο ΕΑΜ και τα κεντρικά κυβερνητικά αστικά στελέχη. Το θέμα του επισιτισμού του πληθυσμού και το ζήτημα της αντικατάστασης της Χωροφυλακής με την Εθνική Πολιτοφυλακή. Το θέμα του επισιτισμού ήταν για την ΕΑΜική διοίκηση πολύ σοβαρό, διότι σχετιζόταν με την τροφοδοσία και του ΕΛΑΣ, μέσω της Επιμελητείας του Αντάρτη (ΕΤΑ). Ο Νομάρχης Λέσβου Κώστας Φριλίγγος κατάφερε να ανταλλάξει λάδι με στάρι και όσπρια στη Μακεδονία και στη Θράκη. Παρόλα αυτά το πρόβλημα της επάρκειας των τροφίμων εξακολουθούσε να είναι μεγάλο, προκαλώντας δυσαρέσκεια στον πληθυσμό, που όπως ήταν φυσικό την χρεωνόταν το ΕΑΜ.¹⁶⁹ Η Γενική Διοίκηση Αιγαίου συνεχώς έφερνε δυσκολίες στον ΕΑΜίτη Νομάρχη Κ. Φριλίγγο καθυστερώντας και εμποδίζοντας την ανταλλαγή προϊόντων με συνέπεια να εμφανίζονται ελλείψεις. Παρά τα προβλήματα όμως και τα εμπόδια που έμπαιναν στην ΕΑΜική τοπική εξουσία από τη Γενική Διοίκηση Αιγαίου, στο τομέα του επισιτισμού έγιναν σημαντικά βήματα. Με βάση την προπολεμική τιμή των 36 δραχμών την οκά για το λάδι, καθορίστηκαν και οι τιμές στα υπόλοιπα προϊόντα. Έγινε κατορθωτό αυτές να μείνουν σταθερές για αρκετό διάστημα, που παρατάθηκε και μετά από την εξουσία του ΕΑΜ στο νησί.¹⁷⁰

Παρ' όλες τις προσπάθειες όμως της ΕΑΜικής διοίκησης και τη βελτίωση στο τομέα του επισιτισμού, τα προβλήματα δεν λύνονται ικανοποιητικά και η αντιπολίτευση στο ΕΑΜ ενισχύεται. Το πολιτικό κλίμα σιγά – σιγά αλλάζει και το «αντιδραστικό ρεύμα» ενάντια στο

¹⁶⁸ Ενδεικτικό της λογικής του πολιτικού συμβιβασμού, που υπήρχε τότε στην γενικότερη πολιτική γραμμή του ΚΚΕ και του ΕΑΜ, είναι το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας «Ελεύθερη Λέσβος» στις 2 Οκτωβρίου 1944 : «Η κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας κοντά στο Λαό – Το ΕΑΜ και ο Λαός της Μυτιλήνης δέχονται με ενθουσιασμό τον Αντιπρόσωπο της Γενικό Διοικητή Νήσων Αρχιτελέγγου κ. Γ. Μπουρδάρα» (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 14/2.10.1944).

¹⁶⁹ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 12/27.9.1944

¹⁷⁰ Η τιμή του ψωμιού στη Μυτιλήνη ήταν 5,5 δραχμές την οκά, την ίδια στιγμή που στην Αθήνα ήταν πάνω από 30 δραχμές/οκά (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 75-76)

ΕΑΜ, δείχνει να μεγαλώνει. Οι οργανώσεις του ΕΑΜ δείχνουν σημάδια κόπωσης, με εξαίρεση την ΕΠΟΝ και τα μέλη και στελέχη του ΚΚΕ, ενώ ο υπαλληλικός κόσμος δυσφορεί με το ΕΑΜ. Η «Αντίδραση», όπως την αποκαλεί το ΕΑΜ, σηκώνει κεφάλι¹⁷¹

Ενδεικτικό του κλίματος της έντασης ως προς την πολιτική και κοινωνική αντιπαράθεση είναι τα γραφόμενα της Αρτεμισίας Ζυγούρη σε προσωπικό της ημερολόγιο την κρίσιμη περίοδο του Αυγούστου 1944 ως το Φεβρουάριο του 1945. Στην αρχή η προσωπική της στάση απέναντι στις εκτελέσεις των δωσίλογων – μαυραγοριτών Δαγκλή, Αμπατζιδέλλη και Θεοδοσιάδη είναι μάλλον θετική και η στάση της απέναντι στην ΕΑΜική εξουσία από ουδέτερη, ως φιλική. Σταδιακά από το Νοέμβρη του 1944 η στάση αυτή αλλάζει για να περάσει στο αντίπαλο πολιτικό στρατόπεδο ως το Φεβρουάριο του 1945. Μάλιστα προφανώς λόγω της πολιτικής της στάσης, θα συλληφθεί από τα στελέχη του ΕΑΜ στο Πολιχνίτο, όπως λέει η ίδια στο ημερολόγιο της. Η «Ελεύθερη Λέσβος» αναφέρει ως αιτία της σύλληψης της από τη Πολιτοφυλακή το γεγονός ότι μαζί με άλλους τρεις κατοίκους του Πολιχνίτου, μάζευε υπογραφές υπέρ της παρουσίας των Άγγλων στο νησί.¹⁷²

Στις 30 Οκτωβρίου 1944 παραιτείται από τη προεδρία του ΕΑΜ ο Μητροπολίτης Μηθύμνης Διονύσιος, με επιστολή του προς την τοπική ηγεσία του ΕΑΜ Λέσβου στην οποία εξηγεί και τους λόγους της παραίτησης του. Επισκέφτηκε μάλιστα τον Γραμματέα του ΕΑΜ στη Μυτιλήνη Απ. Αποστόλου στα μέσα του Οκτωβρίου του 1944 και τον παρακάλεσε «...να του επιτρέψουν να αποτραβηχθεί...». Η είδηση δημοσιεύεται στην «Δημοκρατία» και αποσιωπείται πλήρως από όλες τις εφημερίδες του ΕΑΜ, οι οποίες όμως και δεν την διαψεύδουν.¹⁷³

Τα πρώτα σημάδια της επερχόμενης σύγκρουσης ήδη γίνονται ορατά. Στην Λήμνο και τον Αϊ – Στρατή που οι δυνάμεις του ΕΑΜ δεν είναι αρκετές, ο ΕΛΑΣ στέλνει ένοπλο τμήμα του για την κατάληψή τους μετά την αποχώρηση των Γερμανών. Την ίδια στιγμή παρεμβαίνουν και οι Άγγλοι με την ελληνική κυβέρνηση. Ύστερα από μια σύντομη παρουσία του ΕΑΜ εκεί, γύρω στα τέλη του Οκτωβρίου η ΕΑΜική Διοίκηση εκτοπίζεται και οι Άγγλοι μαζί με τον Ιατρίδη εγκαθιστούν τη Χωροφυλακή, συλλαμβάνοντας

¹⁷¹ Αναγνώστου Π., ό.π., σελ 66-70

¹⁷² Αναγνώστου Σ., ό.π., σελ. 331 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 57/16.1.1945

¹⁷³ «Δημοκρατία» αρ. φ. 2/30.10.1944 και Αποστόλου Α., 1986, ό.π. σελ. 80

προσωρινά τον εκπρόσωπο της ΚΕ του ΚΚΕ Παναγιώτη Γώγο μαζί με άλλα στελέχη του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ¹⁷⁴.

Η ηγεσία του ΕΑΜ Λέσβου, όπως ήδη έχει αναφερθεί, με αφορμή τις δίκες των δωσίλογων, δείχνει να ταλαντεύεται ανάμεσα στη κεντρική κατεύθυνση της στήριξης της κυβέρνησης εθνικής ενότητας αφενός και στη μεγάλη πίεση του κόσμου του αφετέρου, που ευελπιστούσε για ριζικές αλλαγές. Οι διαδηλώσεις του κόσμου στα χωριά και στη πόλη ήταν καθημερινές. Τα συνθήματα που ακούγονται σε αυτές είναι για λαϊκή δικαιοσύνη, πολιτοφυλακή, «..δεν ξαναπριζόμαστι..» (δεν ξαναπριζόμαστε, προφανώς αφορά στην επάρκεια σε τρόφιμα)¹⁷⁵.

Αλλά και στο θέμα των εκλογών για την αυτοδιοίκηση, παρά την επιθυμία της λαϊκής βάσης του ΕΑΜ να υλοποιηθεί η απόφαση της 12^{ης} Αυγούστου 1944 της Αντιπροσωπείας του Εθνικού Συμβουλίου της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) για τη πραγματοποίησή τους το τρίτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου,¹⁷⁶ υπήρξε υποχώρηση, μετά από πιέσεις από την πλευρά της ΕΑΜικής διοίκησης του νησιού.

Οι εκλογές προγραμματίστηκαν για την Κυριακή 29 Οκτωβρίου 1944. Με βάση την απόφαση της ΠΕΕΑ θα πραγματοποιούνταν εκλογές σε τρία επίπεδα: για την Κοινότητα ή το Δήμο, για την Επαρχία και για τη Περιφέρεια. Η διοίκηση Μπουρδάρα θορυβείται και την επόμενη μέρα ο εκπρόσωπος της με έγγραφό του ενημερώνει το Νομάρχη Λέσβου πως οι εκλογές θεωρούνται άκυρες, αφού δεν έχουν προκηρυχθεί από την Εθνική κυβέρνηση. Ο Νομάρχης Κώστας Φριλίγγος σε συνεννόηση με την ηγεσία του ΕΑΜ, υποχωρεί και με μια λιτή του ανακοίνωση στις μια μέρα πριν την καθορισμένη για τις εκλογές Κυριακή τις αναβάλλει για «...ευθετότερο χρόνο» (Αρ. Πρωτ. 9656/28.10.1944)¹⁷⁷.

¹⁷⁴ Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 500

¹⁷⁵ Το Σάββατο 4 Νοεμβρίου 1944 πραγματοποιείται στη Μυτιλήνη ένα μεγάλο συλλαλητήριο με αιτήματα την απελευθέρωση στελεχών του ΕΑΜ που συνελήφθησαν στη Λήμνο, την κατάργηση της Χωροφυλακής, τη Λαϊκή Δικαιοσύνη και την τιμωρία των προδοτών. Η «Ελεύθερη Λέσβος» μιλά για διαδήλωση 25.000 λαού. (εφ. «Αγροτική», αρ. φ. 5/5.11.1944 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 27/4.11.1944).

¹⁷⁶ Πηγή : Αρχείο Κοινότητας Αγίας Παρασκευής, Κώδικας Τοπικής Αυτοδιοίκησης της ΠΕΕΑ

¹⁷⁷ π.β. εφ. «Δημοκράτης» αρ. φ. 1/27.10.1944 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 24/28.10.1944. Τελικά ο ευθετότερος χρόνος ήλθε με καθυστέρηση έξι χρόνων, το 1950, όταν τίποτα δεν ήταν το ίδιο στο πολιτικό και κοινωνικό τοπίο της χώρας

Αλλά και μια άλλη μια σύγκρουση, αυτή γύρω από την παλιά Χωροφυλακή ήταν εξίσου σφοδρή. Στις 5 Οκτωβρίου 1944 το ΕΑΜ διοργανώνει ένα μεγάλο παλλεσβιακό συλλαλητήριο στη Μυτιλήνη, με αίτημα την κατάργηση της Χωροφυλακής και την αντικατάστασή της με Εθνική Πολιτοφυλακή, την εγκατάσταση λαϊκής δικαιοσύνης και την πραγματοποίηση εκλογών για την Αυτοδιοίκηση¹⁷⁸. Η σύγκρουση αυτή θα επιλυθεί τελικά πολύ προσωρινά, μετά την κυβερνητική σύσκεψη της Αθήνας στις 13^{ης} Νοεμβρίου 1944, στην οποία συμμετείχε όπως ήδη έχει αναφερθεί και ο Υπουργός του ΕΑΜ Γιάννης Ζέβγος. Στη σύσκεψη αυτή πάρθηκε η ομόφωνη απόφαση να παραμείνει η Εθνική Πολιτοφυλακή ως έχει, ως την 1^η Δεκεμβρίου 1944 και στη συνέχεια να αντικατασταθεί από Εθνοφυλακή, που θα απαρτιστεί από εφέδρους της κλάσης του 1936. Στη κυβερνητική αυτή σύσκεψη εκτός από όλα τα άλλα, αντικαταστάθηκε και ο Νομάρχης Κώστας Φριλίγγος, με τον Δημήτριο Κόντη.¹⁷⁹

Αυτή η ιδιότυπη δυαδική αρχή φέρνει στην επιφάνεια μια σφοδρή σύγκρουση γύρω από την διαχείριση της εξουσίας στο νησί. Το πρώτο διάστημα που κρατά περίπου ένα με ενάμιση μήνα, η πολιτική, ιδεολογική και κοινωνική κυριαρχία του ΕΑΜ δείχνει να είναι πλήρης και καταλυτική. Με το πέρασμα του χρόνου και όσο η κυβέρνηση Παπανδρέου εδραιώνει την παρουσία της στην Αθήνα με τη βοήθεια των Άγγλων, το κλίμα και στη Μυτιλήνη σιγά – σιγά αλλάζει σταδιακά. Σ' αυτό συμβάλλει και η επιμονή του ΕΑΜ στην γραμμή της εθνικής συμφιλίωσης η οποία κυριαρχεί στην πολιτική του, πολλές φορές εις βάρος και της θέλησης του κόσμου του για σύγκρουση. Η αναβολή των εκλογών της αυτοδιοίκησης και το σταμάτημα των δικών των δωσίλογων, ήταν δύο πολύ χαρακτηριστικά παραδείγματα συμβιβασμών και υποχωρήσεων, όπως αναφέραμε παραπάνω, που απορρέουν από τη γραμμή αυτή. Οι υποχωρήσεις αυτές του ΕΑΜ δεν το βοηθούν στη πολιτική διαμάχη. Αντίθετα αφενός μεν απογοητεύουν ένα τμήμα του κόσμου που το ακολουθεί και αφετέρου δίνουν χώρο στους πολιτικούς του αντιπάλους να αποκτήσουν ερείσματα σε τμήματα του λαού, που δεν τα είχαν στη διάρκεια της Κατοχής.

Στη γειτονική Χίο, αλλά και στη Λήμνο η εξουσία του ΕΑΜ κράτησε πολύ λιγότερο. Στη Λήμνο ήδη από τα μέσα Νοέμβρη η Γενική Διοίκηση Αιγαίου με τη βοήθεια των

¹⁷⁸ Ο Πάνος Αναγνώστου στο ημερολόγιο του, ανεβάζει τον αριθμό των διαδηλωτών μόνο από τα χωριά σε 30.000 (Αναγνώστου Π., ό.π., σελ. 67)

¹⁷⁹ Στον Κώστα Φριλίγγο προτάθηκε να τοποθετηθεί σε άλλη Νομαρχία, κάτι που δεν αποδέχθηκε και υπέβαλε την παραίτησή του. Τον Κώστα Φριλίγγο αντικατέστησε ο Δημήτριος Κόντης πρόσωπο της επιλογής του Γεωργίου Παπανδρέου (εφ. «Δημοκράτης» αρ. φ. 9/17.11.1944 και Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α. ό.π., σελ. 502-503)

Άγγλων είχε εδραιώσει την εξουσία της, διαλύοντας και εκδιώκοντας από εκεί τα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ. Το ίδιο συμβαίνει και στη Χίο.¹⁸⁰

Π.3.δ' Από τη λαϊκή εξουσία στη συμφωνία της Βάρκιζας

Μέσα σε αυτό το πολιτικό κλίμα αντιπαράθεσης οδηγούμαστε στον Δεκέμβρη του 1944¹⁸¹. Τα γεγονότα του Δεκέμβρη στην Αθήνα, όπως ήταν φυσικό, είχαν άμεση αντανάκλαση στο πολιτικό κλίμα στη Λέσβο. Το ΕΑΜ Λέσβου απαντά στην αιματοχυσία της 3^{ης} Δεκεμβρίου και στηρίζει τον ΕΛΑΣ στη μάχη τις Αθήνας με καθημερινές απεργίες και διαδηλώσεις σε ολόκληρο το διάστημα των μαχών. Από τη Δευτέρα 4 Δεκεμβρίου 1944 ως τουλάχιστον την Κυριακή 10 Δεκεμβρίου τα πάντα στη πόλη της Μυτιλήνης και στα χωριά είναι κλειστά. Στις 4 Δεκεμβρίου πραγματοποιείται μια μεγάλη διαδήλωση οργανωμένη από το ΕΑΜ μπροστά στον Δημοτικό κήπο. Τα συνθήματα που κυριαρχούν, με βάση τα ρεπορτάζ των ΕΑΜικών εφημερίδων είναι : «Ζήτω οι σύμμαχοι», «Θέλουμε πανεθνική κυβέρνηση», αλλά και συνθήματα όπως «Να φύγει ο Παπανδρέου», «Να φύγει ο Ιερός Λόχος από το νησί».¹⁸² Από τα συνθήματα που κυριαρχούν είναι αντιληπτό πως ο κόσμος του ΕΑΜ στη Λέσβο είναι σε αμηχανία και έχει άγνοια για όσα πραγματικά

¹⁸⁰ Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π.:77-78

¹⁸¹ Για πολλούς ιστορικούς, ο Δεκέμβρης του 1944 αποτελεί την κορυφαία στιγμή του εμφυλίου πολέμου και την πιο αιματηρή σύγκρουση της δεκαετίας του 1940 (Μαργαρίτης Γ., ό.π. σελ. 69-70, Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 83). Για τον Άγγελο Ελεφάντη ο Δεκέμβρης «...ήταν η πάνω μεριά του κύματος μιας λαϊκής εξέγερσης, που άρχισε το 1941 και το ηρέμησαν το 1949...» (Ελεφάντης Άγγελος, *Μας πήραν την Αθήνα*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003, σελ. 58-59). Για την ηττημένη Αριστερά και το ΚΚΕ ήταν μια ωμή επέμβαση των Άγγλων ενάντια στο δικαίωμα του λαού να καθορίζει μόνος του την τύχη του. Για τη Δεξιά παράταξη ο Δεκέμβρης του 1944 είναι ο δεύτερος γύρος της προσπάθειας του ΕΑΜ και του ΚΚΕ να καταλάβει με τη βία την εξουσία, είναι η «στάσις των Δεκεμβριανών», που συνοδεύτηκε από τις «θηριωδίες των κομμουνιστών» (Δες Κωστόπουλος Τάσος, *Κόκκινος Δεκέμβρης, Το ζήτημα της Επαναστατικής βίας*, Έκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2016, σελ. 17-28). Τέλος σηματοδοτεί και την άμεση και ενεργή εμπλοκή των Άγγλων στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας, που υπαγορεύτηκε από τα άμεσα συμφέροντα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας (Ελεφάντης Α., ό.π., σελ. 58, 78-79). Στην ιστοριογραφία της εποχής υπάρχουν πολλές πηγές που αναφέρονται στην εμπλοκή αυτή. Στο ντοκιμαντέρ "*GREECE: The Hidden War*" του Jane Gabriel, Βρετανικής παραγωγής, που προβλήθηκε για πρώτη φορά στη βρετανική τηλεόραση το 1987 και έκτοτε δεν ξαναπροβλήθηκε, ο Sir Eduard Warner, που υπηρετούσε τότε στη Βρετανική Πρεσβεία στην Αθήνα αναφέρει, πως η Ελλάδα ήταν το κανάλι προς το Σουέζ, την Αίγυπτο και την Ινδία και δεν υπήρχε περίπτωση να την αφήσουμε στα χέρια των κομμουνιστών, αποκόπτοντας τα συμφέροντα της Βρετανίας από τις περιοχές αυτές (Πηγή : Greece: The Hidden War, https://www.youtube.com/watch?time_continue=2&v=R0xIMdvmeHA (τελευταία πρόσβαση 25.10.2017). Ο Δεκέμβρης του 1944 αποτελεί μάλιστα την μοναδική περίπτωση στην Ευρώπη στην οποία συμμαχικά στρατεύματα πολέμησαν ενάντια στην Αντίσταση έχοντας ως συμμάχους στα όπλα συνεργάτες των δυνάμεων του Άξονα (Mazower M., ό.π., σελ. 401 και Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 84)

¹⁸² Η εφημερίδα «Ελεύθερη Λέσβος», όπως και ο «Αντιφασίστας» ανεβάζουν τους διαδηλωτές σε 40.000 στη πόλη και σε 70.000 μαζί με τις διαδηλώσεις στα χωριά. Ο αριθμός αυτός είναι τεράστιος και σίγουρα υπερβολικός, δεδομένου ότι το σύνολο του πληθυσμού του νησιού την περίοδο αυτή δεν ξεπερνούσε τις 140.000 κατοίκους. (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 41/5.12.1944 και εφ. «Αντιφασίστας», αρ. φ. 13/6.12.1944)

συμβαίνουν στην Αθήνα. Οι διαδηλώσεις και οι απεργίες με πρωτοβουλία του ΕΑΜ, συνεχίζονται καθημερινά σχεδόν ως τα Χριστούγεννα. Από τα δημοσιεύματα του τοπικού τύπου της εποχής, συνάγεται πως οι απεργίες και οι διαδηλώσεις ήταν ιδιαίτερα μαζικές και σ' αυτές υπήρχε καθολική συμμετοχή. Στο τύπο της εποχής δεν έχουμε καμία ένδειξη για επεισόδια ή παρέμβαση της Χωροφυλακής στις διαδηλώσεις, οι οποίες δείχνουν να είναι απόλυτα ειρηνικές.¹⁸³

Τα γεγονότα του Δεκέμβρη στην Αθήνα εντείνουν το κλίμα πολιτικής αμηχανίας που επικρατεί. Από τη μια η σύγκρουση βαθαίνει και αγριεύει. Από την άλλη οι δύο παρατάξεις είναι υποχρεωμένες να συνυπάρχουν στα πλαίσια της από κοινού τοπικής συνδιοίκησης.

Είναι ενδιαφέρον να δει κανείς τι αναφέρει ο εκπρόσωπος της Βρετανικής διοίκησης στο νησί, μιλώντας στους ντόπιους δημοσιογράφους τη Δευτέρα 11 Δεκεμβρίου 1944, δικαιολογώντας την αγγλική παρέμβαση στη μάχη της Αθήνας: «...*Το άνοιγμα των εχθροπραξιών εις τας Αθήνας δεν ξέρη ακόμα κανείς πως έγινε. Πριν επιρρίψωμεν τας ευθύνας εις μιαν οιανδήποτε πολιτικήν μερίδα, νομίζω ότι πρέπει να λεχθή ότι η ρήξις αποτελή κατά μεγαλύτερον λόγο, έργο των Γερμανών. Όπως ακριβώς αφήκαν νάρκας και βόμβας δια να σκοτωθή κόσμος μετά την αναχώρησιν των, έτσι προσπάθησαν ν' αφίσουν και πολιτικές διενέξεις, δια να μην ημπορή να ησυχάση μια χώρα και μετά την απελευθέρωσιν της...*». Ο εκπρόσωπος της Βρετανικής διοίκησης ενημέρωσε τους ντόπιους δημοσιογράφους ότι οι Άγγλοι και ο στρατηγός Σκόμπι έχουν στην Αθήνα διαιτητικό ρόλο. Παράλληλα δεν διστάζει να επαινέσει το τοπικό ΕΑΜ/ΕΛΑΣ για την επιβολή της τάξης μετά την αποχώρηση των Γερμανών, συγχρόνως όμως αναφέρθηκε και σε «ακρότητες» και ξυλοδαρμούς πολιτών με ευθύνη του. Επαινεί δε την παρουσία στο νησί, τόσο του τμήματος του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, όσο και των δυνάμεων του Ιερού Λόχου, απαντώντας έτσι εμμέσως και στο αίτημα των διαδηλωτών του ΕΑΜ για την απομάκρυνση τους από το νησί¹⁸⁴.

¹⁸³ Η τοπική εφημερίδα «Δημοκρατία» στις 11 Δεκεμβρίου 1944 γράφει : «*Εν τω μεταξύ λόγω της απεργίας, ουδείς εργάτης παρουσιάζετε δια την εκφόρτωσιν διαφόρων τροφίμων τα οποία είχαν κομισθεί με αγγλικόν ποταμόπλοιον. Την εκφόρτωσιν ως εκ τούτου διενήργησαν ο Συνταγματάρχης κ. Μάρτυρ, [...Άγγλος αξιωματικός..] οι κ.κ. Ιατρίδης και Σκαναβής, αξιωματικοί και άνδρες του πολεμικού ναυτικού βοηθούμενοι από άλλους συναδέλφους των, καθώς και από διαφόρους πολίτας που προσφέρθησαν οικειοθελώς να διευκολύνουν την κατάστασιν Οι περισσότεροι των πολιτών τούτων εκακοποιήθησαν αργότερα από τους διαδηλωτάς χαρακτηρισθέντες ως «απεργοσπάστες». Η «Ελεύθερη Λέσβος» μάλιστα, την επόμενη μέρα της απεργίας, δημοσιεύει και τα ονόματα των απεργοσπαστών, δίνοντας τους, όπως λέει, στη δημόσια χλεύη (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 42/10.12.1944)*

¹⁸⁴ εφ. «Δημοκρατία», αρ. φ. 17/11.12.1944

Κι ενώ συμβαίνουν όλα αυτά στην Αθήνα, την Κυριακή 17 Δεκεμβρίου 1944 πραγματοποιείται με πρωτοβουλία της Εθνικής Αλληλεγγύης Λέσβου¹⁸⁵, μνημόσυνο για τα θύματα της ναζιστικής Κατοχής στη Λέσβο στην εκκλησία του Αγίου Θεράποντα. Στο μνημόσυνο δίνει το παρόν ολόκληρη η ηγεσία του τοπικού ΕΑΜ, της ΕΠΙΟΝ και άγημα του ΕΛΑΣ, μαζί με την ηγεσία της Γενικής Διοίκησης Λέσβου, τους εκπροσώπους του Πολεμικού Ναυτικού, τους εκπροσώπους του Ιερού Λόγου, που παρατάσσουν αγήματα στη κατάθεση στεφάνου, δίπλα σε εκείνο του ΕΛΑΣ και του ΕΛΑΝ. Μαζί με τους εκπροσώπους της Εθνικής Αλληλεγγύης χαιρετισμό στο μνημόσυνο απευθύνει, ως σύμμαχος (!), ο εκπρόσωπος της Βρετανικής Στρατιωτικής Διοίκησης κ. Μάρτυρ. Αναλυτικά ρεπορτάζ για το μνημόσυνο έχουν στις 20.12.1944 οι ΕΑΜικές τοπικές εφημερίδες «Αγροτική» και «Αντιφασίστας», αλλά και η αντιπολιτευόμενη στο ΕΑΜ «Δημοκρατία»¹⁸⁶.

Π.3.ε' Τα Δεκεμβριανά της Λέσβου

Την παραμονή των Χριστουγέννων του 1944 καταπλέουν στο λιμάνι της Μυτιλήνης έξι βρετανικά και ελληνικά πολεμικά πλοία φορτωμένα με 800 περίπου άνδρες του Βρετανικού αυτοκρατορικού στρατού, με επικεφαλής τον ταξίαρχο Turnbull. Τα στρατεύματα που μετέφεραν ήταν Ινδικά.¹⁸⁷ Μαζί τους ενώνεται αμέσως και το αντιτορπιλικό «Αετός» που ήταν αγκυροβολημένο ήδη από τον Οκτώβριο του ίδιου έτους στο λιμάνι της Μυτιλήνης.

Η ηγεσία του τοπικού ΕΑΜ άμεσα διείδε τον κίνδυνο, ότι η παρουσία βρετανικών στρατευμάτων στο νησί από μόνη της, χωρίς μάχη, χωρίς επιβολή, θα άλλαζε τους συσχετισμούς και θα έδινε τη δυνατότητα στην «Αντίδραση» όπως έλεγε, να επιβάλλει το δικό της καθεστώς στη Λέσβο, εκτοπίζοντας την ΕΑΜική διοίκηση. Ήδη αυτό είχε επιτευχθεί στη Λήμνο και στη Χίο και απέμεινε μονάχα η Λέσβος που αντιστεκόταν. Έτσι

¹⁸⁵ Η Εθνική Αλληλεγγύη (ΕΑ) είναι η πρώτη αντιστασιακή οργάνωση που έγινε με πρωτοβουλία των κομμουνιστών στις 2 Μαΐου 1941. Αρχικά είχε ως σκοπό την διάσωση και βοήθεια στους κομμουνιστές που έφευγαν από τις φυλακές και τα ξερονήσια μετά την Κατοχή. Αργότερα μετεξελίχθηκε σε μια οργάνωση που στήριξε τον επισιτισμό του λαού (Χατζής Θανάσης, *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε*, Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα, 1983, Μέρος Α', σελ. 110-112). Στη Λέσβο η Ε.Α. έπαιξε σημαντικό ρόλο στο πλάι του ΕΑΜ στην επισιτιστική βοήθεια του πληθυσμού και στα συσσίτια

¹⁸⁶ εφ. «Αγροτική» αρ. φ. 14/20.12.1944, εφ. «Αντιφασίστας» αρ. φ. 14/20.12.1944 και εφ. «Δημοκρατία», αρ. φ. 20/19.12.1944

¹⁸⁷ Τόσο στις μαρτυρίες των πρωταγωνιστών, όσο και στον ΕΑΜικό τύπο της εποχής, τα στρατεύματα αυτά έμειναν γνωστά ως «Μαύροι», λόγω του σκούρου χρώματος του δέρματος τους και της Ινδικής τους καταγωγής (Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 245)

παρά την αμηχανία, που όπως είδαμε κυριαρχούσε στη στάση του ΕΑΜ απέναντι στους Άγγλους, η τοπική του ηγεσία στάθηκε κάθετη απέναντι στις αξιώσεις τους για απόβαση των στρατευμάτων. Και για να το πετύχει αυτό χρησιμοποίησε το μόνο αποτελεσματικό όπλο που διέθετε, την μαζική κινητοποίηση των οπαδών του.¹⁸⁸

Πράγματι το τριήμερο από την Κυριακή 24 Δεκεμβρίου 1944 ως τις 26 Δεκεμβρίου 1944 υπήρξε μια μαζική κινητοποίηση των κατοίκων αρχικά της πόλης της Μυτιλήνης και των γύρω χωριών και στη συνέχεια και των υπόλοιπων χωριών του νησιού. Με μεγάλο ενθουσιασμό, υποδειγματική τάξη και συνεχή 24ωρη παρουσία, παρά τις αντίξοες καιρικές συνθήκες και το χιονόνερο που έπεφτε, χιλιάδες κόσμου κατέβηκαν στη προκυμαία της Μυτιλήνης στήνοντας οδοφράγματα για να εμποδίσουν την απόβαση των βρετανικών στρατευμάτων¹⁸⁹. Ο ΕΛΑΣ είχε εν τω μεταξύ καταλάβει κάποιες κρίσιμες θέσεις μάχης, έχοντας μια διακριτική παρουσία, έτοιμος να επέμβει αν χρειαζόταν. Οι Βρετανοί μπροστά στην επιμονή τόσο του λαού που κινητοποιήθηκε, όσο και λόγω της αμετακίνητης στάσης της ηγεσίας του τοπικού ΕΑΜ υποχώρησαν. Την Πέμπτη 28 Δεκεμβρίου 1944, μετά από τέσσερις ημέρες κινητοποιήσεων, ο κυβερνήτης του πολεμικού «Σείριος» πλοίαρχος Edwards κάλεσε την ηγεσία του ΕΑΜ και τους ανακοίνωσε πως τελικά τα στρατεύματά τους δεν θα αποβιβαστούν. Παρέθεσε δε στην ΝΕ του ΕΑΜ και μια σχετική δεξίωση, το βράδυ της ίδιας μέρας πριν την αναχώρηση των πλοίων, σε ένδειξη καλής θέλησης.¹⁹⁰

Τα γεγονότα των Χριστουγέννων του 1944 στη Λέσβο έμειναν στην τοπική ιστοριογραφία ως γεγονότα του «Go Back», από το σύνθημα που φώναζε στους Άγγλους κάποιος από τους συγκεντρωμένους με τα λίγα αγγλικά που γνώριζε και το οποίο στη συνέχεια απέκτησε μεγάλη δημοφιλία μεταξύ των συγκεντρωμένων.¹⁹¹

¹⁸⁸ Στο πρόλογο του ειδικού αφιερώματος της εφημερίδας «Ελεύθερη Λέσβος» που εκδόθηκε με μορφή μπροσούρας και επιμελήθηκαν οι Ηλίας Παρασκευαΐδης και Τάκης Ελευθεριάδης, γίνεται μια πολιτική εκτίμηση των προθέσεων των Άγγλων και σωστά αποτιμάται πως η αποτροπή της απόβασης των αποικιακών στρατευμάτων στο νησί αποτελούσε μια σημαντική πολιτική νίκη του ΕΑΜ Λέσβου σε μια ιδιαίτερη κρίσιμη πολιτικά περίοδο. (Η μπροσούρα επανεκδόθηκε μετά τη μεταπολίτευση από τις εκδόσεις Μνήμη και πρόσφατα το 2014 από τη ΝΕ Λέσβου του ΚΚΕ) («Ελεύθερη Λέσβος», 1945, σελ. 2-10)

¹⁸⁹ Κατά τη διάρκεια του τριημέρου αυτού οι χιλιάδες διαδηλωτές που παρέμειναν μέσα στο κρύο σε 24ωρη βάση στεγάστηκαν και σιτίστηκαν από το ΕΑΜ, χωρίς το παραμικρό παρατράγουδο (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 81)

¹⁹⁰ Αποστόλου Α., ό.π., σελ. 245-263, Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 511-549.

¹⁹¹ Τα γεγονότα κάλυψαν με εκτεταμένα ρεπορτάζ σε έκτακτες εκδόσεις τους οι τοπικές ΕΑΜικές εφημερίδες «Αγροτική» (αρ. φ. 16/27.12.1944 και αρ. φ. 17/1.1.1945), «Ελεύθερη Λέσβος» (αρ. φ. 47 Μικρή Έκδοση/27.12.1944), «Αντιφασίστας» αρ. φ. 15/28.12.1944), ενώ τρεις μήνες μετά τον Μάρτη του 1945 η

Η αναίμακτη αποτροπή της αποβίβασης των βρετανικών στρατευμάτων στο νησί είχε εκτός από την μεγάλη πολιτική της σημασία και μια πρακτική νίκη, την απομάκρυνση του Νομάρχη Δημήτριου Κόντη και την αντικατάστασή του με το παλιό Νομαρχιακό Συμβούλιο, που είχε πρόεδρο της επιλογής του ΕΑΜ, τον Χρήστο Καλδή. Η απομάκρυνση του Δημήτριου Κόντη από τη Νομαρχία Λέσβου ήταν στα αιτήματα και στα ψηφίσματα των διαδηλωτών. Ο ίδιος δήλωσε στην αντιπροσωπεία του ΕΑΜ πως μετά την αποχώρηση των υπουργών του ΕΑΜ από την κυβέρνηση Παπανδρέου που τον είχε διορίσει είχε πάψει στην ουσία να είναι Νομάρχης¹⁹².

Η παρουσία βρετανικών στρατευμάτων στη Λέσβο, ενώ ακόμα δεν είχε κριθεί η Δεκεμβριανή μάχη της Αθήνας προβλημάτισε την τοπική ιστοριογραφία ως προς τους σκοπούς που εξυπηρετούσε αυτή. Έχει καταταθεί η άποψη ότι η προσπάθεια αποβίβασης αποικιακών στρατευμάτων στη Μυτιλήνη ήταν μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου, που προέβλεπε, πως αν τυχόν ο ΕΛΑΣ κέρδιζε τη μάχη της Αθήνας η κυβέρνηση Παπανδρέου θα μεταφερόταν στα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου, δημιουργώντας ένα προγεφύρωμα στα πλαίσια μια προσπάθειας ανασύνταξης και αντεπίθεσης. Η υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα θα παρέμεινε στην κυριαρχία του ΕΑΜ /ΕΛΑΣ χωρίς διπλωματική αναγνώριση αποκομμένη από προμήθειες και στη πορεία θα έφθινε. Οι Άγγλοι θα κέρδιζαν χρόνο και όταν ξεπερνούσαν τις προσωρινές δυσκολίες, θα περνούσαν στην αντεπίθεση. Και σε αυτό το σχέδιο, μοναδικό εμπόδιο ήταν η Λέσβος, που ακόμα βρισκόταν υπό δυαδική διοίκηση¹⁹³. Η βασιμότητα αυτής της άποψης θα πρέπει να διερευνηθεί και να τεκμηριωθεί αν ισχύει και από άλλες πηγές, κυρίως από τα βρετανικά αρχεία.

Η απόκρουση των «μαύρων» τα Χριστούγεννα του 1944 όπως ήταν φυσικό, ανέβασε το κλονισμένο ηθικό των φίλων και οπαδών του ΕΑΜ και ενίσχυσε την εμπιστοσύνη τους προς την τοπική ηγεσία.¹⁹⁴ Το ΕΑΜ έδειξε ξανά να πατά γερά στα πόδια του και η τοπική

«Ελεύθερη Λέσβος» εξέδωσε ειδική μπροσούρα για τα γεγονότα (Ελεύθερη Λέσβος 1945). Πάντως δύο χρόνια μετά τα γεγονότα, το Δεκέμβριο του 1946, ο Διοικητής της Ασφάλειας Μυτιλήνης απαγόρευσε οποιαδήποτε αναφορά της «Ελεύθερης Λέσβου» στο “Go Back» με την απειλή της κατάσχεσης της εφημερίδας (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 404/25.12.1946)

¹⁹² εφ. «Αγροτική» αρ. φ. 17/1.1.1945

¹⁹³ Κεμερλής Π. – Πολυχρονιάδης Α., ό.π., σελ. 511-513

¹⁹⁴ Κατά το τριήμερο της πρωτοφανούς κινητοποίησης του κόσμου του ΕΑΜ γράφτηκαν επί τόπου στην τοπική διάλεκτο και έγιναν πολύ δημοφιλή, κάποια τραγούδια από ντόπιους αυτοσχέδιους στιχουργούς. Ένα από αυτά ήταν σύνθεση ενός Αγιασώτη, του Στρατή Ανεζίνου, στο σκοπό του γνωστού τραγουδιού «Βάρκα γιαλό». Οι στίχοι του έδειχναν ακριβώς την περηφάνια της νίκης: «...Κατ' αγριγιαθρώπ' μας φέραν/θέλαν να τσ' γυμνάσιν λέγαν/θέλαν να μας ξιγιάσιν/Τσι στουν ύπνου να μας πιάσιν/ Σαν ισκώσαμι τς μαχαίρις/Κάναν

του ηγεσία να κερδίζει την εμπιστοσύνη του κόσμου του, που προς στιγμή έδειχνε να κλονίζεται. Ενδεικτικό του κλίματος που επικράτησε μετά τα γεγονότα του «Go back» είναι, πως η εφημερίδα «Δημοκρατία», που όπως είπαμε ήταν προσκείμενη στην ΕΔΕΛ - το αντίπαλο του ΕΑΜ πολιτικό μόρφωμα στο νησί - και είχε επανεκδοθεί τον Οκτώβριο του 1944, σταματά προσωρινά την έκδοση της, στις 22 Δεκεμβρίου 1944. Το επόμενο φύλλο της θα εκδοθεί δύο μήνες αργότερα στις 21 Φεβρουαρίου 1945, εννέα ημέρες μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, όταν πια το πολιτικό κλίμα εξαιτίας της Συμφωνίας, είχε αλλάξει εντελώς. Η ίδια η εφημερίδα, αποδίδει την προσωρινή διακοπή της κυκλοφορίας της, σε απειλές που δέχθηκε από στελέχη του ΕΑΜ. Η διακοπή της έκδοσης πάντως, πρέπει να συνδέεται και με τις κατηγορίες που εκτόξευσε ο ΕΑΜικός τύπος προς την ΕΔΕΛ, ότι αυτή είχε προσκαλέσει τα Ινδικά στρατεύματα στο νησί, τα Χριστούγεννα του 1944.¹⁹⁵

Έτσι λοιπόν η νέα χρονιά, το 1945, έρχεται με το ΕΑΜ ισχυρό και στην διοίκηση του νησιού και με τα μάτια και τα αυτιά όλων στραμμένα στη μάχη της Αθήνας που φαινόταν πια, πως έχει κριθεί σε βάρος του ΕΛΑΣ. Είναι χαρακτηριστικό πως τις πρώτες μέρες του 1945 οι ΕΑΜικές τοπικές εφημερίδες «Αγροτική», «Ελεύθερη Λέσβος» και «Εμπρός» στρέφουν το ενδιαφέρον τους κυρίως στα γεγονότα της Αθήνας με συνεχείς ανταποκρίσεις, σχόλια και αρθρογραφία.

II.4 Η μεταβαρκιζιανή Λέσβος

II.4.α' Το ΕΑΜ στην αντιπολίτευση

Μετά τα Χριστούγεννα του 1944 η πολιτική υπεροχή του ΕΑΜ σφραγίζεται με δράσεις στο τομέα του επισιτισμού του πληθυσμού, στην εδραίωση της λαϊκής δικαιοσύνης

να σνιφέρν μέρικ/Τς απ'ντ' τριμούλα τς απ' του φόβου/Ρίξαν του «Αητό» στου μώλου/Τσι γι Αντίδρας' στου χουργιό μας/ θε να σκάσ' απ του γυρσμό μας/- ζουμ τριαλαριλα λο/- βάρκα γιαλό...» (Ελεύθερη Λέσβος, Ειδική Έκδοση, Μάρτιος 1945)

¹⁹⁵ Σχολιάζει η «Δημοκρατία» την 21^η Φεβρουαρίου 1945 : «Η “Δημοκρατία” κατόπιν αποκάλυπτων απειλών εκ μέρους του ΕΑΜ – χρησιμοποιήσαντος προς τούτο εκτός των δικών του απεσταλμένων και πολυπληθή ομάδα του Πανεργατικού Κέντρου – ηναγκάσθη ν' αναστείλη την έκδοσιν της εφ' όσον η συνέχισις της αρθρογραφίας της εθεωρήθη από το τυρανικόν συγκρότημα ως «**δυναμένη να διαταράξη την δημόσιαν τάξιν...**». Στο φύλλο της επανεκδόσεως της, η εφημερίδα αναφέρεται στα γεγονότα του «Go Back», που τα συσχετίζει με τη διακοπή της λειτουργίας της, σημειώνοντας : «...Ευτυχής ήτο η σύμπτωσης ότι η αναστολή της εκδόσεως της “Δημοκρατίας”, συνέβη τρεις ημέρας προ των ασχημιών που έγιναν κατά την άφιξιν εδώ των ινδικών στρατευμάτων. Αλλιώς, με την κακοπιστίαν που διακρίνει κάθε εαμικήν πράξιν, ήσαν ικανοί να διακηρύξουν προς τον «**λαόν**» των και με όλα τα ποικίλα μέσα των – δηλαδή, εφημερίδες, ραδιοφωνικοί πομποί, χουνιά – ότι τα ινδικά στρατεύματα είχαν φθάσει εδώ λόγω της αρθρογραφίας μας...» (εφ. «Δημοκρατία», αρ. φ. 23/21.2.1945)

με τη συνέχιση των λαϊκών δικαστηρίων, με δράσεις διαφώτισης και ενδυνάμωσης των οργανώσεων του ΕΑΜ στη πόλη και στα χωριά. Ιδιαίτερο βάρος δίνεται στο νέο ρόλο των γυναικών, οι οποίες συμμετέχουν στη πολιτική και κοινωνική ζωή των χωριών, κάτι πρωτόγνωρο για τις κοινωνίες της Λέσβου πριν τον πόλεμο.¹⁹⁶

Η συμφωνία για κατάπαυση του πυρός μεταξύ των κυβερνητικών δυνάμεων και του ΕΛΑΣ στην Αθήνα στις 10^{ης} του Ιανουαρίου του 1945 γίνεται δεκτή από τον ΕΑΜικό τύπο με ανακούφιση, μα και με μεγάλη επιφύλαξη.¹⁹⁷ Παρόλα αυτά είναι φανερό πως η στρατιωτική ανακωχή εξασφάλιζε μόνο την προσωρινή αναστολή των εχθροπραξιών και απαιτούνταν άμεσα πολιτική συμφωνία με διαπραγματεύσεις. Και αυτή η πολιτική συμφωνία ήλθε ένα μήνα μετά, στις 12 Φεβρουαρίου 1945 μένοντας γνωστή στη σύγχρονη ελληνική ιστορία ως συμφωνία της Βάρκιζας.¹⁹⁸

Στη Λέσβο η συμφωνία της Βάρκιζας έγινε δεκτή από το ΕΑΜ με αμηχανία και σκεπτικισμό. Όλοι αντιλαμβάνονταν πια, πως με τη Συμφωνία η τοπική εξουσία περνά στα χέρια των εκπροσώπων της κεντρικής κυβέρνησης, εκτοπίζοντας το ΕΑΜ στην αντιπολίτευση. Χαρακτηριστικό της αμηχανίας του τοπικού ΕΑΜ σχετικά με τη συμφωνία είναι το γεγονός, πως ενώ αυτή ανακοινώνεται στην «Ελεύθερη Λέσβο» στις 13 του Φεβρουαρίου 1945, στα τρία επόμενα φύλλα της εφημερίδας στις 15, 17 και 20 Φεβρουαρίου

¹⁹⁶ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 58/18.1.1945

¹⁹⁷ Στο ίδιο, αρ. φ. 56/13.1.1945

¹⁹⁸ Η συμφωνία της Βάρκιζας αποτελεί ίσως το πιο πολυσυζητημένο πολιτικό κείμενο στην ιστοριογραφία της Ελλάδας τον 20^ο αιώνα. Η συμφωνία θεωρήθηκε από το ΚΚΕ σωστή πολιτική πράξη ως το Μάιο του 1950. Στην 7^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (14-18 Μαΐου 1950) όμως, το ΚΚΕ άλλαξε γραμμή, θεωρώντας πως η συμφωνία αυτή ήταν ένα πολιτικό λάθος του κόμματος. Απέκτησε ισχύ νόμου, καθώς δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης. (Α.Ν. 119/45, ΦΕΚ 31/14.2.1945). Είχε όμως διατάξεις με δύο πολύ σημαντικά μειονεκτήματα που ουσιαστικά αξιοποιήθηκαν στη συνέχεια από τις μετέπειτα ελληνικές κυβερνήσεις, για την μονόπλευρη ερμηνεία της και τον τορπιλισμό της. Το πρώτο και βασικό μειονέκτημά της ήταν, πως αρμόδιος για την ερμηνεία της συνθήκης ήταν το ένα από τα δύο συμβαλλόμενα μέρη, δηλαδή η εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση. Και τα θέματα που χρειαζόνταν ερμηνεία ήταν τα πιο σημαντικά. Επίσης με τη συμφωνία σημαντικά άρθρα του Συντάγματος συνέχισαν μέχρι νεωτέρας να παραμένουν σε αναστολή, δίνοντας τη δυνατότητα στην ελληνική κυβέρνηση να τα αξιοποιήσει για να περιορίσει την πολιτική δυναμική του ΕΑΜ και ασκώντας προσωπική πίεση και βία στους οπαδούς του. Τα άρθρα του Συντάγματος που έμειναν σε αναστολή είναι το άρθρο 5 (για τις φυλακίσεις και τις συλλήψεις), το άρθρο 10 (για τις δημόσιες συγκεντρώσεις), το άρθρο 12 για το απαραβίαστο της κατοικίας, το άρθρο 2 (για το απαραβίαστο της αλληλογραφίας) κλπ. Το δεύτερο σημαντικό θέμα το οποίο καθιστούσε την συμφωνία ετεροβαρή, ήταν τα άρθρα 3, 7 και 8 αυτής, που καθόριζαν τα ζητήματα αμνηστίας, καθώς και τις εκκαθαρίσεις δημοσίων υπαλλήλων και των Σωμάτων Ασφαλείας Ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόστηκε η συμφωνία της Βάρκιζας τους επόμενους μήνες απεικονίζει και την αλλαγή στο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων που είχε ήδη διαμορφωθεί (Μαργαρίτης Γ. ό.π., σελ. 78-85, Καλύβας Σ. – Μαραντζίδης Ν., 2015, ό.π. σελ. 255-269, Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 102-103 και Χατζής Θ., ό.π., σελ. 389-393).

1945 αποφεύγεται ο σχολιασμός της και μόνο δέκα μέρες μετά, υπάρχει άρθρο με τίτλο «Απελπισίας καμώματα», στο οποίο σημειώνεται : «...Τη στιγμή που το ΕΑΜ εκτελεί με σχολαστικότητα της συμφωνίες της Βάρκιζας και ο ΕΛΑΣ – φρουρός των λαϊκών ελευθεριών - καταθέτει τα τιμημένα όπλα του, οι εχθροί του λαού επιχειρούν σε διάφορα μέρη του νησιού μας να δημιουργήσουν φασαρίες και να διαταράξουν την τάξη... Τώρα είναι η ώρα! Τώρα που η ένοπλη δύναμη του Λαού μεταβιβάζει την εξουσία στα χέρια της Κυβέρνησης που την νομίζουν δική τους!... Τώρα είναι η ώρα να προκαλέσουν ταραχές και να ανατρέψουν τις συμφωνίες της Βάρκιζας, που δεν ευνοούν τα σχέδια τους...». Πριν καν στεγνώσει το μελάνι της υπογραφής της Συμφωνίας, ήδη στη Λέσβο, η εφημερίδα του ΕΑΜ στο πρώτο κείμενο αποτίμησής της, καταγγέλλει προσπάθεια μονόπλευρης παραβίασης της.¹⁹⁹

Στις 17 Φεβρουαρίου 1945 ο ΕΛΑΣ Λέσβου εκδίδει την τελευταία του διαταγή για την παράδοση του οπλισμού του. Η διαταγή, που υπογράφεται από τον Διοικητή του 22^{ου} Τάγματος Βασίλη Ευλαμπίου, τον καπετάνιο Δημήτρη Αποστόλου και τον Αξιωματικό οπλισμού Δ. Καβαδά, αναφέρει : «...Για τους Λόχους και Τάγματα Συντάγματος. Μέχρι εικοστής πέμπτης Φλεβάρη νάχουν παραδοθεί στο Σύνταγμα Μυτιλήνης όλα ανεξαιρέτως τα όπλα, πιστόλια και πυρομαχικά περιοχής λόχων και φυλακίων σας. Λοχαγοί και Καπεταναίοι υπεύθυνοι για την κανονική και πλήρη παράδοση όπλων. Αναφέρατε λήψη τούτης της διαταγής. Παρούσα τοιχοκολληθεί βάσεις λόχων και διμοιριών». Η διαταγή δημοσιεύεται στις 20 Φεβρουαρίου στην ΕΑΜική «Ελεύθερη Λέσβο» και την άλλη μέρα στην επανεκδοθείσα «Δημοκρατία»

Όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, έτσι και στη Λέσβο είναι βέβαιο, πως μέρος του οπλισμού του ΕΛΑΣ κρύφτηκε και δεν παραδόθηκε με την Συμφωνία.²⁰⁰ Το γεγονός αυτό αξιοποιήθηκε από το μεταβαρκιζιανό κράτος ως βασικό επιχείρημα για την άσκηση διώξεων και βίας σε βάρος παλιών ανταρτών του ΕΛΑΣ με ελέγχους στα σπίτια τους, προσαγωγές κλπ. Αλλά και ο δεξιός τύπος όταν γράφει για παραβιάσεις της Συμφωνίας από το ΚΚΕ, αναφέρεται πρωτίστως σε κρυμμένα στην ύπαιθρο και μη παραδοθέντα όπλα.

¹⁹⁹ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 72/20.2.1945.

²⁰⁰ Από το Γιώργο Σκούφο μαθαίνουμε πως ο οπλισμός των πρώτων ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού στη Γέρα και στην Αγιάσο, το καλοκαίρι του 1946, προερχόταν από κρυμμένα όπλα από την εποχή της Κατοχής. Ο Νίκος Θεοχάρης από τη πλευρά του στις δικές του αναμνήσεις μιλά πως ήδη το καλοκαίρι του 1945 κυκλοφορούσαν παράνομοι ένοπλοι αντάρτες, στα πλαίσια των προσυνεδριακών διαδικασιών του ΚΚΕ για το 7^ο Συνέδριό του, προφανώς έχοντας όπλα που δεν παραδόθηκαν στις αρχές (Θεοχάρης Νίκος, *Το αντάρτικο της Μυτιλήνης 1945-1950*, εκδόσεις Νίκαια, Αθήνα, 1986, σελ. 11-13 και Προφορική μαρτυρία του Γιώργου Σκούφου στον Παναγιώτη Κουτσοκουδή στις 23.6.2004)

Με την Συμφωνία της Βάρκιζας η αντίστροφη μέτρηση για το ΚΚΕ, το ΕΑΜ και την Αριστερά έχει ήδη ξεκινήσει. Πρώτο πεδίο αντιπαράθεσης η συγκρότηση της Εθνοφυλακής. Στη Λέσβο καθορίστηκε ότι ο ανώτατος αριθμός εθνοφυλάκων με βάση σχετική κυβερνητική διαταγή, θα ήταν 600. Η κλάση του 1936 με βάση την οποία θα γινόταν η στρατολόγηση, απέδωσε ένα αριθμό εθνοφυλάκων, γύρω στους 675 περίπου. Η κυβερνητική επιλογή ήταν, οι εβδομήντα πέντε περίπου υπεράριθμοι εθνοφύλακες που απολύθηκαν, όλοι να προέρχονται από τις τάξεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ. Η απόφαση αυτή προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση του ΕΑΜ, που με ανακοίνωση του μιλά για κατάφωρη παραβίαση της Συμφωνίας, ενώ παράλληλα κατηγορεί τη Διοίκηση της Εθνοφυλακής, πως κράτησε στις τάξεις της, Χωροφύλακες που συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς. Η εφημερίδα «Δημοκρατία» σχολιάζοντας στις 27 Φεβρουαρίου του 1945 τις αιτιάσεις του ΕΑΜ, ενώ αρνείται την πολιτική σκοπιμότητα, την επιβεβαιώνει εμμέσως, σημειώνοντας : «... Απολύθησαν λοιπόν όσοι απέδειξαν απειθαρχία και εβαρύνοντο με πράξεις κάθε άλλο παρά αρμοζούσας προς την υψηλήν αποστολήν η οποία θα τους ανετίθετο...». Και όσον αφορά στην κατηγορία για την πρόσληψη δωσίλογων εθνοφυλάκων, η ίδια εφημερίδα σχολιάζει: «...Τι εννοεί δηλαδή το ΕΑΜ όταν λέγει “συνεργασθέντας με τους Γερμανούς;”. Εάν, το ότι ευρέθησαν υπηρετούντες εις το σώμα κατά το διάστημα της Γερμανικής Κατοχής, είναι και άδικο και παράλογο...Φυσικά δεν αποκλείεται να υπάρχουν και συνεργασθέντες με τους Γερμανούς χωροφύλακες. Αλλά μια τόσο βαρεία κατηγορία δεν εμπορεί να στηριχθή με απλήν δια του τύπου υποδειξιν. Πρέπει να προσαχθούν αποδείξεις,..., ώστε η κατηγορία να περιβληθή με το κύρος της πραγματικότητος».²⁰¹

Π.4.β' Το 149 Τάγμα Εθνοφυλακής και η Εισαγγελία Μυτιλήνης

Εν τω μεταξύ ήδη, σε υλοποίηση της Συμφωνίας, εκτοπίζεται το ΕΑΜικό Νομαρχιακό Συμβούλιο και τοποθετείται Νομάρχης της επιλογής της κυβέρνησης²⁰². Πρώτο μέλημα της κυβέρνησης και των πολιτικών δυνάμεων που τη στηρίζουν στη Λέσβο, είναι η εδραίωση της πολιτικής τους κυριαρχίας και η εκτόπιση του ΕΑΜ σε θέση αντιπολίτευσης, με ταυτόχρονο περιορισμό της πολιτικής του απήχησης. Το σχέδιο της ήταν η ένταση της

²⁰¹ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 74/24.2.1945 και εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 26/27.2.1945

²⁰² Στη θέση του Νομάρχη τοποθετήθηκε προσωρινά ο πρόεδρος πρωτοδικών Μυτιλήνης Γ. Ζερλής, για να αντικατασταθεί λίγο μετά από τον Ιωάννη Σπηλιόπουλο. (Παρασκευαΐδης Π., ό.π.:55 κα εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 25/25.2.1945 και 28/3.3.1945). Παράλληλα νέος Γενικός Διοικητής Νήσων Αιγαίου ανέλαβε ο Παντελής Ροζάκης, με Γενικό Γραμματέα της Διοίκησης τον Λέσβιο στη καταγωγή Στέφανο Παπουτσάνη. (εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 28/3.3.1945 και εφ. «Αγροτική» αρ. φ. 44/9.4.1945).

πολιτικής σύγκρουσης και μέσα από αυτή, η αξιοποίηση του κράτους για τον περιορισμό της δράσης του ΕΑΜ, χρησιμοποιώντας κάθε θεμιτό και αθέμιτο μέσο και κυρίως την ένταση της βίας. Κλειδί για την υλοποίηση του σχεδίου ήταν η αξιοποίηση της Εθνοφυλακής αλλά και της δικαιοσύνης.

Έτσι ένα από τα πρώτα μέτρα που παίρνει η κυβέρνηση μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας είναι η αντικατάσταση του 114 Τάγματος Εθνοφυλακής στο νησί, στο οποίο, παρά τον αποκλεισμό των εβδομήντα πέντε οπαδών του ΕΑΜ ως υπεράριθμων, υπηρετούσαν ακόμα αρκετοί ΕΑΜίτες αλλά και Λέσβιοι εθνοφύλακες με ισχυρούς δεσμούς με τη τοπική κοινωνία. Στη θέση του επιλέχθηκε να έλθει από το Βόλο σταδιακά προς το τέλος Απριλίου και τις αρχές Μαΐου του 1945, το 149 Τάγμα Εθνοφυλακής. Παράλληλα αντικαθίσταται ο προσωρινός διοικητής του Τάγματος Εθνοφυλακής, Μυτιληνιός αντιστασιακός Σοφοκλής Βουρνάζος, με τον Αντισυνταγματάρχη Πεζικού Γιάννη Κύβελο. Οι συστάσεις για το 149 Τάγμα Εθνοφυλακής και τα στελέχη του, από τις ΕΑΜικές εφημερίδες δεν είναι οι καλύτερες.²⁰³ Δεν είναι μόνο το γεγονός ότι οι νέοι εθνοφύλακες είναι μη Λέσβιοι. Το πρόβλημα για το ΕΑΜ είναι κυρίως πως στις τάξεις του συναθροίζονται στελέχη, που στο παρελθόν έχουν αντικομμουνιστική δράση, ενώ συνεργάστηκαν και με τις κατοχικές δυνάμεις, όπως τα αδέρφια Γιατρά (επιλοχίας και λοχίας), ο λοχίας Πηλίτσης και στελέχη των ομάδων Παρθενίου και Πλυντζανόπουλου.²⁰⁴

Παράλληλα στις αρχές Απριλίου του 1945 έρχεται διορισμένος από τη κυβέρνηση Πλαστήρα, ως εισαγγελέας, προερχόμενος από τη Καστοριά, ο Ιωάννης Κωστόπουλος.²⁰⁵ Η επιλογή του Κωστόπουλου, όπως διαφάνηκε από τη δράση του και τη στάση του στα γεγονότα που επακολούθησαν, είχε ως βασικό στόχο, τον με κάθε μέσο περιορισμό της δύναμης του ΕΑΜ στο νησί.²⁰⁶

²⁰³ εφ. «Αγροτική» αρ. φ. 40/30.3.1945, εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 63/13.5.1945, εφ. «Ελευθέρη Λέσβος» αρ. φ. 105/8.5.1945 και εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 39/29.3.1945. Δες και Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 83, Καλογεράς Β. – Κουτσουδής Π., 2013, ό.π., σελ. 19

²⁰⁴ Ο ανθυπασπιστής Ευσέβιος Παρθενίου και ο συνταγματάρχης Ιωάννης Πλυντζανόπουλος ήταν στελέχη της Ειδικής Ασφάλειας Χωροφυλακής και των Ταγμάτων Ασφαλείας αντίστοιχα, έχοντας συγκροτήσει ειδικές ομάδες δράσης στη διάρκεια της Κατοχής συνεργαζόμενοι με τις κατοχικές δυνάμεις, ενάντια στο ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και ευθυνόμενοι για δεκάδες εκτελέσεις Ελλήνων αντιστασιακών.

²⁰⁵ εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 32/13.3.1945 και αρ. φ. 43/7.4.1945

²⁰⁶ Το ΕΑΜ κατηγόρησε τον Κωστόπουλο για δωσιλογισμό στη περίοδο της Κατοχής. Ο Ριζοσπάστης στο φύλλο τη; 19^{ης} Ιουλίου 1945 γράφει σχετικά με τον Κωστόπουλο : «...Εκτός από τις μηνύσεις που εκκρεμούν εναντίον του στην εισαγγελία δωσίλογων, με μάρτυρες κατηγορίας τους πρωτοδίκες Καλύβα, Μίχο,

Η αντιπολιτευόμενη στο ΕΑΜ παράταξη, η ΕΔΕΛ (βλ. *εδώ* σελ.59) αρχίζει να ανασυγκροτείται και να δυναμώνει, φτιάχνοντας πυρήνες στα χωριά, συγκροτώντας παράλληλα και τη νεολαία της, την Εθνική Δημοκρατική Ένωση Νέων (ΕΔΕΝ), έχοντας ως έκφραση την εφημερίδα «Δημοκρατία», η οποία όσο περνά ο καιρός γίνεται όλο και πιο επιθετική απέναντι στην Αριστερά. Η ΕΔΕΛ συσπείρωνε στις τάξεις της κυρίως στελέχη του προπολεμικού αστικού κατεστημένου, μεσοαστικής προέλευσης στη πόλη της Μυτιλήνης και μεγαλοκτηματίες στα χωριά, ενώ παράλληλα ένα τμήμα της ήταν έμποροι και μαυραγορίτες που πλούτισαν στην Κατοχή. Με το πέρασμα του χρόνου, φαίνεται πως στην ΕΔΕΛ κυριαρχεί η πολιτική γραμμή των μοναρχικών εκτοπίζοντας τις πιο μετριοπαθείς απόψεις. Σε πολλά κεφαλοχώρια, που μέχρι τώρα κυριαρχούσε απόλυτα το ΕΑΜ, εμφανίζονται ως αντίπαλο δέος, οι τοπικές οργανώσεις της ΕΔΕΛ. Η συγκροτημένη εμφάνιση της «Αντίδρασης» στα χωριά, δημιουργεί αντιπαραθέσεις, οι οποίες πολλές φορές ξεπερνούν τη λεκτική βία και φτάνουν σε ξυλοδαρμούς και βιαιοπραγίες. Στον ΕΑΜικό τύπο και στη «Δημοκρατία» υπάρχουν καθημερινές αναφορές για εκατέρωθεν επεισόδια στα χωριά, με ξυλοδαρμούς αντιπάλων πολιτικών ομάδων. Η «Δημοκρατία» καταγγέλλει ξυλοδαρμούς φίλων της ΕΔΕΛ από ΕΑΜίτες στο Πολιχνίτο, την Αγία Παρασκευή, την Ερεσό, την Αγιάσο, το Κάτω Τρίτος, τα Μιστεγνά και την Ανεμότια²⁰⁷.

Συγχρόνως η ΕΔΕΛ αξιοποιεί την κατοχή του κράτους και τη Συμφωνία της Βάρκιζας για να ασκήσει βία σε βάρος των οπαδών του ΕΑΜ. Στις δράσεις αυτές πρωτοστατεί ο Εισαγγελέας Ιωάννης Κωστόπουλος. Πρώτο μέτρο, το δίμηνο Μαρτίου – Απριλίου 1945, ήταν η διεύρυνση των απαγορεύσεων στην πολιτική δράση. Αξιοποιούνται αρχικά όλες οι απαγορεύσεις που προβλέπονται από τη Συμφωνία της Βάρκιζας, όπως η πραγματοποίηση ανοιχτών συγκεντρώσεων ή η απαγόρευση πραγματοποίησης κλειστών συγκεντρώσεων χωρία άδεια. Αξιοποιείται η δυνατότητα της Εθνοφυλακής να κάνει έρευνες σε σπίτια χωρίς ένταλμα, να προσαγάγει άτομα με τη δικαιολογία ότι υποκινούν ταραχές, να απαγορεύει εφημερίδες τοίχου ή συνθήματα σε τοίχους κλπ. Το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Απριλίου 1945, με απόφαση του Εισαγγελέα Ι. Κωστόπουλου αφέθηκαν προσωρινά

Παπανικολάου, Προκάκη κλπ., κατέχει πιστοποιητικό υπηρεσιών από τους ίδιους τους Ιταλούς: "Αρ. Πρωτ. 2536/6 – Προς τον πρόεδρο Πρωτοδικών Γρεβενών. Εν σχέσει κλπ. Κατόπιν διαταγής της Διοικήσεως Μεραρχίας "Πιρενόλο" αναστείλαμεν αυτοδικαίως οιαδήποτε μετάθεσιν του κ. Κωστόπουλου εκ Γρεβενών εις άλλην έδραν. Ο ταγματάρχης ΛΟΥΪΤΖΙ ΜΑΡΑΝΤΙ» (εφ. «Ριζοσπάστης» αρ. φ. 9461/19.7.1945). Ο Κωστόπουλος πέρασε τελικά από δίκη στο δικαστήριο δωσίλογων το Μάιο του 1946 και αθωώθηκε (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος αρ. φ. 276/9.5.1946)

²⁰⁷ Οι αναφορές της «Δημοκρατίας» σε ξυλοδαρμούς και βία από τη πλευρά ΕΑΜιτών είναι σχεδόν σε κάθε φύλλο της εφημερίδας (αρ. φ. 28/3.3.1945, αρ. φ. 32/13.3.1945, αρ. φ. 35/27.3.1945, αρ. φ. 39/29.3.1945 και αρ. φ. 42 5.4.1945 κλπ.)

ελεύθεροι από τις φυλακές 79 άτομα που κρατούνταν από την απελευθέρωση και μετά, με την κατηγορία του δωσιλογισμού και της συνεργασίας με τις γερμανικές αρχές. Μεταξύ αυτών απελευθερώνεται από τον Κωστόπουλο και ο κρατούμενος σε «κατ' οίκον περιορισμό» Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος.²⁰⁸ Πολλοί από αυτούς ενώνονται με την παράταξη της ΕΔΕΑ. Οι ΕΑΜικές εφημερίδες με τη σειρά τους έχουν καθημερινές αναφορές στον «υπερβάλλοντα ζήλο» στελεχών της Εθνοφυλακής με ιδιαίτερη αναφορά στη δράση του στελέχους της Νανόπουλου στη περιοχή της Δυτικής Λέσβου (Άντισσα, Ερεσός).

Το ΕΑΜ Λέσβου παράλληλα με τη δράση του παίρνει πρωτοβουλίες για την ενίσχυση των συναγωνιστών και συντρόφων του στα άλλα νησιά του Βορειοανατολικού Αιγαίου που δίνουν τη μάχη κάτω από πολύ πιο δύσκολες συνθήκες. Προς το τέλος Μαρτίου 1945 στη διάρκεια χοροεσπερίδας της Εθνικής Αλληλεγγύης στη Λήμνο, γίνεται προσπάθεια βομβιστικής επίθεσης, η οποία λόγω προβληματικής κατασκευής του εκρηκτικού μηχανισμού δεν πετυχαίνει το στόχο της. Το ΕΑΜ Λέσβου και η «Ελεύθερη Λέσβος» πρωτοστατούν στην αποκάλυψη των ενόχων, παρά την προσπάθεια των δικαστικών αρχών να συγκαλύψουν το γεγονός. Ακόμα με διαβήματα και διαδηλώσεις ζητά την απελευθέρωση του Ιπποκράτη Ζαΐμη, στελέχους του ΕΑΜ Σάμου.²⁰⁹

Η κλιμάκωση της επίθεσης όμως σε βάρος του ΕΑΜ συνεχίζεται. Ο Διοικητής της Εθνοφυλακής Γιάννης Κύβελος με απόφασή του απαγορεύει να ακούγονται και να τραγουδιούνται σε δημόσιους χώρους, τα αντάρτικα τραγούδια, αλλά και το τραγούδι «του αετού ο γιός».²¹⁰ Ο Εισαγγελέας Ι. Κωστόπουλος απαγορεύει στην Εθνική Αλληλεγγύη να δίνει τρόφιμα στους κρατούμενους κομμουνιστές. Ο ίδιος λογοκρίνει το θεατρικό έργο

²⁰⁸ Στρατηγάκης Ι., ό.π., σελ. 357-358

²⁰⁹ Ο **Ιπποκράτης Ζαΐμης** (1916- 1982) ήταν από τους ελάχιστους Αριστερούς που διέφυγε από τον εγκλεισμό στα «σύρματα» στη Μέση Ανατολή και έφθασε στη Σάμο τον Νοέμβριο του 1945 για να στελεχώσει το ΕΑΜ Σάμου. Συλλαμβάνεται τον Ιανουάριο του 1945 με την κατηγορία της επίθεσης με όπλο κατά του επικεφαλής των Ιταλών καραμπινιέρων κατά τη διάρκεια της Κατοχής (!). Θα απελευθερωθεί τελικά στις 30 Απριλίου 1945 μετά την κατάθεση του Χριστόδουλου Τσιγάντε ότι ο Ζαΐμης ενεργούσε κατόπιν εντολής από τις συμμαχικές δυνάμεις για να προβεί στην εκτέλεση του καραμπινιέρου. (εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 65/20.5.1945). Την τριετία 1958 – 1961 διατέλεσε βουλευτής Σάμου της ΕΔΑ (Για περισσότερα δες : Θάλεια Ζαΐμη, *Ο Ιπποκράτης Ζαΐμης και η εποχή του*, Εκδόσεις Απόπλους Αθήνα 2004)

²¹⁰ Όπως είναι γνωστό, το τραγούδι «Του αετού ο γιός» γράφτηκε το 1915 στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου σε στίχους του Ν. Θεοφανίδη και μουσική Σπύρου Καίσαρη και πολύ γρήγορα έγινε ο ύμνος της μοναρχίας στην Ελλάδα.

«GFP.» του Στρατή Αναστασέλλη, κάτι που τον αναγκάζει να το αποσύρει από τη θεατρική σκηνή του ΦΟΜ.²¹¹

Την ίδια περίοδο κάνουν και την εμφάνισή τους στη «Δημοκρατία» και οι πρώτες δηλώσεις αποκήρυξης του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, από πρώην οπαδούς του. Είναι ένα μέτρο που είχε ευρύτατα χρησιμοποιηθεί στη διάρκεια της Μεταξικής δικτατορίας σε βάρος του ΚΚΕ, που τώρα ξαναπαίρνει σε εφαρμογή. Στην εφημερίδα «Δημοκρατία» στις 13 Μαρτίου 1945 δημοσιεύεται δήλωση του Σ.Τ. (στην εφημερίδα αναγράφεται το πλήρες του όνομα και το επάγγελμά του) από το χωριό Ρέμα, στην οποία λέει πως διαψεύδει πως είναι οπαδός του ΚΚΕ και του ΕΑΜ κάτι που έκανε τη περίοδο της γερμανοκρατίας διότι επλανήθη ότι αυτές ήταν Εθνικές Οργανώσεις.

Παρόλα αυτά το ΕΑΜ εξακολουθεί να παραμένει η κυρίαρχη πολιτική δύναμη στα χωριά και στις πόλεις της Λέσβου. Η επιδίωξη της πολιτικής ομαλότητας και της συμφιλίωσης, η τήρηση της Συμφωνίας της Βάρκιζας και η ενίσχυση των πολιτικών μορφών δράσης παραμένει κεντρική του στόχευση. Στη διάρκεια της επίσκεψης του Βρετανού Στρατηγού Σκόμπι²¹² στη Λέσβο στο τέλος Απριλίου 1945, τα κύρια συνθήματα του ΕΑΜ στη συγκέντρωση υποδοχής του ήταν «*Ανεξαρτησία, Δημοκρατία, Βάρκιζα και Κριμαία*». Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα πως οι ΕΑΜικές εφημερίδες υποδέχονται τον Σκόμπι στη Λέσβο χωρίς ουσιαστικά καμία αναφορά στο ρόλο του στα Δεκεμβριανά της Αθήνας. Έτσι για παράδειγμα, η «Ελεύθερη Λέσβος» την 1^η Μαΐου 1945, αναφέρει : «...*πλήθος κόσμου άρχισαν να κατεβαίνουν στη προκουμαία αυθόρμητα και με μόνο τον πόθο να υποδεχθούνε το Βρετανό Στρατηγό και να διατρανώσουν τα φιλικά τους αισθήματα προς το μεγάλο σύμμαχο βρετανικό λαό...*».²¹³

Η προσπάθεια να σπάσει η πολιτική γραμμή της συμφιλίωσης που ακολουθούσε το ΕΑΜ οδηγεί ακόμα και σε διοχέτευση στοχευμένων ψευδών ειδήσεων, που δημοσιεύονται

²¹¹ Το Θεατρικό έργο "GFP" ήταν μια σάτιρα του Στρατή Αναστασέλλη για την Κατοχή, την πείνα στη Λέσβο και τη συνεργασία των δωσίλογων με τις γερμανικές αρχές Κατοχής (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 108/17.5.1945)

²¹² Ο Στρατηγός Σκόμπι ορίστηκε με τη Συμφωνία της Καζέρτας αρχιστράτηγος των ελληνικών και βρετανικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Ελλάδα, παίζοντας ένα ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στα Δεκεμβριανά της Αθήνας και στη Συμφωνία της Βάρκιζας. Ο Στρατηγός Σκόμπι αποχώρησε από την Ελλάδα στα μέσα του 1946.

²¹³ Είναι προς διερεύνηση αν αυτή η υποδοχή του Σκόμπι ήταν αποτέλεσμα άγνοιας για το ρόλο του στα Δεκεμβριανά της Αθήνας ή πολιτική επιλογή των στελεχών του ΕΑΜ Λέσβου (Για την υποδοχήδες εφ. «Αγροτική» αρ. φ. 50/30.4.1945 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 101/1.5.1945).

σε αθηναϊκές εφημερίδες σε βάρος του ΕΑΜ Λέσβου. Στις 18 και 19 Απριλίου 1945 δημοσιεύονται στις αθηναϊκές εφημερίδες «Έθνος» και «Καθημερινή» πληροφορίες ότι η ΟΠΛΑ στη Λέσβο, απήγαγε τον Εισαγγελέα Κωστόπουλο. Δημοσιεύονται μάλιστα στην εφημερίδα δηλώσεις της συζύγου του Ι. Κωστόπουλου, που επιβεβαιώνουν (!) την απαγωγή του συζύγου της. Όπως ήταν φυσικό μετά από τις διαμαρτυρίες του ΕΑΜικού τύπου, ο Γενικός Γραμματέας της Διοίκησης Νήσων Στέφανος Παπουτσάνης αναγκάζεται με επίσημη ανακοίνωση να διαψεύσει τα σχετικά δημοσιεύματα.²¹⁴

Με την άφιξη του 149 Τάγματος Εθνοφυλακής η κατάσταση δείχνει να οξύνεται. Οι εθνοφύλακες που έρχονται δεν έχουν δεσμούς με το νησί και έχοντας την πιθανολογούμενη προτροπή της κυβέρνησης και την ανοχή της δικαιοσύνης, παρεμβαίνουν δυναμικά στα πολιτικά πράγματα της Λέσβου. Τα ξημερώματα της Τρίτης του Πάσχα στις 8 Μαΐου 1945 εθνοφύλακες εισβάλλουν στα γραφεία του ΚΚΕ στη Μυτιλήνη σπάζουν τα τζάμια, προκαλούν βιαιότητες και προσάγουν το στέλεχος του Χαράλαμπο Κανόνη και όσους άλλους κομμουνιστές βρίσκουν εκεί. Την επόμενη μέρα το πρωί, το ΕΑΜ οργανώνει συγκέντρωση διαμαρτυρίας έξω από τη Νομαρχία. Στη συγκέντρωση εθνοφύλακες ανοίγουν πυρ κατά των διαδηλωτών με αποτέλεσμα τον θάνατο του 60χρονου εργάτη Χριστόφα Πετρά ή Μαμούτη²¹⁵ και τον τραυματισμό του Γιώργου Περήφανου και του Στρατή Χουτζαίου. Από την ένταση που επεκράτησε οι διαδηλωτές εισέβαλαν στο κτίριο της Νομαρχίας και κακοποίησαν τον Διευθυντή της Δημήτρη Καρυώτογλου.²¹⁶ Δύο μέρες μετά στις 10 Μαΐου 1945, στην Άντισσα αμέσως μετά την συγκέντρωση για την Πρωτομαγιά²¹⁷ στελέχη της ΕΔΕΛ με την ανοχή της εθνοφυλακής, επιτέθηκαν σε στελέχη του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, κατέστρεψαν τα κομματικά του γραφεία, καθώς και το οδοντιατρείο του τοπικού στελέχους του ΕΑΜ Ανδρέου, τον οποίο και κακοποίησαν²¹⁸.

Τις επόμενες μέρες ο Εισαγγελέας Κωστόπουλος με απόφαση του, απαγορεύει στις εφημερίδες να γράφουν σχετικά με την ανάκριση για τα γεγονότα που οδήγησαν στο θάνατο

²¹⁴ εφ. «Αγροτική» αρ. φ. 51/4.5.1945 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 99/24.4.1945

²¹⁵ Ο Χριστόφας Πετράς έχει καταγραφεί ως ο πρώτος νεκρός του εμφυλίου πολέμου στη Λέσβο από τη πλευρά της Αριστεράς

²¹⁶ Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 84 και Αποστόλου Α., 1985, ό.π., σελ. 263

²¹⁷ Η Πρωτομαγιά το 1945 με απόφαση του Παλλεσβιακού Εργατικού Κέντρου γιορτάστηκε λόγω Πάσχα στις 10 Μαΐου

²¹⁸ εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 63/13.5.1945 και «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 105/8.5.1945 και 106/12.5.1945

του Χριστόφα Πετρά με προφανή σκοπό τη φίμωση των ΕΑΜικών εφημερίδων και την αξιοποίηση των γεγονότων σε βάρος της ηγεσίας του.²¹⁹ Δεν αρκείται όμως μόνο σε αυτό. Με πρόσχημα το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της Κατοχής ο ΕΛΑΣ είχε κατασχέσει από το εργοστάσιο Σουρλάγκα ποσότητα χαρτιού, που προοριζόταν από τους Γερμανούς για την έκδοση της γερμανόφιλης εφημερίδας «Φως», διέταξε την κατάσχεση όλου του χαρτιού που ήταν αποθηκευμένο στα τυπογραφεία των ΕΑΜικών εφημερίδων. Προφανής στόχος ήταν, οι ΕΑΜικές εφημερίδες να μην είναι σε θέση να ενημερώσουν το λαό για το πογκρόμ που σχεδιαζόταν ενάντια στην ηγεσία του ΕΑΜ με αφορμή τα γεγονότα της 8^{ης} Μαΐου.²²⁰

Στις 26 Μαΐου 1945 με εντολή του Εισαγγελέα Κωστόπουλου συλλαμβάνεται ολόκληρη σχεδόν η τοπική ηγεσία του ΕΑΜ. Ο Γραμματέας του ΕΑΜ Λέσβου Απόστολος Αποστόλου, ο Θείελπις Λευκίας, πρόεδρος του τοπικού Παραρτήματος του Σοσιαλιστικού Κόμματος, ο Παναγιώτης Τσακύρης πρώην αξιωματικός του ΕΛΑΣ, ο Βαγγέλης Γιοσμάς Β' Γραμματέας Περιοχής Αιγαίου του ΚΚΕ και πάνω από είκοσι άλλα τοπικά στελέχη του ΚΚΕ, και του ΕΑΜ συλλαμβάνονται και προφυλακίζονται κατηγορούμενοι για οργάνωση «στάσης».²²¹ Αρκετοί άλλοι, όπως ο Γραμματέας Περιοχής Αιγαίου του ΚΚΕ Παναγιώτης Γώγος, ο Παναγιώτης Κεμερλής, Γραμματέας του ΑΚΕ Λέσβου και εκδότης της «Αγροτικής», ο δικηγόρος Τάκης Αμπατζής και ο καπετάνιος του ΕΛΑΣ Λευτέρης Αποστόλου κρύβονται, για να αποφύγουν τη σύλληψη.²²²

²¹⁹ εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 60/19.5.1945 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 108/17.5.1945

²²⁰ Από τις 20 Μαΐου και για ένα περίπου μήνα η «Ελεύθερη Λέσβος» και το «Εμπρός» εκδίδουν έκτακτες εκδόσεις σε πολύγραφο για να καλύψουν τα γεγονότα, ενώ η «Αγροτική» αναστέλλει προσωρινά την έκδοση της. Οι ΕΑΜικές εφημερίδες επανεκδίδονται κανονικά στα μέσα Ιουνίου 1945. Ήδη όμως και γι' αυτές η αντίστροφη μέτρηση έχει ξεκινήσει. Η υπόθεση του χαρτιού αποτελεί το έναυσμα μιας σειράς διώξεων των ΕΑΜικών εφημερίδων και των υπευθύνων ύλης τους. Όλο το 1945, το 1946 και στις αρχές του 1947 που συνέχιζαν να εκδίδονται με χίλιες δύο δυσκολίες άλλαζαν υπεύθυνο τυπογραφείου και ύλης σχεδόν κάθε δίμηνο, λόγω των διώξεων που οδηγούσαν σε συλλήψεις και καταδικαστικές αποφάσεις δικαστηρίων για ασήμαντη αφορμή. Για παράδειγμα, ο Άλκης Χατζηβασίλης καταδικάστηκε σε εξάμηνη φυλάκιση και πρόστιμο 5.000 δραχμές, με διαδικασία μάλιστα του αυτόφωρου, για δημοσίευμα της εφημερίδας «...που κλόιζε την εμπιστοσύνη του λαού στη κυβέρνηση» {Παρασκευαϊδης Π., ό.π., σελ. 61}.

²²¹ Η δίκη των «στασιαστών» έγινε μετά από δύο χρόνια περίπου και πολλές αναβολές, στις 31 Μαρτίου 1947 στη Σύρο. Από τους είκοσι δύο κατηγορούμενους, αθώωθηκαν οι έντεκα, επτά καταδικάστηκαν σε ποινές από δύομιση ως τέσσερις μήνες για απλή «θρασύτητα» και τέσσερις σε τρεις μήνες για «απειθεία» και «βιαιοπραγίες». Παρόλα αυτά όμως πολλοί από τους κατηγορούμενους ήταν ήδη προφυλακισμένοι για πάνω από ένα χρόνο. Έτσι για παράδειγμα ο Γραμματέας του ΕΑΜ Απόστολος Αποστόλου που κηρύχθηκε αθώος από το δικαστήριο, είχε συμπληρώσει ήδη προφυλάκιση δύο χρόνων. Ο βασικός όμως στόχος του Εισαγγελέα Κωστόπουλου και του κράτους, είχε ήδη υλοποιηθεί. Η φυσική ηγεσία του τοπικού ΕΑΜ, που είχε κατακτήσει τη θέση της από τη δράση της στην Αντίσταση, είχε εξουδετερωθεί (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 100 και Αποστόλου Α., 1988, ό.π. σελ. 47)

²²² εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 119/26.6.1945

Για να αποφευχθούν μάλιστα οι αντιδράσεις, ή και γεγονότα ανάλογα με εκείνα του των Χριστουγέννων του 1944 στο νησί, αυτή τη φορά η νέα κρατική εξουσία παίρνει τα μέτρα της. Αξιοποιώντας το πλέγμα όλων των παλιών αντιδραστικών νόμων, καθώς και των εξουσιών της ερμηνείας της Συμφωνίας της Βάρκιζας – όπως οι διατάξεις της για την αναστολή άρθρων του Συντάγματος – ο Στρατιωτικός Διοικητής Νήσων Αιγαίου Υποστράτηγος Σ. Δημάρατος εκδίδει την διαταγή με αριθμ. 415/28.5.1945 σε εφαρμογή του Μεταξικού Νόμου 876/937 για την απαγόρευση των απεργιών σε καιρό πολέμου, με απειλή στους μη συμμορφούμενους την παραπομπή τους στο Στρατοδικείο και την επιβολή ακόμα και της ποινής του θανάτου.²²³

Οι όποιες αντιδράσεις και συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας που γίνονται σε χωριά (Αγιάσος, Πολιχνίτος, Ερεσός) αντιμετωπίζονται με κύμα συλλήψεων των «πρωταιτίων», με την ίδια κατηγορία της «στάσης». Ο Εισαγγελέας Κωστόπουλος εκμεταλλεόμενος τη δυνατότητα που του δίνει η Συμφωνία της Βάρκιζας με την αναστολή συγκεκριμένων άρθρων του Συντάγματος, συνεχίζει τον περιορισμό των ελευθεριών. Έτσι απαγορεύει τις συγκεντρώσεις σε ανοιχτό χώρο, καθώς και τις συγκεντρώσεις σε ιδιωτικό χώρο χωρίς άδεια, τα «χωνιά», την αναγραφή συνθημάτων πολιτικού περιεχομένου σε τοίχους, την αφισοκόλληση και την πολιτική απεργία.²²⁴

Προς το τέλος Μαΐου 1945 εκδιώκονται από τα Δημοτικά και Κοινοτικά Συμβούλια οι ΕΑΜικές Διοικήσεις και διορίζονται σε αυτά από τη κυβέρνηση άνθρωποι που πρόσκεινται στο αντιαμικό στρατόπεδο. Πολλοί από αυτούς (όπως για παράδειγμα στη Κοινότητα Αγίας Παρασκευής), είχαν θητεύσει στη τοπική αυτοδιοίκηση και τη περίοδο της γερμανικής Κατοχής. Στη Μυτιλήνη αναλαμβάνει ως Δήμαρχος ο Δημήτρης Σάλτας. Από τις πρώτες ενέργειες του νέου αντιαμικού Δημοτικού Συμβουλίου ήταν η έκδοση ψηφίσματος ευγνωμοσύνης (!) προς τον Εισαγγελέα Κωστόπουλο για την εμπέδωση της τάξης στη πόλη της Μυτιλήνης και η απόφαση για μετονομασία της οδού «Θέμιδος» σε οδό «Κωστόπουλου».²²⁵

Εν τω μεταξύ στην κεντρική πολιτική σκηνή η κατάσταση για την Αριστερά επιδεινώνεται. Η κυβέρνηση Βούλγαρη, που αντικατέστησε στη πρωθυπουργία τον

²²³ εφ. «Δημοκρατία», έκτακτη έκδοση 29.5.1945

²²⁴ Εφ. «Δημοκρατία», αρ. φ. 71/28.6.1945, 109/22.9.1945 και 116/11.10.1945

²²⁵ Εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 71/22.6.1945 και εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 72/30.6.1945

Πλαστήρα, παίρνει μέτρα κατάργησης όλων των αποφάσεων της ΠΕΕΑ, κάτι που έχει άμεσο αντίκτυπο στο νησί. Η διανομή γαιών σε ακτήμονες που είχε κάνει το ΕΑΜ αμέσως μετά την απελευθέρωση, ιδιαίτερα στη περιοχή Καλλονής, καταργείται και τα χωράφια επιστρέφουν στους παλιούς τους ιδιοκτήτες. Οι αγοραπωλησίες που έγιναν επί Κατοχής και αποτελούσαν προϊόν εκβιασμού, παρά τις συνεχείς πιέσεις του ΕΑΜ και πολλών κοινωνικών οργανώσεων εξακολουθούν να παραμένουν εν ισχύ σε βάρος όσων εξαιτίας της πείνας έδωσαν για «ένα κομμάτι ψωμί» την περιουσία τους. Οι αποφάσεις των λαϊκών δικαστηρίων ακυρώνονται και επανέρχεται η προσωπική άμισθη εργασία, μέτρο που είχε κι αυτό καταργηθεί από την ΕΑΜική διοίκηση.²²⁶ Η βοήθεια της UNRRA,²²⁷ που όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα ήταν ένα σημαντικό εργαλείο στα χέρια της κυβέρνησης για την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας, δεν έφτανε έγκαιρα στα χωριά ή υπήρχαν καταγγελίες από τον ΕΑΜικό τύπο για ατασθαλίες και μεροληψία στη διανομή της.²²⁸ Η πολιτική δράση του ΕΑΜ συνοδεύεται και από δράσεις ενίσχυσης των λαϊκών διεκδικήσεων για τα ζητήματα αυτά. Έτσι είναι συχνές οι κινητοποιήσεις για την επέκταση της διανομής τροφίμων της UNRRA σε απόρους πάνω από το 30% που είχε καθοριστεί, η κατάργηση της προσωπικής άμισθης εργασίας κλπ. Παράλληλα με την κύρια πολιτική δράση, που την περίοδο αυτή εστιαζόταν κυρίως στο ζήτημα της τρομοκρατίας, της απελευθέρωσης των φυλακισμένων, της επιστροφής των εξόριστων και της διασφάλισης της ομαλότητας, υπήρχαν και δράσεις έμπρακτης αλληλεγγύης προς τους φυλακισμένους και τις οικογένειες τους. Έτσι στην Αγία Παρασκευή, την Πέτρα και στον Πολιχνίτο για παράδειγμα, νέοι της ΕΠΟΝ φρόντισαν να μαζέψουν τις ελιές για λογαριασμό των φυλακισμένων συντρόφων τους.²²⁹

Η κυβερνητική παράταξη επιχείρησε να μειώσει το ηθικό πλεονέκτημα που είχε το ΚΚΕ και το ΕΑΜ, εξαιτίας της ενεργής παρουσίας τους στην Αντίσταση στη διάρκεια της Κατοχής και της απουσίας της ίδιας, με την αξιοποίηση και των ανάδειξη εθνικών διεκδικήσεων στη Δυτική Μακεδονία και τη Βόρεια Ήπειρο, διεκδικήσεις για τις οποίες κατηγορούσε το ΕΑΜ ότι δεν τις υιοθετεί. Η εφημερίδα «Δημοκρατία» στις 17 Ιουλίου 1945

²²⁶ εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 46/14.4.1945 και αρ. φ. 51/26.4.1945

²²⁷ Η UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration) ήταν μια υπηρεσία των Ηνωμένων Εθνών για την μεταφορά των απαραίτητων εφοδίων για την επιβίωση των Ελλήνων, που χρηματοδοτούνταν κυρίως από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η UNRRA από 1^η Απριλίου 1945 αντικατέστησε την ΜΛ την αντίστοιχη βρετανική υπηρεσία (Μαργαρίτης Γ., ό.π., σελ. 90).

²²⁸ π.β. Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 128-135 και εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 95/17.9.1945

²²⁹ εφ. «Αντιφασίστας», αρ. φ. 19/25.11.1945 και 20/2.12.1945

δημοσιεύει σε άρθρο της ένα κατάλογο Οργανώσεων προσκείμενων στο ΕΑΜ, οι οποίες κατηγορούνται πως αρνήθηκαν να υπογράψουν «...ψήφισμα διαμαρτυρίας δια τα κακουργήματα των Αλβανών εναντίον του πληθυσμού της Β. Ηπείρου...». Παράλληλα προσπαθεί να κινητοποιήσει τους οπαδούς της σε δράσεις υποστήριξης των εθνικών αυτών διεκδικήσεων, μέσω ψηφισμάτων διαμαρτυρίας και συγκεντρώσεων που οργανώνουν οι προσκείμενες σε αυτήν συλλογικότητες.

Έτσι λοιπόν μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, το ΕΑΜ Λέσβου παρέδωσε μεν την εξουσία του στο κράτος, εξακολουθούσε όμως να παραμένει κυρίαρχο στη συνείδηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού και με βαθιές ρίζες μέσα στη κοινωνία. Η Δεξιά για να επιβάλλει την κρατική εξουσία, επιχείρησε με κάθε τρόπο να περιορίσει τη πολιτική αυτή κυριαρχία. Τα γεγονότα της 8^{ης} Μαΐου 1945 μπροστά στην Νομαρχία Λέσβου, ήταν η αφορμή και ο καταλύτης για να επιχειρηθεί με τη βία, το φόβο και τις συλλήψεις ο περιορισμός της απήχησης του ΕΑΜ. Είναι ενδιαφέρον να δούμε πως για την επιτυχία αυτού του δύσκολου εγχειρήματος από τη πλευρά της «Αντίδρασης», χρησιμοποιήθηκε αφενός μεν η κρατική εξουσία (Εθνοφυλακή και Χωροφυλακή, Εισαγγελέας, Νομάρχης και Στρατιωτικός Διοικητής) και αφετέρου κάποιες παρακρατικές ομάδες, που δρούσαν στις παρυφές του κρατικού μηχανισμού με την ανοχή, ή πολλές φορές και την παρότρυνσή του.²³⁰

Ο Πάνος Αναγνώστου, στο «Ημερολόγιο Κατοχής» περιγράφει, πως στο χωριό του, τη Βρίσα, μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, περάσαμε σε λίγους μήνες, από την απόλυτη εξουσία και κυριαρχία του ΕΑΜ στη βίαιη διάλυσή του. Κρίσιμο σημείο στην αφήγησή του, είναι η συστηματική προσπάθεια που έγινε από τη πλευρά των αντιπάλων του ΕΑΜ, για την αποκοπή της τοπικής Οργάνωσης του ΚΚΕ και του ΕΑΜ από την κεντρική καθοδήγηση. Στόχος των παρακρατικών ήταν κυρίως ο καθοδηγητής, ο «σύνδεσμος», που έπρεπε να εντοπιστεί πριν φτάσει στο χωριό και να αναγκαστεί με τη βία να το εγκαταλείψει άμεσα. Κυρίαρχος ρόλο στο σχεδιασμό των επιχειρήσεων ενάντια στο ΕΑΜ είχαν οι κάτοχοι συνήθως μεγάλης κτηματικής περιουσίας. Οι ίδιοι δεν ήταν ποτέ παρόντες σε καμία δράση, ούτε αναλάμβαναν ρόλους ευθύνης. Σχεδίαζαν όμως τις επιθέσεις αυτές αφήνοντας τον εκτελεστικό ρόλο σε ανθρώπους που, είτε στο πρόσφατο παρελθόν διετέλεσαν ως μαυραγορίτες και συνεργάτες των Γερμανών, είτε από επιλογή του τοπικού ΕΑΜ δεν είχαν ενταχθεί στις γραμμές του. Επρόκειτο κυρίως για «λούμπεν» στοιχεία της κοινωνίας. Ήταν η ώρα τώρα να πάρουν την εκδίκηση τους απέναντι στους ΕΑΜίτες του χωριού, για την

²³⁰ π.β. Βόγλης Π. 2014, ό.π., σελ. 120-128

απαξίωση που υπέστησαν στα χρόνια της ΕΑΜοκρατίας. Είτε τοποθετημένοι σε θέσεις κλειδιά κοινοτικοί σύμβουλοι, Χωροφύλακες, εθνοφύλακες κλπ, είτε ως παρακρατικός μηχανισμός, πρωτοστατούσαν σε βιαιότητες και προκλήσεις απέναντι στα μέλη και στελέχη του ΕΑΜ, με ύβρεις, ξυλοδαρμούς, καταστροφές γραφείων, πολλές φορές μάλιστα μεθυσμένοι. Η απάντηση από τη πλευρά των ΕΑΜιτών σ' αυτές τις προκλήσεις είτε απουσίαζε, καθώς η γραμμή του κόμματος δεν το επέτρεπε, είτε οδηγούσε σε σύγκρουση και τότε παρενέβαινε το επίσημο κράτος με ανοχή στους «μοναρχοφασίστες» όπως τους αποκαλούσε το ΕΑΜ και με συλλήψεις και προσαγωγές σε δίκη, όταν επρόκειτο για οπαδούς του ΕΑΜ και του ΚΚΕ.²³¹

Τέτοια επεισόδια ήταν καθημερινά στα χωριά και στις συνοικίες της πόλης. Πιο σημαντικά μέσα στο 1945 ήταν στις 13 Αυγούστου στο Μανταμάδο με τον τραυματισμό έξι οπαδών του ΕΑΜ από οπλισμένο Χωροφύλακα μετά από συμπλοκή και στο Πολιχνίτο την 28^η Οκτωβρίου 1945 στη διάρκεια εκδήλωσης της Εθνικής Αλληλεγγύης (βλ. *εδώ* σελ. 66) για τους ανάπηρους πολέμου, στην οποία τραυματίστηκαν επίσης οπαδοί του ΕΑΜ από παρακρατικούς²³².

Μέσα σε αυτό το κλίμα πραγματοποιείται στη Μυτιλήνη η Περιφερειακή Συνδιάσκεψη Αιγαίου του ΚΚΕ με 39 αντιπροσώπους η οποία εξέλεξε και τους συνέδρους που πήραν μέρος στο 7^ο Συνέδριο του ΚΚΕ από 1^η – 6^η Οκτωβρίου 1945 στην Αθήνα.²³³

Τα Χριστούγεννα του 1945 η «Ελεύθερη Λέσβος» με ειδική έκδοση τεσσάρων σελίδων έχει αφιέρωμα στη συμπλήρωση ενός χρόνου από τα γεγονότα του «Go back». Το πολιτικό κλίμα είναι πια εντελώς διαφορετικό. Η ηγεσία του ΕΑΜ Λέσβου που είχε δώσει με επιτυχία τον αγώνα του «Go back» είναι προφυλακισμένη κι ο κόσμος της Αριστεράς υπό διωγμό. Το 1946 ξεκινά για το ΕΑΜ κάτω από αντίξοες συνθήκες..

II.5 Οι εκλογές, η αποχή και το δημοψήφισμα του 1946

²³¹ Αναγνώστου Π. ό.π., σελ. 107-115

²³² εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 87/17.8.1945, αρ. φ. 107/29.11.1945, εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 15/2.11.1945 και εφ. «Δημοκρατία» αρ. φ. 94/18.8.1945.

²³³ εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 95/17.9.1945

Ένα από τα βασικά ζητήματα που διαπραγματεύτηκε η Συμφωνία της Βάρκιζας ήταν, η επίλυση του πολιτειακού προβλήματος με την διενέργεια δημοψηφίσματος «...εν πάση ελευθερία και γνησιότητα...» και στη συνέχεια η διεξαγωγή εκλογών εντός του 1945.²³⁴ Στη κατεύθυνση αυτή πίεζε και η αγγλική κυβέρνηση του Εργατικού Κόμματος, που στο μεταξύ είχε αντικαταστήσει τη κυβέρνηση Τσόρτσιλ, χωρίς όμως η κυβερνητική αυτή αλλαγή στη Μεγάλη Βρετανία να επιφέρει σημαντική αλλαγή και στη ασκούμενη πολιτική της στο ελληνικό ζήτημα, όπως μάταια προσδοκούσε το ΚΚΕ και το ΕΑΜ.²³⁵ Η νέα κυβέρνηση των Εργατικών συνέχιζε να έχει ως κύριο άξονα της πολιτικής της, την αποτροπή της κομμουνιστικής Αριστεράς από την συμμετοχή της στην εξουσία με κάθε μέσον, ανεξάρτητα αν αυτό περνούσε μέσα από την ενδυνάμωση των πιο ακραίων κύκλων της ελληνικής Δεξιάς.²³⁶ Οι Άγγλοι μάλιστα ήδη από το 1943 είχαν αντιληφθεί πως το ζήτημα της μοναρχίας στην Ελλάδα δίχαζε βαθιά τον αστικό κόσμο και αναπαρήγαγε διαιρέσεις του Μεσοπολέμου, η διατήρηση των οποίων εξασθενούσε το κοινό μέτωπο των αστών πολιτικών απέναντι στον κοινό αντίπαλο, την Αριστερά. Παράλληλα πίεζαν για τη προκήρυξη εκλογών, εκτιμώντας ότι η τυχόν περαιτέρω αναβολή τους θα ήταν καταστροφική για την ήδη κακή οικονομική κατάσταση της χώρας, ενώ η παράταση της παρουσίας των αγγλικών στρατευμάτων στην Ελλάδα, θα προκαλούσε μεγαλύτερη οικονομική αιμορραγία στα οικονομικά της Μεγάλης Βρετανίας και παράλληλα θα επέτεινε τη πολιτική ανωμαλία και θα όξυνε ακόμα περισσότερο τη βία και το χάος στη χώρα.²³⁷

Τελικά η νέα κυβέρνηση του Θεμιστοκλή Σοφούλη, που αντικατέστησε την κυβέρνηση Βούλγαρη, προκήρυξε τις εκλογές για τις 31 Μάρτη 1946, κάτω από την πίεση των Άγγλων, χωρίς να εκπληρωθούν, όπως ήταν φυσικό οι όροι που έθετε το ΚΚΕ και το ΕΑΜ για τη συμμετοχή τους σε αυτές. Το ΚΚΕ έχοντας ήδη πάρει τα ίδια μηνύματα και από τα άλλα κόμματα του συνασπισμού του ΕΑΜ, αποφάσισε τελικά στη 2^η Ολομέλεια της

²³⁴ Άρθρο 9 της Συμφωνίας της Βάρκιζας

²³⁵ Τμήμα Ιστορίας ΚΕ ΚΚΕ, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (1946-1949)*, Έκδοση Γ' Ριζοσπάστης – Σύγχρονη Εποχή Αθήνα, 2004, σελ. 116

²³⁶ Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 141

²³⁷ στο ίδιο, ό.π., σελ. 150

Κεντρικής του Επιτροπής στις 12 – 15 Φεβρουαρίου 1946 την αποχή από τις εκλογές, η οποία ανακοινώθηκε επίσημα την 21^η Φεβρουαρίου 1946.²³⁸

Παρά την τελική απόφαση του ΕΑΜ για αποχή, ήδη από το καλοκαίρι του 1945, στις ΕΑΜικές εφημερίδες της Λέσβου γινόταν έκκληση στους οπαδούς του ΕΑΜ να γραφτούν μαζικά στους εκλογικούς καταλόγους για την ενίσχυση του συνασπισμού στην επόμενη εκλογική αναμέτρηση, κάτι που δείχνει την σαφή κατεύθυνση για συμμετοχή στις εκλογές.²³⁹ Αλλά και αρκετούς μήνες αργότερα στις 16 Ιανουαρίου του 1946, οι Κεντρικές Επιτροπές του ΕΑΜ και της «Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας» (ΕΛΔ)²⁴⁰ καλούσαν τους οπαδούς των κομμάτων τους να γραφτούν μαζικά στους εκλογικούς καταλόγους, υποστηρίζοντας μάλιστα πως «...Η ολοκλήρωση των προσπαθειών της κυβέρνησης για την αποκατάσταση της τάξης και της ισοπολιτείας θα συντελέσει στο να συμμετάσχει το ΕΑΜ και στις εκλογές»²⁴¹ Στις 7 Φεβρουαρίου του 1946, λίγες μόλις μέρες πριν την απόφαση του ΚΚΕ για την αποχή, η «Ελεύθερη Λέσβος» είχε ρεπορτάζ από τα χωριά Λουτρά, Αγιάσο και Μανταμάδο, μιλώντας για «...αθρόες εγγραφές δημοκρατικών πολιτών στους εκλογικούς καταλόγους...» και προβάλλει τη δημιουργία συνεργείου στα γραφεία του ΕΑΜ «...που βοηθούσε στην εγγραφή συντάσσοντας αιτήσεις και παρέχοντας οδηγίες...». Είναι φανερό πως όλη αυτή η αντιφατική κατάσταση δημιουργούσε απίστευτη σύγχυση στους οπαδούς της Αριστεράς σχετικά με τη πολιτική γραμμή που έπρεπε να ακολουθηθεί, επιτείνοντας την πολιτική τους ανασφάλεια.

Η προκήρυξη των εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946²⁴² βρίσκει το αντιεαμικό στρατόπεδο στη Λέσβο να έχει συγχρονιστεί πια με τα κόμματα και τις διαιρέσεις του

²³⁸ Για περισσότερα σχετικά με την προκήρυξη των εκλογών αυτών και την απόφαση του ΕΑΜ και του ΚΚΕ για αποχή δεξ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964 Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Έκδοση Β' ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1988, σελ. 120-135

²³⁹ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 79/9.7.1945 και εφ. «Αγροτική» αρ. φ. 58/15.7.1945

²⁴⁰ Η ΕΛΔ (Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας) ήταν ένα μικρό κόμμα σοσιαλιστικού προσανατολισμού, που ανήκε στο ΕΑΜ ως τον Απρίλιο του 1945. Αποχώρησε από αυτό και προσπάθησε μαζί με το ΣΚΕ (Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας) να συγκροτήσει ένα νέο πολιτικό σχηματισμό το Σοσιαλιστικό Κόμμα – ΕΛΔ με πρόεδρο τον Αλέξανδρο Σβώλο. Στόχος του ήταν ο μερικός απεγκλωβισμός από το ΚΚΕ στα πλαίσια του ΕΑΜ και η απεύθυνση του σε πιο μετριοπαθή τμήματα του Κέντρου. Παρά την αποχώρηση του από το ΕΑΜ, συνεργαζόταν με το ΚΚΕ και τα υπόλοιπα κόμματα του ΕΑΜ στο συνδικαλιστικό επίπεδο και στο θέμα της αποχής από τις εκλογές. Στη Λέσβο ηγετική μορφή του κόμματος αυτού ήταν ο Θεόδωρος Λευκιάς. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα –ΕΛΔ εξέδωσε στη Λέσβο την εβδομαδιαία εφημερίδα «Ανατολή» με διευθυντή τον Δημήτρη Καλδή. (Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ.139-140 και Νικολακόπουλος Η., 1988, ό.π., σελ 134-135)

²⁴¹ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 213/17.1.1946

²⁴² Περισσότερα για το θέμα των εκλογών του 1946 στο Νικολακόπουλος Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964 Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Έκδοση Β' ΕΚΚΕ, Αθήνα,

αστικού κόσμου στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η ΕΔΕΛ η οποία συσπείρωνε το σύνολο του αντιστασιακού και αντικομμουνιστικού στρατοπέδου ουσιαστικά διαλύεται. Ήδη οι μοναρχικοί συσπειρώνονται γύρω από το Λαϊκό κόμμα, όπως και παλιοί πολιτευτές του Λαϊκού κόμματος του μεσοπολέμου, όπως ο Γεώργιος Λαζανάς, οι οποίοι στην Κατοχή και ως το 1945 ήταν απόντες από τα δημόσια πράγματα του νησιού. Προς το τέλος του 1945 κάνει την εμφάνισή της και η Οργάνωση «Χ», που από τον Οκτώβριο του 1945 αρχίζει να εκδίδει στο νησί τη φιλοβασιλική εφημερίδα «Στέμμα». Η «Δημοκρατία» τον Απρίλιο του 1946 αμέσως μετά τις εκλογές του Μαρτίου διακόπτει την έκδοσή της. Παράλληλα και ο κεντρικός χώρος προσπαθεί να ανασυγκροτηθεί. Σε αυτόν προσχωρούν πολιτευτές των Φιλελευθέρων που δεν είχαν προσχωρήσει στο ΕΑΜ ή είχαν βρεθεί κάποια στιγμή στις παρυφές του και αποχώρησαν, αξιωματικοί και στελέχη του Ιερού Λόχου όπως ο Μιχαήλ – Μίμης Γαληνός και άλλοι.

Στις εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946 στο Νομό Λέσβου διεκδίκησαν την ψήφο του εκλογικού σώματος τρεις εκλογικοί συνδυασμοί. Ο συνδυασμός «Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων»²⁴³ με κορμό το Λαϊκό Κόμμα, η «Εθνική Πολιτική Ένωσις»²⁴⁴ με βάση το Δημοκρατικό Κόμμα του Γεωργίου Παπανδρέου και το «κόμμα των Φιλελευθέρων».²⁴⁵ Ο

1988, σελ. 120-135, στο Γιώργος Μαργαρίτης, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946 – 1949, Τόμος Ι και ΙΙ*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2001 σελ. 150-152, στο Τμήμα Ιστορίας ΚΕ ΚΚΕ, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (1946-1949)*, Έκδοση Γ' Ριζοσπάστης – Σύγχρονη Εποχή Αθήνα, 2004, σελ.177-178 και στο Πολυμέρης Βόγλης, *Η αδύνατη επανάσταση - Η κοινωνική δυναμική του Εμφυλίου πολέμου*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2014, σελ. 146-154

²⁴³ Στο ψηφοδέλτιο του νομού Λέσβου της ΗΠΕ συμμετείχαν παλιοί πολιτευτές του Λαϊκού Κόμματος όπως ο Γεώργιος Λαζανάς, ο Δημήτριος Γεωργαντέλλης του Παναγιώτη από το Πλωμάρι, ο δικηγόρος Ευστράτιος Νουλέλλης από την Αγιάσο, ο δικηγόρος Στέφανος Παπουτσάνης, ο Φώτιος Σαχλός από την Ερεσό (που στο ψηφοδέλτιο όπως το δημοσιεύει η εφημερίδα «Εθνική» στις 26.3.1946 εμφανίζεται να εκπροσωπεί το κόμμα των Χιτών) και οι Αντώνης Βαλιάδης κτηματίας και Ασημάκης Νικολαΐδης δικηγόρος από το κόμμα των Εθνικών Φιλελευθέρων, καθώς και ένας Λημιός υποψήφιος. Εκλέχθηκαν κατά σειρά οι Γ. Λαζανάς (5.709 σταυροί), Φ. Σαχλός (4.513 σταυροί), Δ. Γεωργαντέλλης (3.747) και Σ. Παπουτσάνης (3.473 σταυροί) (Παπαπαναγιώτου Γεώργιος, «Πολιτικά της Λέσβου 1946 – 1964, *Αιολικά Χρονικά, τόμος ΣΤ΄*, Μυτιλήνη, 2004, σελ. 47, 49)

²⁴⁴ Στο ψηφοδέλτιο του νομού Λέσβου της ΕΠΕ συμμετείχε ο πρώην πρωθυπουργός της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας Γεώργιος Παπανδρέου, ο κτηματίας από την Άντισσα Ιωάννης Φωτιάδης, ο δικηγόρος Νίκος Μαλλιάρης, ο Πλωμαρίτης φαρμακοποιός Μιλτιάδης Κωνσταντινίδης, ο εμπορικός αντιπρόσωπος Ιωάννης Αθηναίος, ο φαρμακοποιός Αθανάσιος Γεωργιάδης, ο Παναγιώτης Ευαγγελινός κι ένας Λημιός υποψήφιος. Εκλέχθηκαν κατά σειρά ο Γεώργιος Παπανδρέου (5.920 σταυροί), ο Ι. Φωτιάδης (3.665 σταυροί) και ο Ν. Μαλλιάρης (2.931 σταυροί) (στο ίδιο, ό.π., σελ. 47, 49)

²⁴⁵ Στο ψηφοδέλτιο των Φιλελευθέρων στο νομό Λέσβου εκτός του Σοφοκλή Βενιζέλου υποψήφιοι ήταν ο Μίμης Μιχαήλ Γαληνός αξιωματικός του Ιερού Λόχου, από τους κομάντος που συμμετείχαν στην επιχείρηση ενάντια στη Γερμανική Κράις Κομεντατούρ τον Απρίλιο του 1945, ο πρώην Υπουργός του Ελευθερίου Βενιζέλου Βύρων Καραπαναγιώτης, ο δικηγόρος Χρήστος Θεοδωρακέλλης, ο Αξιωματικός ε.α. Αριστείδης

Σοφοκλής Βενιζέλος, αρχηγός του κόμματος των «Βενιζελικών Φιλελευθέρων», που στις εκλογές συνεργάζεται με την Εθνική Πολιτική Ένωση κατερχόμενος ως υποψήφιος με αυτήν στην Αθήνα, τον Πειραιά, τα Ιωάννινα και τις Σέρρες, ειδικά στη Λέσβο είναι υποψήφιος σε άλλον συνδυασμό (!) κατερχόμενος υποψήφιος με το κόμμα των Φιλελευθέρων. (Παπαπαναγιώτου Γ., 2004:47-48). Το κόμμα των «Χιτών» του Γ. Γρίβα δεν συγκρότησε ψηφοδέλτιο στην εκλογική περιφέρεια του νομού Λέσβου, αλλά συμμετείχε με υποψήφιο τον Φώτη Σαχλό στο ψηφοδέλτιο της ΗΠΕ²⁴⁶.

Όπως είναι γνωστό η Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων (ΗΠΕ) έλαβε την απόλυτη πλειοψηφία με 55,1% των ψήφων στην επικράτεια και άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία με 206 από τις 354 έδρες. Μεγάλος ηττημένος των εκλογών οι δυνάμεις της μετριοπαθούς Δεξιάς και του Κέντρου, δηλαδή η Εθνική Πολιτική Ένωση των Γ. Παπανδρέου, Σ. Βενιζέλου και Π. Κανελλόπουλου που έλαβε το 19,5% των ψήφων και το κόμμα των Φιλελευθέρων του Θ. Σοφούλη που έλαβε το 14,4% των ψήφων.

Στο νομό Λέσβου ψήφισαν τελικά 18.174 ψηφοφόροι. Τα αντίστοιχα αποτελέσματα ήταν για την Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων 9.748 ψήφοι και 54,32% (4 έδρες), για την Εθνική Πολιτική Ένωση 6.598 ψήφοι και 36,77% (3 έδρες) και το κόμμα των Φιλελευθέρων 1.600 ψήφοι και 8,91% χωρίς να κερδίσει έδρα.²⁴⁷

Όπως αναφέραμε παραπάνω, ένα από τα πιο βασικά διακυβεύματα των εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946 και ένα από τα πιο πολυσυζητημένα ζητήματα στην ιστοριογραφία τους, ήταν το ποσοστό της πραγματικής πολιτικής αποχής. Από τις εκτιμήσεις που προκύπτουν από την ιστοριογραφία και με βάση αριθμητικά δεδομένα νεώτερων εκλογών, το ποσοστό της πολιτικής αποχής φαίνεται να κυμαίνεται μεταξύ του 20 – 30%, με πιο κοντά την εκτίμηση της τάξης του 25%.²⁴⁸

Στη Λέσβο το εκλογικό αποτέλεσμα και το ποσοστό της αποχής έδωσε τη δυνατότητα στην Αριστερά να θριαμβολογήσει για μια τεράστια νίκη. Η «Ελεύθερη Λέσβος» στο

Πάλλης, ο ιχθυέμπορος Κυριάκος Μπατζάκας, ο Μενέλαος Πετρόπουλος και ο Δημήτριος Γεωργαντέλλης του Σπύρου. (στο ίδιο, ό.π., σελ. 47)

²⁴⁶ εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 74/26.3.1946

²⁴⁷ Πηγή : Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας Αύξων Αριθμός δημ. 1160, σελ. 49

²⁴⁸ Νικολακόπουλος Η., 1988, ό.π., σελ. 138 – 146

πρωτοσέλιδο της την επομένη των εκλογών, σε έκτακτη έκδοσή της, μιλά για αποχή της τάξης του 73% στο νησί, (υπολογίζοντας την με βάση τον αριθμό των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων), δίνοντας μάλιστα αναλυτικά στοιχεία για τη συμμετοχή στις εκλογές σε διάφορα χωριά, πάλι με βάση τους εγγεγραμμένους στους καταλόγους. Αντίθετα οι εφημερίδες της Δεξιάς είναι πολύ συγκρατημένες κρατώντας μια αμήχανη και αμυντική στάση.

Η εφημερίδα της Δεξιάς «Εθνική» για παράδειγμα, στις 30 Μαρτίου 1946, μια μέρα πριν τις εκλογές, σε σχόλιο της θέτει τον πήχυ της συμμετοχής στον αριθμό των 33.283 ψηφοφόρων, που είχαν λάβει μέρος στις εκλογές του 1936. Είναι φανερό πως η εφημερίδα δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη της τις θεμελιώδεις πολιτικές αλλαγές της δεκαετίας που μεσολάβησαν από τις εκλογές αυτές. Η εφημερίδα «Δημοκρατία» στις 3 Απριλίου του 1946 προσπαθώντας κι αυτή σε σχόλιό της να απαντήσει στις θριαμβολογίες της Αριστεράς υιοθετεί μια σαφώς αμυντική στάση, υπολογίζοντας με τη σειρά της με παραδείγματα χωριών, εκατοντάδες άκυρες εγγραφές στους εκλογικούς καταλόγους για να καταλήξει στο συμπέρασμα πως «...*Ο νομός μας θεωρείται ως η κυριωτέρα ακρόπολις του Κ.Κ.Ε. και εδώ η δική των αποχή, το ποσοστόν δηλαδή της αποχής που τους ανήκει, δεν είναι ούτε κατά δισεκατομμυριοστόν ανώτερον του 35%...*». Το μοναρχικό «Στέμμα» την 1 Απριλίου 1946 με τίτλο : «*Ο κομμουνισμός συνεντρίβη οριστικώς. Το ποσοστό της αποχής 15%*», προτιμά να αναφερθεί στο γενικό αποτέλεσμα, αποφεύγοντας κάθε αναφορά για τη Λέσβο στην πρώτη του σελίδα. Λίγες μέρες μετά, στις 6 Απριλίου 1946, η «Εθνική» δημοσιεύει επιστολή του διορισμένου προεδρεύοντος Αντιπροέδρου της Κοινότητας Αγιάσου Χρ. Σταυρακέλλη στην οποία κάνει αριθμητικό υπολογισμό της αποχής στην Αγιάσο. Με βάση τον υπολογισμό αυτό ο Σταυρακέλλη αφαιρεί από τον εκλογικό κατάλογο του 1936 τους διαμένοντες στο εξωτερικό και αυτούς που είναι μεν στην Ελλάδα αλλά εκτός Αγιάσου και τους αποβιώσαντες τη δεκαετία 1936 – 1946. Προσθέτει δε τους εγγραφέντες στους καταλόγους με την αναθεώρησή τους. Με βάση αυτό τον υπολογισμό καταλήγει πως στην Αγιάσο ψήφισαν 596 και απείχαν πραγματικά 538 ψηφοφόροι.

Ενώ η βάση του υπολογισμού του είναι σωστή, οι αριθμοί που προσθαφαιρούνται από τον Σταυρακέλλη στο κατάλογο είναι αυθαίρετοι και δεν τους τεκμηριώνει. Αλλά και με αυτόν τον υπολογισμό, παρόλο που ο Σταυρακέλλη – για λόγους εντυπώσεων προφανώς –

δίνει απόλυτα νούμερα και όχι ποσοστά, το ποσοστό αποχής στην Αγιάσο υπολογίζεται σε 47,1% περίπου.²⁴⁹

Μια προσέγγιση που υπάρχει στην ιστοριογραφία για τη Λέσβο εκτιμά την πολιτική αποχή μεταξύ του 30 – 50%. Η εκτίμηση στηρίζεται στην συμμετοχή που υπήρξε στο δημοψήφισμα για το πολίτευμα στο οποίο συμμετείχε και η Αριστερά. Συγκρίνεται λοιπόν ο αριθμός των ψηφοφόρων των εκλογών του Μαρτίου του 1946, στις οποίες απείχε η Αριστερά, με εκείνον του δημοψηφίσματος λίγους μήνες μετά. Έτσι στη Λέσβο ψήφισαν 14.359 ψηφοφόροι το Μάρτιο ενώ τον Σεπτέμβριο στο δημοψήφισμα με τους ίδιους περίπου εκλογικούς καταλόγους ψήφισαν 40.296.²⁵⁰ Αυτό μας δίνει ένα ποσοστό αποχής στο νησί της τάξης του 55 – 65%. Η εκτίμηση αυτή στο τέλος προσδιορίζει την πολιτική αποχή γύρω στο 45% περίπου στη Λέσβο, μια εκτίμηση που πρέπει να είναι αρκετά κοντά στη πραγματικότητα.²⁵¹

Στην πόλη της Μυτιλήνης ψήφισαν μόλις 2.202 ψηφοφόροι, σε σύνολο 7.926 που ήταν γραμμένοι στους εκλογικούς καταλόγους, ενώ στα χωριά Χάλικας – Άργενος με κοινό εκλογικό τμήμα και εγγεγραμμένους στο εκλογικό κατάλογο 211 ψήφισαν τον Μάρτη μόλις έξι ψηφοφόροι. Τέλος στο Μανταμάδο ψήφισαν μόλις 63 άτομα, σε ένα εκλογικό σώμα 1.417 ψηφοφόρων.²⁵²

Η εκτίμηση πάντως της πολιτικής αποχής με βάση τη συμμετοχή στο δημοψήφισμα του Σεπτεμβρίου του 1946, θεωρείται από τη γενικότερη ιστοριογραφία των εκλογών του 1946 ως αμφίβολης εγκυρότητας, καθώς για το δημοψήφισμα υπάρχει η βεβαιότητα εκτεταμένης νοθείας. Προτείνεται δε ως ασφαλέστερη μέθοδος για τον υπολογισμό των εγκύρων, ανά πόλη και εκλογική περιφέρεια, αν δεν υπήρχε πολιτική αποχή, μια αριθμητική σχέση που προκύπτει αν προσθέσουμε τον αριθμό των εγκύρων των εκλογών του 1936 με

²⁴⁹ Η «Ελεύθερη Λέσβος» για την Αγιάσο δίνει ποσοστό αποχής 76% (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», Έκτακτη έκδοση 1.4.1946)

²⁵⁰ Πηγή : Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946, Αύξων Αριθμός δημ. 1160, σελ. 49 και Δημοψηφίσματος 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1946 Αύξων Αριθμός 1161 σελ. 67 Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας

²⁵¹ Παπαπαναγιώτου Γ., ό.π., σελ. 48-49

²⁵² π.β. Μαραντζίδης Ν., ό.π., σελ. 109, εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 256/1.4.1946 και Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 68

τον αριθμό των εγκύρων των εκλογών του 1950 πολλαπλασιασμένο επί δύο και το συνολικό άθροισμα διαιρεθεί δια τρία, δηλαδή $\{ψηφίσαντες\ 1936 + 2 * \{ψηφίσαντες\ 1950\} : 3$.²⁵³

Αν ακολουθηθεί αυτό το μαθηματικό μοντέλο, για το νομό Λέσβου και έχοντας τον αριθμό ψηφισάντων το 1936 (33.283 ψηφίσαντες) και το 1950 (41.179 ψηφίσαντες),²⁵⁴ θα έχουμε : $(33.283 + 2 * 41.179) / 3 = 38.547$ ψηφοφόροι. Το μοντέλο αυτό δίνει μια αποχή της τάξης του 50 - 55% στο Νομό.²⁵⁵ Συμπερασματικά λοιπόν στη Λέσβο η Δεξιά εκτιμά το ποσοστό αποχής στο 30-35%, η Αριστερά στο 70-75%, ενώ οι μετρήσεις με βάση μεταγενέστερα μοντέλα, εκτιμούν μια αποχή της τάξης του 45 – 50%.

Το αποτέλεσμα αυτό είναι μια σημαντική ένδειξη ότι δεσμοί του λεσβιακού λαού με το ΕΑΜ και την Αριστερά, που είχαν ήδη ξεκινήσει πριν τον πόλεμο στα πλαίσια του εργατικού κινήματος και ενισχύθηκαν περαιτέρω στη διάρκεια της Κατοχής, αποκτώντας βαθιές ρίζες κατά την οκτάμηνη παρουσία του ΕΑΜ στην τοπική εξουσία, εξακολουθούσαν να παραμένουν πολύ ισχυροί. Οι σχεδιασμοί του επίσημου κράτος μετά το Μάιο του 1945, για τον περιορισμό της απήχησης της Αριστεράς στη Λέσβο, παρά την τεράστια προσπάθεια που καταβλήθηκε, δεν είχαν ακόμα αποδώσει τους καρπούς που αυτό περίμενε.

Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος για το Βασιλιά που ακολούθησε, είχε ήδη προδιαγραφεί από το εκλογικό αποτέλεσμα της 31^{ης} Μαρτίου 1946. Οι συνθήκες διεξαγωγής του δημοψηφίσματος, που προκηρύχθηκε την 1^η Σεπτεμβρίου 1946, ευνόησαν τη νόθευση των αποτελεσμάτων παρά τη συμμετοχή της Αριστεράς.²⁵⁶

Ο νομός Λέσβου ήταν μια από τις έξι εκλογικές περιφέρειες της Ελλάδας όπου ηττήθηκε ο Βασιλιάς Γεώργιος Β'. Οι άλλες πέντε ήταν οι τέσσερις νομοί της Κρήτης και η

²⁵³ Νικολακόπουλος Η., 1988, ό.π., σελ. 141-143.

²⁵⁴ Πηγή : Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 26^{ης} Ιανουαρίου 1936, Αύξων Αριθμός 958, σελ. 44 και Βουλευτικών Εκλογών της 5^{ης} Μαρτίου 1950, Αύξων Αριθμός 2154 Πίνακας Ι Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας

²⁵⁵ Νικολακόπουλος Η., 1988, ό.π., σελ 389. Στο χάρτη που επισυνάπτεται σε εφαρμογή του μοντέλου αυτού, δίνονται ως ποσοστά πραγματικής πολιτικής αποχής για την επαρχία Λήμνου, όπως και για την επαρχία Πλωμαρίου από 15 – 29,9%, για την επαρχία Μηθύμνης 30 – 49,9% και για την επαρχία Μυτιλήνης, ποσοστά πάνω από 50%. Συνεπώς και λαμβάνοντας υπόψη πως στη Λήμνο το ποσοστό της αποχής ήταν σαφώς μικρότερο, το ποσοστό εκτίμησης με βάση και αυτό το μοντέλο, πλησιάζει το ποσοστό που εκτιμάται ότι κυμάνθηκε το ποσοστό της πολιτικής αποχής με βάση το δημοψήφισμα. Έτσι στη Λέσβο φαίνεται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων πως η νοθεία στο δημοψήφισμα ήταν περιορισμένη. Το θέμα αυτό πάντως απαιτεί μεγαλύτερη διερεύνηση που ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

²⁵⁶ Στο ίδιο ό.π., σελ. 148-155

Σάμος.²⁵⁷ Στο νομό Λέσβου σε σύνολο 46.580 εγγεγραμμένων ψήφισαν 40.267 εκλογείς από τους οποίους υπέρ του Βασιλιά ψήφισαν 18.091 ήτοι ποσοστό 44,92% και ενάντια στη μοναρχία ψήφισαν 22.176 ήτοι ποσοστό 55,08%. Τα αποτελέσματα για τη βασιλεία ήταν ακόμα χειρότερα στην ίδια τη Λέσβο. Σε σύνολο 40.296 εγγεγραμμένων ψήφισαν 34.792 εκλογείς από τους οποίους η βασιλεία έλαβε 15.171, ήτοι ποσοστό 43,6% και η δημοκρατία 19.621 ψήφους, ήτοι ποσοστό 56,4%. Η νίκη των αντιβασιλικών ήταν μεγάλη ιδιαίτερα στην επαρχία Μυτιλήνης με ποσοστό που άγγιξε το 60% περίπου και για την πόλη της Μυτιλήνης ήταν ακόμα υψηλότερο 61,5%, σημαντική στην επαρχία Μηθύμνης με μικρότερα ποσοστά, ενώ η μοναρχία είχε ελαφρό προβάδισμα στην επαρχία Πλωμαρίου και στη Λήμνο.²⁵⁸

Όπως ήταν φυσικό το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος στο νησί χαιρετίστηκε από τις εφημερίδες της Αριστεράς ως μια ακόμα νίκη. Ο τίτλος για την «Ελεύθερη Λέσβο» της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1946 είναι χαρακτηριστικός μιας προσπάθειας να ενισχυθεί το φρόνημα των οπαδών της Αριστεράς που ζουν την περίοδο αυτή τις συλλήψεις, τους κατατρεγμούς και τις εκτοπίσεις με ακόμα μεγαλύτερη ένταση. Αναφέρει λοιπόν η «Ελεύθερη Λέσβος» : «*Η Λέσβος πρωτοπόρα στο Δημοκρατικό Αγώνα – Με το κεφάλι ψηλά*», ενώ κάνει ιδιαίτερη μνεία στις δηλώσεις του στελέχους του ΕΑΜ Στέφανου Κρητικά : «*Όπου υπήρχαν στοιχειώδεις ελευθερίες νίκησε η Δημοκρατία*». Τέλος έχει ρεπορτάζ από τα χωριά της Γέρας και το Ίππειος καταγγέλλοντας εκβιασμούς και νόθευση των αποτελεσμάτων.

Όσον αφορά στις μοναρχικές εφημερίδες η νέα τοπική εβδομαδιαία εφημερίδα «Σάλπιγξ», Όργανο της Περιφερειακής Επιτροπής των Εθνικών Φιλελευθέρων, που είχαν ταχθεί υπέρ του επανόδου του Βασιλιά Γεωργίου του Β' στο φύλλο της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1946, έχει φυσικά ως πρώτο θέμα άρθρο για τη σπουδαιότητα της επανόδου του Βασιλιά, αποφεύγει όμως με επιμέλεια να αναφερθεί τόσο στα τοπικά αποτελέσματα του δημοψηφίσματος, όσο και στο σχολιασμό τους.

²⁵⁷ Στη Σάμο μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας επέστρεψαν 4.500 Σαμιώτες που είχαν καταφύγει στη Μέση Ανατολή μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας το 1943 και την κατάληψη του νησιού από τους Γερμανούς. Οι Σαμιώτες αυτοί είχαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία αριστερή ιδεολογία που τη μετέφεραν στο νησί, μετά την επιστροφή τους από τη Μέση Ανατολή παίζοντας ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των πολιτικών πραγμάτων του νησιού με την επιστροφή τους (Μαργαρίτης Γ., ό.π., σελ. 424-425)

²⁵⁸ Πηγή: Στατιστική του Δημοψηφίσματος 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1946 Αύξων Αριθμός 1161 σελ. 67-68, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

Η κλιμάκωση της βίας και ο Δημοκρατικός Στρατός Λέσβου

ΙΙΙ.1 Από τους άοπλους παράνομους, στις ένοπλες ομάδες

Οι εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946 και το δημοψήφισμα που ακολούθησε λίγους μήνες μετά, έγιναν μέσα στο κλίμα που είχε διαμορφωθεί ήδη από την άνοιξη του 1945 σε όλη την Ελλάδα και βέβαια δεν άφησε ανεπηρέαστη και τη Λέσβο. Η ισχυρή πολιτική παρουσία του ΕΑΜ, όπως καταδείχθηκε και από τα εκλογικά αποτελέσματα του 1946, δεν ήταν αρκετή να ανατρέψει μια ήδη διαμορφωμένη σε όλη τη χώρα κατάσταση εκτεταμένης βίας και διακρίσεων σε βάρος των οπαδών του.

Μερικούς μήνες μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, ήδη από το καλοκαίρι του 1945 το ΚΚΕ θέτει το θέμα της αντιμετώπισης της κλιμακούμενης τρομοκρατίας, χωρίς όμως να είναι σε θέση να δώσει σαφείς κατευθύνσεις στο ποιά θα πρέπει να είναι η απάντηση των οπαδών του, καθώς αφενός μεν απέκλειε τη χρήση των όπλων και αφετέρου αντιλαμβανόταν πια πως η μαζική ειρηνική απάντηση, δεν ήταν αποτελεσματική. Χαρακτηριστικό της αμηχανίας να δοθεί πειστικά στο κόσμο του μια κατεύθυνση για το ποιά πρέπει να είναι η απάντηση στην ένταση της τρομοκρατίας, είναι το άρθρο στην εφημερίδα «Εμπρός» της 20^{ης} Ιουλίου 1945 με τίτλο «*Λαϊκή δημοκρατική άμυνα...*» στο οποίο, αφού απαριθμεί παραδείγματα άσκησης βίας σε μέλη και οπαδούς του με την ανοχή του επίσημου κράτους, καταλήγει : «...*Αλλιώς μια μοναδική λύση απομένει: Η μαζική λαϊκή αντιμετώπιση...* [Η υπογράμμιση της εφημερίδας]. *Είναι η λύση στην οποία κατέληξαν και οι ίδιοι οι δημοκρατικοί αρχηγοί με την απόφαση τους για οργάνωση της δημοκρατικής άμυνας. Κι ας είναι βέβαιοι πως ο Λεσβιακός λαός είναι σε θέση να υπερασπίσει τη ζωή και την τιμή του βάζοντας στη θέση τους λίγα μοναρχοφασιστικά καθάρματα...*». Τι ακριβώς όμως είναι αυτή και πως θα υλοποιηθεί στη καθημερινότητα της πολιτικής διαπάλης, είναι δύσκολο να γίνει κατανοητό.

Η Μαζική Λαϊκή Αυτοάμυνα, ως απάντηση στις προκλήσεις του μεταβαρκιζιανού κράτους μπαίνει δειλά – δειλά στην ατζέντα της Αριστεράς, δίπλα στα συνθήματα για συμφιλίωση και αποφυγή του Εμφυλίου. Στις 29 Οκτωβρίου 1945, με αφορμή την επίθεση Χιτών στο Πολιχνίτο στη διάρκεια εκδήλωσης αναπήρων πολέμου για την 28^η Οκτωβρίου, πάλι το «Εμπρός» έχει μια δήλωση του Νίκου Ζαχαριάδη σχετικά με τη Μαζική Λαϊκή

Αυτοάμυνα και τη υποχρέωση για κάθε τίμιο έλληνα πολίτη για το «τσάκισμα κυριολεκτικά κάθε φασιστικού χεριού που σηκώνεται – είτε είναι οπλισμένο, είτε όχι – να χτυπήσει».

Ήδη από τα μέσα του 1945 και πολύ περισσότερο με τον νέο χρόνο και οδεύοντας προς τις εκλογές, η ένταση της τρομοκρατίας σε βάρος των οπαδών του ΕΑΜ στα χωριά μεγάλωνε. Η εφημερίδα «Εμπρός» στις 17 Ιουνίου 1945 μιλά ήδη για τετρακόσιους περίπου φυγόδικους κομμουνιστές και οπαδούς του ΕΑΜ στη Λέσβο, που διώκονται για διάφορα «αδικήματα» και κρύβονται άοπλοι προς το παρόν στα βουνά. Ένα περίπου μήνα μετά, η ίδια εφημερίδα αναφέρει πως υπάρχουν πάνω από εκατό περιπτώσεις προφυλακισμένων στελεχών του ΕΑΜ που εκκρεμοδικούν και οι δίκες τους οδεύουν από αναβολή σε αναβολή, ενώ αντίθετα η προφυλάκιση τους συνεχίζεται.²⁵⁹

Με την είσοδο του 1946, το ΚΚΕ και το ΕΑΜ έχουν να αντιμετωπίσουν μια ακόμα κρίσιμη πολιτική πρόκληση. Καλούνται να αποφασίσουν με πιο τρόπο θα αντιμετωπίσουν στη πράξη και θα εξουδετερώσουν την πίεση και τη βία που ασκείται στα μέλη τους σε ολόκληρη την επικράτεια. Η επιλογή της μαζικής ειρηνικής κινητοποίησης αντιμετωπίζεται από το μεταβαρκιζιανό κράτος ειδικά στη Λέσβο, ως «στάση» και επισύρει νέες διώξεις στα μέλη και στους οπαδούς τους. Οι συλλήψεις, οι προφυλακίσεις και οι εκτοπίσεις αφενός μεν αποδυνάμωναν το ΚΚΕ και το ΕΑΜ από έμπειρα και ικανά στελέχη και αφετέρου ήταν ένα μεγάλο πλήγμα για το ηθικό του κόσμου τους.

Μετά τις εκλογές η νέα κυβέρνηση Κωνσταντίνου Τσαλδάρη προωθεί στις 18 Ιουνίου του 1946 το Γ΄ Ψήφισμα «Περί έκτακτων μέτρων αφορώντων την Δημόσιαν Τάξιν και Ασφάλειαν».²⁶⁰ Τα έκτακτα στρατοδικεία πολύ σύντομα, επεκτάθηκαν σε όλη τη χώρα.²⁶¹ Λίγες μέρες μετά το δημοψήφισμα για την επάνοδο του βασιλιά, τα έκτακτα μέτρα που

²⁵⁹ εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 81/27.7.1945

²⁶⁰ Το Γ΄ Ψήφισμα (Εφημερίς της Κυβερνήσεως Φύλλο 197/18.6.1946) αποτελεί ένα νόμο - ορόσημο για την νομιμοποίηση της κρατικής βίας και την μετατροπή της αυθαιρεσίας της έκτακτης ανάγκης, σε καθεστώς κανονικότητας την περίοδο που ακολούθησε (Agamben Giorgio, *Homo Sacer, Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα 2005). Με το Γ΄ Ψήφισμα προβλεπόταν η ποινή του θανάτου για τη συμμετοχή σε ένοπλη ομάδα. Θεωρούνταν αδίκημα η συμμετοχή σε απαγορευμένη από την αστυνομία συγκέντρωση, η συμμετοχή σε απροειδοποίητη απεργία, ενώ έδινε τη δυνατότητα στην αστυνομία να κάνει έρευνες σε σπίτια και ιδιωτικούς χώρους των πολιτών σε οποιαδήποτε ώρα της ημέρας ή της νύχτας, χωρίς ένταλμα. Ακόμα συγκροτούνταν έκτακτα στρατοδικεία στη Κεντρική και Βόρεια Ελλάδα, για την εκδίκαση των αδικημάτων που διαπράττονται με βάση το Γ΄ Ψήφισμα, των οποίων οι αποφάσεις ήταν τελεσίδικες, ακόμα και για την περίπτωση της επιβολής της θανατικής ποινής, ενώ καταργήθηκε κάθε όριο στη προφυλάκιση (Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 180)

²⁶¹ Εφημερίς της Κυβερνήσεως Φύλλο 269/9.9.1946

προβλέπονταν στο Γ' Ψήφισμα επεκτείνονται και στη Λέσβο και συγκροτείται έκτακτο Στρατοδικείο, με έδρα τη Μυτιλήνη.²⁶²

Η κύρια πολιτική κατεύθυνση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ όμως, στις αρχές του 1946, εξακολουθεί να είναι οι ειρηνικές μαζικές μορφές αντίστασης και ακολουθήθηκε τουλάχιστον μέχρι τις εκλογές του Μαρτίου του 1946. Η 2^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ που συγκλήθηκε στις 12 – 15 Φεβρουαρίου 1946 εκτός από το θέμα των εκλογών του Μαρτίου, συζήτησε και το ενδεχόμενο έναρξης ένοπλου αγώνα. Όπως φαίνεται δεν πάρθηκαν συγκεκριμένες αποφάσεις, παρά μόνο δόθηκε η δυνατότητα κάλυψης και ανοχής σε διωκόμενους παράνομους στη δημιουργία περιορισμένων ένοπλων ομάδων, εκεί ειδικά όπου η βία των παρακρατικών και της Χωροφυλακής ήταν έντονη.²⁶³

Παρόλα αυτά μέχρι το καλοκαίρι του 1946, παρά τις προκλήσεις και τη βία από τη πλευρά της Χωροφυλακής και των μοναρχικών, δεν υπήρξαν περιπτώσεις εμφάνισης ένοπλων ομάδων στη Λέσβο, από τα ήδη παράνομα στελέχη του ΚΚΕ, που διέφευγαν τη σύλληψη και ζούσαν κρυπτόμενοι. Παράλληλα ολόκληρη αυτή την περίοδο, ο τοπικός ΕΑΜικός τύπος έβαζε στο κέντρο της προπαγάνδας του το θέμα της συμφιλίωσης και της αποφυγής μιας ενδεχόμενης εμφύλιας σύγκρουσης.²⁶⁴ Ενδεικτική μάλιστα είναι και η απόφαση της Π.Ε. Λέσβου του ΚΚΕ στις 21 Ιουλίου 1946, όπου μεταξύ των άλλων αναφέρει: «...Πιστεύουμε ότι το σύνολο του Λεσβιακού λαού δεν επιθυμεί να δει κι εδώ τα αιματηρά γεγονότα που συμβαίνουν αλλού. Ότι θέλει να προφυλάξει το νησί από τις φλόγες του εμφύλιου σπαραγμού που εγκληματικά και σατανικά προσπαθούν να ανάψουν ξένοι προς το τόπο... Πιστεύοντας ότι μονάχα η λαϊκή συμφιλίωση οδηγεί στην τάξη, την ομαλότητα και την ειρήνη του τόπου, καλούμε ολόκληρο το Λεσβιακό λαό να δώσει τα χέρια και να μην επιτρέψει σε κανέναν να τον χωρίσει. Ιδιαίτερα καλούμε τους οπαδούς μας να καταβάλουν ακούραστες και συνεχείς προσπάθειες για τη συμφιλίωση, παρά τις σκόπιμες επίσημες ενέργειες για τη ματαίωσή της...».²⁶⁵

²⁶² εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 147/16.9.1946 και 149/20.9.1946

²⁶³ Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 147-149

²⁶⁴ Χαρακτηριστικά είναι το κεντρικό άρθρο του «Εμπρός» της 15^{ης} Ιουλίου 1946 με τίτλο : «Αλληλοφάγωμα ή συμφιλίωση», ή της 22ας Ιουλίου 1946 με τίτλο «Πριν χυθεί αίμα!» (εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 147/15.7.1946 και αρ. φ. 148/22.7.1946)

²⁶⁵ εφ. «Εμπρός» αρ. φ. 148/22.7.1946

Παρά το γεγονός όμως πως η επίσημη γραμμή του ΚΚΕ δεν ενεθάρρυνε τη χρήση όπλων στη λαϊκή αυτοάμυνα, το καλοκαίρι του 1946, συγκροτούνται τρεις ένοπλες ομάδες από «παράνομους», χωρίς όμως να έχουν κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο για δράση. Μια στη Βορειοδυτική Λέσβο με επικεφαλής καπετάνιο τον Μανώλη Φιλίππου ή Καρακώστα από την Ερεσό, μία στη περιοχή της Αγιάσου με επικεφαλής καπετάνιο τον Αντώνη Αγρίτη και μία στη Γέρα με επικεφαλής τον Γιώργο Σκοπελίτη. Η χρήση των όπλων είναι περισσότερο για αυτοάμυνα.²⁶⁶

Οι ένοπλες αυτές ομάδες, παρά τον αμυντικό τους προσανατολισμό προβαίνουν σε μεμονωμένες εκτελέσεις αντεκδίκησης, όπως οι φόντοι του αγροφύλακα Θεόδωρου Σαρμουσάκη στην Αγιάσο,²⁶⁷ του εθνικόφρονα Παναγιώτη Μαλακού στα Χίδηρα²⁶⁸ και του προέδρου του παραρτήματος Ερεσού της Εθνικής Ενώσεως, Γεώργιου Νιανιόγλου.²⁶⁹ Οι εκτελέσεις αυτές έδειξαν πια καθαρά πως και στη Λέσβο δεν ήταν μόνο οι Χωροφύλακες και οι παρακρατικοί που χτυπούσαν και σκότωναν, αλλά πως και κάποιοι διωκόμενοι μπορούσαν κι αυτοί να χτυπήσουν «...το χέρι που τους κυνηγούσε».²⁷⁰

Οι εκτελέσεις αυτές έδωσαν τη δυνατότητα στο κυβερνητικό μηχανισμό να θεωρήσει ως ηθικούς αυτουργούς για τους φόντους ολόκληρη την ηγεσία του ΚΚΕ, όχι μόνο της περιοχής Αγιάσου και Ερεσού, αλλά και τα στελέχη της Περιφερειακής Επιτροπής Λέσβου του κόμματος, κατηγορώντας το ΚΚΕ και τα στελέχη του ότι εξοπλίζουν τους «παράνομους».²⁷¹

²⁶⁶ Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 24, Σκούφος Γ., ό.π. σελ. 79-80 και Κουτσκουδής Π., 2017, ό.π., σελ. 237)

²⁶⁷ Για την εκτέλεση αυτή η εφημερίδα «Στέμμα» κατονομάζει ως φυσικό αυτουργό τον Π.Χ. [στην εφημερίδα υπάρχει το πλήρες του όνομα] (εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 98/22.5.1946)

²⁶⁸ εφ. «Σάλπιγξ» αρ. φ. 5/29.9.1946

²⁶⁹ Και γι' αυτή την εκτέλεση το «Στέμμα» κατονομάζει ως φυσικό αυτουργό τον Γ.Κ. [στην εφημερίδα υπάρχει το πλήρες του όνομα] (εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 98/22.5.1946). Η «Ελεύθερη Λέσβος» στο ρεπορτάζ της για τη δίκη του Ηλία Κρητικού που κατηγορήθηκε για ηθική αυτουργία στο φόνο αυτό, αναφέρει πως η εκτέλεση έγινε για «προσωπικές διαφορές» (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 446/21.2.1947)

²⁷⁰ Κουτσκουδής Π., 2017, ό.π., σελ. 237

²⁷¹ Έτσι συνελήφθησαν ο Γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής Απόστολος Φωτεινός, ο Β' Γραμματέας Κώστας Βασάλος, ο δικηγόρος Δημήτρης Φραντζής από την Ερεσό, ο Στρατής Καβαδέλης από την Αγιάσο, ενώ διέφυγαν τη σύλληψη οι Δημήτρης Πιταούλης και Γιάννης Βασάλος, βγαίνοντας στη παρανομία (στο ίδιο, ό.π., σελ. 238).

Το ΚΚΕ αντιμετωπίζει την ένοπλη δράση των ομάδων αυτών με φανερή αμηχανία. Βρίσκεται ανάμεσα αφενός μεν στην υπεράσπιση της γραμμής για συμφιλίωση και αποφυγή εμφυλίου πολέμου και αφετέρου στην ανάγκη να υπερασπιστεί τον κόσμο του και τα στελέχη του, που αναγκάζονται να πάρουν τα όπλα, μη αντέχοντας τις προσβολές και τη μονόπλευρη βία. Ήδη το καλοκαίρι του 1946 αρκετά στελέχη του ΕΑΜ και του ΚΚΕ, κυνηγημένα από το μεταβαρκιζιανό κράτος εγκατέλειψαν τα σπίτια τους βγαίνοντας στο βουνό και επιλέγοντας την ένοπλη αντίσταση. Λίγο μετά όμως ξαφνικά και αναίτια, επιστρέφουν πίσω στα χωριά τους και όπως ήταν φυσικό συλλαμβάνονται και φυλακίζονται. Μετέπειτα διηγήσεις ανταρτών που παρέμειναν στο βουνό, αναφέρουν ότι στους νεοβγαλμένους στην ύπαιθρο ένοπλους καταδιωκόμενους, έφτασαν απεσταλμένοι της καθοδήγησης του κόμματος και τους έδωσαν εντολή να κρύψουν τα όπλα και να επιστρέψουν στα χωριά τους, ισχυριζόμενοι στους συγχωριανούς τους, πως έλειπαν κάποιες μέρες για δουλειές. Μάλιστα την ίδια περίπου περίοδο, είκοσι περίπου Πλωμαρίτες, στελέχη του ΚΚΕ που βγήκαν στο βουνό, πολύ γρήγορα με κομματική εντολή επέστρεψαν πίσω. Η εντολή του κόμματος τότε ήταν σαφής, ότι όσοι δεν είχαν ένταλμα συλλήψεως έπρεπε να κρύψουν τα όπλα και να επιστρέψουν στα σπίτια τους και στα χωριά τους. Η γραμμή αυτή χρεώθηκε μετέπειτα από κάποιους αντάρτες του Δημοκρατικού Στρατού, στον τότε Γραμματέα της Περιφερειακής Επιτροπής Λέσβου του ΚΚΕ Κώστα Συρέλη, ο οποίος ήταν υπέρ της πολιτικής διευθέτησης του ελληνικού ζητήματος και επεδίωκε την καταδίκη της βίας απ' όπου κι αν προερχόταν.²⁷²

Τρεις μέρες πριν το δημοψήφισμα για το Βασιλιά στις 29 Αυγούστου 1946, η ομάδα ενόπλων ανταρτών της Γέρας μπαίνει στο χωριό Κάτω Τρίτος και σκοτώνει ένα Χίτη και ένα εθνικόφρονα. Στη συμπλοκή που ακολούθησε σκοτώνεται ο αντάρτης Χαρίλαος Κατάκος από τον Πολιχνίτο και τραυματίζονται έξι ακόμα «εθνικόφρονες», ένας από τους οποίους σοβαρά.²⁷³

Λίγες μέρες μετά, στις 10 Σεπτεμβρίου 1946 το ίδιο τμήμα ανταρτών, ενισχυμένο και με νέες προσχωρήσεις 10 με 15 παρανόμων ενόπλων, μπαίνει το βράδυ στο χωριό Παπάδος

²⁷² Ο Μιχάλης Λιαρούτσος σημειώνει πως η ασάφεια και η αμηχανία κόμματος είχε και μια άλλη συνέπεια. Ενώ υπήρχαν φαντάροι οργανωμένοι στο κόμμα που ήταν φύλακες στις φυλακές Μυτιλήνης και θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην απελευθέρωση εκατοντάδων από τους κρατούμενους για να φύγουν μαζί με τους φαντάρους στο βουνό, δεν πήραν ποτέ κάποια τέτοια εντολή, ενώ την περίμεναν (στο ίδιο, ό.π., σελ. 240, 250, 283-293) Την ίδια άποψη με τον Λιαρούτσο εκφέρει κι ένα άλλο στέλεχος του ΚΚΕ τότε και μετέπειτα αντάρτης ο Γιώργος Σκούφος (Προφορική συνέντευξη του Γιώργου Σκούφου στον Π. Κουτσκουδή στις 26 Ιουνίου 2004)

²⁷³ εφ. «Σάλπιγξ», αρ. φ. 3/12.9.1946, Κουτσκουδής Π., 2017, ό.π., σελ. 241, 305-308, Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 79-80 και Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 24

της Γέρας και επιτίθεται στο σταθμό Χωροφυλακής. Στη συμπλοκή που ακολούθησε χάνουν τη ζωή τους τρεις Χωροφύλακες και τραυματίζονται σοβαρά δύο. Οι αντάρτες δεν έχουν απώλειες και αποχωρούν, αφού παίρνουν το οπλισμό των Χωροφυλάκων.²⁷⁴

Τα γεγονότα του Κάτω Τρίτους και του Παπάδου της Γέρας δημιούργησαν αίσθηση. Οι κυβερνητικοί κύκλοι μέσω των φιλικών τους εφημερίδων, κατηγορούν την Αριστερά για υποκρισία και κρυφή ατζέντα εμφυλίου πολέμου. Κάτω από το βάρος των κατηγοριών αυτών, το ΚΚΕ την επόμενη μέρα με ανακοίνωση του Γραφείου της Περιφερειακής Επιτροπής Λέσβου, παίρνει αποστάσεις από τα γεγονότα σημειώνοντας χαρακτηριστικά : *«...Επειτα από τα θλιβερά γεγονότα της Γέρας και για να μη δημιουργηθούν παρανοήσεις που σκόπιμα καλλιεργούν γνωστοί κύκλοι, η Π.Ε. του ΚΚΕ Λέσβου κάνει γνωστό πως **τέτοιες ενέργειες δεν είναι παραδεκτές από το ΚΚΕ**. Η σωστή βάση της πολιτικής μας πάνω στο νησί, πολιτικής που θα εξυπηρετεί τον τόπο και το λαό, είναι η ίδια, εκείνη που κάναμε γνωστή και σ' επίσημα διαβήματα μας και σε κάθε περίπτωση : η συμφιλίωση του λαού. Ο φόνος, η βία και κάθε τέτοια ενέργεια είνε καταδικασμένη από το κόμμα μας σαν μέσο πολιτικής επιβολής απ' οπουδήποτε κι αν προέρχεται...Τα τελευταία γεγονότα θα πρέπει να διδάξουν πως οποιαδήποτε άλλη πολιτική εκτός από τη συμφιλίωση είναι προορισμένη να φέρει μεγαλύτερη σύγχυση και να ρίξει τον τόπο μας σε μεγαλύτερη περιπέτεια».*²⁷⁵

Όπως ήταν φυσικό και οι μετριοπαθέστεροι πολιτικοί σύμμαχοι του ΚΚΕ παίρνουν ομοίως αποστάσεις, καταδικάζοντας τα γεγονότα, χαρακτηρίζοντας τα, εμμέσως ως και προβοκατόρικα. Ο Θεόδωρος Λευκιάς σε προσωπικό του άρθρο στην τοπική εφημερίδα του Σοσιαλιστικού Κόμματος «Ανατολή» την Κυριακή 14 Σεπτεμβρίου 1946, με τίτλο « Οι πέντε φόννοι της Γέρας», γράφει μεταξύ των άλλων : *«...Πρόκειται περί γεγονότος προωρισμένου να έχει τις πλέον ολέθριες επιδράσεις στην εξέλιξη της ζωής του τόπου. Πρόκειται περί δολοφονικού πλήγματος, που στρέφεται ενάντια στην άδολη και ιερή προσπάθεια για την κατασίγαση των έξαλλων παθών, για την ειρήνευση της ζωής του τόπου. Διότι είνε αναμφισβήτητο ότι μεγαλύτερη ΕΚΔΟΥΛΕΥΣΗ δεν μπορούσαν να περιμένουν οι εχθροί της δημοκρατίας στο τόπο μας, από αυτή που τους προσέφεραν οι πέντε φόννοι της Γέρας...Πως να μην επιχαίρει και αγάλλεται, τώρα, ο ντόπιος φασισμός, βλέποντας να χτυπιέται έτσι*

²⁷⁴ Κουτσκουδής Π., 2017, ό.π., σελ. 241-242

²⁷⁵ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 345/12.9.1946. Ο Μιχάλης Λιαρούτσος εκτιμά πως η απόφαση αυτή της ΠΕ Λέσβου του ΚΚΕ, που καταδικάστηκε λίγο αργότερα από το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ ως εσφαλμένη λήφθηκε προσωπικά από τον γραμματέα της Περιφερειακής Επιτροπής Αιγαίου Κώστα Συρέλη, χωρίς την σύμφωνη γνώμη άλλων έμπειρων στελεχών του κόμματος. (Κουτσκουδής Π., 1987, ό.π., σελ. 242-243). Η άποψη πάντως αυτή είναι υπό διερεύνηση αν πράγματι ισχύει.

απροσδόκητα από τις φονικές ομοβροντίες των ανθρώπων που κατέβηκαν από το βουνό, η αγωνιώδης συμφιλιωτική προσπάθεια του λαού μας που όλο και απέβαινε περισσότερο αποτελεσματική και γόνιμη. Αυτός εφλέγετο από τον πόθο και επεδίωκε το ξάπλωμα του εμφυλίου σπαραγμού στο νησί μας. Ένα τέτοιο πράγμα, έως χθες, το καθιστούσε εντελώς απίθανο η έλλειψη προφάσεων και προσχημάτων. Τώρα, όμως, υπάρχουν και οι προφάσεις και τα προσχήματα. *Δεν τα βρήκε! Του τα έδωσαν!*».

Αλλά και το ΕΑΜ Λέσβου σε μια δραματική ανακοίνωσή του με τίτλο «*Εκκληση προς ολόκληρο το Λεσβιακό Λαό*», που δημοσιεύεται στην «Ελεύθερη Λέσβο» στις 17 Σεπτεμβρίου 1946, παίρνει ίσες αποστάσεις από τις εκατέρωθεν αντεκδικήσεις και ζητά να επικρατήσει σύνεση και σωφροσύνη. Καλεί δε τις πολιτικές δυνάμεις σε κοινή σύσκεψη για να προωθηθούν μέτρα ειρήνευσης και αποφυγής μιας εμφύλιας σύρραξης.

Στο τρίτο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου του 1946 διεξάγεται και η Νομαρχιακή Συνδιάσκεψη Λέσβου του ΕΑΜ ενόψει του Πανελλαδικού Συνεδρίου του, που θα γινόταν στις 27 Σεπτεμβρίου 1946 και ως γνωστόν δεν πραγματοποιήθηκε.²⁷⁶ Στην πολιτική ανακοίνωση της Συνδιάσκεψης αναφέρεται πως η ιδιομορφία της νησιωτικότητας, δίνει τη δυνατότητα στη Λέσβο να αποφύγει τον εμφύλιο σπαραγμό. Σημειώνει λοιπόν : «...*Η θάλασσα που χωρίζει το νησί από την Ηπειρωτική Ελλάδα, όπου μαίνεται ο εμφύλιος πόλεμος και κυρίως το γεγονός ότι ο Λεσβιακός λαός δεν διατηρεί μέσα στη ψυχή του άσβεστα μίση απ' την Κατοχή και τον Δεκέμβρη συντελεί, ώστε να μην πιάνουν τα κηρύγματα του αλληλοσπαραγμού που ξένοι σερβίρουν στον τόπο μας...*». Για να συμπληρώσει όμως αμέσως παρακάτω με νόημα : «...*Απ' την άλλη όμως η συνεχιζόμενη μοναρχοχίτικη τρομοκρατία, επίσημη και ανεπίσημη που σε ορισμένα χωριά πήρε διαστάσεις αντιλαϊκού πογκρόμ, η ανοχή ή συμβολή σ' αυτήν των Αρχών, συντελούν ώστε να χάνουν την υπομονή τους οι καταδυναστευόμενοι αγρότες, που η ζωή τους κατήντησε μαρτυρική, και νάχουμε το τελευταίο διάστημα μια σειρά αντεκδικήσεις. Η Συνδιάσκεψη εγκρίνει τη θέση της Εαμικής καθοδήγησης απέναντι στις πράξεις βίας – από οποιαδήποτε πλευρά κι αν προέρχονται – και δίνει εντολή σ' αυτήν να συνεχίσει ακούραστα τις προσπάθειες για συνδιαλλαγή ανάμεσα στις αντίπαλες παρατάξεις με σκοπό τη περιφρούρηση της ησυχίας και της τάξης στο νησί*».²⁷⁷ Διαβάζοντας κανείς την απόφαση της Συνδιάσκεψης αντιλαμβάνεται μια αμηχανία μεταξύ της επίσημης

²⁷⁶ Η πραγματοποίηση του Συνεδρίου του ΕΑΜ απαγορεύτηκε τελικά από την κυβέρνηση Τσαλδάρη και αναβλήθηκε (εφ. «Ριζοσπάστης» αρ. φ. 9864/17.9.1946)

²⁷⁷ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 350/20.9.1946

γραμμής της συμφιλίωσης και της ανάγκης να στηριχθούν τα εκατοντάδες διωκόμενα και δεκάδες ένοπλα πια, μέλη του κόμματος.

Οι ανακοινώσεις τόσο της ΠΕ Λέσβου του ΚΚΕ όσο και της Νομαρχιακής Συνδιάσκεψης Λέσβου του ΕΑΜ και οι αντιδράσεις που υπήρξαν με αφορμή τις συμπλοκές στο Κάτω Τρίτος και τη Γέρα, δεν φαίνεται πως μπορούν να αλλάξουν κάτι ουσιαστικό, στις ήδη δρομολογημένες πια εξελίξεις. Ο εμφύλιος στην υπόλοιπη Ελλάδα έχει ήδη φουντώσει και το ΚΚΕ έχει αποφασίσει πλέον ότι το βάρος της πολιτικής του θα μεταφερθεί σταδιακά από τις ειρηνικές μορφές πάλης, στην ένοπλη σύγκρουση, θέτοντας ως βασική προτεραιότητα την αύξηση των ανταρτών και την ενίσχυση του εξοπλισμού τους.²⁷⁸

Έτσι στη συνεδρίαση του ΠΓ του ΚΚΕ στην Αθήνα στις 26 Σεπτεμβρίου 1946 συζητείται μεταξύ των άλλων και η κατάσταση στη Λέσβο και την επόμενη μέρα στην ανακοίνωση του, το ΠΓ του ΚΚΕ αναφέρει μεταξύ των άλλων : «...*Το ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ αφού συζήτησε την ανακοίνωση της ΠΕ Λέσβου, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Ελεύθερη Λέσβος» στις 11 Σεπτεμβρίου 1946 χαρακτηρίζει τη σχετική ενέργεια της ΠΕ Λέσβου του ΚΚΕ σαν πολιτικά εσφαλμένη γιατί έρχεται σε αντίθεση με την γραμμή του ΚΚΕ και καλύπτει τις πραγματικές αιτίες που οδήγησαν στα γεγονότα της Γέρας και ενθαρρύνει αντικειμενικά το τρομοκρατικό όργιο του μοναρχοφασισμού. Κανένας δεν μπορεί να αφαιρέσει το δικαίωμα του λαού να υπερασπίζεται τη ζωή του με τα ίδια μέσα που χρησιμοποιούν οι τρομοκράτες δολοφόνοι του».*²⁷⁹

Όπως ήταν αναμενόμενο, η απόφαση αυτή του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ για τα γεγονότα της Γέρας σήμανε ουσιαστικά και την έναρξη του Εμφυλίου στη Λέσβο. Στις 3 Οκτωβρίου 1946, η Ολομέλεια της ΠΕ Λέσβου του ΚΚΕ δίνει στη δημοσιότητα νέα ανακοίνωση με την οποία προσαρμόζεται στην κεντρική γραμμή του, δίνοντας πολιτική κάλυψη, ένα σχεδόν μήνα μετά, στην επίθεση των ανταρτών στον αστυνομικό σταθμό Γέρας.²⁸⁰ Έτσι λοιπόν το

²⁷⁸ Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 211-112 και Ηλιού Φ., 2005, σελ. 35-50

²⁷⁹ εφ. «Ριζοσπάστης». αρ. φ. 9873/27.9.1946

²⁸⁰ Η ανακοίνωση αναφέρει μεταξύ των άλλων : «...2) Εξετάζοντας την ανακοίνωση της 11/9 του Γραφείου της η ολομέλεια διαπιστώνει ότι πάρθηκε βεβιασμένα και αψυχολόγητα, κάτω από την πρώτη εντύπωση των γεγονότων, χωρίς να γίνει λεπτομερειακή ανάλυση και καθορισμός των αιτιών που οδήγησαν σε αυτά. Έτσι, όπως διαπιστώνει και το ΠΓ της ΚΕ “ενθαρρύνει αντικειμενικά το τρομοκρατικό έργο του μοναρχοφασισμού”. 3) Τα μέλη του Γραφείου της ΠΕ παραδέχθηκαν την παραπάνω διαπίστωση κι έκαναν αυτοκριτική για την εσφαλμένη θέση που πήραν στην εκτίμηση των γεγονότων της Γέρας. Με την ευκαιρία αυτή, η ολομέλεια καλεί όλη την Κομματική Οργάνωση Λέσβου να παραδειγματιστεί και να σταθεί ψύχραιμα και αποφασιστικά επικεφαλής του λαού στις σημερινές κρίσιμες στιγμές αδιαφορώντας για ατομικές θυσίες και κατατρεγμούς.

ΚΚΕ μπαίνει και στη Λέσβο στον ένοπλο αγώνα, που ήδη έχει ξεκινήσει στην ηπειρωτική Ελλάδα.

III.2 Οι ένοπλες συγκρούσεις 1947 – 1948

Η ανακοίνωση της Ολομέλειας της ΠΕ Λέσβου του ΚΚΕ σε συνέχεια εκείνης του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, με την οποία δίνεται κάλυψη στη δράση των ανταρτών σηματοδοτεί και τυπικά την επίσημη στήριξη του κόμματος στην ένοπλη δράση και στο νησί.

Από το Νοέμβριο του 1946, αν και δημόσια το ΚΚΕ δεν έχει αναλάβει ακόμα την ευθύνη της καθοδήγησης του ένοπλου αγώνα, γίνεται προσπάθεια μιας πιο ολοκληρωμένης σταδιακά σύνδεσης ανάμεσα στις ένοπλες ομάδες και την κεντρική καθοδήγηση του κόμματος στη Μυτιλήνη.²⁸¹ Ορίζεται προσωρινός υπεύθυνος της ένοπλης δράσης ο έμπειρος αντάρτης Δημήτρης Πιταούλης, που εκείνο το καιρό βρισκόταν στο βόρειο τμήμα του νησιού και συγκεκριμένα στο χωριό Υψηλομέτωπο και αποκτάται στενότερη σύνδεση των ένοπλων ομάδων με τον μηχανισμό του κόμματος.²⁸²

Παράλληλα σε επιχειρησιακό επίπεδο, ενοποιούνται τα δύο αντάρτικα τμήματα της Αγιάσου και της Γέρας. Στις 4 Νοεμβρίου 1946 το τμήμα των ένοπλων ανταρτών της δυτικής Λέσβου μπλέκεται σε συμπλοκή με απόσπασμα της Χωροφυλακής στο δρόμο προς το χωριό Ανεμώτια. Στη περιοχή του Ιππείους, όπου δρουν τώρα τα ενωμένα τμήματα των ανταρτών της Αγιάσου και της Γέρας οι εμφανίσεις των ένοπλων ομάδων προκαλούν συμπλοκές μεταξύ των ανταρτών και αποσπασμάτων Χωροφυλακής. Σε μια από τις συμπλοκές αυτές, λίγο έξω από το χωριό Κεραμειά, σκοτώνεται από τους αντάρτες ο ενωμοτάρχης της Χωροφυλακής Κωνσταντίνος Μποζονέλος. Σε μια άλλη συμπλοκή με απόσπασμα της

Με τη σημαία της συμφιλίωσης ψηλά, οι κομμουνιστές της Λέσβου θα φανούν αντάξιοι στον ηρωικό λαό του νησιού μας και θ' ανταποκριθούν στο καθήκον τους. Αυτό μέσα σε οποιεσδήποτε συνθήκες θα δημιουργήσουν οι ξένοι και ντόπιοι εχθροί του Λεσβιακού Λαού...» (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 357/3.10.1946)

²⁸¹ Μέχρι και το τέλος Φεβρουαρίου του 1947 το ΚΚΕ στο νησί, δεν αποδεχόταν δημόσια, την καθοδήγηση του αντάρτικου αγώνα. Σε ρεπορτάζ της, η «Ελεύθερη Λέσβος» στις 28 Φεβρουαρίου 1947 για την είσοδο των ανταρτών στο χωριό Ανεμώτια, όπου δίνει μια περίληψη της ομιλίας του Κυριάκου Πασχαλιά στο καφενείο σημειώνει : «...[Ο Πασχαλιάς] Μίλησε για την αιτία που βγήκαν στο βουνό με αποτέλεσμα τον δημοκρατικό στρατό, για την παραβίαση της συμφωνίας της Βάρκιζας, ότι δεν έχουν καμία σχέση με το ΕΑΜ και το ΚΚΕ, τους συνέστησε να συμφιλιωθούν κι όλοι ενωμένοι να εργαστούν για τη δημοκρατικοποίηση και την ανεξαρτησία της Ελλάδας...» (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 451/28.2.1947)

²⁸² Βόλιας Π., 2014, ό.π., σελ. 130-132

Χωροφυλακής, λίγες μέρες μετά, στη περιοχή «Παλιόκαστρο», ή «Πέτρινος Στύλος» της Γέρας σκοτώνονται οι αντάρτες Ευάγγελος Καρωμένος από τον Παλαιόκηπο και Εμμανουήλ Τσόγκας από τον Παπάδο, ενώ τραυματίζεται ο Γιώργος Καραβατάκης. Την ίδια περίοδο, στη θέση «Φεράνες» της Αγίας Παρασκευής ο αντάρτης Θουκυδίδης Θεοδοσίου περικυκλώνεται από δυνάμεις της Χωροφυλακής και εκτελείται. Λίγες μέρες μετά, άλλα μια συμπλοκή λαμβάνει χώρα στη θέση «Καμπιά» τις Αγιάσου με τραυματίες από τη μεριά των κυβερνητικών δυνάμεων.²⁸³

Παράλληλα ο Στρατός αρχίζει, σταδιακά στην αρχή, πιο συστηματικά στη συνέχεια, να συνεπικουρεί την Χωροφυλακή στην ένοπλη απόκρουση των ανταρτών. Γίνεται προσπάθεια μάλιστα και στα χωριά της Λέσβου να συγκροτηθούν ένοπλες ομάδες πολιτών στις οποίες συμμετέχουν κυρίως μοναρχικοί και Χίτες, οι λεγόμενες Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου (Μ.Α.Υ.). Οι μονάδες αυτές δεν είχαν μαζικότητα, δρούσαν σε ορισμένα χωριά με επικεφαλής κάποιους σκληρούς εθνικόφρονες και δεν επιχειρούσαν αυτόνομα, αλλά συνήθως με την συνεπικουρία των σκληρών μοναρχικών εθnikοφρόνων στελεχών της Χωροφυλακής. Οι Μ.Α.Υ. εκτός από την άσκηση βίας σε αριστερούς στα χωριά ως ένοπλα τμήματα, έπαιρναν μέρος και σε συμπλοκές και ένοπλες επιχειρήσεις εναντίον των ανταρτών με την ονομασία Μονάδες Αποσπασμάτων Διώξεως (Μ.Α.Δ)²⁸⁴

Εν τω μεταξύ η κυβέρνηση προχωρά στην επικήρυξη πέντε ανταρτών από τη Γέρα και έξι από την Αγιάσο.²⁸⁵ Παράλληλα σε μια προσπάθεια της να περιορίσει την στρατολόγηση νέων ανταρτών στις τάξεις του υπό συγκρότηση Δημοκρατικού Στρατού, αλλά και να ασκήσει πίεση για να εγκαταλείψουν την ένοπλη δράση, στους ήδη

²⁸³ Από τη συμπλοκή στην Ανεμότια τραυματίζονται ο υπενωμοτάρχης Τσιπουράκης Εμμανουήλ και ο Χωροφύλακας Δημήτριος Βουγγελάτος. (Καλογεράς Β. – Κουτσκοιδής Π., ό.π., σελ. 25, Κουτσκοιδής Π., ό.π., σελ. 244, 256-257 και εφ. «Σάλπιγξ», αρ. φ. 13/1.12.1946 και αρ. φ. 10/4.11.1946).

²⁸⁴ Μαργαρίτης Γ., ό.π., σελ. 227-230

²⁸⁵ Με την με αριθμό 34/417/3 απόφαση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 161/30.9.1946, τεύχος Β' επικηρύχθηκαν ως ληστές επικίνδυντοι για τη δημόσια ασφάλεια με 3.000.000 δραχμές για τη σύλληψη, ή τον φόνο και για 1.000.000 δραχμές για την αποτελεσματική κατάδειξη στις αρμόδιες αρχές του κρησφύγετου τους οι Καβαρινός Μανώλης, Καραβατάκης Γεώργιος, Παππάς ή Παπαδημητρίου Τρύφωνας από το Σκόπελο και τα δύο αδέρφια Γιώργος και Γιάννης Σκοπελίτης από τον Παλαιόκηπο. Ακόμα με την 34/417/5 απόφαση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης, που δημοσιεύτηκε στο ίδιο ΦΕΚ, επικηρύχθηκαν με 6.000.000 και 3.000.000 δραχμές αντίστοιχα για τους ίδιους λόγους οι, Γιαννέλλης Ευστράτιος, Καρέτας Δούκας, Τσουλέλλης Γιάννης, Σουσαμλής Όμηρος και τα αδέρφια Γιώργος και Αντώνης Αγρίτης από την Αγιάσο (εφ. «Σάλπιγξ», αρ. φ. 12/24.11.1946)

ευρισκόμενους στην ύπαιθρο μαχητές, υποσχέθηκε αμνηστία σε όσους παρουσιάζονταν στις κατά τόπους αρχές ως την 23^η Δεκεμβρίου 1946, παραδίδοντας τον οπλισμό τους²⁸⁶

Το τμήμα των ανταρτών της Γέρας έχοντας ήδη υποστεί την αρχική αποκήρυξη από τοπική ηγεσία του ΚΚΕ – παρά την μετέπειτα στήριξη – και διαπιστώνοντας κάποια αδιέξοδα στη προοπτική του αγώνα, κυρίως όσον αφορά στις προμήθειες και τον επισιτισμό του αντάρτικου στρατού, αποφάσισε να διαχωρίσει τη θέση του και να επιχειρήσει να παραδοθεί. Κάτω από την πίεση όμως των υπολοίπων ανταρτών σε μια επεισοδιακή συνέλευση, αναγκάστηκε να αφήσει πίσω τα όπλα του και να παραδοθεί χωρίς αυτά.²⁸⁷

Η παράδοση του τμήματος των Γεραγωγτών ανταρτών δεν επηρέασε τις εξελίξεις στο μέτωπο των ένοπλων συγκρούσεων, οι οποίες οδηγούνται σε κλιμάκωση. Οι αντάρτες προκειμένου να εξασφαλίσουν τον ανεφοδιασμό τους και σε μια προσπάθεια να ενισχυθούν με νέες στρατολογίες προς το τέλος του 1946 και στις αρχές του 1947 κάνουν εμφανίσεις σε χωριά της υπαίθρου.²⁸⁸ Η δημόσια παρουσία των ανταρτών στα χωριά γίνεται κυρίως για τον εφοδιασμό με τρόφιμα, τα οποία παίρνουν πρωτίστως από τα σπίτια των πλουσίων εθνοκοφρόνων, την ενδεχόμενη σύλληψη κάποιου τοπικού αγροφύλακα ή Χίτη, που τρομοκρατούσε τους αριστερούς, τον εκφοβισμό των εθνοκοφρόνων, την ενίσχυση του φρονήματος των διωκομένων αριστερών και την ενδεχόμενη στρατολόγηση νέων ανταρτών.²⁸⁹

Οι νέες στρατολογίες των ανταρτών προς το τέλος του 1946 και στις αρχές του 1947 προέρχονταν κυρίως από κάποιους που τους ακολουθούσαν μετά την είσοδο τους σε κάποιο χωριό ή από μέλη του ΚΚΕ, που είχαν τη θέληση να βγουν στην ύπαιθρο και να πολεμήσουν.

²⁸⁶ εφ. «Σάλπιγξ», αρ. φ. 135/15.12.1946, π.β. ΙΔ'/1946 Ψήφισμα «Περί αναστολής της διώξεως επί παραβάσει του Γ' Ψηφίσματος και των περί παρανόμου οπλοφορίας διατάξεων»

²⁸⁷ Ο Μιχάλη Λιαρούτσος περιγράφοντας τα γεγονότα αυτά σε κάποιο χειρόγραφο του, που εκδόθηκε μετά το θάνατό του από τον Παναγιώτη Κουτσουδή, γράφει μεταξύ των άλλων για τη συνέλευση αυτή : «...Οποιοσδήποτε δεν έζησε τις συνθήκες στις οποίες βρέθηκαν τούτοι οι αγωνιστές, συνθήκες αβάσταχτης πείνας, χειμωνιάτικης παγωνιάς, αδιάκοπης μέρα – νύχτα διαμονής στο ύπαιθρο και συνεχούς καταδίωξης και αγωνίας, δεν θα μπορέσει ποτέ να καταλάβει πως μπόρεσαν και ειπώθηκαν τόσο βαριά λόγια...» Οι Γεραγωίτες αντάρτες παρά την παράδοσή τους τότε στις αρχές, παρέμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα στη φυλακή κρατώντας μια αξιοπρεπή στάση (Κουτσουδής Π., 2017, ό.π., σελ. 246-247, 290 και Λιαρούτσος Μ. 1998, ό.π., σελ. 81)

²⁸⁸ Στις 20 Δεκεμβρίου 1946 μπαίνουν στο χωριό Μπορό (σημερινό Νεοχώρι) και στις 6 του Ιανουαρίου του 1947 μπαίνουν στη Νάπη (Καλογεράς Β. – Κουτσουδής Π., ό.π., σελ. 25-26)

²⁸⁹ Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 15-32

Το κόμμα εξασφάλιζε απλά μέσω συνδέσμων την ασφαλή σύνδεση των νέων στρατολογιών με την ομάδα των ανταρτών, αλλά δεν εξασφάλισε ποτέ συνθήκες για την μαζική έξοδο των μελών του στο αντάρτικο.²⁹⁰

Με την είσοδο του νέου χρόνου, οι μάχες κλιμακώνονται. Την πρωτοχρονιά του 1947 στο 22^ο χιλιόμετρο του δρόμου Μυτιλήνης – Αγιάσου στη θέση «Κόκκινη Ράχη» το αγιασώτικο αντάρτικο τμήμα με επικεφαλής τον Δημήτρη Πιταούλη, επιτίθεται σε απόσπασμα Χωροφυλακής σκοτώνοντας πέντε χωροφύλακες και τραυματίζοντας δύο. Δέκα μέρες μετά, στις 11 Ιανουαρίου 1947 στη θέση «Περίτονο» της Αγιάσου και κάτω από πυκνή ομίχλη γίνεται η μεγαλύτερη σύγκρουση από την έναρξη του Εμφυλίου με τις περισσότερες απώλειες μέχρι τότε από την πλευρά των ανταρτών. Οι αντάρτες μετράνε πέντε νεκρούς και υποχωρούν προς το δάσος με μεγάλη δυσκολία.²⁹¹ Λίγες μέρες πριν τη συμπλοκή αυτή, στη θέση «Ξενοτάφια» της Ανεμότιας ένα άλλο τμήμα των ανταρτών, το τμήμα της Ερεσού με επικεφαλής τον Καρακώστα, συγκρούεται με απόσπασμα Χωροφυλακής.²⁹²

Η αυξανόμενη ένταση των συμπλοκών με την είσοδο του νέου έτους και η αύξηση των θυμάτων σε αυτές και από τις δύο πλευρές των αντιμαχόμενων ομάδων και μάλιστα μέσα σε συνθήκες βαρυχειμωνιάς, κορύφωσε και κλιμάκωσε την πολιτική και κοινωνική ένταση διαμορφώνοντας παράλληλα νέες ισορροπίες στο εσωτερικό του υπό διαμόρφωση Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου.

Ολόκληρο το τμήμα των ανταρτών που ήταν συγκεντρωμένο εκείνη την εποχή που έγιναν οι συμπλοκές αυτές στην Αγιάσο, σύμφωνα με μεταγενέστερη μαρτυρία, δεν ξεπερνούσε τα εξήντα άτομα. Ήταν κυρίως αντάρτες από την Αγιάσο και τα γύρω χωριά. Η μάχη στο «Περίτονο» εκτός από τις απώλειες των ανταρτών σε νεκρούς, δημιούργησε ένα κλίμα ηττοπάθειας στις τάξεις τους, που συνοδεύτηκε με πολλές οικειοθελείς παραδόσεις στη Χωροφυλακή, είτε με τον οπλισμό τους, είτε χωρίς αυτόν.²⁹³ Μετά τη μάχη στο «Περίτονο»

²⁹⁰ Πηγή : Προφορική μαρτυρία του Γιώργου Σκούφου στον Παναγιώτη Κουτσκουδή στις 26/6/2004

²⁹¹ Οι νεκροί αντάρτες είναι οι Γιώργος Αργίτης, Στρατής Καρέτος και Στέλιος Σαλαβάτης από την Αγιάσο, ο Καβαρνός Φυργαδιώτης από το χωριό Νεοχώρι και ο Μιχάλης Τσουλέλλης από την Αγία Παρασκευή (στο ίδιο, ό.π., σελ. 26)

²⁹² Στη συμπλοκή σκοτώνεται ο αντάρτης Νίκος Σκουταριώτης, ή Ολόρτος από τη Φίλια και ο χωροφύλακας Ιωάννης Μπουλινάκης (εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 199/20.1.1947 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 412/9.1.1947)

²⁹³ Μεταξύ των ανταρτών που παραδόθηκαν στη μάχη του «Περίτονο» ήταν και ο Δημήτρης Αργίτης ή «Μαλλιάρης», του οποίου ο μικρότερος αδελφός Γιώργος ήταν ένας από τους πέντε νεκρούς αντάρτες. Στις αναμνήσεις του ο Νίκος Θεοχάρης περιγράφει τα συναισθήματα του μεγάλου τρίτου αδελφού Αντώνη μετά

και διαισθανόμενη η ηγεσία των ανταρτών πως το κλίμα είναι πολύ βαρύ με τάσεις αποστράτευσης και μαζικών οικειοθελών παραδόσεων, συγκάλεσε έκτακτη συνέλευση ζητώντας όσους θέλουν να παραδοθούν να το κάνουν παραδίδοντας ταυτόχρονα τον οπλισμό τους. Τελικά δεκατρείς από αυτούς ανταποκρίθηκαν, παρέδωσαν τα όπλα και αποχώρησαν. Τα δώδεκα όπλα κρύφτηκαν από τους αντάρτες, αλλά πολύ σύντομα ένας άλλος αντάρτης, ο Δούκας Καρέτος από την Αγιάσο, που ήταν από αυτούς που έκρυψαν τα όπλα, λιποτάκτησε, προδίδοντας τον οπλισμό τους στη Χωροφυλακή.²⁹⁴

Το Φεβρουάριο του 1947 το Αγιασώτικο τμήμα των ανταρτών μετά την αποχώρηση των Γεραγωγών περνά προς τη δυτική Λέσβου και ενώνεται με το αντίστοιχο τμήμα της Ερεσού. Ενωμένα πια τα τμήματα των ανταρτών της Λέσβου κάνουν την εμφάνιση τους στα χωριά Ανεμώτια και Μεσότοπο, όπου παίρνουν εφόδια και τρόφιμα και πραγματοποιούν νέες στρατολογίες. Στη συνέχεια, από το Μεσότοπο μέσω της τοποθεσίας «Αποθήκα» στο χωριό Αγρα, πέρασαν με βάρκες τον Κόλπο Καλλονής απέναντι στη περιοχή Πολιχνίτου.

Δυναμωμένοι με τις νέες στρατολογίες οι αντάρτες και σε ένα ενιαίο τμήμα πια, στις 22 Μαρτίου 1947 δίνουν μάχη παράταξης με ολόκληρη τη δύναμη της Χωροφυλακής του νησιού στη θέση Κλαπάδος στη περιοχή Καλλονής.²⁹⁵ Η μάχη ήταν σφοδρή κράτησε ολόκληρη τη μέρα. Μόλις νύχτωσε οι δυνάμεις των ανταρτών έσπασαν τον κλοιό επωφελούμενοι από το σκοτάδι και την ομίχλη και αποχώρησαν αφήνοντας πίσω τους ένα νεκρό, τον Σταύρο Σπυριανή ή Σαβέλο από την Αγιάσο.²⁹⁶ Μετά τη μάχη στο Κλαπάδο οι αντάρτες αποφάσισαν να χωριστούν και πάλι σε δύο τμήματα, αφού η περιοχή αυτή ήταν γυμνή και δεν έδινε τη δυνατότητα να κρυφτούν όλοι και να εξασφαλίσουν τον επισιτισμό

τη μάχη : «... Πήγαινε να σκάσει από το κακό του. Να είναι ο μικρός του αδελφός σκοτωμένος και ο μεγάλος να πάει να παραδοθεί. Συνέχεια έλεγε: “με τι πρόσωπο ο ανόητος, ο φιλοτομαριστής, θα περπατήσει μέσα στην Αγιάσο; Τι την θέλει τη ζωή καταφρονεμένος και ταπεινωμένος έτσι που κατάντησε;” (Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 43-44, 46-50)

²⁹⁴ Στις 29 Ιανουαρίου 1947 το μοναρχικό «Στέμμα» γράφει : «Σήμερα την μεσημβρίαν παρεδόθησαν εις την αστυνομίαν Λάμπου Μύλων οι συμμορίται Μιχαήλ και Παναγιώτης Καλέλης. Χθες στρατιωτικόν απόσπασμα ανεκάλυψεν εις την περιφέρειαν «Δάφνην» κρύπτην εντός της οποίας υπήρχον 12 πολεμικά όπλα με φυσίγγια. Μεταξύ αυτών και το όπλον του αλησμόνητου χωροφύλακος Σταφυλαράκη του δολοφονηθέντος την 1^{ην} Ιανουαρίου υπό των συμμοριτών...» (εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 203/29.1.1947)

²⁹⁵ Ο Γιώργος Σκούφος ανεβάζει τον αριθμό των ανταρτών που έδωσαν τη μάχη στον Κλαπάδο σε 77 (Σκούφος Γ., ό.π. σελ. 95). Αντίθετα ο Νίκος Θεοχάρης στις δικές του αναμνήσεις ανεβάζει τον αριθμό των ανταρτών στη μάχη αυτή στους 94, λέγοντας μάλιστα πως ήταν ο μεγαλύτερος αριθμός ανταρτών που βρισκόταν την ίδια εποχή στο βουνό, όλα τα χρόνια του Εμφυλίου. (Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 84-85)

²⁹⁶ Για τις δυνάμεις της Χωροφυλακής υπάρχει μόνο η μαρτυρία του Νίκου Θεοχάρη πως είχαν αρκετά θύματα και κάποιους τραυματίες χωρίς να δίνονται σ' αυτήν περαιτέρω πληροφορίες (στο ίδιο, ό.π., σελ. 88)

τους. Έτσι μια ομάδα με επικεφαλής τον Δημήτρη Πιταούλη και τον Κυριάκο Πασχαλιά πήγε προς την κεντρική και ανατολική Λέσβο, ενώ το μεγαλύτερο τμήμα ανταρτών με επικεφαλής τον Μανώλη Καρακώστα πήγε προς το χωριό Πτερούντα. Σε λίγες μέρες άλλη μια συμπλοκή στη θέση Βόρδονας στη περιοχή της Άντισσας αναγκάζει τους αντάρτες υπό τον Καρακώστα, να εγκαταλείψουν τα σχέδια τους για να μπουν στο χωριό Σκαλοχώρι ή στην Άντισσα για να χτυπήσουν το σταθμούς Χωροφυλακής και να πάρουν εφοδία. Στο Βόρδονα οι αντάρτες αφήνουν έναν ακόμα νεκρό τον Γιώργο Βουλαδά από τη Στύψη.²⁹⁷

Τα χαράματα της Μεγάλης Τετάρτης 9 Απριλίου 1947 το μεγαλύτερο τμήμα των ανταρτών – γύρω στους 60 με 70 ένοπλους - που βρίσκεται στη περιοχή της δυτικής Λέσβου εγκλωβίζεται και δίνει μάχη με δυνάμεις του Εθνικού Στρατού στο ύψωμα «Αετός». Η μάχη διεξάγεται κάτω από δυσμενείς για τους αντάρτες συνθήκες σε γυμνό τοπίο με αποτέλεσμα μετά από σκληρό σφυροκόπημα να αφήσουν τέσσερις νεκρούς και δύο τραυματίες.²⁹⁸

Η μάχη στον «Αετό» είχε και για πρώτη φορά από την έναρξη των ένοπλων συγκρούσεων συλλήψεις ανταρτών, πέρα από τις μέχρι τώρα οικειοθελείς παραδόσεις. Στη μάχη συνελήφθησαν επτά αντάρτες οι οποίοι πέρασαν άμεσα από έκτακτο στρατοδικείο και καταδικάστηκαν στη ποινή του θανάτου. Η ποινή εκτελέστηκε τα χαράματα της 29^{ης} Απριλίου 1947 στο δάσος Σιφναίου στη περιοχή της Κρατήγου, όπου και έγινε μια πρόχειρη ταφή των εκτελεσμένων.²⁹⁹

Η ήττα στον «Αετό» και η προσωρινή διάλυση του αντάρτικου τμήματος της δυτικής Λέσβου έριξε το ηθικό των μαχητών και δημιούργησε εκ νέου μια τάση οικειοθελών

²⁹⁷ Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π. σελ. 76-102 και Σκούφος Γ., ό.π. σελ. 95-96

²⁹⁸ Στο στρατιωτικό ανακοινωθέν για τη μάχη του «Αετού» του Επιτελάρχη Αντισυνταγματάρχη Πεζικού Ξεν. Δανέλλη, γίνεται λόγος για έξι νεκρούς και ένα τραυματία από τη μεριά των ανταρτών. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των Νίκου Θεοχάρη και Γιώργου Σκούφου που πήραν μέρος σε αυτή τη μάχη οι νεκροί ήταν πέντε, ο επικεφαλής της αντάρτικης ομάδας Μανώλης Καρακώστας ή Φιλίππου, και ο Ιωάννης Ντόβας ή Γιωργάκας από την Ερεσό, ο Απόστολος Μπουντάκης ή Φιλίππου από τη Φίλια και οι Γιώργος Κουγιουμτζής και Μιχάλης Μαδυτιανός από τη Σκαμνιά και οι τραυματίες δύο. Από την πλευρά των κυβερνητικών δυνάμεων νεκροί ήταν οι στρατιώτες Αριστείδης Μανολούκος και Γιώργος Μαυριάνος, ενώ τραυματίστηκε ο στρατιώτης Σιδέρης και ένας πολίτης από την Ερεσό που ήταν στις Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου (Μ.Α.Υ.). (Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 96-103, Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 102-134 και εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 223/11.4.1947)

²⁹⁹ Οι καταδικασθέντες ήταν οι Νίκος Αγριτέλλης από την Πηγή, Γρηγόρης Ζερβός από το Υψηλομέτωπο, Βαγγέλης Λοΐζος από την Καλλονή, Μιχάλης Μαδυτιανός από τη Σκαμιά, Δημήτρης Χαχαλάς από την Ερεσό, Κώστας Χαχαλάς από τον Μεσότοπο και Γιώργος Χρήστου ή Αλβανός από Δάφια (Σκούφος Γ., ό.π., σελ 99-100 και Καλογεράς Β. – Κουτσοκουλής Π., ό.π., σελ. 30)

παραδόσεων. Έτσι τις επόμενες βδομάδες τουλάχιστον είκοσι μαχητές από τη πλευρά των ανταρτών παραδόθηκαν στις αρχές, με ή χωρίς τον οπλισμό τους.³⁰⁰

Το αντάρτικο τμήμα που έφυγε ανατολικά με επικεφαλής τον Δημήτρη Πιταούλη συγκεντρώθηκε έξω από τον Μανταμάδο μαζί με στελέχη του ΚΚΕ της περιοχής και αποφάσισε να δράσει άμεσα συγκεντρώνοντας εφόδια και νέους μαχητές. Έτσι την Τρίτη μετά το Πάσχα στις 15 Απριλίου 1947 στήνει ενέδρα στη θέση «Στσίδια» στο δρόμο Μανταμάδου – Μυτιλήνης. Από την ενέδρα αποπλίζεται στρατιωτικό τμήμα, που με φορηγό κατευθυνόταν στο Μανταμάδο, με επικεφαλής τον υπολοχαγό Βουδούρη. Οι αντάρτες παίρνουν εφόδια, ενώ τους ακολουθούν γύρω στις τριάντα νέες στρατολογίες από το Μανταμάδο.³⁰¹ Ένα μήνα περίπου μετά, στις 10 Μαΐου 1947 μια νέα ενέδρα στήνεται στο 24^ο χιλιόμετρο της οδού Μυτιλήνης – Καλλονής, στην οποία οι αντάρτες σταμάτησαν λεωφορεία και φορηγά μαζεύοντας τρόφιμα.³⁰²

Η επιτυχία των ανταρτών στα «Στσίδια», τα εφόδια που αποκόμισαν από το μπλόκο και κυρίως οι δεκάδες νέες στρατολογίες από τη περιοχή του Μανταμάδου, αναπτέρωσαν το πεσμένο από την ήττα στον «Αετό» ηθικό τους και δημιούργησαν αίσθηση και ταυτόχρονα ανησυχία στις τάξεις της κυβερνητικής πλευράς στο νησί.

Η ευφορία όμως στις τάξεις των ανταρτών αποδείχθηκε πολύ προσωρινή. Πολύ γρήγορα προέκυψαν ζητήματα διαφωνιών μεταξύ των νέων στρατολογιών από τον Μανταμάδο και των παλαιών ανταρτών. Οι Μανταμαδιώτες όταν βγήκαν στο βουνό, βρήκαν μια τελείως διαφορετική κατάσταση, από αυτή που περίμεναν. Προφανώς είχαν υπερεκτιμήσει τις δυνατότητες του αντάρτικου σε οπλισμό και επιμελητεία και ερχόμενοι στο βουνό, διαπίστωσαν πολύ γρήγορα πως ο αγώνας, όπως διεξάγεται, ήταν μάταιος, ή θα απαιτήσει πολλά χρόνια, αντιλαμβανόμενοι πως δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν συμμετέχοντας σ' αυτόν. Έψαχναν λοιπόν τρόπο απεγκλωβισμού τους και επιστροφής τους στο χωριό. Έτσι σε μια φορτισμένη Γενική τους Συνέλευση στη θέση «Πέντε κμάσια» αποφασίστηκε ότι όσοι θέλουν μπορούν να επιστρέψουν στο χωριό και να κρύψουν τον

³⁰⁰ εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 234/16.4.1947

³⁰¹ Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 104-108

³⁰² εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 245/12.5.1947

οπλισμό τους. Στην απόφαση αυτή προσχώρησαν όλοι οι νεοστρατολογημένοι αντάρτες από τον Μανταμάδο (γύρω στους είκοσι πέντε περίπου) εκτός από μόλις τέσσερις.³⁰³

Οι παραδοθέντες, δεν μένουν για πολύ καιρό στη φυλακή. Σε λιγότερο από ένα μήνα αφήνονται ελεύθεροι και επιστρέφουν στα σπίτια τους με απόφαση του στρατιωτικού διοικητή Ταξίαρχου Αθανασίου Γριβέα, σε μια προσπάθεια του τελευταίου να δελεάσει κι άλλους αντάρτες να κάνουν το ίδιο.³⁰⁴ Ο κρυμμένος οπλισμός πολύ γρήγορα προδόθηκε και αποκαλύφθηκε από τις αρχές. Η κυβερνητική πλευρά δεν έχασε την ευκαιρία που της δόθηκε μπροστά στις εξελίξεις αυτές να αξιοποιήσει τα γεγονότα δημιουργώντας κλίμα «μετανοίας» των ανταρτών, με στόχο να τελειώσει με τον Εμφύλιο στη Λέσβο. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή που δημοσιεύεται στην εφημερίδα «Λαϊκή» στις 13 Ιουλίου 1947, δύο εκπροσώπων της «Επιτροπής Γονέων και Κηδεμόνων των Ανταρτών Μανταμάδου», που αναφέρει: *«Οι γονείς και κηδεμόνες των ανταρτών Μανταμάδου αισθανόμεθα επικρατικήν ημών υποχρέωσιν να εκφράσωμεν τας θερμάς ημών ευχαριστίας προς τας αρχάς της Νήσου μας και ιδιαιτέρως προς τον Ταξίαρχον κ. Γριβέαν, τον Νομάρχη κ. Δαράκη, τον Διοικητήν του ενταύθα εδρεύοντος λόχου Λοχαγόν κ. Μωραϊτήν, τους αξιωματικούς του, τον Αστυνομικός Σταθμάρχη κ. Δανάν και τον πρόεδρον της Κοινότητος μας κ. Αθανάσιον Καραμανώλην δια τας υπερανθρώπους προσπαθείας τας οποίας κατέβαλον προς επάνοδον των ανταρτών της κωμοπόλεως μας εις τας εστίας των και το εν γένει πατριωτικόν ενδιαφέρον των, όπως λυθή κατ' ευχήν η ατυχής περίπτωσις της ανταρσίας Μανταμάδου. Διαδηλούντες προς πάντας τους ανωτέρω την άπειρον ευγνωμοσύνην μας τονίζομεν ότι εις τας προσπάθειας των και μόνον οφείλεται το ευχάριστον αποτέλεσμα, όπερ επετεύχθη»*. Παράλληλα όμως υπάρχει κι άλλη μαρτυρία, στελέχους του ΚΚΕ, που σημειώνει πως την άνοιξη του 1947, ενώ ειδοποιήθηκε μαζί με άλλους δύο συντρόφους του να βγει στο βουνό, μετά από δυο μέρες πήρε εντολή να επιστρέψει πίσω, γιατί οι στρατολογίες σταμάτησαν προσωρινά, με αποτέλεσμα στη συνέχεια να συλληφθεί και να σταλεί στην εξορία.³⁰⁵

Η απελευθέρωση των παραδοθέντων ανταρτών του Μανταμάδου και η επιστροφή στα σπίτια τους προκάλεσε αμηχανία και προβληματισμό στις τάξεις των ανταρτών που απέμειναν, καθώς μετρούσαν πια στις γραμμές τους μερικές δεκάδες πεινασμένους και με

³⁰³ Δεν παραδόθηκαν και παρέμειναν μέχρι το τέλος του Εμφυλίου οι Παρασκευάς Κούκος, Ανδρέας Αδαλής, Θεολόγος Καραβερβέρης και Παναγιώτης Αρμενάκης. (Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 181 - 195)

³⁰⁴ εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 279/30.7.1947

³⁰⁵ Βόλιας Π., ό.π., σελ. 133

πεσμένο ηθικό ενόπλους, που περιπλανιόταν στα δάση του νησιού το καλοκαίρι του 1947, χωρίς καμία σχεδόν επιχειρησιακή δυνατότητα. Ήταν φανερό πως υπήρχε ανάγκη, αν το ΚΚΕ ήθελε τη συνέχιση του αντάρτικου στη Λέσβο, να παρέμβει άμεσα για την στήριξή του. Έτσι στις αρχές του καλοκαιριού του 1947 φτάνει απεσταλμένος της ΚΕ του ΚΚΕ από τη Σάμο το παλιό και έμπειρο στέλεχος του κόμματος Χαράλαμπος Θεοδοσίου,³⁰⁶ με καταγωγή από την Αγία Παρασκευή για να αναλάβει την ηγεσία και τη συγκρότηση Δημοκρατικού Στρατού στη Λέσβο.

Η άφιξη του Θεοδοσίου στη Λέσβο και η σύνδεση του με τον παράνομο μηχανισμό του ΚΚΕ στη Μυτιλήνη και το Γραμματέα του στη Λέσβο Γρηγόρη Κουντουρέλλη³⁰⁷ τον οδήγησε στην ύπαιθρο, με σαφή εντολή από την πλευρά του κόμματος, την ανασύνταξη του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου.³⁰⁸ Ήδη το ΚΚΕ με την απόφαση της 3^{ης} Ολομέλειας της Κεντρικής του Επιτροπής το Σεπτέμβριο του 1947, ρίχνει όλο το βάρος τη δράσης του στον ένοπλο αγώνα, καλώντας τα μέλη και τους φίλους του σε μαζική στράτευση στις γραμμές του ΔΣΕ.³⁰⁹

Ο Θεοδοσίου αναλαμβάνει καπετάνιος του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου με υποδιοικητή τον Δημήτρη Πιταούλη και επιχειρεί με την εμπειρία που διαθέτει, την ανασύνταξη του, με πρώτη του προσπάθεια να βρεθεί μόνιμο «λημέρι» για την αντάρτικη ομάδα της Λέσβου. Αντιλαμβανόμενος πως κάτω από τις υπάρχουσες συνθήκες η διατήρηση έστω και μικρής «ελεύθερης ζώνης» που να περιλαμβάνει οικισμό είναι πρακτικά δύσκολη ως αδύνατη, επιχειρεί να βρει ένα χώρο που δεν θα είναι ορατός, αλλά θα μπορούν οι

³⁰⁶ Ο **Χαράλαμπος Θεοδοσίου** (1907-1950) γεννήθηκε στην Αγία Παρασκευή της Λέσβου. Δημιούργησε το πρώτο σωματείο εργατών γης το 1928 στη περιοχή Καλλονής. Ακροναυπιώτης, στέλεχος του ΚΚΕ, μέλος του Γραφείου Αιγαίου ήλθε στη Λέσβο με εντολή του ΚΚΕ το καλοκαίρι του 1947 από τη Σάμο, για να ηγηθεί του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου. Σκοτώθηκε στις 2 Οκτωβρίου 1950 σε συμπλοκή με χωροφύλακες στη θέση «Αντριά» της περιοχής Αγιάσου.

³⁰⁷ Ο **Γρηγόρης Κουντουρέλλης** (1905-1947) γεννήθηκε στην Αγιάσο. Οργανώθηκε σε νεαρή ηλικία στο ΚΚΕ και για τη δράση του συνελήφθη και εξορίστηκε στη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Βρέθηκε κρατούμενος σε πολλές φυλακές μεταξύ των οποίων και στην Ακροναυπλία. Στις 8 Απριλίου 1941 απέδρασε από το Σανατόριο Ασβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης και ήλθε στη Λέσβο, όπου προσπάθησε να στήσει Αντιστασιακή Οργάνωση στην Αγιάσο και στη Μυτιλήνη. Συνελήφθη για τη γνωστή υπόθεση των προκηρύξεων του Ιουνίου του 1941 από την οποία και αθωώθηκε. Διατέλεσε στέλεχος του ΚΚΕ στη Μακεδονία. Τον Μάιο του 1946 ήλθε στη Μυτιλήνη και ανέλαβε γραμματέας της Περιφερειακής Επιτροπής Λέσβου του ΚΚΕ. Συνελήφθη στις 22 Δεκεμβρίου του 1947. Πέθανε από περιτονίτιδα εξαιτίας των βασανιστηρίων στην Ασφάλεια στις 5 Ιανουαρίου του 1948. (Καλογεράς Β. 1998, ό.π. σελ. 12-14) Η «Λαϊκή» μιλά για προσπάθεια αυτοκτονίας του (εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 71/3.1.1948)

³⁰⁸ Λιαρούτσος Μ. 1996, ό.π. σελ. 48-51

³⁰⁹ Ηλιού Φ. 2005, ό.π., σελ. 190-203

αντάρτες να παραμένουν εκεί χωρίς να διατρέχουν κίνδυνο, όταν δεν έχουν επιχειρησιακή δραστηριότητα. Ο χώρος αυτός πράγματι βρέθηκε στη περιοχή μεταξύ Αγιάσου – Αμπελικού σε μια χαράδρα δεξιά από το χείμαρρο Βούρκο. Ήταν μια πετρώδης περιοχή μέσα στο δάσος Αμπελικού, που διαμορφώθηκε κατάλληλα από τους αντάρτες, ώστε να εξασφάλιζε χώρο για στρατοπέδευση, χωρίς να γίνονται ορατοί, ακόμα κι από κοντά. Στους χώρους αυτούς οι αντάρτες κατάφεραν να στήσουν εκτός από μια στοιχειώδη υποδομή για τη διαμονή τους και ειδικό χώρο για να παίρνουν ειδήσεις από τον ασύρματο, καθώς και να βγάζουν κάποιες προκηρύξεις. Ο χώρος αυτός έμεινε στην τοπική ιστοριογραφία ως τα «αμπριά» των ανταρτών.³¹⁰

Το φθινόπωρο του 1947 λοιπόν, ξεκινά η δεύτερη φάση της δράσης των ανταρτών με συχνές δημόσιες παρουσίες του σε χωριά από τα οποία παίρνουν τρόφιμα, κάνουν νέες στρατολογίες και αφοπλίζουν τους Χωροφύλακες από τους υπάρχοντες στα χωριά σταθμούς Χωροφυλακής.³¹¹

Την ίδια περίπου εποχή η κυβέρνηση λαμβάνει μια σειρά κι άλλων έκτακτων μέτρων, όπως η απαγόρευση της κυκλοφορίας των εφημερίδων που στήριζαν τους αντάρτες και η λογοκρισία.³¹² Ήδη όμως, από το Μάρτη του 1947 είχαν κλείσει όλες οι προσκείμενες στο ΕΑΜ εφημερίδες της Λέσβου, μη αντέχοντας τη συνεχή λογοκρισία και τις διώξεις των συντακτών τους.³¹³ Τέλος το Δεκέμβριο του 1947 ψηφίζεται ο Α.Ν. 509/1947.³¹⁴ Με το νόμο

³¹⁰ Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 203-209, Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 31-32 και Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 108-111

³¹¹ Στις 17 Σεπτεμβρίου 1947 οι αντάρτες μπαίνουν στην Άργενο, στις 14 Νοεμβρίου 1947 στο χωριό Βασιλικά, στο τέλος Νοεμβρίου του ίδιου χρόνου στο Μπατζίκι, στις 21 (ή κατά τον Θεοχάρη στις 17) Ιανουαρίου του 1948 στο Αμπελικό και στις 9 και 20 Φεβρουαρίου του ίδιου χρόνου στα χωριά Βούρκο (σημερινό Σταυρός) και Νάπη αντίστοιχα. (Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 238-252, Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 121-126). Στα Βασιλικά μάλιστα γίνεται συμπλοκή στο σταθμό Χωροφυλακής στην οποία τραυματίζεται ο αντάρτης Παναγιώτης Χαβαράνης και συλλαμβάνεται από τους αντάρτες για να εκτελεστεί στη συνέχεια ο Χωροφύλακας Ιωάννης Καντεράκης(εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 58/19.11.1947)

³¹² Είναι το Ψήφισμα ΛΑ' «Περί συμπληρώσεως του Ψηφίσματος Γ' του 1946 "Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν", ως προς δια του τύπου πραπτόμενα αδικήματα» (Εφημερίς της Κυβερνήσεως Φ. 221, 17.10.1947 και το Ψήφισμα ΛΒ' «Περί συμπληρώσεως του Ψηφίσματος Γ' του 1946 "περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν"(Εφημερίς της Κυβερνήσεως Φ. 224, 22.10.1947).

³¹³ Το «Εμπρός» έκλεισε τον Ιανουάριο του 1947, μετά από ποινή ενός έτους αναστολής έκδοσης και πρόστιμο 2.000.000 δραχμών που επιβλήθηκε σε κάθε υπεύθυνο (τυπογραφείου και ύλης), διότι δημοσίευσε μια ανακοίνωση των ανταρτών. Επανεκδόθηκε μετά από 34 χρόνια το 1974. Η «Ελεύθερη Λέσβος» έκλεισε στις 18 Μαρτίου 1947, λόγω των πολύμηνων ποινών φυλάκισης στους υπεύθυνους έκδοσης της. Λίγες μέρες μετά έκλεισε και η «Αγροτική».

αυτό τίθεται εκτός νόμου το ΚΚΕ και οι Οργανώσεις στις οποίες συμμετείχε, έκλεισαν τα γραφεία τους και κατασχέθηκαν όλα τα περιουσιακά τους στοιχεία³¹⁵.

Η άφιξη του Θεοδοσίου και η στοιχειώδης σύνδεση που έφερε αυτός με το ΚΚΕ και τη δράση του ΔΣΕ στην υπόλοιπη Ελλάδα, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την ανασύνταξη των αντάρτικων τμημάτων, σε νέες βάσεις. Ήδη προς το τέλος του φθινοπώρου του 1947 με τις νέες στρατολογίες ο Δημοκρατικός Στρατός Λέσβου μετρά ξανά γύρω στους 100 άνδρες. Έτσι, μέσα σε συγκινησιακή ατμόσφαιρα τα Χριστούγεννα του 1947, οι αντάρτες δίνουν τον όρκο του μαχητή του Δημοκρατικού Στρατού, σε μια προσπάθεια ανάταξης του ηθικού τους.³¹⁶ Λίγες μέρες πριν είχε συμβεί και μια ατυχία γι' αυτούς, που έριξε σκιές στο ανεβασμένο ηθικό τους. Στις 10 Δεκεμβρίου 1947 σκοτώνεται από εκπυρσοκρότηση του όπλου του, ο υποδιοικητής τους και έμπειρο στέλεχος του ΚΚΕ Δημήτρης Πιταούλης³¹⁷.

Στο χάρτη που ετοίμασαν οι υπηρεσίες της AMAG³¹⁸ που απεικονίζει τις περιοχές δράσης του ΔΣΕ στην Ελλάδα στο τέλος του Δεκεμβρίου του 1947, εμφανίζεται στη Λέσβο μια μεγάλη περιοχή γύρω από τα «αμπριά», όπου σύμφωνα με την AMAG «...*The guerillas are present and movement is restricted*».³¹⁹

Με την είσοδο της νέας χρονιάς ο ΔΣΛ χάνει το πιο σημαντικό του στήριγμα. Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς του 1948, η θέση των «αμπριών» προδίδεται από κάποιο λιποτάκτη αντάρτη, που είχε στρατολογηθεί πρόσφατα από την είσοδο στα Βασιλικά.³²⁰

³¹⁴ Α.Ν. 509/47, «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών (Εφημερίς της Κυβερνήσεως Φ. 293, 23 Δεκεμβρίου 1947)

³¹⁵ Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 180)

³¹⁶ Σκούφος Γ., ό.π. σελ. 108-111, Πανταζής Π., 1980, ό.π., σελ. 23-24

³¹⁷ π.β. Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 211-213, Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ 32 και Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 114-116

³¹⁸ Αμερικανική Αποστολή Βοήθειας προς την Ελλάδα. Είναι μια αποστολή στα πλαίσια της συμφωνίας μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ελλάδας της 20^{ης} Ιουνίου 1947 για τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας προς την Ελλάδα. Στη συμφωνία αυτή προβλεπόταν και τη συγκρότηση της Αμερικανικής Αποστολής Βοήθειας προς την Ελλάδα (AMAG).

³¹⁹ Με την ίδια απεικόνιση (κάθετες γραμμές) απεικονίζονται στην Ελλάδα περιοχές που ελέγχονταν εκείνη την περίοδο από τους αντάρτες (Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 295)

³²⁰ Πρόκειται για τον Ν.Φ. από το Μεσότοπο που παραδόθηκε και αφέθηκε αμέσως ελεύθερος σύμφωνα με ανακοίνωση της Διεύθυνσης Χωροφυλακής Λέσβου (εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 72/10.1.1948)

Μόνη επιλογή και πάλι η εγκατάλειψη των «αμπριών» και η περιπλάνηση στο δάσος και στην ύπαιθρο, χωρίς νέο σταθερό στρατόπεδο. Σε δύσκολες πια καιρικές συνθήκες λόγω της βαρυχειμωνιάς, οι αντάρτες με ελλιπή επισιτισμό και με την πείνα να είναι το μεγαλύτερο τους πρόβλημα, εμπλέκονται σε μικρές αψιμαχίες με τον κυβερνητικό στρατό, οι οποίες όμως τους κοστίζουν σε ανθρώπινες ζωές.³²¹

Η τελευταία μεγάλη μάχη του Εμφυλίου στη Λέσβου, που δίνεται από το σύνολο των δυνάμεων του Δημοκρατικού Στρατού, με το σύνολο των κυβερνητικών δυνάμεων στο νησί, γίνεται το Σαββάτο 21 Φεβρουαρίου 1948 στη θέση Σεϊτάν Ντερέ, στη περιοχή «Αράπη Πέτρες».³²² Η μάχη είναι σκληρή, δίνεται σε δύσκολες καιρικές συνθήκες με χιονόνερο. Οι αντάρτες εγκλωβίζονται και από τη μάχη μετρούν σοβαρές απώλειες.³²³

Η ήττα στο «Σεϊτάν Ντερέ» ήταν ένα πολύ σοβαρό χτύπημα στον ήδη εξασθενημένο από έλλειψη επισιτισμού Δημοκρατικό Στρατό και ήλθε να μειώσει ακόμα περισσότερο το ήδη κλονισμένο ηθικό των ανταρτών μετά την απώλεια των «αμπριών». Έπρεπε άμεσα να αντιμετωπιστεί το μεγάλο πρόβλημα του επισιτισμού, που έδειχνε να μην μπορεί να λυθεί, παρά μόνο με τον χωρισμό του Δημοκρατικού Στρατού σε μικρά και ευέλικτα τμήματα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες το δεύτερο δεκαήμερο του Μάρτη αποφασίστηκε ο χωρισμός αυτός σε τρία τμήματα και καθορίστηκαν ανά διαστήματα ενιαίες συναντήσεις για την επανεκτίμηση της κατάστασης. Έτσι έγιναν τρία τμήματα με αντίστοιχους χώρους ευθύνης ανάλογα με την καταγωγή των ανταρτών. Στο δυτικό τμήμα ήταν οι αντάρτες με καταγωγή την Ερεσό, Αγία Παρασκευή, περιοχή Καλλονής και Μανταμάδου, το Ανατολικό με

³²¹ Το διάστημα αυτό σκοτώθηκαν οι Γιάννης Σπηλιαδής ή Ψουλέλης από Αγιάσο και Γιώργος Σαμίου από Κεράμι σε συμπλοκή στον αυτοκινητόδρομο Μυτιλήνης - Πολιχνίτου στη «Μεγάλη Λίμνη» και από προδοσία του αντάρτη Γ.Κ. από τα Βασιλικά οι συγχωριανοί του Στρατής Γραμμός, Δημήτρης Ζαφειρίου και Αλέξανδρος Τουλουμέλης (Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 108-111, 125-126, εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 71/3.1.1948, 76/24.1.1948, 82/14.2.1948, Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 229-234, 238-252, Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 34)

³²² Ο Βασίλης Καλογεράς και ο Παναγιώτης Κουτσκουδής ανεβάζουν τον αριθμό των ανταρτών που πήραν μέρος στη μάχη του Σεϊτάν Ντερέ σε 70 με 80. Αντίθετα ο Γιώργος Σκούφος στις αναμνήσεις του μιλά για 50 αντάρτες. (Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 35 και Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 128)

³²³ Στη μάχη του Σεϊτάν Ντερέ ο Δημοκρατικός Στρατός Λέσβου άφησε πίσω του έξι νεκρούς και ένα τραυματία. Νεκροί ήταν οι αντάρτες Πάνος Παρασκευαΐδης ή Νάσος, και Νίκος Λύκος από Μυτιλήνη, ο Γιάννης Παπαγιάννης από Θερμή, ο Πολύκαρπος Ελευθερέλης από την Αρίσβη και ο Γιάννης Τζανής από Βασιλικά. Ο Μιχάλης Φραντζής ή Ζουρέλης από Αγιάσο, που διέφυγε ως τραυματίας δύο μέρες μετά στα Μιστεγνά εντοπίζεται, αρνείται να παραδοθεί και σκοτώνεται. Ο Μιχάλης Λιαρούτσος διέφυγε, μεταφέρθηκε κρυφά στη Μυτιλήνη και κρύφτηκε. Οι αντάρτες είχαν και δύο συλληφθέντες, τον Γρηγόρη Καραμικέ από το Κεράμι και τον Βασίλη Ταφύλια από την Αγία Παρασκευή. Από τη πλευρά των κυβερνητικών δυνάμεων νεκροί ήταν ο «άνευ θητείας» Χωροφύλακας Προκόπης Κουλάνης από την Αγιάσο και ο χωροφύλακας Γιάννης Κωστούρος, ενώ τραυματίστηκαν οι χωροφύλακες Π. Τσούνης και Ε. Λεβεντέλλης από το Ίππειος. (εφ. «Λαϊκή» αρ. φ. 85/24.2.1948 και Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 126-130)

αντάρτες από την Πηγή, Κώμη, Μόρια, Μυτιλήνη, Θερμή Μιστεγνά και Μπαλτζίκι και το Νότιο με αντάρτες από την Αγιάσο, Πολιχνίτο και Γέρα. Ο καπετάνιος Χαράλαμπος Θεοδοσίου θα είχε την ευθύνη του συντονισμού των αντάρτικων ομάδων και δυνατότητα αλλαγής τμήματος.³²⁴

Έτσι ολόκληρο το υπόλοιπο 1948 συνεχίστηκε με εμφανίσεις ανταρτών σε διάφορα σημεία του νησιού και συχνές συμπλοκές με δυνάμεις της Χωροφυλακής ανά τόπους, χωρίς όμως η επιχειρησιακή ικανότητα τους να φτάσει ποτέ στα προηγούμενα επίπεδα. Γινόταν μια προσπάθεια συντήρησης δυνάμεων με βασικό στόχο τον επισιτισμό των τμημάτων τους και την αποφυγή ανοιχτών συγκρούσεων. Στόχος παράλληλα ήταν η τιμωρία κάποιου πρώην συντρόφου τους που είχε προσχωρήσει στον αντίπαλο, ή κάποιου που με τις πράξεις του προξένησε απώλειες στους αντάρτες. Οι συμπλοκές ήταν με μικρά τμήματα ανταρτών 8 – 15 ατόμων και πολλές φορές οδηγούσαν σε νεκρούς και τραυματίες, είτε από τη πλευρά των ανταρτών, είτε από τη πλευρά των κυβερνητικών δυνάμεων.³²⁵

Το Γενικό Επιτελείο Στρατού (ΓΕΣ) σε μια απόρρητη έκθεση του για τα νησιά στις 10 Σεπτεμβρίου 1948, υπολογίζει τον αριθμό των ανταρτών που δρούσαν την εποχή αυτή στη Λέσβο γύρω στους είκοσι.³²⁶ Ο αριθμός αυτός είναι μάλλον υποτιμημένος, καθώς με βάση τα στοιχεία της τοπικής ιστοριογραφίας θα πρέπει την εποχή της έκθεσης να δρούσαν συνολικά, τουλάχιστον σαράντα ως πενήντα αντάρτες, χωρισμένοι σε τρία ή περισσότερα τμήματα.

Προς το τέλος του 1948 τα προβλήματα στον επισιτισμό των ανταρτών γίνονται ανυπέρβλητα. Οι κυβερνητικές δυνάμεις σφίγγουν τον κλοιό επιχειρώντας να ξεμπερδεύουν με το Δημοκρατικό Στρατό Λέσβου. Ήδη από το Μάρτιο του 1948 επικηρύσσονται με απόφαση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης (ΦΕΚ 38/11.3.1948, τεύχος Β') οι Παναγιώτης

³²⁴ Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 258-259

³²⁵ Σε μια τέτοια συμπλοκή στη θέση «Καμίνια» της Νάπης στις 11 Απριλίου 1948 σκοτώνονται ο αντάρτης Γιώργος Γιωργανής από την Ερεσό και ο Χωροφύλακας Δημήτρης Ξυνός από την Αγία Παρασκευή. (εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 392/12.4.1948 και εφ. «Λαϊκή» αρ. φ. 98/12.4.1948). Ανάλογες συμπλοκές είχαμε στις 14 Ιουλίου 1948 στη θέση «Μέρμηγκας» Ασωμάτων με νεκρό τον αντάρτη Παναγιώτη Καλελέ, στις 29 Αυγούστου 1948 στη θέση «Χονδροκούκι» Αμπελικού, με δύο νεκρούς αντάρτες τον Βασίλη Αγγίτη και τον Γρηγόρη Καλαγάνη ή στις 3 Σεπτεμβρίου 1948 στη θέση «Σαμδέλ'» Μιστεγνών με νεκρό τον Αντάρτη Δημήτρη Καμπακέλη ή Χαϊδεμένο από τη Κάπη, αλλά και σε άλλα σημεία του νησιού. (Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 259-293 και Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 37-39)

³²⁶ Για την Κρήτη η ίδια εκτίμηση είναι για 40 αντάρτες, ενώ για τη Σάμο γύρω στους 140. (π.β. Μαργαρίτης Γ., ό.π., σελ. 431)

Χαβαράνης και Βασίλης Παπαδέλλης ή Χάρος με το ποσό των 4.000.000 δραχμών για τη σύλληψη του καθένα ή 2.000.000 δραχμών για την αποτελεσματική «κατάδειξη» τους στις αρχές. Μερικούς μήνες μετά, με απόφαση της τοπικής επιτροπής του Μ' Ψηφίσματος δημεύονται οι περιουσίες 18 ανταρτών.³²⁷ Τέλος στα πλαίσια των γενικότερων μέτρων του Β.Δ. της 30^{ης} Οκτωβρίου 1948 «Περί κηρύξεως της χώρας εις κατάστασιν πολιορκίας» με διαταγή της Διοικήσεως Χωροφυλακής Λέσβου απαγορεύτηκε στις εφημερίδες να γράφουν οτιδήποτε αφορά στη δραστηριότητα των ανταρτών.³²⁸

Προς το τέλος του 1948 το βασικό πρόβλημα των ανταρτών ήταν η εύρεση προμηθειών για την επιβίωσή τους. Στη περιοχή του Ιππείους υπήρχε ένα αγρόκτημα στις όχθες του ποταμού Ευεργέτουλα. Ιδιοκτήτης του ήταν μια γυναίκα, η Ελένη Ιορδάνογλου ή Ζουλφιέ Χανούμ, με καταγωγή από τη Μικρά Ασία, που ήταν γνωστή ως «Τσερκέζα».³²⁹ Η «Τσερκέζα» είχε επανειλημμένα προσκαλέσει τους αντάρτες και ειδικά τον Κυριάκο Πασχαλιά να έλθουν στο κτήμα της για να πάρουν τρόφιμα. Μια τέτοια πρόσκληση έγινε και για το νότιο τμήμα των ανταρτών για την Πρωτοχρονιά του 1949. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες ανταρτών,³³⁰ κάποιιοι, όπως ο πιο μεγάλος σε ηλικία αντάρτης Πέτρος Μπούρας, είχαν σοβαρές αντιρρήσεις για την αποδοχή της πρότασης αυτής. Επέμενε όμως ο Κυριάκος Πασχαλιάς κι έτσι αποφασίστηκε να γίνει αποδεκτή η σχετική πρόσκληση. Έχοντας πάρει όλα τα μέτρα που απαιτούσε η κατάσταση για το ενδεχόμενο προδοσίας της θέσης τους και αφού απέκλεισαν κάθε πιθανότητα παρουσίας αποσπασμάτων Χωροφυλακής, την παραμονή της Πρωτοχρονιάς του 1949, δεκατρείς αντάρτες πήγαν στο χώρο που τους περίμενε η Ιορδάνογλου, έχοντας ετοιμάσει το πρωτοχρονιάτικο τραπέζι. Εκεί, αφού έβαλαν σκοπιές και προφυλάχθηκαν ακόμα και για τη περίπτωση δηλητηρίασης, λίγο πριν φύγουν, η Ιορδάνογλου, προφασιζόμενη να φέρει να κόψουν βασιλόπιτα, απομακρύνθηκε πυροδοτώντας εκρηκτικό μηχανισμό και ανατινάζοντας το σπίτι της, που είχε υπονομεύσει σε συνεργασία με το Διοικητή της Χωροφυλακής Σκούρτη. Από την έκρηξη έξι από τους αντάρτες σκοτώνονται επί τόπου και οι άλλοι επτά απομακρύνθηκαν με σοβαρά τραύματα.

³²⁷ εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 104/7.5.1948 και στο ίδιο, αρ. φ. 146/1.9.1948

³²⁸ Αριθμό Πρωτ. Διαταγής 16/96/1^α/12.11.1948 (εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 183/29.11.1948)

³²⁹ Λέγεται πως, η Ιορδάνογλου στα νιάτα της ήταν εξαιρετικά όμορφη γυναίκα και ότι ο Ν. Πλαστήρας τη γνώρισε κατά τη Μικρασιατική εκστρατεία και την έκανε ερωμένη του. Ήλθε στην Ελλάδα, έμαθε ελληνικά στην Αρσάκειο, πήρε ελληνική υπηκοότητα και ελληνικό όνομα. Ήταν ανοιχτόκαρδος άνθρωπος και της άρεσε να έχει σχέσεις με την υψηλή κοινωνία (Σαραντάκος Δ., 1987, ό.π., σελ. 37)

³³⁰ Προφορική μαρτυρία του Θρασύβουλου Μπούσδου στον Παναγιώτη Κουτσκουδή στις 26.3.2005

Οι τραυματισμένοι αντάρτες του νοτίου τμήματος αποσύρονται στη περιοχή Μανταμάδου, όπου τους παρέχονται οι πρώτες βοήθειες και φαρμακευτική περίθαλψη που μεταφέρεται παράνομα από τη Μυτιλήνη.³³¹

III.3 Το κύκνειο άσμα των «εθελοντών της κακουχίας»

Το 1949 έρχεται με τους χειρότερους καιρούς για το Δημοκρατικό Στρατό Λέσβου. Αποδεκατισμένοι και σε μικρά τμήματα είκοσι πέντε ως τριάντα αντάρτες και έχοντας χάσει πια κάθε επιχειρησιακή δυνατότητα, έχουν ως μόνη επιδίωξη, την επιβίωση τους. Έτσι σιγά – σιγά αποδεκατίζονται.³³²

Το 1949 είναι η χρονιά λήξης του εμφυλίου πολέμου στη ηπειρωτική Ελλάδα, ως προς την ένοπλη του μορφή. Στη Λέσβο όμως μια ομάδα είκοσι πέντε περίπου ανταρτών αρνείται να παραδοθεί και συνεχίζει να κρύβεται αποκομμένη και μη έχοντας δυνατότητα απεγκλωβισμού από το νησί. Το ΚΚΕ είναι διαλυμένο και οι οπαδοί που του απέμειναν είναι φοβισμένοι, ενώ το επίσημο κράτος και οι ΜΑΥδες τους απειλούν σε κάθε υποψία βοήθειας στους αντάρτες.

Η άρνηση των τελευταίων ανταρτών να παραδοθούν ανησύχησε πολύ τις στρατιωτικές και αστυνομικές αρχές του νησιού. Τα έκτακτα μέτρα εξακολούθησαν να παραμένουν σε ισχύ και μετά το επίσημο τέλος του πολέμου στην υπόλοιπη Ελλάδα. Έτσι προς το τέλος του 1949 και ενώ ο Εμφύλιος έχει τελειώσει, διατίθεται για τη Λέσβο ένας ακόμα λόχος Πεζικού του 96 Ε.Τ.Π. με σκοπό την γρήγορη αντιμετώπιση των ανταρτών που απέμειναν. Σε απόρρητη επιστολή του προς το Γ.Ε.Σ. μάλιστα ο Αντιστράτηγος – Διοικητής του Τάγματος Γ. Παπαγεωργίου στις 23 Νοέμβρη 1949, αναφέρει : «...Ως γνωστόν αφ' ή διατέθη εις νήσον ΛΕΣΒΟΝ εις λόχος του 96 Ε.Τ.Π. ήρξατο βελτιούμενη κάπως η εκείσε

³³¹ Νεκροί από την έκρηξη έπεσαν οι Βασίλης Παπαδέλης ή Χάρος και Σταύρος Καζάκος από την Πηγή, Θανάσης Στεφάνου από την Κώμη, Βασίλης Καλαντζής, Κώστας Πηγάσης και Στρατής Τσουκαρέλης από Αγιάσο, ενώ σώθηκαν σοβαρά τραυματισμένοι οι Νίκος Αρβανίτης, Κώστας Διαμαντής, Δημήτρης Δεδίτσης, Θράσος Μπούσδος, Λευτέρης Παπαθανασίου Γιάννης Τσουλέλης και Κυριάκος Πασχαλιάς (Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 39, Πανταζής Π., 1986, ό.π. σελ. 33-54, Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 135-139 και Αποστόλου Α., 1986, ό.π. σελ. 55-57)

³³² Στη θέση «Γλίστρα» στις 22 Απριλίου 1949 παγιδεύονται και σκοτώνονται οι αντάρτες Στέλιος Στυλιανέλης από τη Κώμη και Δημήτρης Δεδίτσης από τη Μόρια. Στις 19 Μαΐου στη θέση «Καμίνια» της Νάπης σκοτώνεται σε ενέδρα ο Δημήτρης Στραβολέλης από τη Στύψη, ενώ τον Ιούνιο του 1949 μετά από προδοσία στα Δάφια εκτελείται ο Πέτρος Μπούρας από την Ερεσό και συλλαμβάνονται οι Χ. Κέλπαλης, Π. Κουλιαδέλης, και Νίκος Μαρμαρινός, οι οποίοι περνούν από έκτακτο στρατοδικείο, καταδικάζονται σε θάνατο, αλλά τελικά η ποινή δεν εκτελείται. (Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 41)

κατάστασις και η διώξις των ΚΣ [...Κομμουνιστοσυμμοριτών] κατέστη εντονωτέρα και συστηματικωτέρα. Παρά το ανωτέρω γεγονός εξ αιτίας του ότι η νήσος ΛΕΣΒΟΣ έχει πολύ μεγάλη έκτασιν και κεκαλυμμένην, η δύναμις του εν τη νήσω ταύτην διατεθημένων τμημάτων Στρατού και Χωροφυλακής φαίνεται ανεπαρκής, η εξερεύνησις δε και εξεύρεσις των εφ' ολοκλήρου της νήσου δρώντων 25 ΚΣ καθίσταται δυσχερής δοθέντος ότι το δόγμα ότι όσον ολιγότεροι οι συμμορίται τόσον δυσκολωτέρα είναι η συνάντησις των, εφαρμόζεται εν ταύτα καθ' ολοκληρίαν. Συνεπώς η πλήρης εκκαθάρισις της νήσου φαίνεται ότι θα βραδύνη πέραν του υφ' υμών τεθέντος χρονικού ορίου. Δεν γνωρίζομεν βεβαίως τας γενικότερας ανάγκας της Κεντρικής Υπηρεσίας, εν τούτοις επειδή θεωρούμεν ότι πρέπει να τελειώνωμεν με την νήσον ταύτην προτείνωμεν, όπως εφ' όσον τυγχάνει τούτο εφικτόν, ολόκληρον το 96 Ε.Τ.Π. μετασταθμύση εις ΛΕΣΒΟΝ προς πλήρη εκκαθάρισιν της νήσου το ταχύτερον προ παντός δια λόγους ηθικού, επιβαλλομένους επίσης λόγω της συστάσεως του πληθυσμού της νήσου ταύτης, η οποία από του παρελθόντος παρουσίαζε μιαν αναλογίαν σοβαράν αποκλινόντων προς τας Κομμουνιστικάς θεωρείας». ³³³

Σε άλλο απόρρητο έγγραφο του την ίδια περίοδο, ο ίδιος ανώτατος Στρατιωτικός του Ελληνικού Στρατού εκφράζει τη δυσαρέσκεια του για την αναποτελεσματικότητα των κυβερνητικών δυνάμεων, σημειώνοντας μεταξύ άλλων: «Η νήσος ΛΕΣΒΟΣ απομένει ακόμη, εις το σύμπλεγμα του Αιγαίου φέρουσα επ' αυτής μιαν σχεδόν σοβαράν εστίαν Κ.Σ. μυάσματος. Επί μήνας η διώξις είχε σχεδόν ατονίσει και είχε καταστή κατάστασις η ανενόχλητος διαβίωσις των εκεί Κ.Σ. με μίαν παράλληλον όσον και φυσική αυτών στάσιν τουτέστιν την μη υπό τούτων εκδήλωσιν δράσεων. Επί 4μηνον ολόκληρον ουδεμίαν απώλεια τούτων εσημειώθη, αλλ' ούτε και εμφάνισις ή συμπλοκή... Πάντως δεν είμαι ικανοποιημένος εκ του ρυθμού των επιχειρήσεων και των αποτελεσμάτων. Ούτος έδει να είναι ταχύτερος και πλέον καρποφόρος...». ³³⁴

Την άνοιξη του 1949 το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης προβαίνει σε νέα επικήρυξη εννέα ανταρτών με πολύ υψηλές χρηματικές αμοιβές για την σύλληψη, τον φόνο ή την αποτελεσματική «κατάδειξη» τους στις αρχές. ³³⁵ Μετά από μερικούς μήνες και ενώ τα μέτρα

³³³ Καλογεράς Β. – Κουτσοκουλής Π., ό.π., σελ. 86

³³⁴ στο ίδιο, ό.π., σελ. 84-85

³³⁵ Με την με αριθμό ΦΕΚ 41/15.3.1949, τεύχος Β' απόφαση του Υπουργού Δημόσιας τάξης επικηρύχθηκαν οι Χαράλαμπος Θεοδοσίου, Μπούρας Πέτρος, Σεβαστός ή Λιμπούτσης Ηλίας, με ποσό 6.000.000 δραχμών για τον φόνο ή την σύλληψη τους και 3.000.000 δραχμών για την αποτελεσματική τους κατάδειξη και οι Στραβουλέλλης Δημήτριος, Κουλιαδέλλης Παναγιώτης, Καρετέλλης ή Καρέτος Παναγιώτης, Τσουκαρέλλης Ευστράτιος, Αντωνιάδης Παναγιώτης και Αποίκος Ευστράτιος με ποσό 3.000.000 δραχμών για τον φόνο ή την

αυτά δεν έχουν αποτέλεσμα, εκδίδεται την 1^η Νοεμβρίου 1949 μια πολύ σκληρή για τον αγροτικό κόσμο Στρατιωτική Διαταγή, με την οποία απαγορεύονται σε όλους η διαμονή εκτός των οικισμών σε αγροτικές περιοχές, η μεταφορά τροφίμων, η μετάβαση εκτός του χωριού χωρίς να ελεγχθεί κάποιος από την Χωροφυλακή κατά την έξοδο του, απαγορεύτηκε το κυνήγι και γενικά πάρθηκαν όλα τα αναγκαία μέτρα, ώστε οι αντάρτες να αποκοπούν πλήρως από τη δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε τροφή, ρούχα και στεγασμένη διαμονή. Οι παραβάτες της Στρατιωτικής Διαταγής θα θεωρούνταν «ληστοτρόφοι» και θα είχαν βαρύτερες συνέπειες και πολύ αυστηρές ποινές.³³⁶

Σε κάποιες από τις συμπλοκές, που προκαλούνται ευθύς μόλις γίνονται αντιληπτοί από τα αποσπάσματα της Χωροφυλακής που τους κυνηγούν, υπάρχουν και εκατέρωθεν απώλειες. Κάποιοι σκοτώνονται, άλλοι συλλαμβάνονται ή παραδίδονται οικειοθελώς, ενώ ταυτόχρονα σε ορισμένες συμπλοκές προξενούνται και απώλειες στο κυβερνητικό στρατόπεδο.³³⁷ Παράλληλα τον Αύγουστο του 1950 αυξάνονται και τα ποσά επικήρυξης για δεκατέσσερις από τους αντάρτες, ξεκινώντας από το ποσό των 50.000.000 δραχμών για τον καπετάνιο, Χαράλαμπο Θεοδοσίου.³³⁸

Η τελευταία συμπλοκή του Εμφυλίου στη Λέσβο έγινε στις 2 Οκτωβρίου 1950 στη θέση «Άντρια» της περιφέρειας Αγιάσου με τους εναπομείναντες αντάρτες και τους επικεφαλής τους να έχουν ταμπουρωθεί σε ένα ντάμι – το «Ντάμι της Μπέρδας» - και να

σύλληψη τους και 2.000.000 δραχμών για την αποτελεσματική τους κατάδειξη (εφ. «Λαϊκή», Αρ. φ. 253/18.5.1949 και εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 558/16.5.1949)

³³⁶ εφ. «Δημοκράτης», αρ. φ. 568/8.11.1949

³³⁷ Στη θέση «Μελάδια» το Φθινόπωρο του 1949 σκοτώνονται σε συμπλοκή ο Σταύρος Αχλιόπτας και ο Κώστας Δελήρογλου και συλλαμβάνεται ο Παναγιώτης Ρουμελιώτης. Την ίδια περίπου εποχή σκοτώνεται από παλιό αντάρτη ο Στρατής Αποίκος, ενώ στις 29 Νοεμβρίου του 1949 στη θέση «Κλιτς» κοντά στο Ίππειος σκοτώνονται μετά από συμπλοκή οι Χωροφύλακες Αντώνιος Καραθανάσης και Διονύσιος Παχνίτης και οι ΜΑΥδες Μαντζουράνης και Ευστράτιος Βαλαβάνης, ενώ ο συλλαμβάνεται ο Νίκος Θεοχάρης (εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 331/30.11.1949). Στις 22 Δεκεμβρίου του 1949 σκοτώνονται σε συμπλοκή ο Παναγιώτης Χαβαράνης και ο Φάνης Μπουλάς και συλλαμβάνεται ο Στρατής Καραστρατής. (Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 43 και εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 653/23.12.1949)

³³⁸ Οι επικηρυγμένοι 14 αντάρτες είναι οι Χαράλαμπος Θεοδοσίου, Κυριάκος Πασχαλιάς, Ηλίας Σεβαστός ή Λιμπούτσος, Κώστας Αχλιόπτας, Ανδρέας Αδαλής, Αντώνης Αγρίτης, Θεολόγος Καραβερβέρης, Θρασύβουλος Μπούσδος, Κώστας Διαμαντής, Μιχάλης Βαβλαδέλλης, Παναγιώτης Κλειώτης, Γιώργος Σκούφος, Λευτέρης Παπαθανασίου και Παναγιώτης Καρέτος (εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 747/11.8.1950)

σφυροκοπούνται από κυβερνητικές δυνάμεις. Στη συμπλοκή αυτή, σκοτώνονται οι πέντε από τους έξι αντάρτες που πήραν μέρος σ' αυτή και ο έκτος συλλαμβάνεται.³³⁹

Μετά από αυτή τη συμπλοκή, παρέμειναν γύρω στους δεκαπέντε ακόμα αντάρτες, που με επικεφαλής τον Κώστα Αχλιόπτα συνέχισαν να επιβιώνουν παράνομοι, χωρίς να επιδιώκουν κάποια παρουσία, αλλά κρυπτόμενοι από συμπαθούντες και φίλους για τα επόμενα πέντε χρόνια.³⁴⁰

Δύο χρόνια μετά την τελευταία συμπλοκή, με το άρθρο 9 του Ν. 2058/52 «Περί μέτρων επιείκειας», που ψήφισε η κυβέρνηση του Νίκου Πλαστήρα, δινόταν αμνηστία σε όσους ήταν ακόμα παράνομοι, χωρίς να τους ζητηθεί να κάνουν δήλωση, ή να περάσουν από στρατοδικείο. Αξιοποιώντας αυτό το νόμο παραδόθηκαν και οι τελευταίοι εναπομείναντες αντάρτες, εκτός από δύο τον Γιώργο Σκούφο και τον Κώστα Αχλιόπτα. Το 1955, η κυβέρνηση Αλέξανδρου Παπάγου ψήφισε το Ν. 3382/55 (ΦΕΚ 260 Α'/26.9.1955), «Περί παροχής ευεργετημάτων εις αυθορμήτως προσερχομένους ή προσελθόντας κομμουνιστοσυμμορίτας», με τον οποίο δινόταν αμνηστία σε όσους παραδοθούν με τον οπλισμό τους στις στρατιωτικές ή αστυνομικές αρχές τις επόμενες 15 μέρες της ψήφισης του νόμου, χωρίς να υπογράψουν σχετική δήλωση μετανοίας, ή να έχουν άλλες συνέπειες. Αξιοποιώντας τις διατάξεις του νόμου αυτού και οι δύο τελευταίοι αντάρτες του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου παραδόθηκαν στις 8 Νοεμβρίου 1955, σε συνεννόηση με την ΕΔΑ, κηρύσσοντας και τυπικά το τέλος του εμφυλίου πολέμου στη Λέσβο³⁴¹

Η περίπτωση της παραμονής στο βουνό παράνομων ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού αρκετά χρόνια μετά το τυπικό τέλος του Εμφυλίου, δεν είναι μοναδική στη Λέσβο.

³³⁹ Στη συμπλοκή στα «Άντρεια» σκοτώθηκαν ο καπετάνιος Χαράλαμπος Θεοδοσίου, ο Κυριάκος Πασχαλιάς, ο Λευτέρης Παπαθανασίου, ο Αντώνης Αγγίτης και ο Παναγιώτης Καρετέλλης και συνελήφθη ο Θρασύβουλος Μπούσδος (Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 44-46, Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 151-154 και Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 372)

³⁴⁰ Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 19

³⁴¹ Στο ίδιο ό.π., σελ. 19-20. Ο Γιώργος Σκούφος σε προφορική του μαρτυρία στον Π. Κουτσκουδή στις 26 Ιουνίου 2004 λέει, πως αρνήθηκε να αξιοποιήσει τον ευεργετικό Ν. 2058/52 διότι δεν πήρε τέτοια εντολή από το κόμμα, με διαταγή του οποίου ανέβηκε στο βουνό. (Πηγή : Αρχείο Παναγιώτη Κουτσκουδή)

Το φαινόμενο αυτό υπήρξε και σε άλλες περιοχές της νησιωτικής Ελλάδας, όπως για παράδειγμα στην Κρήτη και την Ικαρία.³⁴²

III.4 Η κοινωνική και πολιτική αντανάκλαση των ένοπλων συγκρούσεων

Η εμφύλια σύγκρουση στη Λέσβο, όπως προκύπτει από την ανάλυση των γεγονότων που οδήγησαν σ' αυτή, τουλάχιστον ως την άνοιξη του 1947, δεν ήταν στο κέντρο βάρους της πολιτικής του ΚΚΕ στο νησί. Το ΚΚΕ οδηγήθηκε στη στήριξη και συμμετοχή σε ένοπλες συγκρούσεις, κάτω από την πίεση των καταστάσεων που δημιουργήθηκαν από αυτό που αποκαλούσε η Αριστερά «μονόπλευρο Εμφύλιο». Η ένταση της βίας του μεταβαρκιζιανού κράτους, άφηνε μια μόνη επιλογή, σε όσους από τους οπαδούς του ΚΚΕ δεν ήθελαν να πάνε φυλακή και εξορία. Ήταν η επιλογή να βγουν στη παρανομία, άοπλοι στην αρχή, ένοπλοι στη συνέχεια, στα πλαίσια της Μαζικής Λαϊκής Αυτοάμυνας. Αν δει κανείς την ανακοίνωση της Περιφερειακής Επιτροπής Λέσβου του ΚΚΕ της 18^{ης} Φεβρουαρίου 1947 δεν έχει καμία αναφορά στον ένοπλο αγώνα, αντίθετα αναφέρει σε κάποιο σημείο της : «...*Η Π.Ε. Λέσβου του ΚΚΕ διαπιστώνει, πως υπάρχουν πάντα όλες οι δυνατότητες για μια λαϊκή συμφιλίωση φτάνει να το θελήσουν όλες οι πολιτικές παρατάξεις και καλεί για άλλη μια φορά το λαό να εντείνει τις προσπάθειες του προς το μόνο σωστό δρόμο της συμφιλίωσης, της ομαλότητας και της γαλήνης του τόπου...*» Στο ίδιο περίπου μήκος κύματος είναι και η προκήρυξη προς τους Μυτιληνιούς του ΕΑΜ Λέσβου, που έχει ως τίτλο : «*Ομόνοια – Αγάπη – Συμφιλίωση – Πραγματικός Κατευνασμός*».³⁴³ Μέσα από αυτή την οπτική, μπορεί κανείς να ερμηνεύσει πολιτικά τις διαφορετικές προσεγγίσεις των Γεραγωγτών ή των Μανταμαδιωτών ανταρτών, που αναφέρθηκαν παραπάνω. Η αμφισημία και η αμηχανία του κόμματος μπροστά στον Εμφύλιο, περνούσε και σε τμήματα των ενόπλων μαχητών.

Ο Πολυμέρης Βόγλης επισημαίνει κάποιες σημαντικές διαφορές ανάμεσα στον Δημοκρατικό Στρατό και στον ΕΛΑΣ, που εκτιμώ πως ισχύουν απόλυτα και για την περίπτωση της Λέσβου.³⁴⁴ Ο Δημοκρατικός Στρατός στη Λέσβο δεν θα μπορούσε να έχει την ευρύτητα και τις δυνατότητες του ΕΛΑΣ. Συγκροτήθηκε σε μια τελείως στενότερη βάση,

³⁴² π.β. Νίκος και Αργυρώ Κοκοβλή, *Άλλος δρόμος δεν υπήρχε. Αντίσταση – Εμφύλιος – Προσφυγιά* Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 2002 και Αντώνης Καλαμπόγιας, *Ικαρία, Ο κόκκινος βράχος*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2016

³⁴³ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 443/18.2.1947 και στο ίδιο, αρ. φ. 460/11.3.1947

³⁴⁴ Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 176

κυρίως από διωκόμενους ΕΛΑΣίτες ή μέλη του ΚΚΕ παράνομα μέλη του ΚΚΕ, ενώ η σχέση του με την πόλη της Μυτιλήνης ήταν μάλλον φοβική, παρά συμμαχική, όπως ήταν τα χρόνια της γερμανικής Κατοχής. Τα χρόνια του Εμφυλίου ο κυβερνητικός έλεγχος στη πόλη και στα κεφαλοχώρια ήταν ασφυκτικός, ενώ αντίθετα το τελευταίο χρόνο της Κατοχής, ο ΕΛΑΣ δρούσε σε καθεστώς ημιελευθερίας. Δεν είναι τυχαίο πως στα τρία χρόνια δράσης των ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού της Λέσβου, η επιλογή για είσοδο σε κατοικημένες περιοχές ήταν μόνο για κάποια μικρά χωριά με πληθυσμό κάτω από 1.000 κατοίκους κατά προτίμηση απομονωμένα. Ακόμα κι οι αριθμοί των μαχητών σε σύγκριση με τον ΕΛΑΣ είναι ενδεικτικοί των διαφορών. Ο ΔΣΛ, όπως περιγράφηκε παραπάνω, δεν ξεπέρασε ποτέ τους 100 αντάρτες σε ολόκληρη την τρίχρονη διάρκεια του πολέμου, όταν ο ΕΛΑΣ μπορούσε άνετα να καταγράψει τουλάχιστον δεκαπλάσιους μαχητές στα χρόνια της παρουσίας του. Ήταν λοιπόν φανερό πως κάτω από αυτές τις συνθήκες, ήταν αδύνατον να στηθεί σταθερό σύστημα επισιτισμού, σταθερή ανταρτική βάση, και σταθερή «ελεύθερη ζώνη». Ο Εμφύλιος στη Λέσβο δεν μπορούσε λοιπόν παρά να έχει τα χαρακτηριστικά που είχε και στα υπόλοιπα νησιά με υπολογίσιμο μέγεθος και παραγωγική βάση, όπως η Κεφαλλονιά, η Λευκάδα, η Χίος και η Ικαρία, να υπάρχουν δηλαδή μικρές ομάδες ανταρτών που επιχειρούσαν κλεφτοπόλεμο και φθορά στις κυβερνητικές δυνάμεις. Εξαίρεση σε αυτό το μοντέλο ανταρτοπόλεμου στα νησιά αυτού του μεγέθους αποτέλεσε η Σάμος, αλλά για ειδικούς λόγους.³⁴⁵

Η τρίχρονη περιπέτεια του Εμφυλίου στο νησί άφησε πίσω της εβδομήντα περίπου νεκρούς αντάρτες σε συμπλοκές στην ύπαιθρο, πάνω από είκοσι νεκρούς Χωροφύλακες, στρατιώτες ή και πολίτες από τη πλευρά του κυβερνητικού στρατοπέδου, ενώ δεκατέσσερις αντάρτες εκτελέστηκαν από την κυβερνητική πλευρά. Εκατοντάδες ήταν οι φυλακισμένοι και οι εξόριστοι αριστεροί πολίτες, ενώ χιλιάδες ήταν οι κάτοικοι που αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν. Κυρίως όμως άφησε μια κοινωνία βαθιά διχασμένη κοινωνικά και πολιτικά, ένας διχασμός που κράτησε τουλάχιστον τριάντα χρόνια, και την οικονομία του νησιού κατεστραμμένη.

Στη πρώτη φάση των ένοπλων συγκρούσεων ο στόχος και των δύο πλευρών ήταν η αμφισβήτηση της κυριαρχίας του αντιπάλου, το «σπάσιμο της τρομοκρατίας» κατά την έκφραση των ανταρτών.³⁴⁶ Η βία σε αυτή τη φάση χρησιμοποιείται ως εργαλείο άσκησης

³⁴⁵ Ο εμφύλιος πόλεμος στη Σάμο είχε σημαντικές ιδιαιτερότητες. Η αναφορά όμως σε αυτές ξεφεύγει από τα πλαίσια της εργασίας αυτής στη παρούσα φάση. (π.β. Μαργαρίτης Γ., ό.π., σελ. 423-440)

³⁴⁶ Βόγλης Π., 2014, ό.π., σελ. 155-156

πολιτικής πίεσης στον αντίπαλο και ενίσχυσης του ηθικού των φίλιων δυνάμεων. Αυτό εξηγεί και την επιλογή από τη μεριά των ένοπλων ανταρτών για την εκτέλεση παραγόντων στα χωριά, που κατά την άποψη τους «τρομοκρατούσαν» τους ντόπιους αριστερούς. Οι φόννοι αυτοί λειτουργούσαν ως αντίποινα για την τρομοκρατία, τη βία, τις φυλακίσεις και τις εξορίες των αριστερών. Τέτοια παραδείγματα εργαλειακής βίας είναι οι εκτελέσεις των εθnikοφρόνων παραγόντων στην Αγιάσο και την Ερεσό την άνοιξη του 1946, όπως και η είσοδος των ανταρτών και οι εκτελέσεις Χιτών στο Κάτω Τρίτος, στις 29 Αυγούστου 1946. Η Χωροφυλακή από την πλευρά της μετά από κάθε τέτοια εμφάνιση των ανταρτών που συνοδευόταν είτε από κάποια εκτέλεση ή απλά από αφοπλισμό του Σταθμού της και ανεφοδιασμό των ανταρτών, συνεπικουρούμενοι από τους λίγους Χίτες και παρακρατικούς του χωριού, επιχειρούσε τις επόμενες μέρες της επίθεσης, τρομοκρατικές επιθέσεις σε σπίτια και επιχειρήσεις αριστερών, με σπάσιμο τζαμιών, καταστροφή περιουσιών, προσαγωγές, ξυλοδαρμούς σε δηλωμένους αριστερούς, συλλήψεις και πιέσεις για υπογραφές δηλώσεων «μετανοίας». Το πρόσχημα για τις επιθέσεις αυτές ήταν η ανακάλυψη συνεργών των ανταρτών και τυχόν κρυμμένων όπλων. Έτσι για παράδειγμα μετά την επιτυχία των ανταρτών στη «Κόκκινη Ράχη» την Πρωτοχρονιά του 1947 και τη μάχη στα «Ξενοτάφια» στην Ανεμότια (βλ. *εδώ* σελ. 102) τις επόμενες μέρες είχαμε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον αριστερών σε Αγιάσο, Πολιχνίτο και Ανεμότια. Στην διάρκεια μάλιστα μιας από αυτές στο Πολιχνίτο, στις 3 Ιανουαρίου του 1947 έχουμε μια άγρια εν ψυχρώ δολοφονία από παρακρατικούς, της Αικατερίνης Κρικλάνη και της κόρης της Ζαχαρούλας, στελέχους της ΕΠΟΝ, ένα γεγονός που δημιούργησε αίσθηση.³⁴⁷

Το επίσημο κράτος, ενώ δημόσια προσπαθούσε να κρατήσει αποστάσεις από τέτοιες ενέργειες,³⁴⁸ δεν έπαιρνε και καμία πρωτοβουλία για να τις σταματήσει. Αντίθετα μάλιστα, πολλές φορές συνεπικουρούσε σε αυτές, καλύπτοντας και ενισχύοντας τον υπέρμετρο ζήλο κάποιων στελεχών της Χωροφυλακής ή του Στρατού, πράγμα που δημιουργούσε δυσφορία ακόμα και σε μη αριστερούς πολίτες. Στις περισσότερες από τις περιπτώσεις αυτές τα στελέχη αυτά, που πρωτοστατούσαν σε τρομοκρατικές ενέργειες, ήταν στην πλειοψηφία τους μη Λέσβιοι, χωρίς δεσμούς με τη τοπική κοινωνία, ευρισκόμενοι στη Λέσβο, υπηρετώντας τη

³⁴⁷ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 412/10.1.1947

³⁴⁸ Ο Νίκος Μπουλμπούλης, Υφυπουργός Γενικός Διοικητής Νήσων Αιγαίου με προκήρυξη του στις 10 Ιανουαρίου 1947 στο λαό τις Λέσβου τον καλεί να μην προβαίνει σε πράξεις αντεκδίκησης με αφορμή τις δολοφονίες των εθnikοφρόνων του Πολιχνίτου (Πηγή : Αρχείο Κοινότητας Αγίας Παρασκευής)

θητεία τους.³⁴⁹ Αντίθετα οι Λέσβιοι στρατιώτες συνήθως υπηρετούσαν τη θητεία τους στον Εθνικό Στρατό, στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Η εφαρμογή των έκτακτων μέτρων και στη Λέσβο ήταν μιας πρώτης τάξης ευκαιρία, ώστε να ξεκοπούν οι αντάρτες από την πρόσβαση στον επισιτισμό και στην πληροφόρηση, μέσω των συνδέσμων τους και τον φιλικό σε αυτούς πληθυσμό της υπαίθρου. Για το λόγο αυτό, πολύ γρήγορα επιβλήθηκε ασφυκτικός έλεγχος στην παραμονή στην ύπαιθρο και στη διακίνηση τροφίμων στους κτηνοτρόφους και στους αγρότες, ενώ πολλοί σύρθηκαν στα έκτακτα στρατοδικεία με την κατηγορία του «ληστοτρόφου».³⁵⁰

Παρά τις συμπλοκές και τις εκατέρωθεν εκτελέσεις, καταγράφεται η άποψη, πως ο Εμφύλιος στη Λέσβο ήταν ηπιότερος από τις συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στην ηπειρωτική Ελλάδα, κυρίως όσον αφορά στη συμπεριφορά των ενόπλων και των δύο στρατοπέδων, πρωτίστως όμως των ανταρτών, απέναντι στον άμαχο πληθυσμό. Ως ένας βασικός λόγος γι' αυτή τη στάση των ανταρτών απέναντι σε δηλωμένους αντιπάλους τους και για την αποφυγή των ακροτήτων, ήταν η αποκλειστική εξάρτηση του επισιτισμού τους, της στεγαστικής κάλυψης και της φαρμακευτικής τους στήριξης, από την εθελοντική προσφορά του ντόπιου πληθυσμού. Στη Λέσβο ο κεντρικός μηχανισμός ανεφοδιασμού του ΔΣΕ, ήταν παντελώς άχρηστος.³⁵¹ Αναφέρονται μάλιστα περιπτώσεις μαχητών του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου, που δεν υπάκουσαν εντολές της Γενικής Συνέλευσης ή του καπετάνιου για εκτέλεση κάποιου Χωροφύλακα ή εθνικόφρονα πολίτη, χαρίζοντας του τη ζωή.³⁵²

Η άποψη αυτή πάντως, για την ηπιότητα της αντιπαράθεσης στη Λέσβο σε σχέση με άλλες περιοχές, είναι διατυπωμένη ακόμα και στις εφημερίδες της εποχής. Ο «Δημοκράτης» στις 20 Μαΐου 1947 σημειώνει: «...Επιμένωμεν εις την γνώμην μας ότι οι Λέσβιοι αντάρται

³⁴⁹ Από την τοπική ιστοριογραφία δεν υπάρχει σαφής εικόνα για το πόσοι ήταν οι Λέσβιοι στρατιώτες και Χωροφύλακες που πήραν μέρος στις εμφύλιες συμπλοκές στο νησί από την πλευρά των κυβερνητικών δυνάμεων. Θα πρέπει όμως να ήταν πολύ λίγοι. Ο Γιώργος Σκούφος στις αναμνήσεις του λέει πως όλοι οι στρατιώτες που ήταν στο φορτηγό στην ενέδρα των ανταρτών στη θέση «Στσίδα» (βλ. *εδώ* σελ. 109) ήταν Χιώτες (Σκούφος Γ., *ό.π.*, σελ. 107)

³⁵⁰ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 373/31.10.1946

³⁵¹ Stefatos Katerina, Iosif Kovras, "Buried Silences of the Greek Civil War." In *Necropolitics: Mass Graves and Exhumations in the Age of Human Rights*, edited by Ferrándiz Francisco and Robben Antonius C. G. M., by Wilson Richard Ashby, p. 161-84. University of Pennsylvania Press, 2015, p. 164

³⁵² π.β. Θεοχάρης Ν., 1986, *ό.π.*, σελ. 29-30, 38-40 και προφορική μαρτυρία του Γιώργου Σκούφου στον Παναγιώτη Κουτσκουδή στις 24.6.2004 (Αρχείο Παναγιώτη Κουτσκουδή)

έως αυτήν την στιγμήν τουλάχιστον δεν εγκληματούν επί του αμάχου πληθυσμού...Οι Λέσβιοι αντάρται δεν σφάζουν και το θεωρούμεν ευτύχημα δια τον τόπον». Βεβαίως η εφημερίδα διαχώριζε αυτούς που σκοτώθηκαν σε συμπλοκές με τις κυβερνητικές δυνάμεις, επισημαίνοντας παράλληλα πως στα μπλόκα των αυτοκινητοδρόμων δεν έχουμε εκτελέσεις ακόμα και σε περιπτώσεις που οι αντάρτες συναντούσαν στρατιώτες ή Χωροφύλακες. Υπάρχουν επίσης και μαρτυρίες ότι ακόμα και μη κομμουνιστές ή δεξιοί είτε από φόβο, είτε από προσωπικές φιλίες, αψηφώντας τις απαγορεύσεις των έκτακτων μέτρων, βοηθούσαν στον επισιτισμό των ανταρτών ή απέκρυπταν από τις αρχές τις θέσεις τους.³⁵³

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι δεν έγιναν ακρότητες κυρίως από την κυβερνητική πλευρά σε μια προσπάθεια να καμφθεί το φρόνημα των ανταρτών και κυρίως να αποκοπούν με εκφοβισμό και βία από τη στήριξη του ντόπιου πληθυσμού. Έτσι έχουμε περιπτώσεις αποκεφαλισμών και διαπόμευσης νεκρών ακέφαλων σωμάτων ανταρτών στις πλατείες των χωριών. Για παράδειγμα, στη διάρκεια εκκαθαριστικών επιχειρήσεων στο τέλος Νοεμβρίου 1946 στις οποίες σκοτώθηκαν οι αντάρτες Ευάγγελος Καρωμένος και Εμμανουήλ Τσόγκας, χωροφύλακες αποκεφάλισαν τα πτώματα και τα άφησαν σε κοινή θέα στη πλατεία της Αγιάσου.³⁵⁴ Το ίδιο έγινε και με τη σωρό του αντάρτη Στρατή Γζωντέλη ή Τινού από την Αγιάσο, που σκοτώθηκε σε συμπλοκή στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1948. Το νεκρό του σώμα εκτέθηκε πάνω σε καρέκλα σε δημόσια θέα στη πλατεία του χωριού του της Αγιάσου για παραδειγματισμό.³⁵⁵ Τέτοιες ενέργειες έγιναν από υπέρμετρο ζήλο κάποιων ακροδεξιών στελεχών της Χωροφυλακής ή από Χίτες με στόχο τον εκφοβισμό και την τρομοκράτηση των συμπαθούντων τους κομμουνιστές. Από την άλλη πλευρά οι αντάρτες υπήρξαν ιδιαίτερα σκληροί σε πρώην συντρόφους τους που παραδόθηκαν και πέρασαν με το μέρος του αντιπάλου, γινόμενοι διώκτες τους. Υπάρχουν μάλιστα μαρτυρίες για δύο - τρεις τέτοιες περιπτώσεις, που μπήκαν στο στόχαστρο των ανταρτών στη διάρκεια του πολέμου και εκτελέστηκαν με άγριο τρόπο.³⁵⁶

³⁵³ Μαρτυρία του Στράτου από την Αγία Παρασκευή στην Ευρικόμη Σάββα (π.β. Σάββα Ευρικόμη, Διπλωματική εργασία, *Η μνήμη του Εμφυλίου στη Λέσβο: Καθημερινές ιστορίες ενός διχασμού*, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2015, σελ. 61, Παναζής Προκόπη, *Ο τραυματίας αναστενάζει*, Εκδόσεις Κέδρος Αθήνα, 1984, σελ. 6 και Μαντζουράνης Σωκράτης, *Πέντε λεπτά διάλειμμα*, Εκδόσεις Καμπύλη, Αθήνα, 2016, σελ. 148-150)

³⁵⁴ εφ. «Αγροτική», αρ. φ. 128/27.11.1946

³⁵⁵ Καλογεράς Β. – Κουτσοκωδής Π., ό.π., σελ 95

³⁵⁶ Θεοχάρης Ν., 1986, ό.π., σελ. 68-71, 191-192

Ένα από πιο σημαντικά όπλα, που εκτός των άλλων είχε και μια ισχυρή συμβολική ισχύ και χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα για να ασκηθεί πίεση στο ΕΑΜ και στο ΚΚΕ, ήταν οι λεγόμενες «δηλώσεις μετανοίας». Οι πρώτες δηλώσεις αποκήρυξης του ΕΑΜ και του ΚΚΕ είδαν το φως της δημοσιότητας τον Μάρτη του 1945. Μέχρι και το τέλος του 1945, οι δηλώσεις μετανοίας, δημοσιευμένες αρχικά, κυρίως στη «Δημοκρατία» και μετά στο «Στέμμα», ήταν περιορισμένες και αφορούσαν πολύ λίγες μεμονωμένες περιπτώσεις αριστερών.

Η «Δημοκρατία» μάλιστα σε μια προσπάθεια της να σπλώσει το «ηθικό πλεονέκτημα» του ΚΚΕ, στις 21 Απριλίου 1945 ανασύρει και δημοσιεύει δηλώσεις μετανοίας κομμουνιστών από το μακρινό 1936 κατά τη διάρκεια του μεταξικού καθεστώτος. Σημειώνει λοιπόν δηκτικά : *«...Μήπως χρειάζεται να παρελάσει το ηθικό σθένος και η αντίστασις εις τον φασισμόν και άλλων ανθρώπων των βουνοκορφών και των πεζοδρομίων, οι οποίοι τόσον ευκόλως απαρνούνται τις ιδέες τους μπροστά σε 10 δράμια ρετσινόλαδο;...»* Η «Ελευθέρη Λέσβος» δεν αφήνει αναπάντητη αυτή την πρόκληση. Τρεις μέρες μετά, στις 24 Απριλίου 1945 με τίτλο «Τουλάχιστον ανήθικη» σχολιάζει : *«...Τι ζητά να αποδείξει η “Δημοκρατία” αναδημοσιεύοντας δηλώσεις μετανοίας συμπολιτών - που μισούν τον φασισμό – επί Μανιαδάκη. Πως είναι παλληκάρια και αντιφασίστες οι περί την “Δημοκρατίαν”; Αυτό θα το πετύχαιναν μόνο αν αποδείκνυε πως ήπιαν έστω κι ένα γραμμάριο ρετσινόλαδο αυτοί ή πως σύρθηκαν έστω και για 1 λεπτό στα μπουντρούμια της 4^{ης} Αυγούστου. Έχουν κανέναν τέτοιον στην παράταξή τους; Είναι τουλάχιστον ανήθικη η απαίτησή της άλλοι να προδίδουν κι άλλοι να χύνουν το αίμα τους, για να τους δώσουν εύσημα ηρωισμού οι σπιούννοι...»*

Οι δηλώσεις «μετανοίας» κομμουνιστών άρχισαν να γίνονται πιο συχνές τους πρώτους μήνες του 1946, για να γίνουν στη συνέχεια καθημερινό ανάγνωσμα στις στήλες του μοναρχικού «Στέμματος», ιδιαίτερα μετά τις εκλογές του Μαρτίου του ίδιου χρόνου. Οι δηλώσεις αυτές από τη μορφή σύνταξής τους πρόδιδαν ότι ήταν προκατασκευασμένες και οι δηλούντες απλά έπρεπε να βάλουν την υπογραφή τους ή να συναινέσουν στη δημοσίευσή τους. Ο δηλών, ανέφερε το ονοματεπώνυμο του, το χωριό στο οποίο διέμενε και στη συνέχεια ότι υπήρξε μεν κομμουνιστής, μέλος ή οπαδός του ΚΚΕ ή του ΑΚΕ, (συνήθως στη διάρκεια της Κατοχής), αλλά *«...ευθύς ως αντελήφθην την εγκληματικήν και αντεθνικήν δράσιν του ΚΚΕ, του ΕΑΜ και των υπό την μάσκαν του κομμουνιστικού κόμματος άλλων Οργανώσεων, απεχώρησα από αυτά και προσεχώρησα εις τας τάξεις των εθικοφρόνων πολιτών...»*. Οι «δηλώσεις» δηλαδή, δεν καλούνταν μόνο να αποκηρύξουν την όποια σχέση είχαν με το ΕΑΜ και το ΚΚΕ, αλλά τους ζητούσαν να δηλώσουν προσχώρησι στον

αντίπαλο, να δηλώσουν δηλαδή εθνικόφρονες. Μάλιστα το «Στέμμα» την άνοιξη του 1946 διατηρεί μόνιμη στήλη, με τον σκωπτικό τίτλο «*Το κατάστημα διαλύεται*», στην οποία δημοσιεύει αυτές τις δηλώσεις «μετανοημένων» κομμουνιστών.³⁵⁷ Οι δηλώσεις «μετανοίας» εκτός από τη δημοσίευση στην εφημερίδα, διαβάζονταν και κατά το τέλος της λειτουργίας της Κυριακής στις εκκλησίες με στόχο τον φρονηματισμό των πιστών και τον δημόσιο διασυρμό του επιστολογράφου – δηλωσία.³⁵⁸

Η αποχή από τις εκλογές στις μικρές κοινωνίες των χωριών στην ύπαιθρο, έδωσε τη δυνατότητα στην κυβερνητική παράταξη και στους μοναρχικούς να μάθουν σε κάθε χωριό, ποιοί είναι οι «συνοδοιπόροι» της Αριστεράς, από αυτούς που δεν προσήλθαν στις κάλπες του Μαρτίου. Έτσι ήταν εύκολο να ασκηθεί πίεση σε συγκεκριμένους εκλογείς να υπογράψουν δήλωση, προκειμένου να βρουν ένα μεροκάματο, ή να αποφύγουν τις διώξεις. Αρκούσε μάλιστα η δήλωση αποκήρυξης για να αλλάξει ακόμα και καταδικαστική απόφαση δικαστηρίου και να αφεθεί κάποιος ελεύθερος³⁵⁹. Στην εφημερίδα «Εμπρός» στις 21 Οκτωβρίου 1946 αναφέρεται πως οι Κ.Γ. και Χ.Χ. αφέθηκαν ελεύθεροι και δεν εκτοπίστηκαν, μολονότι η απόφαση της επιτροπής Ασφαλείας όριζε πως κι αυτοί μαζί με άλλους θα εξορίζονταν, γιατί υπέγραψαν δήλωση «μετανοίας» στο «Δημοκράτη».

Το ΚΚΕ και το ΕΑΜ προσπαθώντας να αντιδράσουν στη πίεση των δηλώσεων, που προς το τέλος του 1946 πολλαπλασιάζονται με γρήγορους ρυθμούς, επιχειρούν να τονώσουν το ηθικό των οπαδών τους, ή δημοσιεύοντας στον φιλικό τους τύπο δηλώσεις επιστροφής³⁶⁰ ή άλλες φορές ονοματίζοντας συγκεκριμένους δηλωσίες ως εδώ και καιρό αποχωρήσαντες ή διαγραμμένους από το κόμμα για άλλους άσχετους λόγους.³⁶¹ Υπάρχουν όμως και μεμονωμένες περιπτώσεις ανθρώπων που αντιστέκονται στις πιέσεις και δεν δέχονται να υπογράψουν δήλωση αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα, τον μηχανισμό και τις πιέσεις που υπέστησαν για να το κάνουν. Έτσι στην «Ελεύθερη Λέσβο» στις 11 Φεβρουαρίου 1947 με

³⁵⁷ Για παράδειγμα π.β. εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 89/26.4.1946, 91/3.5.1946, 104/7.6.1946 και 109/19.6.1946

³⁵⁸ Κορακάκης Θανάσης, *Εμφύλια παιδομαζώματα*, Εκδόσεις Κοροντζή, Αθήνα 2011, σελ. 170

³⁵⁹ Λιαρούτσος Μ., 2007, ό.π. σελ. 103-106

³⁶⁰ Για παράδειγμα στις 10 Οκτωβρίου 1946 στην «Ελεύθερη Λέσβο» δημοσιεύεται δήλωση του Κ.Β. [η εφημερίδα έχει τα πλήρη στοιχεία του] κατοίκου Κλειούς, πως παρασύρθηκε και υπέγραψε δήλωση αποκήρυξης της ΕΠΟΝ και συνεχίζει σημειώνοντας : «...*Τώρα όμως που γνώρισα την οργάνωση των Χιτών και τους σκοπούς της αισθάνομαι το λάθος μου και βλέπω πως η θέση μου είναι στο πλευρό του λαού...*».

³⁶¹ Τέτοιες περιπτώσεις για παράδειγμα αναφέρονται οι Ε.Α. και Σ.Κ. κάτοικοι Μυτιλήνης (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος» αρ. φ. 356/1.10.1946 και εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 152/27.9.1946)

τίτλο «*Πως μαγειρεύονται οι δηλώσεις*», σε επιστολή του Βασίλη Μολυβιάτη, κατοίκου Σκάλας Πολιχνίτου αναφέρεται ότι ως πρόεδρος του Σωματείου Φορτοεκφορτωτών πιάστηκε να κάνει δήλωση για λογαριασμό όλων των μελών της διοίκησης του σωματείου και όταν αρνήθηκε και υπέβαλε την παραίτηση του, είδε στο «Στέμμα» στη συλλογική δήλωση μετανοίας και τη δική του υπογραφή, χωρίς να υπάρχει η συναίνεσή του.³⁶² Στην εφημερίδα «Αντιφασίστας», στις 23 Φεβρουαρίου του 1947, διαβάζουμε πως χωρίς να δικαιολογούνται οι δηλώσεις «μετανοίας», είναι αποτέλεσμα του Γ' Ψηφίσματος και των έκτακτων μέτρων, σημειώνοντας πως στην μεταδεκεμβριανή Λέσβο δεν εμφανίστηκαν τόσα κρούσματα δηλώσεων, όπως αυτά του τελευταίου εξαμήνου του 1946.³⁶³ Τέλος στις 8 Μάρτη του 1947 στην «Ελεύθερη Λέσβο» δημοσιεύεται ανώνυμη επιστολή αναγνωστών της από τη Φίλια που γράφουν πως αναγκάστηκαν να υπογράψουν δήλωση μετανοίας, αφού η άλλη επιλογή που είχαν και δεν ήθελαν να την ακολουθήσουν ως φιλήσυχοι πολίτες, ήταν η ένοπλη αντίσταση στο βουνό.

Οι περιπτώσεις όμως αυτές ήταν συνήθως μεμονωμένες και δεν μπορούσαν να απαντήσουν με επάρκεια στο πογκρόμ δηλώσεων «μετανοίας», που είχε εξαπολυθεί εναντίον των μελών και οπαδών του ΚΚΕ. Το ΚΚΕ λοιπόν έπρεπε να τοποθετηθεί επίσημα απέναντι σε όσους από τα μέλη του υπογράφουν δηλώσεις και να οριοθετηθεί με σαφήνεια από τέτοιες πρακτικές.³⁶⁴ Έτσι στην ανακοίνωση του κόμματος, που δημοσιεύεται στην «Ελεύθερη Λέσβο» στις 18 Φεβρουαρίου 1947 σημειώνονται τα παρακάτω : «...*Ο μοναρχοφασισμός για χτυπήσει το λαϊκό κίνημα και να ρίξει στα μάτια του λαού τους αγωνιστές του και τις οργανώσεις του ξαναζωντάνεψε και πάλι τις παλιές μέθοδες του Μανιαδάκη. Κάτω από λογής – λογής εκβιασμούς και πιέσεις υποχρεώνουν πολλούς χωριανούς να υπογράφουν «δήλωση» μετανοίας, χωρίς καλά – καλά να γνωρίζουν και το περιεχόμενό της. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως οι άνθρωποι αυτοί έχουν και την ελάχιστη δικαιολογία. Η υπογραφή «δήλωσης» για να γλυτώσουμε το τομάρι μας είναι μια καθαρή προδοσία του λαϊκού αγώνα. **Το ΚΚΕ δεν θα***

³⁶² Παρόμοια επιστολή δημοσιεύεται στην ίδια εφημερίδα από τους Γρηγόρη Μελιγρηγόρη και Κορώνη Τζώρτζη κατοίκων Ερεσού (εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 452/1.3.1947)

³⁶³ Ο «Αντιφασίστας» κυκλοφόρησε μετά από πολλούς μήνες αναστολής της κυκλοφορίας του, στις 23 Φεβρουαρίου του 1947, ως επετειακό φύλλο, στα πλαίσια των τεσσάρων χρόνων από την ίδρυση της ΕΠΟΝ (εφ. «Αντιφασίστας», αρ. φ. 29/23.2.1947).

³⁶⁴ Βόγλης Πολυμέρης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σελ. 120-126.

δεχθεί ποτέ για μέλη του ανθρώπους που έτσι είτε αλλοιώς λύγισαν μπροστά στον ταξικό εχθρό και υπόγραψαν δήλωση...» [Η υπογράμμιση είναι της ανακοίνωσης].³⁶⁵

Το ζήτημα των δηλώσεων «μετανοίας», όπως ήταν φυσικό δεν αφορούσε μόνο τη Λέσβο, αλλά είχε εθνικές διαστάσεις. Έτσι η ΚΕ του ΚΚΕ στην 3^η της Ολομέλεια το Σεπτέμβριο του 1947 ασχολήθηκε με το θέμα των «δηλωσιών» και καθόρισε κάτω από ποιές συνθήκες οι δηλώσεις θα μπορούσαν να γίνουν ξανά μέλη του κόμματος. Ήταν φανερό πως η όποια μεταμέλεια κι εδώ έπρεπε να συνοδεύεται από έμπρακτες αποδείξεις.³⁶⁶

Οι άνθρωποι της υπαίθρου που κάτω από αυτές τις συνθήκες γινόταν «δηλωσίες» βίωναν ένα προσωπικό δράμα. Η παράταξη που υπηρέτησαν και πίστεψαν τους θεωρούσε προδότες, ενώ η παράταξη στην οποία «υποτίθεται πως προσχώρησαν», τους έβλεπε με καχυποψία ως «κρυπτοκομμουνιστές», εκτός και αν υποδείκνυαν τον ζήλο των μεταμελημένων και περνούσαν ενεργά στο αντίπαλο στρατόπεδο, που ενεργά σήμαινε να γίνουν πληροφοριοδότες της Ασφάλειας. Και βέβαια δεν ήταν λίγοι εκείνοι που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους ως μετανάστες, για να μπορέσουν να επιβιώσουν. Το γεγονός αυτό, όπως είναι γνωστό, παρατηρήθηκε σε ολόκληρη την Επικράτεια, διογκώνοντας το κύμα της αγροτικής εξόδου τα μεταπολεμικά χρόνια.

Μια ακόμα μορφή ψυχολογικού πολέμου προς το Δημοκρατικό Στρατό, ήταν η άσκηση ψυχολογικής πίεσης στους αντάρτες μέσω της σύλληψης, φυλάκισης και εκτόπισης των συγγενών τους και ιδιαίτερα των συζύγων και των μανάδων τους. Ευθύς μόλις κάποιος αντάρτης έβγαινε ένοπλος παράνομος, οι γονείς του, η γυναίκα του και ενδεχομένως και το μικρό του παιδί οδηγούνταν στην Ασφάλεια κι από εκεί έπαιρναν το δρόμο της φυλακής ή της εξορίας, σε μια προσπάθεια ηθικού εκβιασμού του γιού τους, πίζοντας τους ταυτόχρονα να υπογράψουν δήλωση «μετανοίας». Σε ένα τέτοιο στρατόπεδο εξόριστων γυναικών στη Χίο, κρατούνταν γυναίκες και μάνες ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου.³⁶⁷ Το

³⁶⁵ εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 443/18.2.1947

³⁶⁶ Βόγλης Π., 2004, ό.π. σελ. 112-126 και Ηλιού Φίλιππος, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, Η εμπλοκή του ΚΚΕ*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2005, σελ. 197-198

³⁶⁷ Μια τέτοια περίπτωση ήταν η Σοφία Αγρίτη, του «Σουφλέλ', όπως χαρακτηριστικά την φώναζαν στην Αγιάσο. Οδηγήθηκε στην εξορία στη Χίο σε ηλικία 85 χρόνων την άνοιξη του 1948, μαζί με την νύφη της και τον εγγονό της Στέλιο. Ο σύζυγος της και ένας της γιός εξορίστηκαν στην Ικαρία. (Βουλβούλης Ηλίας, *Σουφλέλ' η ανταρτομάνα της Αγιάσου*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2017). Εκτός της Σοφίας Αγρίτη, στη Χίο έκαναν εξορία και άλλες μανάδες ή σύζυγοι ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου, όπως η Γιασεμή Πασχαλιά με το παιδί της τον Άρη (σύζυγος του Κυριάκου), η μητέρα και οι αδελφές Άννα και Πόπη του Προκόπη Πανταζή, η Μαρία Καλαντζή με την μητέρα της και την κόρη της Ελένη, η Κατερίνα σύζυγος του

στρατόπεδο στεγαζόταν σε τρία διώροφα κτίρια των παλιών στρατώνων στα προάστια της πόλης της Χίου κατά τα έτη 1948 – 1949. Οι εξόριστες αυτές γυναίκες βίωναν στην εξορία αφενός μεν την αγωνία για τη ζωή του παιδιού τους, που πολεμούσε στην ύπαιθρο της Λέσβου και αφετέρου μαζί με τις πολύ δύσκολες συνθήκες ζωής στη φυλακή, τους εξευτελισμούς των δεσμοτών τους με απόπειρες βιασμών, βιασμούς, ξυλοδαρμούς κλπ³⁶⁸.

Οι σύζυγοι των ανταρτών που ακολουθούνταν στην εξορία από τα μικρά παιδιά τους, είχαν και μια πρόσθετη μορφή πίεσης, που ήταν ο βίαιος αποχωρισμός τους από τα παιδιά τους. Πράγματι από τη Χίο μεταφέρθηκαν με τη βία στο ορφανοτροφείο Μυτιλήνης πολλά παιδιά κρατουμένων συζύγων ανταρτών. Από το Μάρτιο του 1949 οι γυναίκες αυτές μεταφέρθηκαν στο Τρικέρι, ένα πολύ μικρό νησάκι στο Παγασητικό Κόλπο. Από εκεί το Νοέμβριο του 1949 μεταφέρθηκαν στη Μακρόνησο σε άθλιες συνθήκες, μέσα σε ένα στρατόπεδο περιφραγμένο με συρματοπλέγμα που το ονόμαζαν «Ειδικόν Σχολείον Αναμορφώσεως Γυναικών» (ΕΣΑΓ). Εκεί κάτω από ασφυκτική πίεση έπρεπε να υπογράψουν δήλωση «μετανοίας». Όσες αντιστάθηκαν παρά τις πιέσεις, κάτω από απίστευτη αντοχή, μεταφέρθηκαν το Αύγουστο του 1950, όταν έκλεισε ο Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου (ΟΑΜ), και πάλι στο Τρικέρι. Όσες δεν απολύθηκαν μέχρι το 1953, μεταφέρθηκαν από εκεί στην Ικαρία.³⁶⁹ Κάποιες που δεν άντεξαν αναγκάστηκαν να υπογράψουν δήλωση με την οποία αποκήρυξαν το σύζυγο τους, τον αδελφό τους και τον γαμπρό τους.³⁷⁰

Οι Λέσβιες εξόριστες στη Χίο στο διάστημα της κράτησής τους διατήρησαν μια απίστευτη συνοχή και αλληλεγγύη μεταξύ τους. Η παραμονή τους μάλιστα στην εξορία, ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την τύχη του αντάρτη γιού τους. Πιθανή ελευθερία γι' αυτές και

Γιάννη Τσουλέλη, η Ελένη, σύζυγος του Παναγιώτη Χατζησάββα και πολλές άλλες. (Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 152-153)

³⁶⁸ Καλογεράς Β. – Κουτσκουδής Π., ό.π., σελ. 149-150

³⁶⁹ Βόγλης Π., 2004, ό.π., σελ. 164-168

³⁷⁰ Στο «Στέμμα» υπάρχει δήλωση της Γ.Β. που γράφει μεταξύ άλλων : «...Αισθάνομαι εντροπήν και θλίψιν βαθυτάτην δια την εγκληματικήν και αντεθνικήν διαγωγήν του μέχρι τούδε συζύγου μου. Εις εκδήλωσιν εμπράκτου αποδοκμασίας μου δια την υβριστικήν δια την οικογένειαν μας διαγωγήν του, αποκηρύσσομεν το άτομο τούτο δημοσίως. Το ανάξιον τούτο πρόσωπον, εις το εξής στερείται το δικαίωμα να χρησιμοποιή και να επικαλείται παν νόμιμον και ηθικόν δικαίωμα εκ του φυσικού δεσμού της οικογενείας. Εν Μυτιλήνη 24.11.1949. Η δηλούσα Γ.Β.». Πανομοιότυπη δήλωση στο ίδιο φύλλο της εφημερίδας υπογράφει η Κ.Σ. για τον αντάρτη σύζυγό της και ο Σ.Β. για τον αντάρτη αδελφό του Μ.Β. (εφ. «Στέμμα», αρ. φ. 643/30.11.1949)

επιστροφή από την εξορία, χωρίς να έχουν υπογράψει δήλωση, σήμαινε πως το μαντάτο ήταν άσχημο, πως το αγαπημένο τους πρόσωπο ή σκοτώθηκε, ή τον συλλάβανε.³⁷¹

Στην τρίχρονη εμφύλια διαμάχη, μια από τις κύριες προσπάθειες της κυβερνητικής πλευράς ήταν ο ιδεολογικός εξαγνισμός των αστικών κομμάτων και της φιλοβασιλικής παράταξης, η οποία είχε δεχθεί στη διάρκεια της γερμανικής Κατοχής, ένα ισχυρό ηθικό πλήγμα, εξαιτίας της συνεργασίας σημαντικού μέρους της με τους γερμανούς κατακτητές. Η εξώθηση της Αριστεράς στον Εμφύλιο και ο ίδιος ο πόλεμος ήταν μια εξαιρετική ευκαιρία εκτός από τη νίκη στα στρατιωτικά μέτωπα να κερδηθεί μια ακόμα εξίσου σημαντική νίκη, η σηματοδότηση του πολιτικοϊδεολογικού αυτού φάσματος, ως εθνικόφρονης παράταξης στο εθνικό αφήγημα, με ταυτόχρονο εξοβελισμό των αριστερών αντιπάλων, ως ξενόδουλων που υπηρετούν αλλότρια συμφέροντα.

Σε αυτή την ιδεολογική μάχη επιστρατεύτηκαν θεμιτά και αθέμιτα μέσα. Οι κηδείες των θυμάτων των συμπλοκών από τη πλευρά του Εθνικού Στρατού ή της Χωροφυλακής ήταν πάντοτε μια καλή ευκαιρία, για να δώσει το παρόν το σύνολο του νέου αποκαθαρμένου από παλιές ενοχές, πολιτικού και ιδεολογικού κατεστημένου. Οι επικήδαιοι δε των θυμάτων έδιναν την δυνατότητα μέσα στο συγκινησιακό κλίμα που υπήρχε, να χτιστεί ευκολότερα η ιδεολογία «των ενδόξων υπηρετών των εθνικών ιδεωδών». Έτσι για παράδειγμα, η κηδεία του αξιωματικού της Χωροφυλακής Κωνσταντίνου Μποζονέλου που σκοτώθηκε σε συμπλοκή με αντάρτες το Νοέμβριο του 1946, έγινε στη Μυτιλήνη παρουσία του συνόλου των πολιτικών, στρατιωτικών, εκκλησιαστικών και δικαστικών αρχών της πόλης και στάθηκε μια εξαιρετική ευκαιρία για συσπείρωση όλου του επίσημου κράτους ενάντια στη κομμουνιστική απειλή. Τον επικήδειο εκφώνησε ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος, ο οποίος στο λόγο του εξήρε τον πατριωτισμό του θανόντα «...στιγματίσας τας προδοσίας και τα εγκλήματα των κομμουνιστών...».³⁷²

Η εθνικόφρων ιδεολογία χτίστηκε ως γνωστόν και με μια σειρά άλλες δράσεις, στις οποίες πρωτοστάτησε η βασιλική οικογένεια και ιδιαίτερα η βασίλισσα Φρειδερίκη. Μια τέτοια δράση είναι η δημιουργία παιδουπόλεων στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα. Μια από αυτές δημιουργήθηκε στη Μυτιλήνη με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Ιακώβου, η

³⁷¹ Η μαρτυρία αυτή προέρχεται από τη συγγραφέα Άλκη Ζέη, που ήταν συγκρατούμενη με τις Λέσβιες εξόριστες στη Χίο, από την ταινία «Ο μεγάλος περίπατος της Άλκης». Η ταινία αυτή, σε σκηνοθεσία Μαργαρίτας Μαντά (2017) είναι μια ταινία – ντοκιμαντέρ για τη ζωή της Άλκης Ζέη.

³⁷² εφ. «Σάλπιγξ», αρ. φ. 11/17.11.1946

οποία πήρε και την ονομασία «Παιδούπολις ο Άγιος Ιάκωβος» προς τιμήν του.³⁷³ Σε αυτήν, από τον Απρίλιο του 1948, φιλοξενήθηκαν 1062 παιδιά περίπου από την Βόρεια Ελλάδα, ως «συμμοριόπληκτα»³⁷⁴ μέχρι τον Ιούλιο του 1950. Η παιδούπολη δέχθηκε την επίσκεψη του βασιλικού ζεύγους τον Οκτώβριο του 1949 με στόχο την ανάδειξη της ως σύμβολο της φροντίδας του έθνους για την εκπαίδευση και προαγωγή των παιδιών στις εθνικές ιδέες.³⁷⁵ Σε ποίο βαθμό η ύπαρξη της παιδούπολης στη Μυτιλήνη λειτούργησε «ευεργετικά» σε μαζικό επίπεδο για την αντικομμουνιστική ιδεολογία, είναι ένα ζήτημα προς διερεύνηση.

³⁷³ Ο Μητροπολίτης Ιάκωβος είχε ήδη αθωωθεί για τη δωσιλογική του δράση από το δικαστήριο των δωσίλογων, καθώς και με πόρισμα της Ιεράς Συνόδου από το Δεκέμβριο του 1946 και πρωτοστατούσε ήδη στην εθνικοφροσύνη, εξαγνισμένος από τις παλιές κατηγορίες (εφ. «Στέμμα» αρ. φ. 182/6.12.1946 και εφ. «Ελεύθερη Λέσβος», αρ. φ. 345/12.9.1946)

³⁷⁴ Ο όρος «συμμοριόπληκτος» αφορούσε τον άμαχο πληθυσμό που μετακινήθηκε με ή χωρίς τη θέληση του από τις περιοχές όπου διεξάγονταν εμφύλιες μάχες, σε άλλες περιοχές, με πρωτοβουλία του εθνικού στρατού.

³⁷⁵ Στρατηγάκης Ι., ό.π.:194-196 και εφ. «Λαϊκή» αρ. φ. 319/12.10.1949

Αντί Επιλόγου – Οι σκελετοί «της μνήμης»

Η δεκαετία του '40 είναι ίσως μια από τις πιο πολυσυζητημένες δεκαετίες στην σύγχρονη ελληνική ιστορία. Οι διαιρετικές τομές και η κοινωνική και πολιτική δυναμική που δημιούργησαν τα γεγονότα της περιόδου αυτής, επηρέασαν καθοριστικά την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας τα επόμενα πενήντα χρόνια.

Στη παρούσα μελέτη προσεγγίστηκαν τα γεγονότα της δεκαετίας του '40 από τη σκοπιά ενός μεγάλου σε μέγεθος νησιού του Αιγαίου, όπως είναι η Λέσβος. Και μάλιστα έχοντας στο νου, πως στη Λέσβο εξαιτίας της κοινωνικής δυναμικής και των κοινωνικών συγκρούσεων που αναπτύχθηκαν στο μεσοπόλεμο, τα γεγονότα αυτά είχαν ένα ιδιαίτερο χρωματισμό και μια έντονη κοινωνική αντανάκλαση. Η αντανάκλαση αυτή, ξεκινούσε από τη διεύρυνση της κοινωνικής ανισότητας στα χρόνια της γερμανικής Κατοχής, πέρασε στην αμφισβήτηση κυρίαρχων θεσμών της αστικής νομιμότητας την περίοδο της ΕΑΜοκρατίας, και πολύ γρήγορα έφτασε σε ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης. Το καθεστώς αυτό στήθηκε στο νησί από το μεταβαρκιζιανό κράτος της Δεξιάς και απέκτησε χαρακτηριστικά πολιτικής κανονικότητας, για τα επόμενα δέκα τουλάχιστον χρόνια, ως την παράδοση και του τελευταίου ένοπλου παράνομου αντάρτη. Η πορεία που ακολούθησαν αυτές οι ριζικές αλλαγές στη κοινωνική και πολιτική δυναμική του νησιού, εξετάστηκε διεξοδικά, όσο το επέτρεπαν τα χρονικά περιθώρια μιας διπλωματικής εργασίας.

Η δεκαετία του 1940 αφήνει τη Λέσβο σε μια εντελώς διαφορετική κατάσταση. Ο Προκόπης Πανταζής στους «Εθελοντές της κακουχίας» κλείνει την αφήγηση του σημειώνοντας : «...Περνούσαμε ανάμεσα στα σπαρτά. Μάρτης μήνας κι ήταν ξεπεταμένα. Τα κουκιά ανθισμένα, πολλοί θυμήθηκαν πως γίνονταν ωραία σαλάτα τα φύλλα με τον ανθό, μα δεν έσκυβαν να κόψουν, εδώ γύρω θα τριγυρίζαμε κοντά στη γη που πρασίνιζε κι άσπριζε δεξιά, ζερβά, από το βλογημένο κόπο του ζωμάχου...Πιάσαμε την κουβέντα Μιλούσαμε για τον τόπο. Την ημέραδα του. Τόσο καιρό αποκλεισμένοι στ' άγρια βουνά... Ήρθαν από το χωριό με τα χέρια γεμάτα καλούδια. Έγινε μοιρασιά... Πήραμε στα χέρια μας το μεράδι. Ψωμάκι, ελιές, σύκα από τη σοδειά του φτωχονοικοκύρη. Δεν τα πέρναμε. Μας τα δίνανε. Μαζί με την έννοια τους και την καρδιά τους. "Λάβετε φάγετε!" τα μυρίζαμε κι ανάδιναν σπιτίσια άγνη, μύριζαν ζεστό κατώι. Εωδιάζανε λαό. Τα τρώγαμε αργά, ευλαβικά, τα απολαμβάναμε μικρές μπουκίτσες, ψωμάκι ζυμωτό, ελίτσες, γλυκά, ζαχαρωμένα σύκα. Μας μετάγγιζαν σπιτικιά θαλπωρή, νιώθαμε σίγουρα και ζεστά, σαν το παιδί στη κοιλιά που ρουφάει τη ζωή από το λώρο της μάνας, πιανόμασταν πάλι από τη ζώνη του λαού. Πως μας πέρασε η ιδέα, πως όντας

μακριά του, απομονωμένοι, αποτραβηγμένοι στην ερημιά, θα τον βοηθούσαμε να ξελευθερωθεί;»³⁷⁶

Νομίζω πως μέσα σε αυτά τα λόγια του αντάρτη – λογοτέχνη Προκόπη Πανταζή κρύβεται και το διακύβευμα της τρίχρονης σύγκρουσης στη Λέσβο. Η διεκδίκηση της πολιτικής εξουσίας ήταν φανερό και στις δύο συγκρουόμενες πλευρές, πως δεν μπορούσε να κριθεί από την έκβαση των ένοπλων συμπλοκών στη Λέσβο. Ήταν ένα διακύβευμα που κρίθηκε στα βουνά της ηπειρωτικής Ελλάδας την ίδια περίπου χρονική περίοδο. Στη Λέσβο όμως η ιδιαιτερότητα της περιόδου της ΕΑΜοκρατίας με τις υποχωρήσεις και τα λάθη της, έδειξε πως μπορεί το όραμα μιας διαφορετικής κοινωνίας να γίνει καθημερινότητα. Κι όταν το όραμα αυτό γκρεμίστηκε κάτω από το εισαγόμενο στο νησί καθεστώς έκτακτης ανάγκης του μεταβαρκιζιανού κράτους, για κάποιους λίγους από τον κόσμο της Αριστεράς δεν υπήρχε άλλος δρόμος, παρά η ένοπλη σύγκρουση. Το ΚΚΕ στη Λέσβο οδηγήθηκε στην επιλογή στήριξης της σύγκρουσης αυτής, που δεν την επεδίωξε ποτέ, αφενός μεν πολύ αργά (μόλις το καλοκαίρι του 1947 πάρθηκαν κάποια στοιχειώδη οργανωτικά μέτρα) και αφετέρου μην έχοντας άλλη επιλογή, κάτω από την πίεση των παράνομων ένοπλων οπαδών του. Σε αυτή την ένοπλη σύγκρουση, η πλειοψηφία του Λεσβιακού λαού, που ως τη διετία 1944 – 1945 βρέθηκε στο κέντρο της ενεργητικής συμμετοχής στη διαχείριση των κοινωνικών και πολιτικών πραγμάτων του τόπου, ήταν παθητικός μεν θεατής, όχι όμως ένας ουδέτερος θεατής. Το καθεστώς των έκτακτων μέτρων περιόρισε μεν, αλλά δεν κατάφερε να συρρικνώσει αποτελεσματικά την πολιτική και ιδεολογική επιρροή που χτίστηκε τα χρόνια της ΕΑΜοκρατίας και απέκτησε βαθιές ρίζες στο πιο φτωχό κομμάτι της Λεσβιακής κοινωνίας. Στις αμέσως μετά τον Εμφύλιο εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950, με τις πληγές των συγκρούσεων ακόμα ανοιχτές, με παράνομους ένοπλους ακόμα στο βουνό, η Δημοκρατική Παράταξη³⁷⁷ στη Λέσβο βγήκε πρώτο κόμμα, συγκεντρώνοντας πάνω από 8.500 ψήφους και ποσοστό 23% περίπου, εκλέγοντας δύο βουλευτές στη Λέσβο, τον Θείελπι Λευκία και τον Ασημάκη Πανσέληνο³⁷⁸.

Η μνήμη του Εμφυλίου στη Λέσβο, είχε και μια ακόμα ιδιαιτερότητα. Πάνω στα πτώματα των σκοτωμένων ανταρτών δόθηκε ένας ακόμα εμφύλιος πόλεμος, ένα πόλεμος της

³⁷⁶ Πανταζής Π., 1980, ό.π. σελ. 91-94

³⁷⁷ Η Δημοκρατική Παράταξη ήταν το ψηφοδέλτιο που στήριξε το εκτός νόμου ΚΚΕ και γενικότερα η Αριστερά στις εκλογές αυτές (π.β. Νικολακόπουλος Η., 1988, ό.π. σελ. 162)

³⁷⁸ εφ. «Λαϊκή», αρ. φ. 376/10.3.1950

μνήμης. Λίγες μέρες μετά την εκτέλεση των επτά ανταρτών στη Κράτηγο, μετά την καταδίκη τους σε θάνατο, από το έκτακτο στρατοδικείο, την Πρωτομαγιά του 1944, το Γυμνάσιο Θηλέων της Μυτιλήνης πηγαίνει εκδρομή κοντά στους φρέσκους τάφους των ανταρτών. Ορισμένα κορίτσια από το Γυμνάσιο άφησαν στους τάφους μερικά λουλούδια σε ένδειξη σεβασμού. Το γεγονός αυτό, που μαθεύτηκε στη πόλη της Μυτιλήνης, στάθηκε ικανό για την τιμωρία των κοριτσιών, αλλά συγχρόνως ανέδειξε συμβολικά πως ο λαός δεν ήταν ουδέτερος θεατής των τεκταινομένων³⁷⁹

Η αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, η αναγνώριση του ΚΚΕ και κυρίως η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης το 1982, έφερε μια δεύτερη φάση στο πόλεμο της μνήμης με την εκταφή των πτωμάτων των ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου, με πρωτοβουλία κυρίως των συγγενών τους, των παλιών συντρόφων - συναγωνιστών τους στο ΔΣΛ, που επέζησαν, αλλά και του ΚΚΕ της Λέσβου και την κανονική ταφή τους μετά από νεκρώσιμη ακολουθία, στο κοιμητήριο. Μια τέτοια εκταφή, έγινε τον Οκτώβριο του 1983 στην Αγία Παρασκευή και αφορούσε στα λείψανα των πέντε νεκρών της συμπλοκής στα «Άντρεια».³⁸⁰ Την ίδια περίοδο γίνονται κι άλλες τρεις. Μια τον Δεκέμβριο του 1982 για τους επτά εκτελεσμένους στην Κράτηγο και μια δεύτερη, τον Ιούλιο του 1983 στους Λάμπου Μύλους για τους νεκρούς της ανατίναξης στο «ντάμι της Τσερκέζας». Τέλος σε μια τρίτη εκταφή της ίδιας περιόδου, βρέθηκαν τα οστά από τον τάφο του καπετάνιου του ΔΣΛ Δημήτρη Πιταούλη, που σκοτώθηκε από ατύχημα στα «αμπριά» και θάφτηκε εκεί. Οι εκταφές γίνονται μέσα σε συγκινησιακά φορτισμένη ατμόσφαιρα και θεωρούνται από τους συντελεστές τους, ως μια υποχρέωση, μια ακόμα μάχη, αυτή τη φορά ενάντια στη λήθη, ενάντια στην ανισοτιμία και την απαξίωση που επεφύλαξε το μετεμφυλιακό κράτος στους ηττημένους του Εμφυλίου. Μάλιστα το 2009 σε μια αντίστοιχη τελετή στο νεκροταφείο του Ίππειους, στα πλαίσια μιας εκδήλωσης μνήμης των νεκρών ανταρτών στο «Ντάμι της Τσερκέζας», συμμετέχει ως συνδιοργανωτής και ο εκλεγμένος με τη στήριξη της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ) - του κόμματος, πολιτικού απογόνου των νικητών του Εμφυλίου - Δήμαρχος Ευεργέτουλα, Μιχάλης Πολυπαθέλλης. Παρών στην τελετή ήταν και ο Θανάσης Σίσκας, συνταξιούχος της Χωροφυλακής³⁸¹

³⁷⁹ Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 101

³⁸⁰ Μεταξύ των νεκρών που θάφτηκαν λίγο έξω από την Αγία Παρασκευή τον Οκτώβριο του 1950 και έγινε η εκταφή τους τριάντα τρία χρόνια μετά, ήταν και ο καπετάνιος του Δημοκρατικού Στρατού Λέσβου Χαράλαμπος Θεοδοσίου, καθώς και ο Κυριάκος Πασχαλιάς

³⁸¹ Σκούφος Γ., ό.π., σελ. 101 και Stefatos K. - Kovras I., 2015, ό.π. p. 167-175)

Οι εκταφές των σκοτωμένων ανταρτών του Δημοκρατικού Στρατού της Λέσβου πολλά χρόνια μετά είναι ένα γεγονός που οφείλεται στις ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας και έγιναν με πρωτοβουλία τοπικών παραγόντων, χωρίς τη συμμετοχή και εντολή του κεντρικού μηχανισμού του ΚΚΕ. Η κοινωνία του νησιού ένοιωθε την ανάγκη, έστω και πολλά χρόνια μετά, να αποκαταστήσει τους «λογαριασμούς» της με το παρελθόν. Γιατί όπως δήλωσε και ο δεξιός δήμαρχος Ευεργέτουλα *«οι νεκροί είναι νεκροί και αξίζουν κατ' ελάχιστον να ταφούν σύμφωνα με τα έθιμα και τις παραδόσεις μας... Και φυσικά είναι ανάγκη να πέσει φως στα γεγονότα της εποχής αυτής»*³⁸²

Κλείνοντας την εργασία αυτή θα ήθελα να σημειώσω κάτι που διαπίστωσα από τις συζητήσεις μου με τους επιγόνους, συγγενείς των πρωταγωνιστών της περιόδου. Τα γεγονότα της δεκαετίας του '40 με τις διακυμάνσεις και τις ανατροπές που έφεραν, παραμένουν βαθιά χαραγμένα στη συλλογική τους μνήμη. Καθορίζουν ακόμα πολιτικές συμπεριφορές, διατηρούν και αναπαράγουν κοινωνικές διαιρέσεις και ακόμα και σήμερα επιβάλλουν σιωπές και πολλαπλές ερμηνείες. Η οικονομική και κοινωνική ευφορία των δεκαετιών 1990 ως 2010 στην Ελλάδα, έδωσε την αίσθηση πως με το κάψιμο των φακέλων θα έκλεινε και τυπικά το θέμα των κοινωνικών και πολιτικών διαιρέσεων του Εμφυλίου. Η οικονομική κρίση που ακολούθησε, η πολιτική και κοινωνική ενίσχυση - λόγω αυτής ακριβώς της κρίσης - του νεοναζιστικού κόμματος της Χρυσής Αυγής, επανέφερε με έντονο και «παταγώδη» τρόπο τους κρυμμένους «σκελετούς από τα ντουλάπια της μνήμης» και ξανάνοιξε η συζήτηση για το πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο των γεγονότων που οδήγησαν στον Εμφύλιο και στα κοινωνικά και πολιτικά αποτελέσματα που προκάλεσε η έκβασή του.

³⁸² Stefatos K. – Kovras I., 2015, ό.π., p.174

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το χρονικό των σημαντικότερων γεγονότων του Εμφυλίου στη Λέσβο

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΣΥΜΒΑΝ	ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΔΣΛ	ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ
29/8/1946	Πρώτη μάχη του Εμφυλίου στο Κάτω Τρίτος	Αγιασώτικο τμήμα ανταρτών τοπικοί Χίτες και εθνικόφρονες	15 - 20 αντάρτες	Δύο νεκροί αντάρτες και δύο Χίτες
10/9/1946	Μάχη στον Παπάδο Γέρας	Τμήμα ανταρτών μπαίνει στο Παπάδο. Μάχη με Χωροφύλακες	30- 40 αντάρτες	Τρεις νεκροί, δύο τραυματίες Χωροφύλακες. Χωρίς απώλειες οι αντάρτες
4/11/1946	Μάχη στην Ανεμώτια	Συμπλοκή 20 - 30 ανταρτών Δυτικής Λέσβου με Χωροφύλακες	45 -50 αντάρτες	Τραυματίες δύο χωροφύλακες
16/11/1946	Μάχη στα Κεραμειά στο ντάμι του Κώστα Πήγαση	Ενέδρα 30 ανταρτών σε δύναμη της Χωροφυλακής	40 -50 αντάρτες	Νεκρός ο Ενωμοτάρχης Μποζονέλος
21/11/1946	Χτύπημα στη θέση "Πέτρινος Στύλος" στη Γέρα	20 – 25 αντάρτες πέφτουν σε ενέδρα	40 -50 αντάρτες	Δύο νεκροί αντάρτες
28/11/1946	Σύγκρουση με μικρή αντάρτικη ομάδα στις "Φεράνες" Αγίας Παρασκευής	Αποκλεισμός και εκτέλεση ενός αντάρτη και σύλληψη ενός άλλου	40 -50 αντάρτες	Νεκρός αντάρτης
18/12/1946	Μάχη στα "Καμπιά" Αγιάσου	Συμμετέχουν 40 – 50 αντάρτες και μεγάλες δυνάμεις κυβερνητικών	50 -60 αντάρτες	Τραυματίες κυβερνητικοί και ο επικεφαλής αξιωματικός τους
20/12/1946	Είσοδος ανταρτών στο Μπουρό	Παίρνουν τρόφιμα, όπλα και εφόδια		
24/12/1946	Είσοδος Χιτών στη Νάπη	Ξυλοδαρμοί αριστερών πολιτών		
1/1/1947	Μάχη στη "Κόκκινη Ράχη" Αγιάσου	Τμήμα ανταρτών με χωροφύλακες και ΜΑΥδες. Νίκη των ανταρτών με αρκετά λάφυρα	60 -70 αντάρτες	Πέντε χωροφύλακες νεκροί
3-4/1/1947	Αντίποινα κυβερνητικών σε Πολιχνίτο Αγιάσο	Ξυλοδαρμοί αριστερών πολιτών. Καταστροφή μαγαζιών ΕΑΜιτών, απαγορεύσεις εξόδου από τα σπίτια		Δολοφονία Κατερίνας και Ζαχαρούλας Κρικλάνη στο Πολιχνίτο

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΣΥΜΒΑΝ	ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΔΣΛ	ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ
3/1/1947	Μάχη στα "Ξενοτάφια" Ανεμότιας	Συμπλοκή 20 περίπου ανταρτών και κυβερνητικών		Νεκρός ένας αντάρτης κι ένας Χωροφύλακας
6/1/1947	Είσοδος ανταρτών σε Νάπη	Παίρνουν τρόφιμα, όπλα και εφόδια και κάποιους Χίτες μαζί τους	60 - 70 αντάρτες	
11/1/1947	Μάχη στο "Περίτιο" Αγιάσου	Μεγάλη μάχη στην ομίχλη. Υποχώρηση των ανταρτών με απώλειες. Μετά από αυτό 10 -15 κυρίως νιόβγαλτοι αντάρτες παραδίνονται στις αρχές	60 -70 αντάρτες	Πέντε αντάρτες νεκροί
19/2/1947	Είσοδος ανταρτών σε Ανεμότια	Αφοπλισμός σταθμού Χωροφυλακής, τρόφιμα και εφόδια	50 – 60 αντάρτες	
25/2/1947	Είσοδος ανταρτών σε Μεσότοπο	Μεταφορά εφοδίων με βάρκες από Αποθήκα. Μάχη με απόσπασμα. Απομάκρυνση χωρίς απώλειες	60 – 70 αντάρτες	
22/3/1947	Μάχη του Κλαπάδου και του "Σκοτεινού"	Ενιαίο αντάρτικο σώμα σε ολόήμερη μάχη με το σύνολο των κυβερνητικών δυνάμεων. Περικυκλώνονται αλλά διαφεύγουν	75 - 95 αντάρτες	Δύο νεκροί αντάρτες
9/4/1947 Μεγάλη Τετάρτη	Μάχη στον "Αετό"	60 – 70 αντάρτες της Δυτικής Λέσβου με ισχυρές δυνάμεις Χωροφυλακής και ΜΑΥδων. Ήττα του τμήματος.	20 ως 25 οικειοθελείς παραδόσεις ανταρτών	Πέντε νεκροί αντάρτες. Διαπόμευση νεκρών στην Ερεσό
15/4/1947	Ενέδρα ανταρτών σε κυβερνητικούς στη θέση "Στσιδία"	Αιχμαλωσία ολόκληρης διμοιρίας Χωροφυλάκων. Εφόδια, όπλα και ρούχα.	80 – 90 αντάρτες	
29/4/1947	Εκτέλεση των συλληφθέντων στη μάχη του Αετού μετά από δίκη και καταδίκη σε θάνατο	Στη Κράτηγο στο δάσος Σιφναίου		Νεκροί επτά αντάρτες. Η εκταφή των οστών τους έγινε στις 5/12/1982 δηλαδή 35 χρόνια μετά

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΣΥΜΒΑΝ	ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΔΣΛ	ΑΠΩΛΕΙΕΣ
Ιούνιος 1947	Άφιξη καπετάνιου Χαράλαμπου Θεοδοσίου από Σάμο	Σύνδεση με τον παρόνομο μηχανισμό του ΚΚΕ. Στόχος η ανασυγκρότηση του ΔΣΛ, σύμφωνα με εντολές από Αθήνα	40 – 50 αντάρτες	
Τέλος Σεπτεμβρίου 1947	Είσοδος ΔΣΛ στην Άργενο	Παίρνει όπλα και τρόφιμα		
14/11/1947	Είσοδος στα Βασιλικά. Σύλληψη και εκτέλεση ενός Χωροφύλακα και τραυματισμός αντάρτη στο πόδι	Φορτώνουν ζώα με όπλα, τρόφιμα και κάνουν νέες στρατολογίες.	70 – 80 αντάρτες	
Τέλος Νοέμβρη 1947	Είσοδος στο Μπαλτζίκι	Παίρνει όπλα και τρόφιμα		
Δεκέμβριος 1947	Θάνατος από ατύχημα	Εκπυρσοκρότηση όπλου στα "Αμπριά". Συγκρότηση Δημοκρ. Στρατού Λέσβου σε Λόχο	95 - 100 αντάρτες	Νεκρός ο Καπετάνιος του ΔΣΛ Δημήτρης Πιταούλης
1/1/1948	Λιποταξία. Συμπλοκές στο πευκοδάσος χωρίς εκατέρωθεν απώλειες	Εγκατάλειψη των "Αμπριών" λόγω προδοσίας.		
Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1948	Είσοδος στο Αμπελικό, Βούρκο και Νάπη	Ο ΔΣΛ παίρνει όπλα και τρόφιμα		
Αρχές Φεβρουαρίου 1948	Έφοδος ανταρτών στην «Αχλαδερή»	Δεύτερη φορά παίρνουν τρόφιμα		
21/2/1948	Μάχη στο Σεϊντάν Ντερέ (Αράπη Πέτρες)	Κυκλωμένοι 70 - 80 αντάρτες από το σύνολο των κυβερνητικών δυνάμεων. Διαφυγή των ανταρτών με δύο συλλήψεις ανταρτών	60 – 80 αντάρτες	Πέντε νεκροί αντάρτες
11/4/1948	Μάχη στα "Καμίνια" της Νάπης	Μάχη 10 ως 15 ανταρτών με λόχο Χωροφυλάκων.	60 - 70 αντάρτες	Νεκρός ένας αντάρτης κι ένας Χωροφύλακας
14/6/1948	Εκκαθαριστική επιχείριση στο Λεπέτυμνο	Αντιπερισπασμός των ανταρτών με πολυβολισμούς του Αστυνομικού Σταθμού Αγίας Παρασκευής		

ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΓΕΓΟΝΟΣ	ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ	ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΔΣΛ	ΑΠΩΛΕΙΕΣ ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ
14/7/1948	Συμπλοκή στη θέση "Μέρμηγκας" Ασωμάτου	Τραυματισμός Χωροφυλάκων από βλήματα		Μια αυτοκτονία και μία σύλληψη ανταρτών
29/8/1948	Στη θέση "Αμδάρα" στο Αμπελικό και στη θέση "Χοντροκούκι"	Συμπλοκή 20 ανταρτών με Χωροφύλακες	40 - 50 αντάρτες	Δύο νεκροί αντάρτες
3/9/1948	Στη θέση "Σαμδέλ" Μιστεγνών.	Συμπλοκή 20 ανταρτών με Χωροφύλακες		Ένας νεκρός αντάρτης
31/12/1948	Η ανατίναξη ανταρτών στο «ντάμι της Τσερκέζας»	13 αντάρτες επισκέπτονται το ντάμι για τη πρωτοχρονιά. Το ντάμι τινάζεται στον αέρα.	25 – 30 αντάρτες	Έξι (6) νεκροί αντάρτες. Οι υπόλοιποι επτά (7) τραυματίες
22/4/1949	Συμπλοκή στη περιοχή "Γλίστρα" Αγιάσου	Οι αντάρτες κυκλώνονται από το κυβερνητικό σώμα		Δύο νεκροί αντάρτες
19/5/1949	Ενέδρα Χωροφυλάκων στα "Καμίνια" Νάπης	Διαπόμπευση νεκρού στη πλατεία Νάπης πριν την ταφή	25 αντάρτες	Ένας νεκρός αντάρτης
2/10/1950	Η μάχη στα "Αντρια" και το Ντάμι της Μπέρδας	Μάχη έξι ανταρτών στο ντάμι. Οι νεκροί διαπομπεύτηκαν και θάφτηκαν σε ομαδικό τάφο.	15 αντάρτες	Σκοτώνονται πέντε αντάρτες
Δεκέμβριος 1950	Τραυματισμός αντάρτη Προκόπη Πανταζή από Κεράμι	Τραυματίζεται στο πρόσωπο σε ενέδρα		
1/11/1951	Δολοφονία αντάρτη	Βρέθηκε το πτώμα αντάρτη στη Μονή Λειμώνος		Ένας νεκρός αντάρτης
16/7/1952	Άρνηση παράδοσης	Αντάρτης βρίσκεται αποκεφαλισμένος και πρόχειρα θαμμένος		Κώστας Διαμαντής από τη Κώμη
7/11/1955	Παράδοση τελευταίων μαχητών ΔΣΛ	Παραδόθηκαν και αφέθηκαν ελεύθεροι. Αξιοποίηση νομοθεσίας για αμνήστευση	Γιώργος Σκούφος και Κώστας Αχλιόπτας.	

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αμπατζής Παναγιώτης, «Το χρονικό της Γερμανικής Κατοχής στη Λέσβο». *Αιολικά Χρονικά, τόμος Δ΄*, σελ. 201 - 213. Μυτιλήνη, 2002
- Αναγνωστοπούλου - Κιοσκή Βάνα, «Αναμνήσεις από την Κατοχή των Γερμανών 41-44 και από την Εθνική Αντίσταση στη Μυτιλήνη», *Αιολικά Χρονικά, τόμος Δ΄*, σελ. 214-225, Μυτιλήνη 2002
- Αναγνώστου Πάνος, *Ημερολόγιο Κατοχής*, εκδόσεις Εταιρία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων Νησιών Αιγαίου, Μυτιλήνη, 2004
- Αναγνώστου, Στρατής, (Αρτεμισία Ζυγούρη), «Ημερολόγιο της Κατοχής και των πρώτων μηνών του Εμφυλίου στον Πολιχνίτο», *Αιολικά Χρονικά, τόμος Δ΄*. σελ. 310 – 331, Μυτιλήνη, 2002
- Ανταίος Πέτρος, 1977, *Συμβολή στην ιστορία της ΕΠΟΝ*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα
- Αποστόλου Απόστολος, *Μνήμες*, εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1985
- Αποστόλου Απόστολος, *Σκόρπια απ' την Αντίσταση*, εκδόσεις Χαρτοπωλείο «Πετρά», Μυτιλήνη, 1986
- Αποστόλου Απόστολος, *Μνήμες Β΄*, Εκδόσεις Κ. Καπόπουλος, Αθήνα, 1988
- Βενετόπουλος Διογένης, *Χωρίς φόβο αλλά με πάθος. Το χρονικό μιας εποχής*, Έκδοση Ιδιωτική, Αθήνα, 1992
- Βόλιας Παναγιώτης, *Αναμνήσεις*, Εκδόσεις Λεσβιακή εφημερίδα «ΝΕΟ ΕΜΠΙΡΟΣ», Μυτιλήνη, 2017
- Βόγλης Πολυμέρης, *Η εμπειρία της φυλακής και της εξορίας Οι πολιτικοί κρατούμενοι στον εμφύλιο πόλεμο*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004
- Βόγλης Πολυμέρης, *Η αδύνατη επανάσταση - Η κοινωνική δυναμική του Εμφυλίου πολέμου*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2014
- Βουλβούλης Ηλίας, *Σουφλέλ' η ανταρτομάνα της Αγιάσου*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2017
- Γαλέτσας Γιώργος, *Στο σημάδι... Το ιστορικό των εκτελέσεων στα «Τσαμάκια» κατά τη περίοδο της γερμανικής Κατοχής*, εκδόσεις Δήμος Μυτιλήνης Μυτιλήνη, 2010
- Γερούκης Γρηγόριος, *Αντίσταση Αγονιστών Αιγαίου*, Θεσσαλονίκη (Βιβλιοθήκη Δήμος Θεσσαλονίκης), 1986
- Ελεφάντης Άγγελος, *Μας πήραν την Αθήνα*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003

- Ζαΐμη Θάλεια, *Ο Ιπποκράτης Ζαΐμης και η εποχή του*, Εκδόσεις Απόπλους Αθήνα, 2004
- Ζαφειρόπουλος Δημήτριος, *Ο αντισυμμοριακός αγών 1945-1949*, Ιδιωτική Έκδοση Αθήνα. 1956
- Ηλιού Φίλιππος, *Οι φάκελοι*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1989
- Ηλιού Φίλιππος, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος, Η εμπλοκή του ΚΚΕ*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2005
- Θεοχάρης Νίκος, *Το αντάρτικο της Μυτιλήνης 1945-1950*, εκδόσεις Νίκαια, Αθήνα, 1986
- Θεοχάρης Νίκος, *Ενθυμήματα της Εθνικής Αντίστασης Λέσβου*, Νίκαια, 1990
- Ιερά Μητρόπολις Μυτιλήνης, *Τα Πεπραγμένα της Ιεράς Μητροπόλεως Μυτιλήνης κατά τον Ελληνοϊταλικόν Πόλεμον, κατά τους χρόνους της Γερμανοκρατίας* Ιδιωτική Έκδοση, Μυτιλήνη, 1955
- Καβαδιάς Σταμάτης, *Η Εθνική Αντίσταση στην Εύβοια (1941-1944) Επίμετρο: Αποστολή στο Αρχιπέλαγος*, Έκδοση Κ.& Γ. Παπούλιας Ο.Ε., Αθήνα 2007
- Καλαμπόγιας Αντώνης, *Ικαρία, Ο κόκκινος βράχος*, Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2016
- Καλογεράς Βασίλης, «Γρηγόρης Κουντουρέλλης. Στις γραμμές της Εθνικής Αντίστασης», στο περιοδικό «Αγιάσος», αρ. φ. 104, σελ. 12-14, 1988.
- Καλογεράς Βασίλης – Κουτσκουδής Παναγιώτης, *Ο Δημοκρατικός Στρατός Λέσβου*, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Νέο Εμπρός Μυτιλήνη, 2013
- Καλύβας Στάθης, “Red terror: Leftist violence during the occupation”, στο Mazower Mark (επιμ.), *After the war was over: reconstructing the family, nation and state in Greece, 1943-1960*, Princeton University Press, Princeton, 2000, p. 142-183
- Καλύβας Στάθης, *Καταστροφές και Θρίαμβοι*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2015
- Καλύβας Σ. – Μαραντζίδης Ν., *Εμφύλια Πάθη*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2015
- Καραβία Πηγή, Διπλωματική εργασία, *Εργασία και εργατικό κίνημα στη Λέσβο, 1929-1932*, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2014
- Καραγάτση Ρεβέκκα, Διπλωματική εργασία, «*Μαρτυρίες για την Κατοχή και την Αντίσταση στην Αγία Παρασκευή Λέσβου*», Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2013
- Κεμερλής, Παναγιώτης - Πολυχρονιάδης, Αρίστος, *Η Αντίσταση στη Λέσβο. Πηγές και πτυχές της*, Ιδιωτική έκδοση, Αθήνα, 1988
- ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα, *Τόμος Πέμπτος 1940 – 1945*, Επιμέλεια Αλέκου Παπαπαναγιώτου Έκδοση ΚΚΕ Εσωτερικού 1973

- Κοκοβλή Νίκος και Αργυρώ, *Άλλος δρόμος δεν υπήρχε. Αντίσταση – Εμφύλιος – Προσφυγιά* Εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 2002
- Κορακάκης Θανάσης, *Εμφύλια παιδομαζώματα*, Εκδόσεις Κοροντζή, Αθήνα 2011
- Κουτσοκωδής Παναγιώτης, *Μιχάλης Λιαρούτσος, Από ώρας πρώτης έως εσχάτης*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2017
- Κωστόπουλος Τάσος, *Κόκκινος Δεκέμβρης, Το ζήτημα της Επαναστατικής βίας*, Έκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2016
- Κωστόπουλος Τάσος, *Η απαγορευμένη γλώσσα*, εκδόσεις Μαύρη Λίστα, Αθήνα, 2000
- Λιαρούτσος Μιχάλης, *Των εν ερημιάς και όρεσι*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα, 1996
- Λιαρούτσος Μιχάλης, *Δρόμοι παλιοί*, Εκδόσεις Εντός, Αθήνα, 1998
- Λιαρούτσος Μιχάλης, *Στη δίνη του εμφυλίου*, Εκδόσεις Εντός, 2007
- Μάκιστος, Κ., «Αναμνήσεις απ’ την Αντίσταση», στο περιοδικό «*Ηχώ*» Αγίας Παρασκευής, Αρ. φ. 48, σελ. 4-5 και 11, 1982
- Μαντζουράνης Σωκράτης, *Πέντε λεπτά διάλειμμα*, Εκδόσεις Καμπύλη, Αθήνα, 2016
- Μαραντζίδης Νίκος, *Μικρές Μόσχες*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1997
- Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου 1946 – 1949, Τόμος I και II*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2001
- Μίσσιος Κώστας, *Μυτιληνιοί Λόγιοι και Λογοτέχνες, Συμβολή στην Ιστορία της λεσβιακής γραμματείας*, Τόμος πρώτος, Έκδοση Δήμου Μυτιλήνης, Μυτιλήνη, 1994
- Νικολακόπουλος Ηλίας, «Η εκλογική επιρροή της κομμουνιστικής Αριστεράς, 1936-1951. Συνέχειες και ασυνέχειες», *Η Ελλάδα ’36-’49*, επιμέλεια Χ. Φλάισερ, εκδόσεις Καστανιώτη, :223-234, Αθήνα, 2003
- Νικολακόπουλος Ηλίας, «Ελεγχόμενη Δημοκρατία. Από το τέλος του εμφυλίου έως τη Δικτατορία», *Ιστορία του νέου Ελληνισμού 1770 – 2000*, επιμέλεια Β. Παναγιωτόπουλος, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, τόμος 9^{ος}, σελ. 9-46, Αθήνα 2004
- Νικολακόπουλος Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964 Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Έκδοση Β’ ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1988
- Οικονομόπουλος Πέτρος – Εμμανουήλ, *Ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος, ο από Δυρραχίου. Από την Εθναρχούσα Εκκλησία στην Εθνική*, Διδακτορική Διατριβή στη Θεολογική Σχολή ΑΠΘ, 2016
- Πανταζής Προκόπης, *Ο χαλασμός*, Ιδιωτική Έκδοση (Τυπογραφείο Νικολόπουλου), Αθήνα, 1974
- Πανταζής Προκόπης, *Εθελοντές της κακουχίας*, Εκδόσεις Κέδρος Αθήνα, 1980

- Πανταζής Προκόπης, *Ο τραυματίας αναστενάζει*, Εκδόσεις Κέδρος Αθήνα, 1984
- Πανταζής Προκόπης, *Στο καρτέρι και άλλα διηγήματα*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 1986
- Παπαπαναγιώτου Γεώργιος, «Πολιτικά της Λέσβου 1946 – 1964, *Αιολικά Χρονικά, τόμος ΣΤ'*, : 44-78, Μυτιλήνη, 2004
- Παρασκευαΐδης Ευστράτιος, «Παιδικό ημερολόγιο Κατοχής 1941- 1944», *Αιολικά Χρονικά, τόμος Γ'*. σελ. 253 - 279, Μυτιλήνη, 2001
- Παρασκευαΐδης Παναγιώτης, *Οι Νομάρχες του Νομού Λέσβου*, Έκδοση Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λέσβου, Μυτιλήνη, 2006
- Ράλλης Γεώργιος (επιμέλεια), *Ο Ιωάννης Ράλλης ομιλεί εκ του τάφου*, επιμέλεια Γεωργίου Ράλλη, εκδόσεις Παπανικολάου, Αθήνα, 1947
- Σάββα Ευρικόμη, Διπλωματική εργασία, *Η μνήμη του Εμφυλίου στη Λέσβο: Καθημερινές ιστορίες ενός διχασμού*, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 2015
- Σαραντάκος Δημήτρης, *Χαράλαμπος Κανόνης, Η ζωή και ο θάνατος ενός ανθρώπου*, Ιδιωτική Έκδοση Αθήνα , 1987
- Σαραντάκος Δημήτρης, *Ο Άγνωστος ποιητής Άχθος Αρούρης (1903-1977)*, εκδόσεις Ερατώ, Αθήνα, 1995
- Σαραντάκος Νίκος, *Της κατοχής και του Στρατοπέδου, Ποιήματα*, Έκδοση Ιδιωτική, Αθήνα, 1978
- Σκλεπάρης Δημήτρης, *Μαρτυρία. Εικόνες – στιγμιότυπα - σκέψεις από τη ζωή τον καιρό της Κατοχής*, Έκδοση Ιδιωτική, Μυτιλήνη, 1987
- Σκούφος Γιώργος, *Σελίδες του Αγώνα*, Επιμέλεια Παναγιώτης Κουτσκοιδής – Βασίλης Καλογεράς, Εκδόσεις «Νέο Εμπρός» Μυτιλήνη, 2007
- Στρατηγάκης Ιωάννης, *Ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος, ο από Δυρραχίου*, Ιδιωτική Έκδοση, Αθήνα, 1956
- Συλλογικό, Μάρτης, *Μυτιλήνη Χριστούγεννα 1944 ή πως εμποδίστηκε η απόβαση των Εγγλέζων*, Έκδοση Ελεύθερη Λέσβος, Μυτιλήνη, 1945
- Ταστάνης Άρης, *Προκόπης Πανταζής, Ένας αντάρτης και λογοτέχνης της Λέσβου*, Εκδόσεις ΚΨΜ, Αθήνα, 2007
- Τμήμα Ιστορίας ΚΕ ΚΚΕ, *Η τρίχρονη εποποιία του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (1946-1949)*, Έκδοση Γ' Ριζοσπάστης – Σύγχρονη Εποχή Αθήνα, 2004
- Τμήμα Ιστορίας της ΚΕ του ΚΚΕ, *23+ Παθιασμένα ψέματα για τον ένοπλο λαϊκό αγώνα 1941 – 1949*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2016

- Φραντζής Μάριος, *Φως εις το σκότος. Η Αλιεία εν Λέσβω επί γερμανικής Κατοχής 1941 - 1944*, Ιδιωτική Έκδοση, Μυτιλήνη, 1963
- Χανδρινός Ιάσων, *Το τιμωρό χέρι του λαού, Η δράση του ΕΛΑΣ και της ΟΠΛΑ στη κατεχόμενη πρωτεύουσα 1942-1944*, Εκδόσεις Θεμέλιο Αθήνα, 2012
- Χαραλάμπους Διονύσιος, *Μαρτυρίες, Διωγμοί 1942-1945* Εκδόσεις Η Διαμασκός, Αθήνα, 1955
- Χατζής Θανάσης, *Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε*, Εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα, 1983
- Χονδρονίκης Γεώργιος, *Ο Δήμος Μυτιλήνης επί Κατοχής 1941-44* Ιδιωτική έκδοση, Μυτιλήνη, 1954
- Abendroth Wolfgang, *Ein Leben in der Arbeiterbewegung Gespräche*, Frankfurt, 1976
- Agamben Giorgio, *Homo Sacer, Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα 2005
- Eberhard Erik, «Γερμανοί αντιφασίστες στις τάξεις του ΕΛΑΣ», στο «*Ιστορία της Ελλάδας τον 20^ο αιώνα*», Τόμος Γ2, σελ. 69, εκδόσεις Βιβλιόραμα 2007
- Hionidou, Violetta, *Famine and Death in Occupied Greece, 1941-1944*, Cambridge University Press, 2006
- Mazower Mark, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ. Η εμπειρία της κατοχής*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994
- Stefatos, Katerina, Iosif Kovras., "Buried Silences of the Greek Civil War." In *Necropolitics: Mass Graves and Exhumations in the Age of Human Rights*, edited by Ferrándiz Francisco and Robben Antonius C. G. M., by Wilson Richard Ashby, p. 161-84. University of Pennsylvania Press, 2015

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- Αγροτική, Νοέμβριος 1944 – Μάρτιος 1947
- Ανατολή, Φεβρουάριος 1945 – Σεπτέμβριος 1946
- Αντιφασίστας, Ιούνιος 1944 – Δεκέμβριος 1946
- Δημοκρατία, Οκτώβριος 1944 – Απρίλιος 1946
- Δημοκράτης, 1946 - 1951
- Εθνική, Νοέμβριος 1945 – Απρίλιος 1946
- Ελεύθερη Λέσβος, Αύγουστος 1944 – Μάρτιος 1947

- Εμπρός, Σεπτέμβριος 1944 - Μάρτιος 1947
- Καθημερινή, 2011
- Λαϊκή, 1946 – 1950
- Πρωινή, 1940 - Μάιος 1941
- Ριζοσπάστης, 1933 - 1947
- Σάλπιγξ, Αύγουστος 1946 - 1951
- Στέμμα, Οκτώβριος 1945 - 1951
- Τρίβολος, 1940 – 1941

ΑΛΛΑ ΑΡΧΕΙΑ

- Αρχείο της Κοινότητας Αγίας Παρασκευής Λέσβου 1941 – 1949
- Αρχεία ΑΣΚΙ
- Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας Αύξων Αριθμός δημ. 1160)
- Αρχείο Εφετείου Σύρου
- Αρχείο Νίκου Σαραντάκου
- Αρχείο Παναγιώτη Κουτσκουδή
- Αρχείο Δημήτρη Μάντζαρη